

BY- OG REGIONFORSKNINGSINSTITUTTET NIBR

Rasisme, diskriminering og tilhørighet blant utenlandsadopterte i Norge

Mariann Stærkebye Leirvik, Vilde Hernes, Tone Maia Liodden og Kristian Rose Tronstad

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

**Rasisme, diskriminering
og tilhørighet blant
utenlandsadopterte i Norge**

Andre publikasjoner:

NIBR-rapport 2020:21

**Evaluering av regjeringens strategi mot
hatefulle ytringer**

NIBR-rapport 2013:11

**Evaluering av handlingsplanen for å
fremme likestilling og hindre etnisk
diskriminering**

NIBR-rapport 2009:2

**Etniske minoriteter og forskjellsbehandling
i leiemarkedet**

Publikasjonene
kan skrives ut fra
<http://www.oslomet.no/nibr>

Mariann Stærkebye Leirvik
Vilde Hernes
Tone Maia Liodden
Kristian Rose Tronstad

Rasisme, diskriminering og tilhørighet blant utenlandsadopterte i Norge

NIBR-rapport 2021:15

Tittel: Rasisme, diskriminering og tilhørighet blant utenlandsadopterte i Norge

Forfatter: Mariann Stærkebye Leirvik, Vilde Hernes, Tone Maia Liodden og Kristian Rose Tronstad

NIBR-rapport: 2021:15

ISSN: 1502-9794
ISBN: 978-82-8309-349-0 (Trykket)
978-82-8309-350-6 (Elektronisk)

Prosjektnummer: 202060

Prosjektnavn: Utenlandsadoptertes erfaringer med rasisme og diskriminering i Norge

Oppdragsgiver: Bufdir

Prosjektleder: Mariann Stærkebye Leirvik

Referat: Prosjektet belyser art og omfang av rasisme, diskriminering, forskjellsbehandling blant utenlandsadopterte, og ser på strategier for håndtering av slike erfaringer. I tillegg utforskes spørsmål om tilhørighet

Sammendrag: Norsk og Engelsk

Dato: August 2021

Antall sider: 162

Utgiver: By- og regionforskningsinstituttet NIBR
OsloMet - storbyuniversitetet
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 OSLO
Telefon: (+47) 67 23 50 00
E-post: post-nibr@oslomet.no
Vår hjemmeside: <http://www.oslomet.no/nibr>

© NIBR 2021

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne- ungdoms- og likestillingsdirektoratet (Bufdir). Oppdraget ser nærmere på utenlandsadoptertes erfaringer med rasisme og diskriminering, en tematikk som er lite belyst i en norsk kontekst. I rapporten kartlegges utenlandsadoptertes erfaringer med rasisme og diskriminering, og vi ser på omfanget av slike erfaringer, og hvordan de forstår og definerer rasisme og diskriminering. Vi ser også på hvilke strategier de bruker for å håndtere situasjoner der de møter rasisme og diskriminering, og vi utforsker hvordan de forstår sin tilhørighet til Norge, til fødeland og til familien i Norge.

Oppdraget er utført av et team forskere ved By- og regionforskningsinstituttet (NIBR), ved OsloMet, bestående av Mariann Stærkebye Leirvik, Tone Liodden, Vilde Hernes og Kristian R. Tronstad. Leirvik har vært prosjektleder, og har hatt et hovedansvar for helheten i rapporten. Hernes har hatt hovedansvaret for gjennomføring av spørreundersøkelse og kvantitative analyser, med bistand fra Tronstad. Liodden og Leirvik har hatt hovedansvaret for gjennomføring av intervjuer og kvalitative analyser. Leirvik, Liodden og Hernes har hatt hovedansvaret for rapportskrivningen.

Studien baserer seg på tre metoder for datainnsamling. Vi har for det første gjennomført kvalitative intervjuer med 22 utenlandsadopterte (sju livshistorieintervjuer og fem fokusgruppeintervjuer) for å utforske norske utenlandsadoptertes erfaringer. For det andre, har vi utarbeida en spørreundersøkelse for å analysere omfang, sammenhenger og konsekvenser. For det tredje har vi hatt en workshop med relevante aktører for å diskutere framtidige tiltak. De tre metodene bygger direkte på hverandre, der kunnskap og analyser fra foregående steg benyttes aktivt i neste steg i datainnsamlingen. I spørreundersøkelsen brukes også standardiserte spørsmål om diskriminering og utenforskap i samfunnet som tidligere er stilt innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i Levekårsundersøkelsen fra 2016. Dette har muliggjort en sammenlikning med andre grupper med synlig minoritetsbakgrunn.

Vi setter stor pris på alle som har delt sine erfaringer, i intervjuer og/eller spørreundersøkelse. Deltakelsen har vært viktig for å få innblikk i utenlandsadoptertes erfaringer med rasisme og diskriminering. Vi vil også få takke referansegruppa og representanter for adoptivforeldre for deres innspill. En takk går også til forskere ved AFI for litteraturtips, og til Kåre Vassenden i Statistisk sentralbyrå (SSB) som har levert oppdaterte tabeller om antall utenlandsadopterte i Norge per 1.1. 2021.

NIBR, august 2021

Kristian Rose Tronstad
Forskningsjef

Innhold

FORORD	1
INNHold	2
TABELLOVERSIKT	4
FIGUROVERSIKT	5
SAMMENDRAG	6
SUMMARY	12
1 INNLEDNING	19
1.2 HVEM ER DE UTENLANDSADOPTERTE I NORGE	20
1.3 PROBLEMSTILLINGER	24
1.4 BEGREPER	25
1.5 DISKRIMINERING OG RASISME BLANT UTENLANDSADOPTERTE	27
1.6 RAPPORTENS STRUKTUR	31
2 METODE	33
2.2 KVALITATIVE INTERVJUER	33
2.3 SPØRREUNDERSØKELSE.....	37
2.4 WORKSHOPER MED REFERANSEGRUPPE OG ADOPTIVFORELDRE	42
2.5 KVALITETSSIKRING AV ANALYSER OG RAPPORTEN	43
3 OMFANGET AV FORSKJELLSBEHANDLING – ARENAER OG LIVSFASER, OG EKSTERNE HENDELSER	45
3.2 FORSKJELLSBEHANDLING PÅ ULIKE ARENAER	45
3.3 OPPLIVER UTENLANDSADOPTERTE MER ELLER MINDRE FORSKJELLSBEHANDLING ENN ANDRE UTSATTE GRUPPER?.....	50
3.4 FORSKJELLSBEHANDLING I ET LIVSFASEPERSPEKTIV.....	52
3.5 EKSTERNE HENDELSER.....	55
3.6 OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	56
4 HVORDAN FORSTÅS RASISME OG DISKRIMINERING?	59
4.2 DET KAN TA TID Å KOMME PÅ HENDELSER	59
4.3 INDIVIDUELL VARIASJON I HVA SOM FORSTÅS SOM RASISME	60
4.4 BETYDNINGEN AV INTENSJON.....	61
4.5 REDEFINERING AV HENDELSER FRA BARNDOMMEN	63
4.6 ØKT OPPMERKSOMHET OG MINDRE RASISME?.....	63
4.7 SYNSPUNKTER PÅ TRANSNASJONAL ADOPSIJON.....	65
4.8 OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	67
5 ERFARINGER MED RASISME, DISKRIMINERING OG FORSKJELLSBEHANDLING	71
5.2 HVEM FORSKJELLSBEHANDLER?.....	71
5.3 MER DIREKTE FORMER FOR RASISME OG DISKRIMINERING	76
5.4 «Å BLI Plassert utenfor det norske»	83
5.5 Å BLI UTSATT FOR DISKRIMINERING PÅ ULIKE GRUNNLAG	94
5.6 OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	95
6 STRATEGIER FOR Å HÅNDTERE FORSKJELLSBEHANDLING, RASISME OG DISKRIMINERING	99
6.2 UNNVIKELSESTRATEGIER	99
6.3 Å SIGNALISERE NORSK TILHØRIGHET	104
6.4 Å KONFRONTERE	109
6.5 Å LA DEN ANDRE PERSONEN BLI FLAU	110

6.6	Å IGNORERE	111
6.7	OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	114
7	DEN VANSKELIGE TILHØRIGHETEN	117
7.2	TILLIT OG TILHØRIGHET BLANT UTENLANDSADOPTERTE SAMMENLIKNA MED ANDRE GRUPPER	117
7.3	OPPLEVD FORSKJELLSBEHANDLING, TILHØRIGHET OG TILLIT: ET DYNAMISK FORHOLD?	120
7.4	TILHØRIGHET TIL BIOLOGISK FAMILIE OG FØDELAND	126
7.5	TILHØRIGHET TIL ADOPTIVFORELDRE	133
7.6	TILHØRIGHET TIL BIOLOGISKE SØSKEN OG EGNE BARN	135
7.7	OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	136
8	VIKTIGHETEN AV Å HA NOEN Å SNAKKE MED	139
8.2	NOEN Å SNAKKE MED I OPPVEKSTEN OG I DAG	139
8.3	STØTTE FRA FAMILIE OG VENNER	141
8.4	OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	145
9	ANBEFALINGER OM FRAMTIDIGE TILTAK	147
9.2	UTENLANDSADOPTERTE BØR INKLUDERES I DET PÅGÅENDE ANTIRASISTISKE ARBEIDET	147
9.3	HOLDNINGSENDRING GJENNOM ØKT KUNNSKAP	148
9.4	ØKE KUNNSKAP OG KOMPETANSE OM ADOPSJON BLANT FAGPERSONELL I OFFENTLIGE INSTITUSJONER	148
9.5	KOMPETANSESENTER FOR ADOPSJON	149
9.6	OFFENTLIG NETTSIDE MED SAMLET INFORMASJON OM TILBUD OG HJELPETJENESTER	151
9.7	TILTAK RETTA MOT DE ADOPTERTE OG ADOPTIVFORELDRE	151
9.8	ANSVARSFORDELING MELLOM DET OFFENTLIGE OG ANDRE AKTØRER	155
9.9	MER KUNNSKAP OM OG FORSKNING PÅ ADOPTERTE	156
9.10	OPPSUMMERING AV TILTAK OG INNSATSER	156
10	LITTERATUR	159

Tabelloversikt

Tabell 2.1:	Sammenlikning av andel kvinner og menn i populasjonen og respondenter i spørreundersøkelsen.....	39
Tabell 2.2:	Sammenlikning av fødeland i populasjonen og respondenter i spørreundersøkelsen.....	39
Tabell 3.1:	Opphopning av forskjellsbehandling på ulike arenaer.	47
Tabell 3.2:	Multivariat analyse av individuelle karakteristika og opplevd forskjellsbehandling i jobbsituasjoner, ved utdanningsinstitusjoner og i helsevesenet.	47
Tabell 3.3:	Multivariat analyse av individuelle karakteristika og opplevd forskjellsbehandling på ulike hverdagsarenaer.	49
Tabell 7.1:	Multivariat analyse opplevd forskjellsbehandling og tilhørighet (på en skala fra 1-7).....	121
Tabell 7.2:	Multivariat analyse av opplevd forskjellsbehandling og tillit (på en skala fra 1-10).	123

Figuroversikt

Figur 1.1:	Utenlandsadopterte per 1.1.2021, etter utvalgte fødeland sortert på antall	21
Figur 1.2:	Antall utenlandsadopterte etter år for første bosetting, fordelt på tiår	22
Figur 1.3:	Aldersstruktur befolkningen og utenlandsadopterte etter alder per 1.1.2021. I prosent.....	23
Figur 1.4:	Utenlandsadopterte fordelt på fylke, absolutte tall og andel av alle utenlandsadopterte, 1.1.2021.....	23
Figur 2.1:	Metodisk design.....	33
Figur 3.1:	Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla på grunn av sin adopsjonsbakgrunn/utseende de siste 24 månedene i jobbsituasjoner, utdanningsinstitusjoner og/eller helsevesenet	46
Figur 3.2:	Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla på grunn av sin adopsjonsbakgrunn/utseende de siste 24 månedene på ulike hverdagsarenaer... ..	46
Figur 3.3:	Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla i løpet av de siste 12/24 månedene i jobbsituasjoner, utdanningsinstitusjoner og/eller helsevesenet, for utenlandsadopterte, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre.	51
Figur 3.4:	Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla på grunn av sin adopsjonsbakgrunn/utseende i andre perioder i livet?	53
Figur 3.5:	Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla på grunn av sin adopsjonsbakgrunn/utseende i andre perioder i livet på ulike hverdagsarenaer? ..	54
Figur 3.6:	Andel som har opplevd å økt forskjellsbehandling etter følgende eksterne hendelser (flere svaralternativer var mulig).	55
Figur 5.1:	Andeler over hvem de utenlandsadopterte har blitt forskjellsbehandla av – fjerne eller nære relasjoner? (Flere svaralternativer var mulig).....	72
Figur 5.2:	Andeler over hvem de utenlandsadopterte har blitt forskjellsbehandla av – etnisk norsk eller innvandrerbakgrunn? (Flere svaralternativer var mulig).	75
Figur 5.3:	Andel som har ulike erfaringer med mer direkte former for rasisme og diskriminering (skala fra 1-5 der 1 betyr «aldri» og 5 betyr «svært ofte»).....	76
Figur 5.4:	Andel som har opplevd ulike typer erfaringer med å bli holdt utenfor det norske (skala fra 1-5 der 1 betyr «aldri» og 5 betyr «svært ofte»).....	84
Figur 5.5:	Andel som har blitt assosiert med ulike innvandrer kategorier	90
Figur 5.6:	Andel som har blitt assosiert med andre innvandrer kategorier	90
Figur 6.1:	Andel som har svart at de benytter ulike unnvikelsesstrategier (flere svaralternativer var mulig).	99
Figur 6.2:	Andel som har svart at de benytter ulike strategier for å signalisere «norskhet» (flere svaralternativer var mulig).	104
Figur 7.1:	Sammenlikning av gjennomsnittlig verdi for tillit til andre mennesker for utenlandsadopterte, norskfødte med innvandrerforeldre og hele befolkningen. ..	118
Figur 7.2:	Sammenlikning av gjennomsnittlig verdi for tillit til samfunnsinstitusjoner for utenlandsadopterte, norskfødte med innvandrerforeldre og hele befolkningen. ..	118
Figur 7.3:	Sammenlikning av gjennomsnittlig verdi for tilhørighet til Norge og (foreldrenes) fødeland for utenlandsadopterte, norskfødte med innvandrerforeldre, og innvandrere. Skala fra 1 til 7 der 1 betyr «ingen tilhørighet» og 7 betyr «stor tilhørighet».	119
Figur 8.1:	Andel som har snakka med familie og venner om forskjellsbehandling i oppveksten (flere valg var mulig).	139
Figur 8.2:	Andel som har snakka med familie og venner om forskjellsbehandling i dag (flere valg var mulig).	140
Figur 8.3:	Sammenlikning av andel som har svart at de har noen som står en nær, og som man kan snakke fortrolig med	141

Sammendrag

Forskning på utenlandsadopterte har i en norsk kontekst i liten grad satt søkelys på erfaringer med rasisme og diskriminering. I norsk forskning på rasisme og diskriminering har erfaringer blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre vært et hovedfokus. Heller ikke i arbeidet med rasisme og diskriminering, verken fra det offentlige eller frivillige organisasjoner, har utenlandsadopterte tidligere blitt løftet fram. Denne rapporten er et første steg i å se mer kunnskap om hvilke erfaringer utenlandsadopterte har med rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling. Det er også et første steg i å kartlegge *omfanget* av slike erfaringer.

I rapporten bruker vi «forskjellsbehandling» som en samlebetegnelse når vi snakker om opplevelsen av å bli behandlet annerledes på grunn av adopsjonsbakgrunn eller utseende. Årsaken til at vi bruker dette begrepet i tillegg til rasisme og diskriminering, er at vi ønsker å fange opp bredden i erfaringer, uavhengig av hvorvidt respondentene våre anser erfaringene for å være et utslag av rasisme eller diskriminering.

Rapporten bygger på en spørreundersøkelse og kvalitative intervjuer med utenlandsadopterte. Deler av spørsmålene i spørreundersøkelsen overlapper med spørsmål som har blitt stilt i SSBs levekårsundersøkelse blant innvandrere fra 2016, noe som muliggjør en sammenlikning av utenlandsadoptertes erfaringer med innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre på utvalgte temaer. Vi har gjennomført både individuelle intervjuer og fokusgruppeintervjuer. Disse intervjuene har gitt et rikt datamateriale om utenlandsadoptertes erfaringer med forskjellsbehandling, og hvordan det påvirker deres følelse av tilhørighet til familie og samfunnet for øvrig.

Et overordnet funn er at utenlandsadopterte har svært ulike erfaringer og meninger om temaene rasisme, diskriminering, tilhørighet, utenforskap og identitet. Omtrent halvparten av respondentene i spørreundersøkelsen har opplevd forskjellsbehandling, mens den andre halvparten ikke har det. Erfaringenes karakter varierer fra å være subtile hint til grove verbale og fysiske angrep. De utenlandsadopterte er delt i sine tolkninger av hva som bør forstås som rasisme og meninger om adopsjon mer generelt. Vedrørende tilhørighet har noen utenlandsadopterte en sterk forankring til Norge og/eller fødelandet, mens andre føler at de ikke passer inn noe sted. De har ulikt behov for å skape tilhørighet til fødelandet, og i intervjuene framkom det sterke meninger både for og imot viktigheten av en slik tilknytning. Kort sagt; det er ikke én dominerende fortelling eller et dominerende syn blant de utenlandsadopterte; de utgjør en sammensatt gruppe med ulike opplevelser, tolkninger og meninger om temaene i denne rapporten.

I sum tyder empirien i rapporten på at utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling i likt omfang som personer med innvandrerbakgrunn. Adopsjon på tvers av landegrenser innebærer et brudd med familien, språket og kulturen i fødelandet som gjør at spørsmål om tilhørighet og utenforskap for mange kan være ekstra krevende, særlig i møte med forskjellsbehandling. Funnene i rapporten viser at det er på høy tid at denne gruppa også inkluderes i videre politikktutvikling og strategier, samt i frivillige organisasjoners generelle arbeid mot rasisme og diskriminering.

Omfang – arenaer, livsfaser og eksterne hendelser

Analysene i denne rapporten viser at utenlandsadopterte oftest opplever forskjellsbehandling. De vanligste arenaene – der mellom 20-25 prosent av respondentene svarer bekreftende – er i jobbsituasjoner og ved utdanningsinstitusjoner, samt i ulike offentlige rom som på gata, på kafeer, restauranter og utesteder, i butikker og på kollektivtransport. Blant respondentene oppgir 15 prosent at de har opplevd forskjellsbehandling på sosiale medier. Det framkommer også at forskjellsbehandling ikke kun skjer i det offentlige rom; 15 prosent oppgir at de har opplevd forskjellsbehandling i private og sosiale sammenkomster. Forskjellsbehandling i møte med offentlige instanser som politi, ansatte på offentlige kontor eller helsevesenet, samt i forbindelse med jobbintervju er mindre vanlig (mellom 5-10 prosent svarer bekreftende).

I analysene er det små forskjeller mellom ulike grupper av utenlandsadopterte (eksempelvis landbakgrunn, kjønn og alder) når det gjelder art og omfang av forskjellsbehandling. Det er ikke noen undergrupper av utenlandsadopterte som peker seg spesielt ut for opplevd forskjellsbehandling på tvers av de ulike arenaene. Utenlandsadopterte med mørk hudfarge opplever imidlertid forskjellsbehandling på flere arenaer enn dem med lys hudfarge. Dette

understøttes også i de kvalitative intervjuene, der det påpekes at hudfargen kan påvirke både omfanget og alvorlighetsgraden av slike erfaringer.

Et viktig grep i vår studie har vært å sammenlikne utenlandsadoptertes erfaringer med forskjellsbehandling med liknende erfaringer blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. Analysene viser at andelen av de utenlandsadopterte som svarer at de har opplevd forskjellsbehandling på ulike arenaer er nokså lik som blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, selv om det varierer noe på ulike arenaer. Når både utenlandsadopterte og norskfødte med innvandrerforeldre opplever like mye forskjellsbehandling som innvandrere, er det noe overraskende, gitt at adopterte og norskfødte med innvandrerforeldre er født og/eller har vokst opp i Norge. Man kan dermed forvente at de behersker norsk språk og kulturelle koder, noe som kan tilsi at de vil oppleve mindre forskjellsbehandling enn innvandrere på en del arenaer. En mulig forklaring er at adopterte og norskfødte med innvandrerforeldre i større grad enn innvandrere forventer å bli behandlet på lik linje som majoritetsbefolkningen, og at de derfor tydeligere merker seg erfaringer med forskjellsbehandling som bryter med denne forventningen. Selv om vi ser at de utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling på linje med innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, rapporterer de likevel om lavere forskjellsbehandling på ett område, nemlig i ansettelsesprosesser. Denne forskjellen kan nok skyldes at utenlandsadopterte oftere har mer tradisjonelle norske navn, mens de andre to gruppene i større grad har utenlandsklingende navn.

Selv om de utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling i samtlige livsfaser – fra barndom til voksenliv – utmerker ungdomstida seg som tidspunktet der flest har opplevd forskjellsbehandling på ulike arenaer. Halvparten av respondentene har opplevd forskjellsbehandling i barne- og ungdomskolen. Opplevelser med forskjellsbehandling i barne- og ungdomsårene kan antas særlig å prege individets identitetsdannelse og dermed følelse av tilhørighet og utenforskap i samfunnet på lengre sikt.

Endringer i samfunnsforhold og eksterne hendelser, sånn som for eksempel covid-19, kan påvirke opplevelser med forskjellsbehandling. I både det kvantitative og kvalitative materialet finner vi at eksterne hendelser i noen tilfeller fører til at utenlandsadopterte opplever økt forskjellsbehandling. Vi ser for eksempel at 20 prosent har opplevd mer forskjellsbehandling under koronapandemien.

Hvordan forstås rasisme og diskriminering?

Det har ikke vært en målsetting i rapporten å klassifisere hvorvidt informantenes erfaringer juridisk eller objektivt kan betegnes som rasisme eller diskriminering. Rapporten bygger på hvordan de utenlandsadopterte selv tolker og definerer ulike erfaringer. Intervjuene viser at informantene synes det kan være vanskelig å vite hvordan de skal betegne bestemte hendelser, og at én informant kan oppfatte en type hendelse som rasistisk, mens en annen ikke gjør det. Vi finner at mange av de utenlandsadopterte legger vekt på intensjonen bak en ytring eller en handling når de definerer noe som rasisme eller diskriminering. Vektlegging av intensjoner gjør det lettere for informantene å navigere i hvilke hendelser de tolker som rasistiske og krenkende og hvilke hendelser de velger å ikke legge så mye vekt på. Ulik fortolkning av intensjoner kan også delvis forklare hvorfor informanter kan oppleve liknende erfaringer på ulikt vis.

Flere av de utenlandsadopterte forteller at de i hverdagen, og særlig som barn, har fått høre at de har vunnet gullbilletten fordi de fikk komme til Norge, og at de bør være takknemlig fordi de ble adoptert. For noen av de adopterte står slike utsagn i sterk kontrast til hvor vanskelig livet som adoptert kan være. De fleste har opplevd at slike utsagn har kommet fra fremmede eller bekjente, men det er også enkelte som har opplevd at de kommer fra adoptivforeldrene eller andre slektninger. Noen forteller også at de opplever at adoptivforeldrenes motivasjon for å adoptere bunnet i status, der det å adoptere gjorde at de ble forstått som moralsk gode mennesker. Disse erfaringene peker i retning av at det eksisterer en forestilling om norske adoptivforeldre som «de som redder», der de adopterte blir «reddet» og er heldige fordi de ble gitt muligheten til et liv i gode, trygge hjem. Noen tolket transnasjonal adopsjon som en form for strukturell rasisme som innebærer hierarkiske relasjoner mellom avsender- og mottaker land, hvor barn blir solgt over landegrensene fra fattige til rike land.

Det er likevel viktig å påpeke at det også er informanter som tar avstand fra overnevnte syn på utenlandsadopsjon, og som er kritiske til et ensidig fokus på de problematiske sidene ved

transnasjonal adopsjon. I intervjuet ønsket de å formidle at adopsjonen ga dem mulighet til å vokse opp hos en familie som viste dem omsorg og kjærlighet.

Informantene har til dels ulike oppfatninger om hvorvidt dagens samfunn er prega av mindre rasisme og diskriminering enn da de vokste opp. Mens noen beskriver at de ser en positiv endring, er det andre som opplever at deres barn har svært like erfaringer som de selv hadde. Det er likevel flere som påpeker at bevisstheten omkring rasisme og diskriminering har blitt større, og det at hendelser forstås som rasisme og diskriminering framfor kun ufin atferd ses som en positiv utvikling. Slik de forstår det, gjør det at man tar problemet mer på alvor.

Erfaringer med rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling

Hovedtyngden av dem som utsetter de utenlandsadopterte for forskjellsbehandling er fremmede og bekjente. Det er likevel over én av fire som har opplevd forskjellsbehandling i nære relasjoner som nærmeste familie, andre slektninger og venner. Utenlandsadopterte som har ikke-adopterte søsken rapporterer i større grad om forskjellsbehandling i nærmeste familie. Forskjellsbehandlingen de utsettes for i slike relasjoner består av et bredt spekter av erfaringer. Den kan variere mellom å være konkret til mer subtilt eller ubevisst fra familiens side, for eksempel fra å måtte gjøre mer husarbeid enn ikke-adopterte søsken til innvandringskritiske kommentarer fra nær familie eller andre slektninger. En slik forskjellsbehandling fra dem som står en nær kan også være enda vanskeligere enn de opplevelser som skjer i møte med fremmede, og den vil også kunne påvirke tilhørighet til egen familie.

I spørreundersøkelsen kom det fram at to tredjedeler av respondentene opplevde å bli forskjellsbehandla av etnisk norske. En tredjedel av respondentene svarer også at de har opplevd forskjellsbehandling fra personer med innvandrerbakgrunn. Sistnevnte gruppe opplever altså forskjellsbehandling fra to hold – både fra norskfødte og fra personer med innvandrerbakgrunn.

Blant respondentene svarer 13 prosent at de har opplevd fysiske angrep eller truende oppførsel av og til, ofte eller svært ofte. Omtrent 30-40 prosent har opplevd at de av og til, ofte eller svært ofte blir utsatt for skjellsord, mistenkeliggjøring, seksualiserte kommentarer, eller å bli oversett eller ekskludert grunnet sitt utseende eller sin adoptivbakgrunn. Mistenkeliggjøring kan gi seg utslag i diskriminerende atferd fra privat og offentlig ansatte, men flere utenlandsadopterte opplever også at folk i det offentlige rom utsetter dem for et «mistankens blikk» (potensielle terrorister, spre koronasmitte). Det er flest kvinner som rapporterer om seksualiserte kommentarer eller handlinger. En del av kommentarene de får signaliserer at menn ser på dem som seksuelt tilgjengelige på en annen måte enn norske som er lyse i huden, noe som kan gi et ekstra lag av utrygghet.

Det er et gjennomgående tema at hudfarge ofte tillegges vekt i de utenlandsadoptertes hverdagslige samhandling med den norske majoritetsbefolkningen. Folks atferd signaliserer på ulike måter at de utenlandsadopterte ikke hører helt til i Norge – de plasseres utenfor «det norske». Vår studie viser at det å bli plassert utenfor «det norske» kan skje på flere måter. Det å gå i bunad eller å gjøre det som forstås som typisk norske aktiviteter kan utløse reaksjoner fra fremmede. Flere av de adopterte forteller at folk automatisk snakker engelsk til dem eller at folk snakker sakte eller veldig tydelig. Analyser fra spørreundersøkelsen viser at adopterte ofte får spørsmål om etnisk opprinnelse og uønskede personlige spørsmål om adopsjonshistorie. Et sentralt poeng er at det ikke nødvendigvis er spørsmålene i seg selv, men hvor *ofte* adopterte får slike spørsmål, og at dette blir en stadig påminnelse om at de i andres øyne ikke passer inn i deres definisjon av hva det er å være norsk.

I møte med fremmede opplever mange utenlandsadopterte at de blir antatt å være innvandrere eller utlendinger. Flere av dem opplever en slik assosiasjon som stigmatiserende fordi det i storsamfunnet knyttes stereotyper og fordommer til denne statusen og til spesifikke underkategorier av innvandrere. Ubehaget handler altså ikke nødvendigvis om at adopterte selv har negative holdninger overfor innvandrere. Ser man alle erfaringene med å bli plassert utenfor «det norske» i sammenheng, får de utenlandsadopterte i hverdagen en rekke små drypp som hele tiden signaliserer at deres tilhørighet til Norge vurderes ut fra hudfargen. Det tilsier at hudfargen betyr svært mye for hvordan man blir kategorisert i sosial samhandling mellom fremmede, og at flere av våre informanter opplever kategorien «norsk» som snever.

Strategier i møte med forskjellsbehandling

Vi har identifisert fem hovedstrategier som adopterte bruker i møte med eller for å unngå forskjellsbehandling: unnvikelse, å signalisere norsk tilhørighet, å konfrontere, å la den andre personen bli flau, og å ignorere. Mange av respondentene i spørreskjemaet krysser av for flere strategier, og i intervjuene beskriver informantene at de veksler mellom strategier, avhengig av faktorer som dagsform, hvor trygge de føler seg og hvilken intensjon de oppfatter at den andre personen i situasjonen har. Flere forteller også at tyngdepunktet i hvilke strategier de benytter, har endret seg gjennom livet.

Utenlandsadopterte møter direkte former rasisme og diskriminering, men også mer subtile og indirekte former for «rasialisering», som her innebærer at forskjeller mellom grupper og personer blir konstruert basert på biologiske karakteristikk. Noen av strategiene de utenlandsadopterte bruker for å beskytte seg, er tilsvarende subtile og indirekte. En dimensjon ved unnvikelsesstrategiene (f.eks. å unngå situasjoner, humor, å dekke over), er en type beredskap eller vaktksomhet som innebærer at de adopterte hele tida forsøker å ligge i forkant av potensielt ubehagelige hendelser. En slik beredskap kan være mer eller mindre bevisst, og behøver ikke nødvendigvis være et resultat av egne erfaringer.

Våre informanter forteller at en vanlig strategi er å synliggjøre sin norske tilhørighet og signalisere avstand til innvandrer-kategorien. Strategien er et resultat av at de utenlandsadopterte jevnlig befinner seg i situasjoner hvor deres hudfarge automatisk fører til at andre ser på dem med et bestemt blikk som ofte er formet av stereotypier. Ubehaget ved å bli kategorisert som «innvandrere» kan være en indikasjon på de fordommene og rasismen innvandrere som gruppe møter i det norske samfunnet. Ubehaget de utenlandsadopterte opplever, handler også om tilhørighet. Når de adopterte blir antatt å være utlendinger eller innvandrere, får de ikke ta del i den tilhørigheten som de fleste nordmenn tar for gitt. Det er imidlertid viktig å understreke at ikke alle utenlandsadopterte opplever det som viktig å bli oppfattet som «norsk», eller synes det er problematisk å bli identifisert med innvandrere. Noen av dem tenker på seg selv som innvandrere og føler tilhørighet til flere steder og grupper.

I tillegg til at valg av strategi er situasjonsbetinga, beskriver flere av informantene også en endring gjennom livsløpet når de snakker om hvilke strategier de bruker mest. Det kan virke som om flere av dem etter hvert som de har blitt eldre, i større grad velger å konfrontere eller ignorere snarere enn å bruke unnvikelse som strategi. Flere av informantene beskriver slike endringer som et resultat av at de med årene har blitt tryggere på seg selv. Noen av dem beskriver at de greier å si tydelig ifra om de blir utsatt for rasisme, mens andre forteller at de ignorerer rasistiske hendelser eller lar tvetydige tegn ligge. Endringer i bruk av strategier ser også ut til å henge sammen med hvor man plasserer ansvaret. Flere informanter forteller at de opplevde mye skam og usikkerhet da de var yngre, og flere kjente på et sterkt ubehag ved sitt eget utseende og bakgrunn. Etter hvert beskriver flere av dem at de i stedet for å skamme seg, har begynt å plassere ansvaret – og problemet – hos den personen som utsetter dem for rasisme, diskriminering eller forskjellsbehandling.

Tilhørighet

Analysene av spørreskjemaet viser at respondentene som har opplevd forskjellsbehandling på flere områder, svarer at de har en lavere tilhørighet til Norge, adoptivfamilie og venner. Vi finner også den samme sammenhengen for tillit. Utenlandsadopterte som har opplevd forskjellsbehandling på flere områder, har lavere tillit til norske institusjoner (det politiske systemet, politiet og rettsvesenet), samt lavere tillit til folk flest. Tilliten synker altså når opplevelsene av diskriminering øker. Vi kan i denne studien ikke si noe om årsakssammenhengen mellom diskriminering og tilhørighet. Det kan være at opplevd forskjellsbehandling reduserer tilhørighet – men det kan også være at personer som føler seg utrygge på sin tilhørighet, oftere fortolker hendelser som forskjellsbehandling enn personer som føler seg trygge. En sannsynlig tolkning, er at det kan være et dynamisk og gjensidig påvirkningsforhold mellom opplevd forskjellsbehandling og tilhørighet, slik at årsaksforholdet går i begge retninger. De kvalitative dataene gir noe støtte til hypotesen om at forskjellsbehandling kan føre til lavere tilhørighet, siden flere av våre informanter forteller at slike opplevelser gjør at de synes det er vanskelig å føle seg helt hjemme i Norge eller i sin adoptivfamilie.

I noen av analysene har vi hatt mulighet til å sammenlikne svarene fra utenlandsadopterte med svar fra innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. Alle tre grupper skårer relativt høyt på tilhørighet til Norge, men det er noen interessante forskjeller. Norskfødte med innvandrerforeldre er født i Norge, eller har bodd i Norge store deler av oppveksten. De adopterte har på liknende vis hatt mesteparten av sin oppvekst i Norge. Ettersom de som oftest vokser opp i etnisk norske familier har de sannsynligvis blitt mer eksponert for norsk kultur hjemme enn norskfødte med innvandrerforeldre. I så måte kunne man forvente at de adopterte skårer like høyt eller høyere på tilhørighet til Norge, sammenlikna med norskfødte med innvandrerforeldre. I stedet skårer de faktisk lavere, og rapporterer noe overraskende om en tilhørighet til Norge som er mer på linje med den blant innvandrere. De adopterte har også betydelig lavere grad av tilhørighet til sitt fødeland enn både innvandrere har til sitt fødeland og norskfødte med innvandrerforeldre til sine foreldres fødeland.

De kvalitative dataene tyder på at noen av de utenlandsadopterte opplever et slags tilhørighetsvakuum, hvor de verken kan kjenne seg trygge i sin tilknytning til Norge, eller har en alternativ tilknytning som kan gi dem den forankringen de trenger. Mange av de utenlandsadopterte føler seg norske – men opplever at andre setter spørsmålstegn ved denne tilknytningen.

To konkurrerende narrativ om kontakt og tilknytning til fødeland

Det kan se ut som det finnes to tydelige fortellinger om kontakt med og tilknytning til fødeland og biologisk familie. Den ene posisjonen innebærer en tanke om at slik kontakt er svært viktig, og til og med avgjørende for å få et avklart forhold til egen identitet. Den adopterte har blitt tatt ut av sin biologiske familie og sitt fødelands kultur og adopsjonen innebærer i så måte et brudd som må bearbeides. Når man gjenoppretter kontakten med fødelandet, kan man begynne prosessen med å helbrede dette bruddet og dermed bli et mer «helt» menneske. Potensielt kan en slik gjenopprettelse innebære en positiv tilknytning til fødelandet og biologisk familie, noe som blir ansett for å være en styrke for den adopterte. Den andre posisjonen er at de adopterte som kom til Norge som små barn, simpelthen er «norske» og at det er unødvendig å tillegge biologisk opphav og opprinnelseskulturen betydning. Det er den familien man vokser opp med som er viktig, og som former deg som menneske. Å gå adoptivhistorien etter i sømmene kan være unødig smertefullt og føre til usikkerhet og tvil rundt egen identitet. Noen av våre informanter har fortellinger som likner på disse to ytterpunktene, men mange har fortellinger som befinner seg et sted midt imellom – eller de har skifta posisjon underveis i livet.

Samspill mellom ulike former for tilhørighet

Funnene våre tyder på at det kan være et samspill mellom ulike former for tilhørighet – og kanskje kan tilhørighet til familie (adoptiv og/eller biologisk) være en nøkkelfaktor som er av betydning for andre former for tilhørighet. Det ser ut til å være slik at tilhørighet til adoptivfamilien i mange tilfeller henger sammen med tilhørighet til Norge, selv om andre erfaringer også spiller inn her, slik som opplevd forskjellsbehandling. Vi ser et mønster i datamaterialet, hvor de som føler seg trygge i adoptivfamiliene sine og har en tydelig tilhørighet til dem, også føler seg godt forankra i «det norske». De adopterte som har en slik trygg tilknytning, ser ut til å ha mindre behov for å oppsøke fødeland og biologisk familie. Tilsvarende tyder funnene våre på at de som har kjent på manglende tilhørighet til adoptivfamilien og ikke føler så sterk tilhørighet til Norge, i noe større grad har søkt seg tilbake til sine biologiske røtter og til fødelandet. De kvantitative dataene viser også at de som har hatt kontakt med sin biologiske familie, føler en sterkere tilknytning til fødelandet enn dem som har vært på besøk i fødelandet, men ikke har hatt kontakt med biologisk familie. Vi ser også i spørreundersøkelsen at de utenlandsadopterte som har barn og er etablert i forhold, rapporterer om høyere tilhørighet til Norge enn andre utenlandsadopterte. En mulig tolkning av funnene samla sett er at tilknytning til både adoptiv, biologisk og egenetablert familie kan ha en medierende effekt på tilknytning til Norge og til fødeland.

Viktigheten av å ha noen å snakke med

For å kunne bearbeide erfaringer med rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling kan det å ha noen å snakke med om slike erfaringer være viktig. I spørreundersøkelsen er det omtrent 40 prosent som svarer at de *ikke* hadde noen å snakke med i oppveksten om disse erfaringene, men andelen synker til 14 prosent når vi spør om de har noen å snakke med slike opplevelser i dag. Intervjuene viser at flere av de utenlandsadopterte har opplevd at personer som står dem nær –

familie, venner og livspartnere – ikke tror på at de utsettes for rasisme eller anerkjenner opplevelsene deres som rasisme.

Spørreundersøkelsen viser at 40 prosent har snakka med adoptivforeldrene i oppveksten om slike erfaringer. I intervjuene forteller enkelte av informantene at adoptivforeldrene deres forberedte barna på at de, på grunn av hudfargen, kunne komme til å oppleve ubehagelige situasjoner. Videre viser våre funn at få har snakka med venner om temaet og erfaringer i oppveksten, men at omtrent halvparten gjør det i voksen alder (i dag). Flere opplever at venner møter dem med forståelse og støtte, og at venner både «går i krigen for dem» og reagerer raskt i situasjoner med rasisme. Vi ser altså at venner utgjør en viktig buffer for mange utenlandsadopterte.

I spørreundersøkelsen ser vi at respondentene i større grad har snakka med adopterte søsken enn ikke-adopterte søsken om forskjellsbehandling i oppveksten, men i det kvalitative materialet ser vi at adopterte søsken i mindre grad enn vi forventa har utgjort en *direkte* emosjonell støtte i oppveksten. Likevel forteller flere at det har vært betydningsfullt å ha noen å speile seg utseendemessig i. Dermed kan det tenkes at adopterte søsken utgjør en mer indirekte emosjonell støtte.

Funnene peker i retning av at det er behov for bevisstgjøring om at rasisme og diskriminering forekommer i Norge, og at dette også er en del av utenlandsadoptertes hverdag. Det er ikke slik at det å vokse opp i Norge, og i hovedsak i etnisk norske familier, beskytter dem mot rasisme og diskriminering. Det ser også ut til at det særlig er behov for en slik bevisstgjøring blant adoptivforeldre, slik at de utenlandsadopterte ikke opplever at erfaringene deres underkjennes av de som står dem nærmest i oppveksten. Det er likevel grunn til noe optimisme når vi ser at det er betydelig flere i den yngste aldersgruppa som svarer at de har hatt noen å snakke med i oppveksten sammenliknet med de eldre aldergruppene.

Tiltak og anbefalinger

Med utgangspunkt i «åpne svar» fra de utenlandsadopterte i spørreundersøkelsen og deltakere på en workshop (der referansegruppa og utvalgte adoptivforeldre deltok) presenteres forslag til tiltak og innsatser for adopterte. Vi ser på tiltak rettet mot samfunnet og offentlig forvaltning, samt konkrete tiltak rettet mot de adopterte og deres familier. Oppsummert foreslås følgende tiltak og innsatser:

- Utenlandsadopterte må inkluderes i det pågående antirasistiske arbeidet (både statlig/kommunalt og blant frivillige organisasjoner)
- Øke kunnskapen om og holdningene overfor adopterte i samfunnet
- Øke kunnskap og kompetanse på adopsjon og adopsjonserfaringer blant fagpersonell i offentlige institusjoner
- Opprette et kompetansesenter for adopterte
- Etablere en offentlig nettside med samlet informasjon om tilbud og hjelpetjenester for adopterte og adoptivfamilier
- Lovfeste rett til oppfølging av fagpersonell for adopterte og adoptivforeldre etter adopsjon
- Skape og videreutvikle arenaer for erfaringsutveksling og veiledning adopterte imellom
- Gi tilbud om opplæring i fødelandets kultur og språk for de utenlandsadopterte (og deres adoptivfamilie)
- Veiledning og kursing av adoptivforeldre om temaer knytta til rasisme og identitet, samt i teknikker for å snakke med barna sine om disse temaene
- Skape felles arenaer for adopterte og adoptivforeldre
- Mer kunnskap om og forskning på adopterte

Summary

In Norway, there is limited research on international adoptees' experiences with racism and discrimination. Research on these topics has primarily focused on racism and discrimination in the context of immigrants and their descendants. Similarly, international adoptees have rarely been a focus in the authorities' or non-governmental organizations' general work against racism and discrimination. This research project is a first step to acquire more knowledge about the experiences of international adoptees with racism, discrimination and unequal treatment. In this report, we use the term "unequal treatment" as an overarching term that includes any experience that entails differential treatment because of adoption background or appearance. Our purpose is to capture a broad range of experiences, regardless of whether or not our respondents label such experiences as racism or discrimination.

The study is based on a survey to and qualitative interviews with international adoptees. First, the survey includes (but is not limited to) standardised questions about living conditions and discrimination, drawn from a survey conducted to people with immigrant background in Norway in 2016, conducted by Statistics Norway. This approach allows for comparison between the experiences of adoptees with those of immigrants and their descendants. Second, individual interviews and focus group interviews with international adoptees provides rich data about adoptees' experiences with unequal treatment, and how such experiences affect their sense of belonging to their families and society in general.

A main finding is that international adoptees have different experiences, interpretations and opinions about racism, discrimination, belonging, exclusion and identity. About half of the respondents in the survey have experienced unequal treatment. The content of these experiences varies significantly, from subtle hints to serious verbal harassment and physical attacks. The adoptees are divided in their interpretations about what kind of experiences they regard as racism and discrimination, but also about adoption more generally. Some of them have a strong sense of belonging to Norway and/or their country of origin, while others feel like they neither belong in Norway nor elsewhere. Some of them regard it as important to have a connection to their country of origin, while others do not. In sum, there is significant variation among adoptees in their experiences, interpretations and opinions about the studied topics.

In sum, our analyses show that international adoptees experience unequal treatment to the same extent as others who have an immigrant background. Adoption across borders not only entails a separation from the biological family, but also a separation from the language and culture in the country of origin. This separation can make questions of belonging and exclusion particularly acute for adoptees, especially when they face unequal treatment. Thus, the findings in this report should be an impetus for policy makers and non-governmental organizations to include a focus on international adoptees in their work against racism and discrimination and in policies and strategies on these topics.

The extent of experiences with unequal treatment: arenas, life phases and external events

The analysis shows that the most common arenas where adoptees have experienced unequal treatment are at work, during education, and in public spaces, such as on the street, in cafes, in restaurants and bars, in shops and on public transport (20 to 25 percent). Among the respondents, 15 percent report having experienced unequal treatment on social media. Unequal treatment does not, however, only take place in the public sphere, but also in private and social gatherings (15 percent). Unequal treatment is less common in the encounter with public services, such as the police, employees in public offices or the health sector and in connection with job interviews (between 5-10 percent).

There are small differences between different groups of adoptees (e.g. country of origin, gender and age) when it comes to the extent of experiences with unequal treatment. Adoptees who have a darker skin tone do, however, report that they have experienced unequal treatment on more arenas than those with a lighter skin tone. The qualitative interviews corroborate this finding. Skin tone appears to affect both the scope and seriousness of experiences with unequal treatment.

In our analysis we compare the experiences of unequal treatment among international adoptees

with those of immigrants and their descendants. We find that the extent of unequal treatment is rather similar for the three groups, although there is some variation across arenas.

It is somewhat surprising that adoptees and descendants experience unequal treatment to the same extent as immigrants, since adoptees and descendants are born in and/or have grown up in Norway, speak Norwegian fluently and know the cultural codes. These factors could presumably entail that adoptees and descendants experience less unequal treatment than immigrants. One possible explanation is that adoptees and descendants to a greater extent than immigrants expect to be treated on par with the majority population, and therefore are more conscious of experiences that contrast with this expectation. Compared to immigrants and descendants of immigrants, adoptees do, however, report about lower levels of unequal treatment in employment and hiring processes. One explanation for this difference may be that adoptees often have traditional Norwegian names, while members of the two other groups to a greater extent have foreign sounding names.

We have also explored whether experiences with unequal treatment change throughout the life course. Adoptees experience unequal treatment throughout life, but it peaks during the teenage years in many arenas. Half of the respondents in the survey have experienced unequal treatment during primary and junior high school. Experiencing unequal treatment during childhood and youth may presumably be particularly significant for the development of identity and the sense of belonging or exclusion in society in the long run.

Changes on the societal level and external events can affect experiences with unequal treatment. Findings in the survey and the qualitative material corroborate this hypothesis. For example, we see that 20 percent of the respondents report an increase in experiences with unequal treatment during the covid-19 pandemic.

How do international adoptees understand racism and discrimination?

In this report, we have not attempted to classify whether the experiences of respondents/interviewees can be classified as racism or discrimination in a legal or an objective sense. The report describes how adoptees themselves interpret and define different experiences. During the interviews, adoptees at times found it difficult to classify certain experiences. One interviewee may consider a particular experience to be racist, while another does not. We find that many of the adoptees emphasize the intention behind a statement or an action when assessing whether or not an experience is racist or discriminatory. Different interpretations of intentions may in part explain why interviewees regard similar experiences in different ways.

Several of the adoptees explain that they throughout life, and particularly as children, were told that they should be grateful because they have been adopted to Norway. For some of them, such a statement contrasts sharply with the difficulties they have experienced as adoptees. Statements about gratefulness have mostly been forwarded by strangers or acquaintances, but in some instances, they have come from adoptive parents or other relatives. Some of the interviewees also consider their adoptive parents' motives for adopting a child to be related status and as a way of signaling moral superiority. These experiences point in the direction of a narrative about Norwegians as "saviours", while those who are "saved" are lucky because they obtain a life in good, stable homes. Some interviewees consider adoption to be a type of structural racism that involves hierarchical relations between the sending and receiving country – a practice in which children are sold across the borders from poor to rich countries. Other interviewees disagree strongly with this perspective on adoption. Some are critical to what they consider to be a one-sided focus on the problematic sides of transnational adoption. They emphasize that adoption has provided them with the opportunity to grow up in caring and loving families.

The interviewees also have different opinions on whether there is more or less racism and discrimination in today's society, compared to when they grew up. While some perceive positive changes, others observe that their children face similar challenges as they did when they grew up. Some interviewees point out that there is an increased awareness about racism and discrimination today, which they consider to be a positive development.

Experiences with racism, discrimination and unequal treatment

Mostly, adoptees experience unequal treatment from strangers or acquaintances. Still, one of four respondents report that they experience such treatment in close relationships as well, among family, relatives and friends. Their experiences vary from concrete episodes (such as having to do more housework than non-adopted sibling) to more subtle signals (such as critical comments about immigration from close family or relatives). Such experiences in the context of close relationships are particularly difficult and affect adoptees' sense of belonging to their adoptive families.

In the survey, approximately 60 percent answered that they had experienced unequal treatment from the majority population. About 30 percent of the respondents also reported that people with an immigrant background had subjected them to unequal treatment. Thus, some respondents were subjected to unequal treatment both from the majority population and from people with immigrant background.

Among the respondents, 13 percent had experienced physical abuse or threatening behaviour because of their background. About 30-40 percent report that they have been subject to verbal abuse, suspicion, sexualized comments or being ignored or excluded because of their appearance or adoptive background. Several of the interviewees described experiences in shops where employees suspected them of stealing. Some adoptees experience that people in the public look at them as potential terrorists or as spreading the corona virus. The majority of those who report sexualized comments or behaviour are women. Some of the comments signal that men consider them to be sexually available in a different manner than Norwegian women with a light skin tone.

An overarching finding is that skin colour matters in the everyday encounters between adoptees and the majority population. People's behaviour signals in different ways that the adoptees do not quite belong in Norway – they are excluded from an imaginary community of “Norwegianness” that the majority population defines. Such experiences of exclusion take place in different contexts. For example, some of the interviewees explain that wearing a traditional Norwegian dress or engaging in activities that are considered to be typical “Norwegian” can trigger negative reactions from strangers. Several interviewees explain that people often speak to them in English or speak very slowly because they do not expect them to master Norwegian. The survey shows that adoptees often receive questions about their ethnic origin and unwanted questions about their adoption history. In isolation, the interviewees do not necessarily perceive these questions as problematic, but the frequency with which these questions appear becomes a constant reminder to some of adoptees that they do not fit into other people's perception of Norwegianness.

In encounters with strangers, many adoptees frequently experience that others perceive them as immigrants or foreigners. Several of the interviewees find this association with the immigrant group to be stigmatizing because of an awareness of stereotypes and prejudices connected to the immigrant status, and in particular, to certain subcategories of immigrants. The discomfort of being associated with the immigrant group is thus not related to the adoptees' own attitudes toward immigrants, but to the way they perceive that the majority population regards immigrants. In sum, many adoptees receive signals in their everyday lives which indicate that their belonging is being judged on the basis of their skin colour, which results in a feeling that they are not fully accepted as Norwegian. These experiences indicate that skin colour matters a great deal in the social interaction with strangers, and that being Norwegian often is perceived as a relatively narrow and non-diverse category.

Strategies in the face of unequal treatment

We have identified five main strategies that adoptees employ when facing unequal treatment or when trying to avoid such experiences: 1) avoidance 2) to signal «Norwegianness» 3) to confront 4) to let the other person be embarrassed and 5) to ignore. Many of the respondents in the survey report using several strategies and the interviewees describe alternating between strategies, depending on e.g. how safe they feel and the perceived intentions of the other person.

The adoptees face direct forms of racism and discrimination, but also more subtle and indirect forms of “racialization”, which entails that differences between groups and persons are construed based on biological characteristics. Some of the strategies the adoptees employ to protect themselves, are similarly indirect and subtle. One dimension of the avoidance strategies is that

some of the adoptees display a form of alertness or preparedness in order to avoid or divert unpleasant experiences. This preparedness often appeared to be embodied rather than conscious.

Our interviewees report that a common strategy to avoid unequal treatment is to signal that they are not immigrants. The strategy is a result of situations in which adoptees regularly feel that their skin colour automatically shapes other people's view of them – a view that is often shaped by stereotypes. The discomfort of being categorized as an “immigrant” can, as such, be considered to be an indication of the prejudices and the racism that immigrants as a group face in Norwegian society. In addition, the discomfort is related to adoptees perception of belonging. When other people assume that the adoptees are foreigners or immigrants, they implicitly exclude them from a belonging to the Norwegian community that most Norwegians take for granted. We need to stress, however, that not all interviewees consider it important to be perceived as “Norwegian” or consider it to be problematic to be associated with the immigrant group. In fact, some of them think of themselves as immigrants and underline their belonging to several places and groups simultaneously.

Several of the interviewees describe that the choice of strategy may not only be context dependent, but the strategies they employ may also change throughout the life course. As they get older, more of them appear to confront or ignore unequal treatment rather than using avoidance strategies. Several of the interviewees describe such changes as a result of becoming more confident in themselves. Some of them describe that they presently are able to confront people who subject them to racism or discrimination, while others say that they ignore racist incidents or do not dwell on situations that are ambiguous. Several interviewees say that they experienced a lot of shame and insecurity when they were younger, and they felt a strong discomfort about their own appearance and background. Over time, some of the interviewees describe that instead of feeling ashamed, they have begun to place the responsibility - and the problem - with the person who exposes them to racism or discrimination.

Belonging

Analysis of the survey data shows that the respondents who have experienced unequal treatment in several areas, report a lower sense of belonging to Norway and to their adoptive family and friends. We find the same correlation between experiences of unequal treatment and trust. International adoptees who have experienced unequal treatment in several areas have lower trust in Norwegian institutions (the political system, the police and the judiciary), as well as lower trust in people in general. Thus, trust decreases when experiences of unequal treatment increase. In this study, we cannot determine the causal relationship between unequal treatment and belonging. Experiencing unequal treatment may reduce belonging – but it may also be that people who feel insecure about their belonging more often interpret events as discrimination or racism than people who feel secure. It is likely that there is a dynamic and mutual relationship between experiences of unequal treatment and belonging, which means that the causal relationship goes in both directions. The qualitative data provides some support for the hypothesis that discrimination can lead to a lower sense of belonging, since several of our interviewees say that a result of such experiences is that they find it difficult to feel completely at home in Norway or in their adoptive family.

For some survey questions, we compare the answers from international adoptees to the answers of immigrants and descendants of immigrants. All three groups score relatively high on belonging to Norway, but there are some interesting differences. Both descendants of immigrants and adoptees have had all or most of their upbringing in Norway. Nevertheless, adoptees mostly grow up in ethnic Norwegian families, and have probably been more exposed to Norwegian culture at home than descendants of immigrants. Thus, one could expect that adoptees would score as high or higher on a sense of belonging to Norway, compared to descendants of immigrants. Instead, they actually score lower. Somewhat surprisingly, their sense of belonging to Norway is comparable to that of immigrants. The adoptees also have a significantly lower degree of belonging to their country of origin than both immigrants and descendants.

The qualitative data indicate that some of the international adoptees experience a kind of identity vacuum, where they neither feel secure about their belonging to Norway, nor have an alternative sense of belonging that can provide an anchoring point. Many of them feel Norwegian, but several of them also experience that others in their surroundings question their belonging to Norway.

Two competing narratives about contact with and belonging to country of birth

We identify two narratives about the adoptees' contact with and belonging to country of origin and biological family. One narrative suggests that such contact is important, even crucial, for adoptees to be at peace with their own identity. The removal of adoptees from their biological family and the culture in their country of origin entails a disruption. When adoptees restore contact with their country of origin, they can begin the process of overcoming this disruption. The second narrative is that the adoptees who came to Norway as young children are simply "Norwegian". Knowledge of biological origin and the culture in the country of birth are viewed as less important. What matters is the family adoptees grow up in. From this perspective, exploring one's adoption history can be unnecessarily painful and lead to uncertainty and doubt about one's own identity. Some of our interviewees place themselves clearly within one of these two positions. Others position themselves somewhere in between – or they have changed position throughout life.

Interaction between different forms of belonging

Our findings suggest that there may be an interplay between different forms of belonging – and belonging to family (adoptive and/or biological) may be a key factor for other forms of belonging. A sense of belonging to the adoptive family appears in many cases to be connected to a sense of belonging to Norway, although other experiences also play a role here, such as experiences with discrimination. The adoptees who have a secure sense of belonging to their adoptive family and to Norway seem to be less inclined to visit their country of birth and their biological family. Similarly, those who lack a sense of belonging to the adoptive family, and do not have a strong sense of belonging to Norway, are more inclined to seek their biological roots and visit their country of birth. The quantitative data also show that those who have had contact with their biological family have a stronger sense of belonging to the country of birth than those who have only visited the country of birth, but who have not been in contact with the biological family. Another finding from the survey shows that the adoptees who have children and are established in relationships, report a stronger sense of belonging to Norway than other adoptees. A possible interpretation of the findings is that a sense of belonging to adoptive, biological and self-established families can affect the sense of belonging to Norway and to the country of birth.

The importance of having someone to talk to

Having someone to talk to about experiences of racism, discrimination and unequal treatment can be important to be able to process and deal with such experiences. In the survey, about 40 percent answer that they did not have anyone to talk to about these experiences when they grew up, but the proportion drops to 14 percent when we ask if they have someone to talk to about such experiences today. The interviews show that several of the adoptees have experienced that people close to them – family, friends and partners – do not believe that they are exposed to racism or recognize their experiences as racism.

The survey shows that 40 percent have talked to the adoptive parents about experiences with racism or discrimination when they grew up. The interviews illustrate that a few adoptive parents have prepared their children for the fact that they may experience unpleasant situations due to their skin color. Furthermore, the survey shows that few talked to friends about the topic growing up, but that about half of them report doing so as adults (today). Based on the interviews, we see that many consider their friends to be supportive and understanding, and that friends come to their defense and react quickly in situations of racism.

In the survey, we see that the respondents to a greater extent talked to adopted siblings than non-adopted siblings about unequal treatment while growing up, but in the qualitative material we see that adopted siblings to a lesser extent than we expected were a source of direct emotional support during adolescence. Nevertheless, several interviewees say that it has been important to them to have someone in their family who looks similarly to them. In this sense, it is possible that adopted siblings constitute a more indirect sources of emotional support.

The findings suggest that there is a need to raise awareness about the fact that racism and discrimination is part of the everyday life of international adoptees. Growing up in Norway, and mostly in ethnic Norwegian families, does not protect them from racism and discrimination. It also seems particularly important to raise awareness about racism and discrimination among adoptive parents, so that they do not reject or ignore such experiences. A positive finding is that more of the

young respondents' report that they had someone to talk to when they grew up, compared to those in the older age groups.

Measures and recommendations

In the last chapter of the report, we present proposed measures based on the open answers in the survey and discussions among participants in a workshop where the reference group and selected adoptive parents participated. The measures target society at large, public institutions, and adoptees and their families. The following measures and efforts are proposed:

- Foreign adoptees must be included in the ongoing work on anti-racism (both state / municipal and among voluntary organizations)
- Increase knowledge about adoptees in society
- Increase the competence on adoption and knowledge of adoption experiences among professionals in public institutions
- Create a competence center for adoptees
- Establish a public website with collected information about services for adoptees and adoptive families
- Establish a legal right for adoptees and adoptive parents to get assistance from professional staff in the period after adoption
- Create and develop arenas that enable the exchange of experiences among adoptees
- Offer training in the culture and language of the country of birth for the foreign adoptees (and their adoptive family)
- Ensure that adoptive parents get guidance and training on topics related to racism and identity, as well as in techniques for talking to their children about these topics
- Create common arenas for adopted and adoptive parents
- More research on adoptees, including the compilation of official statistics on this group (Statistics Norway)

1 Innledning

I løpet av de siste 20 årene har Norge hatt rekordhøy innvandring sammenliknet med tidligere tidsperioder. Denne utviklingen har bidratt til at sammensetningen av befolkningen over tid er endret. Den norske befolkningen er blitt mer mangfoldig med hensyn til landbakgrunn, religiøs tilknytning og hudfarge. Sammenliknet med for eksempel arbeids-, flyktning, eller annen familieinnvandring utgjør utenlandsadopterte årlig en svært liten del av innvandringen til Norge. Utenlandsk adopsjon omtales gjerne som “den stille migrasjon” (Weil, 1984). Grunnen til denne betegnelsen skyldes at de tallmessig er en liten gruppe, og at de som kommer er svært unge og med en norsk familie som tar dem imot.

Fra midten av 2000-tallet har antall utenlandsadopterte som kommer til Norge gått kraftig ned (SSB, adopsjoner 2021).¹ Årsaken er blant annet at land som tidligere har friggitt mange barn til internasjonal adopsjon, nå kan ta hånd om barna selv. En slik utvikling er i tråd med formålet bak subsidiaritetsprinsippet i Haagkonvensjonen 1993 artikkel 4. Prinsippet går ut på at et barn kun kan adopteres av adoptivforeldre i utlandet dersom det først har blitt forsøkt å plassere barnet hos adoptivfamilier i opprinnelseslandet og dette ikke har lyktes (Se Barne- og likestillingsdepartementet, 2017). I løpet av fjoråret var det ifølge SSB 46 utenlandsadopsjoner, hvorav de fleste adopterte var under 3 år². Selv om antallet adopsjoner har gått ned, vokser gruppa utenlandsadopterte over tid. Det var om lag 20 250 utenlandsadopterte som var bosatt i Norge ved inngangen til 2021 (SSB 2021)³. Det skjer også endringer i gruppas sammensetning, ved at det adopteres barn fra andre land og regioner av verden sammenliknet med tidligere. De utenlandsadopterte i Norge er i hovedsak adoptert fra Sør-Korea, Kina, Colombia, Etiopia, India, Vietnam, Filipinene, Sør-Afrika, Peru, Russland og Romania (Zhao, 2019). De internasjonale adopsjonene til Norge kom i gang på midten av 1960-tallet. I perioden 1998 til 2007, lå Norge i likhet med andre nordiske land høyt sett i forhold til folketall når gjelder antall internasjonale adopsjoner (NOU 2009: 21).⁴

Utenlandsadopsjon er strengt regulert av norske myndigheter og kan kun – med visse snevre unntaksregler – bli gjort via akkrediterte adopsjonsorganisasjoner. I en norsk offentlig utredning fra 2009, drøftes ulike sider ved adopsjon med utgangspunkt i barnets beste. Utvalget argumenterer med at barnets beste skal være styrende på adopsjonsområdet, noe som blant annet innebærer at barn skal gis et særlig menneskerettsvern. Artikkel 21 i Barnekonvensjonen legger vekt på flere prinsipper for internasjonal adopsjon, og i Haagkonvensjonen 29.mai 1993 angis et sett av basisprosedyrer og minimumsstandarder for internasjonal adopsjon. Bakgrunnen for Haagkonvensjonen av 1993 var at man så et behov for internasjonal regulering av adopsjonsfeltet etter den store økningen i antall adopsjoner som fant sted på 1980-tallet (NOU 2009: 21).

I forskning på internasjonalt adopterte har man i hovedsak vektlagt hvordan de skiller seg fra majoritetsbefolkningen på tre områder, der man først og fremst har sett på kognitiv utvikling, psykisk helse og kontakt med hjelpetjenester (Gärtner & Heggland, 2013). Forskning på utenlandsadopterte har i en norsk kontekst i liten grad satt søkelys på erfaringer med rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling. I norsk forskning på rasisme og diskriminering har erfaringer blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre⁵ vært et hovedfokus. Det har også vært noe forskning retta mot samer og enkelte av de nasjonale minoritetene. Heller ikke i arbeidet med rasisme og diskriminering, verken fra det offentlige eller frivillige organisasjoner, har utenlandsadopterte vært løftet fram. I de seinere årene har imidlertid tematikken blitt satt mer på dagsorden i den offentlige debatt, først og fremst av de utenlandsadopterte som har delt sine erfaringer.

¹ [Adopsjoner \(ssb.no\)](https://ssb.no/adopsjoner)

² Antallet adopsjoner var i 2020 ekstra lavt på grunn av kansellerte flyvninger og innreiserestriksjoner forårsaket av koronapandemien.

³ Tallene baserer seg på befolkningsstatistikk utarbeidet av SSB (se kap 1.2 for mer informasjon).

⁴ Se kap 1.4.1 for en oversikt over sentrale betegnelser i rapporten.

⁵ Begrepet norskfødte med innvandrerforeldre viser til det som tidligere ble omtalt som annengenerasjonsinnvandrere. SSB erstattet annengenerasjonsinnvandrere med norskfødte med innvandrerforeldre fordi disse ikke selv har innvandret. De er født i Norge og har foreldre som har innvandret. Se for eksempel [Nye betegnelser om innvandrere - SSB 2008](#) eller [Slik definerer SSB innvandrere - SSB 2019](#)

Det har de siste årene vært en økende oppmerksomhet rundt diskriminering og rasisme fra politisk hold, gjennom handlingsplaner og strategier. Eksempelvis har man i «Regjeringens strategi mot hatefulle ytringer (2015- 2020)», med delmål retta mot politiet og rettssystemet, iverksatt tiltak for å øke kompetansen på straffbare hatefulle ytringer. Gjennom Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion 2020-2023 (Departementene, 2019) har man ytterligere spisset fokuset. For første gang er utenlandsadopterte eksplisitt nevnt som en særskilt gruppe det er behov for å ha mer kunnskap om. I tiltak 7 i denne handlingsplanen står det at det skal initieres forskning om hudfarge og andre ytre kjennetegn som grunnlag for diskriminering og rasisme, og at denne forskningen særlig skal konsentrere seg om rasisme og diskriminering retta mot utenlandsadopterte. Tiltak 7 er utgangspunktet for denne rapporten.

I og med at kunnskapsgrunnlaget om de utenlandsadoptertes erfaringer er såpass lite i Norge, er denne studien et viktig bidrag for å kartlegge erfaringene til utenlandsadopterte i Norge. Målet med studien har for det første vært å kartlegge hvorvidt utenlandsadopterte i Norge opplever rasisme og diskriminering, samt i hvilket omfang de eventuelt gjør det. For å undersøke dette har vi gjennomført en spørreundersøkelse blant utenlandsadopterte. Spørreundersøkelsen tar utgangspunkt i standardiserte spørsmål om diskriminering og utenforskap i samfunnet som tidligere er stilt i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra 2016. Dette har muliggjort en sammenlikning med andre grupper med synlig minoritetsbakgrunn. Det gjør at vi kan si noe om art og omfang av rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling mot utenlandsadopterte. En slik kartlegging er særlig viktig med tanke på framtidige tiltak.

For det andre har vi hatt som mål å undersøke hva som er unikt med de erfaringer utenlandsadopterte har, hvordan de forstår og definerer rasisme og diskriminering, og hvilke strategier de bruker for å håndtere situasjoner der de møter rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling. I tillegg har vi utforsket hvordan de forstår sin tilhørighet til Norge, til fødeland og til familien i Norge. Et tredje mål med studien har vært å beskrive mønstre og variasjon i de erfaringene utenlandsadopterte har. For å belyse de to sistnevnte målene har vi gjennomført kvalitative intervjuer, både livshistorieintervjuer og fokusgruppeintervjuer. Intervjumaterialet er rikt og bidrar til å få fram hva som er unikt for erfaringene til utenlandsadopterte, samtidig som vi får vist fram variasjon i erfaringer på de nevnte områdene. For å få et bedre bilde av hva som er typisk og omfanget av ulike erfaringer, strategier og tilhørighet, har vi brukt funn i det kvalitative materialet til å utforme spørsmål som ble inkludert i spørreundersøkelsen til de utenlandsadopterte. På den måten integreres et utvalg fortellinger fra utenlandsadopterte med et bredere utvalg, som også kan si noe om utbredelse.

I dette forskningsprosjektet har fokuset vært på erfaringer med rasisme og diskriminering i Norge. Men det har også kommet fram at det på adopsjonsfeltet er en rekke ulike meninger, og det er ulike posisjoner med relativt sterke meninger. Enkelte er opptatt av dette med ettervern mens andre ønsker at det bør settes et kritisk søkelys på praksisen med transnasjonal adopsjon. Slike synspunkter inkluderes i denne rapporten der det er relevant, men hensikten med studien har ikke vært utenlandsadoptertes situasjon i Norge mer generelt, og vi vil derfor ikke berøre slike spørsmål i dybden i denne rapporten.

1.2 Hvem er de utenlandsadopterte i Norge

Formålet med dette delkapittelet er å tegne et empirisk bakteppe og øyeblikksbilde av gruppa av utenlandsadopterte som bodde i Norge ved inngangen til 2021. Analysen her baserer seg på befolkningsstatistikk utarbeidet av Statistisk sentralbyrå (SSB). Tallene er foreløpige og har ikke vært publisert som offisiell statistikk. Tallene viser antall utenlandsadopterte som var bosatt i Norge per 1.1.2021. Nye utenlandsadopsjoner som ble registrert etter 24. april 2020 er ikke inkludert. Ettersom det, som tidligere nevnt, ble gjennomført 46 utenlandsadopsjoner i 2020, bidrar det i liten grad til å redusere kvaliteten eller troverdigheten til data.

Ved nyttår 2021 bodde det 20 254 personer i Norge som i løpet av livet har kommet hit som utenlandsadopterte. Utenlandsadopterte utgjorde dermed 0,4 prosent av Norges befolkning på knappe 5,4 millioner. I antall og andel er det ikke en stor gruppe, men totalt utgjør utenlandsadopterte en gruppe på størrelse med hele befolkningen i Levanger, en mellomstor norsk

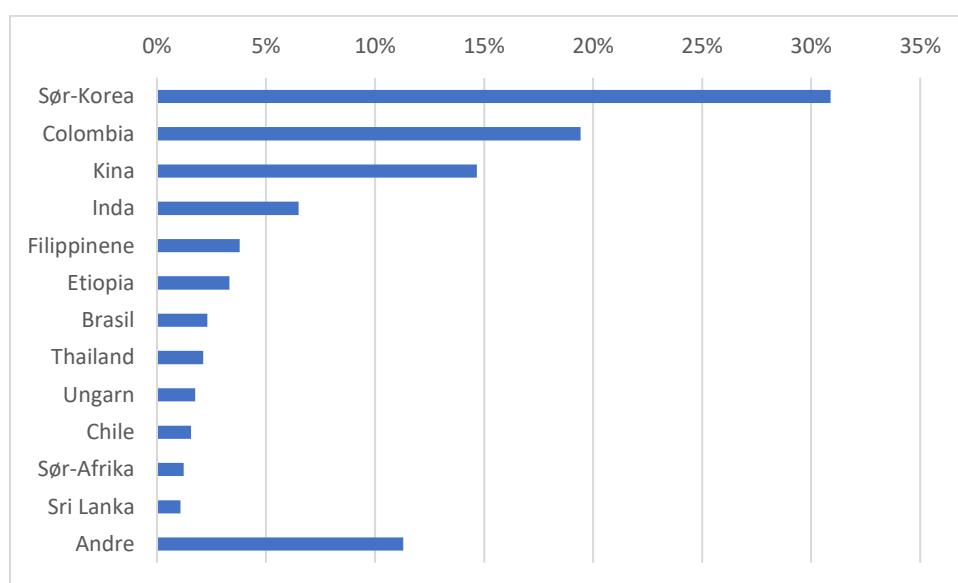
kommune. Sammenliknet med andre land er Norge et av de landene i Europa og Nord-Amerika med høyest adopsjonsrate (Selman, 2006).

1.2.1 Bakgrunnsfaktorer blant utenlandsadopterte

Blant de 20 254 utenlandsadopterte er det 11 338 kvinner og 8 916 menn. Det tilsvarer en kvinneandel på 56 prosent. Det er med andre ord noen flere jenter/kvinner som er utenlandsadopterte når vi teller opp alle bosatte. De siste 10 årene er det imidlertid flest gutter som har blitt tildelt adoptivforeldre i Norge. Andelen gutter har vært 58 prosent når vi ser på årlig tilstrømming av utenlandsadopterte i perioden 2010-2019⁶. Det betyr at majoriteten av utenlandsadopterte kvinner på sikt vil minske om denne trenden vedvarer.

Utenlandsadopterte har bakgrunn fra en rekke land. Figur 1.1 omfatter de 12 største landgruppene, og viser at nesten 1 av 3 utenlandsadopterte har opprinnelse i Sør-Korea. Colombia er den neste største gruppa, etterfulgt av Kina og India.

Figur 1.1: Utenlandsadopterte per 1.1.2021, etter utvalgte fødeland sortert på antall

Kilde: SSB, befolkningsstatistikk

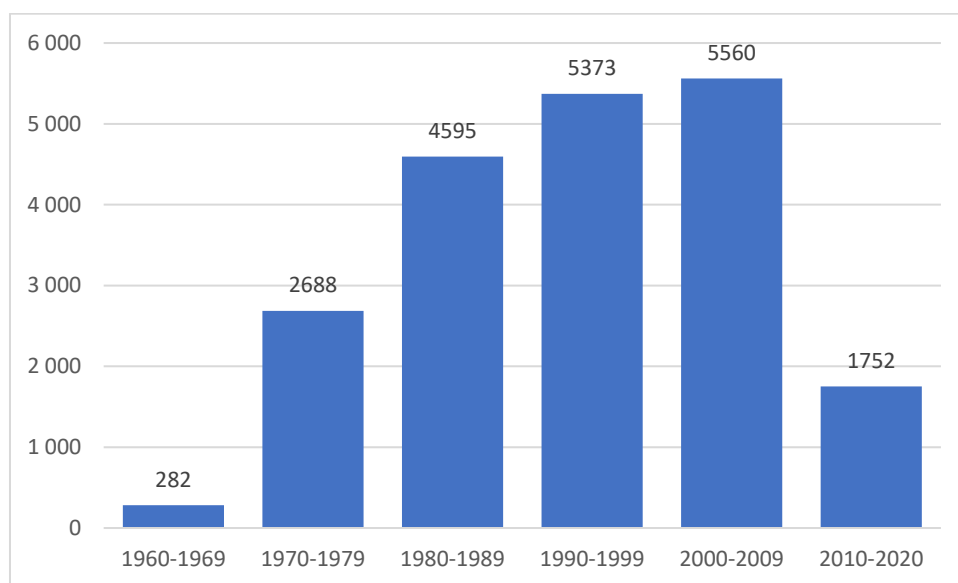
Figur 1.1 viser hvor store gruppene er per i dag, men sier lite om omfanget av utenlandsadopsjoner og sammensetning av hvilke landgrupper som det adopteres flest av de senere år. En offentlig utredning, *Adopsjon - til barnets beste* viste at det allerede på 2000-tallet var en nedgang i internasjonal adopsjon i Europa og USA (NOU 2009: 21). Utredningen viser til flere årsaker til nedgangen, men tillegger endrede holdninger og praksis i flere avsenderland som viktig. Dette gjelder for eksempel Sør-Korea hvor forholdene har forandret seg markant fra tiden da internasjonale adopsjoner startet opp i landet. På 1970-tallet var Sør-Korea et utviklingsland med stor nød og fattigdom. Situasjonen i landet er nå en helt annen. Som følge av dette er praksisen med internasjonale adopsjoner blitt kritisert, og Sør-Korea satser i dag langt mer på generell velferd for alle og øker innsatsen for å styrke nasjonale adopsjoner (NOU 2009: 21, s. 33). Det kommer imidlertid fremdeles utenlandsadopterte til Norge fra Sør-Korea. De siste 10 årene er det adoptert mer enn 200 barn fra Sør-Korea. Tall fra SSB viser at utenlandsadopterte fra Colombia tallmessig er den nest største gruppa av adopterte i Norge (jf. figur 1.1), og det er også utenlandsadopterte fra Colombia som er den gruppa som vokser raskest, med 356 nye adopsjoner i løpet av de siste ti årene. Mange barn har også blitt adoptert fra Kina til utlandet, men Norge adopterer ikke lenger barn herfra. Adopsjonsorganisasjonenes tillatelser til å formidle adopsjon av barn fra Kina til Norge ble avviklet i perioden 2017-2020.

⁶ SSB adopsjoner. Tabell 06688: Utenlandsadopterte, etter statistikkvariabel, kjønn og år

1.2.2 Kraftig reduksjon i antallet utenlandsadopterte

I 2002 ble det registrert om lag 750 utenlandsadopsjoner i Norge. Det er det høyeste antallet i noe år siden 1960. Etter 2002 har antallet utenlandsadopsjoner gått kraftig ned. Allerede i 2009 da den offentlige utredningen om adopsjon ble publisert var det en nedadgående trend i antall utenlandsadopsjoner, og trenden har vedvart. I det siste tiåret (2010-2020) har 1 752 utenlandsadopterte blitt registrert som førstegangsbosatt i Norge. Det er en tredjedel av det antallet som ble bosatt i tiåret før. Figur 1.2 viser at antallet utenlandsadopsjoner skjøt fart utover 1970-, 80- og 90-tallet, og nådde sin topp omkring årtusenskiftet.

Figur 1.2: Antall utenlandsadopterte etter år for første bosetting, fordelt på tiår

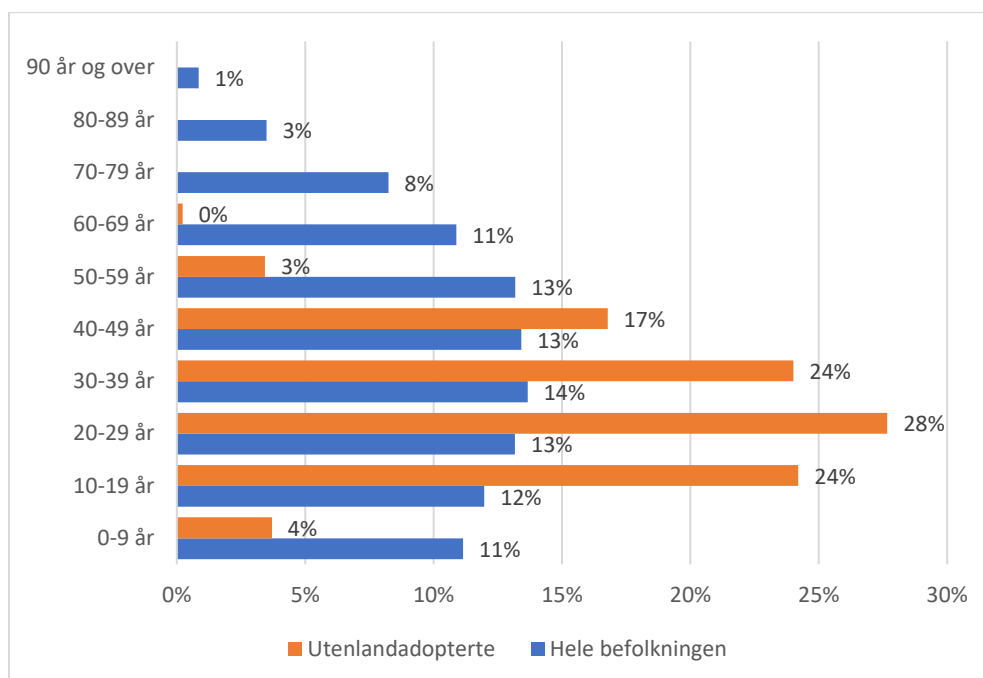
Kilde: SSB befolkningsstatistikk

1.2.3 Mange ungdom og unge voksne blant de utenlandsadopterte

De fleste utenlandsadopterte kommer til Norge når de er små barn, under 3 år, og svært få kommer til Norge etter at de er kommet i skolealder (over 6 år)⁷. I figur 1.3 vises aldersstrukturen for hele befolkningen i Norge basert på folkemengden i 2020, sammenliknet med aldersstrukturen blant utenlandsadopterte ved inngangen til 2021. Figuren viser at utenlandsadopterte relativt sett er en mye yngre befolkning sammenliknet med resten av befolkningen. Knapt noen utenlandsadopterte har rukket å bli 60 år. Det er også relativt sett færre av de middelaldrende mellom 50-59 år, men også i den aller yngste aldersgruppa (0-9 år) er adopterte fra utlandet underrepresentert. Denne aldersstrukturen må tolkes i lys av den kraftige reduksjonen i antallet nye utenlandsadopsjoner (jf. figur 1.2). Blant barn, ungdom, og unge voksne, det vil si hele aldersspennet fra 10-49 år finner vi over 90 prosent av alle de utenlandsadopterte. 7 av 10 utenlandsadopterte er voksne i alderen 20-49 år.

⁷ SSB, Statistikkbanken tabell: 06685: Adopterte, etter adopsjonstype, alder, statistikkvariabel og år

Figur 1.3: Aldersstruktur befolkningen og utenlandsadopterte etter alder per 1.1.2021. I prosent

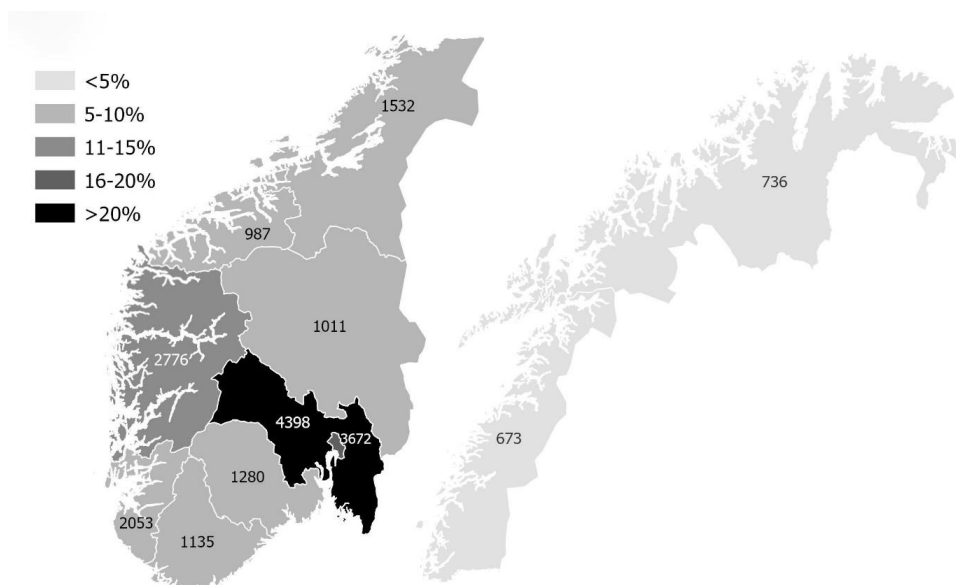

Kilde: SSB, befolkningsstatistikk

1.2.4 Mange utenlandsadopterte bor i Oslo og Viken

Ved å fordele alle utenlandsadopterte etter kommune og fylke kan vi få et inntrykk av hvor de er bosatt per i dag. Tallene her sier altså ikke noe om hvilken kommune de opprinnelig vokste opp, men hvor de bor i dag. Ikke uventet bor det fleste utenlandsadopterte i Oslo (3 672), Bergen (1 469) og Trondheim (915), men når vi fordeler på fylker ser vi av figur 1.4 at Viken er fylket med flest utenlandsadopterte. Hver femte utenlandsadopterte bor i Viken. Færrest utenlandsadopterte finner vi i de to nordligste fylkene, Nordland og Troms og Finnmark. Figur 1.4 viser at det i de to nordligste fylkene bor cirka 1 400 utenlandsadopterte.

Figur 1.4: Utenlandsadopterte fordelt på fylke, absolutte tall og andel av alle utenlandsadopterte, 1.1.2021.

Kilde: SSB befolkningsstatistikk

Vi skal nå gå over til å presentere problemstillingene for prosjektet. Deretter går vi gjennom de mest sentrale betegnelse som brukes i denne rapporten, og vi presenterer tidligere forskning om diskriminering og rasisme blant utenlandsadopterte. Avslutningsvis i kapittelet presenteres den videre strukturen i rapporten.

1.3 Problemstillinger

Nedenfor presenteres hovedproblemstillingene som vil besvares i denne rapporten. Vi har strukturert problemstillingene kapittelvis.

Kapittel 3:

- I hvilken grad opplever utenlandsadopterte rasisme og diskriminering på ulike arenaer?
 - Utgjør visse individuelle kjennetegn – som kjønn, alder, landbakgrunn og hudfarge – at man er mer eller mindre utsatt?
 - Opplever utenlandsadopterte rasisme og diskriminering i større, lik eller i mindre grad enn innvandrere eller norskfødte med innvandrerforeldre?
- I hvilke livsfaser opplever utenlandsadopterte rasisme og diskriminering på ulike arenaer?
- Hvilken betydning har eksterne hendelser (koronasituasjonen, 22.juli, etc.) for opplevelsen av diskriminering og/eller rasisme?

Kapittel 4:

- Hvordan forstås rasisme og diskriminering blant utenlandsadopterte?

Kapittel 5:

- Hvem utsetter utenlandsadopterte for rasisme og diskriminering?
- Hvilke ulike former for rasisme og diskriminering opplever utenlandsadopterte?
 - Hvordan arter disse seg, og hva er omfanget av disse erfaringene?
 - Fører visse individuelle kjennetegn til at man er mer eller mindre utsatt for ulike type erfaringer?

Kapittel 6:

- Hvilke strategier bruker utenlandsadopterte for å mestre møtene med rasisme og diskriminering?

Kapittel 7:

- I hvilken grad opplever utenlandsadopterte tilhørighet til det norske samfunnet, og hvordan skiller dette seg fra innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre og befolkningen for øvrig?
- I hvilken grad opplever utenlandsadopterte tilhørighet til adoptivfamilie, fødelandet og biologisk familie?
- Hvordan påvirker erfaringer med diskriminering utenlandsadoptertes følelse av tilhørighet til adoptivfamilien og det norske samfunnet?

Kapittel 8:

- Har utenlandsadopterte noen å snakke med om erfaringer med rasisme og diskriminering?

Kapittel 9:

- Hvilke innsatser og tiltak bør utvikles for både å forebygge og hjelpe utenlandsadopterte i møte med rasisme og diskriminering?

1.4 Begreper

I dette underkapittelet vil vi kort redegjøre for de mest sentrale betegnelse som brukes i denne rapporten. For det første redegjør vi for betegnelser brukt om utenlandsadopterte og deres foreldre. For det andre gir vi en kort gjennomgang av begrepene diskriminering, rasisme og forskjellsbehandling.

1.4.1 Sentrale betegnelser i rapporten

Et hovedskille i forskningen, om adopterte, går mellom nasjonalt adopterte og internasjonalt adopterte. For sistnevnte kategori, som er målgruppa i denne rapporten, brukes gjerne litt ulike betegnelser (internasjonalt adopterte, transnasjonalt adopterte og utenlandsadopterte). I denne rapporten brukes i all hovedsak utenlandsadopterte, ettersom det er den betegnelsen som brukes i offentligheten av dem som selv er adoptert. I rapporten brukes betegnelsen «innvandrere» om personer som selv har innvandret. «Norskfødte med innvandrerforeldre» viser til personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, og som har fire utenlandsfødte besteforeldre⁸. Personer som er født i Norge og som har foreldre som er født i Norge omtales som «etnisk norske» eller «norske med majoritetsbakgrunn», og når vi viser til slike personer mer generelt brukes betegnelsen «majoritetsbefolkning».

Vi skiller mellom de utenlandsadoptertes biologiske foreldre og deres foreldre i Norge. Sistnevnte omtales som adoptivforeldre. Flere av de utenlandsadopterte omtaler disse som foreldre, mens noen omtaler foreldre i fødeland som foreldre. I rapporten bruker vi biologiske foreldre og adoptivfamilie for å gjøre det tydelig for leseren hvem vi viser til. Vi benytter betegnelsene uavhengig av hvordan de utenlandsadopterte omtaler sine adoptivforeldre og biologiske foreldre. Når vi benytter sitater fra intervjuene, bruker vi derimot de betegnelsene de utenlandsadopterte selv gjør, slik at deres måte å omtale biologiske og/eller adoptivforeldre framgår.

I forskning på adopterte fra utlandet brukes enten opprinnelsesland eller fødeland for å beskrive det landet de utenlandsadopterte er adoptert fra. I spørreundersøkelsen har vi brukt fødeland når vi spurte respondentene om hvilket land de ble adoptert fra, og vi bruker derfor også denne betegnelsen i tabeller og tekst i rapporten.

For å være norsk, må man formelt sett ha norsk statsborgerskap, men i folks subjektive forståelse av det å høre til Norge, legges det også vekt på andre kriterier. Studier av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre viser at kultur, etnisitet og hvithet påvirker egne og andres oppfatninger av hva det betyr å være norsk (Andresen, 2020; Lynnebakke & Fangen, 2011). Mathisen (2020) viser til at forskere i seinere tid har utforsket hvordan norskhet forstås, hva som konstituerer grenser for norskhet og hvordan disse grensene er i endring. «Norskhet» kan forstås som noe sosialt konstruert, der norskhet må ses i relasjon til makt, og også er av betydning for inkludering og ekskludering (Mathisen, 2020). I denne rapporten brukes betegnelser som «norskhet», «norsk» og «det norske». Disse betegnelsene brukes til å utforske hvordan informantene oppfatter hva det vil si å være norsk, hvordan andre ser på deres norskhet og hva som skal til for å inkluderes i det norske.

I rapporten snakker vi om respondenter og informanter. Respondenter viser til de som har deltatt i spørreundersøkelsen, og er den betegnelsen vi bruker i analyser av det statistiske materialet. Betegnelsen informanter brukes i relasjon til det kvalitative materialet og viser til de som har deltatt i dybdeintervjuer.

1.4.2 Forskjellsbehandling, diskriminering og rasisme

Temaet for rapporten er diskriminering, rasisme og forskjellsbehandling blant utenlandsadopterte. Vi kommer til å bruke alle tre betegnelse gjennom rapporten. Det er ulike oppfatninger både i forskningslitteraturen og blant informantene av hva slags type hendelser som faller inn under disse kategoriene. I mange tilfeller kan samme hendelse tolkes på ulike vis. I rapporten har vi ikke hatt som formål å klassifisere de utenlandsadoptertes erfaringer som enten diskriminering eller rasisme, men heller ønsket å utforske ulike type erfaringer, hvordan disse erfaringene tolkes av den som

⁸ <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/slik-definerer-ssb-innvandrere>

opplever dem, og hvordan dette igjen kan påvirke følelsen av tilhørighet og utenforskap Vi ser det likevel som hensiktsmessig å redegjøre for begrepene forskjellsbehandling, diskriminering og rasisme i dette innledningskapittelet, og hvordan vi benytter dem i rapporten.

Begrepene «diskriminering» og «rasisme» er omdiskutert, og kan gi ulike konnotasjoner for ulike personer. Å klassifisere en erfaring som diskriminering eller rasisme kan innebære at personer gjør en implisitt vurdering av alvorlighetsgrad eller en tolkning av intensjoner fra avsender, se eksempler i kapittel 4. Begrepene er også normativt ladet ved at de fokuserer på forskjellsbehandling med negativt fortegn. I denne studien har vi i stor grad benyttet ordet «forskjellsbehandling» i datainnsamlingen for å fange opp erfaringer som oppfattes som både alvorlige og mindre alvorlige (eller til og med positive) av informantene og respondentene selv. I rapporten benytter vi derfor «forskjellsbehandling» som en samlebetegnelse når vi snakker om erfaringene til utenlandsadopterte mer generelt, uten å vurdere alvorlighetsgraden av erfaringene. Vi bruker også «forskjellsbehandling» når vi omtaler spørreundersøkelsen. Flere av spørsmålene i spørreundersøkelsen er basert på standardiserte spørsmål fra tidligere undersøkelser, der ordet «forskjellsbehandling» ble benyttet i spørsmålsformuleringen (se nærmere beskrivelse i kapittel 2.3). I de kvalitative intervjuene har vi derimot gått mer i dybden og utforsket (variasjoner i) hva utenlandsadopterte selv oppfatter som diskriminering og rasisme.

Diskriminering defineres vanligvis som usaklig eller urettmessig forskjellsbehandling av en person eller gruppe på grunnlag av for eksempel kjønn eller etnisk bakgrunn. Kjønnsdiskriminering har vært forbudt siden likestillingsloven ble vedtatt i 1978, mens et forbud mot etnisk diskriminering ble en del av norsk lovverk først med en bestemmelse i arbeidsmiljøloven i 1998, deretter med diskrimineringsloven av 2005 (Reisel, 2013). Den nye likestillings- og diskrimineringsloven, som trådte i kraft i 2018, erstattet fire tidligere lover: likestillingsloven som omhandlet likestilling mellom menn og kvinner, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven som omhandlet likestilling av personer med nedsatt funksjonsevne, diskrimineringsloven om seksuell orientering og diskrimineringsloven om etnisitet (Tyldum, 2019).

Diskriminering er en betegnelse på visse typer handlinger, som har til felles at de leder til systematisk ulikhet. Det skilles gjerne mellom direkte og indirekte diskriminering. Direkte diskriminering omfatter situasjoner der personer behandles ulikt på grunn av sin bakgrunn, for eksempel gjennom usaklig forskjellsbehandling ved adgang til utested eller i ansettelsesprosess. Indirekte diskriminering finner derimot sted når individer eller grupper behandles likt ut fra et sett av universelle bestemmelser, men der disse bestemmelsene i praksis fører til en favorisering av noen individer eller grupper på bekostning av andre.

Innenfor forskning på rasisme finnes det ulike forståelser av hvordan man skal forstå rasisme, og det skilles gjerne mellom en klassisk eller tradisjonell forståelse og det som betegnes som «nyrasisme». I den tradisjonelle forståelsen defineres rasisme som en ideologisk overbevisning om at det finnes menneskeraser i form av biologiske forskjeller, og at disse forskjellene er koblet til mentale og moralske forskjeller. På 1980- og 90-tallet beskrev forskere hvordan rasistiske ideologier har endret seg, særlig i retorikken, der «kultur» har erstattet «rase» (Brottveit, 1996; Rogstad & Midtbøen, 2009, 2010). En grunnleggende forskjell i disse to forståelsene av rasisme er betydningen av intensjonene bak enkeltmenneskers handlinger. I den norske rasismedebatten mente forskere som argumenterte for en tradisjonell forståelse, som Ottar Brox og Inger Lise Lien, at en handling ikke kan defineres som rasistisk dersom det ikke kan påvises en ideologisk overbevisning om biologiske raseforskjeller som grunnlag for handlingen. Norske forskere som jobbet med å beskrive det de betegnet som nyrasisme, representert ved Marianne Gullestad, mente derimot at det ikke er intensjonene som avgjør om noe er rasisme eller ikke, men hvorvidt innholdet i ytringene ble brukt som begrunnelse for ekskluderende eller undertrykkende handlinger (Rogstad & Midtbøen, 2009).

Mens diskriminering i en tradisjonell forståelse gjerne knyttes til handlinger, har rasisme tradisjonelt blitt betraktet som en form for ideologi, med forestillinger om at det er meningsfullt å kategorisere individer i grupper som kan rangordnes (Rogstad & Midtbøen, 2009). Med begrepet rasialisering, det vil si rasisme som innbakt i sosial praksis, viskes et slikt skille mellom rasisme forstått som et ideologisk fenomen, og diskriminering som en handlingskategori ut (Rogstad & Midtbøen, 2010).

Felles for den tradisjonelle forståelsen og «nyrasisme» er at de forutsetter at man skal kunne identifisere hvem som er rasister, og derigjennom utgjør de begge et individualiserende

rasismebegrep. Med et rasialiseringsperspektiv rettes fokus bort fra det «individuelle skyldansvaret» og mot strukturelle praksiser. En viktig målsetning med et slikt perspektiv er å vise hvordan «rase» er sosialt konstruert og forankra i grunnleggende virkelighetsoppfatninger (Koskinen, 2015; Rogstad & Midtbøen, 2009). Det innebærer at rasialisering er mindre iøynefallende enn den tradisjonelle rasismen, fordi den gjerne er uuttalt og framstår som en naturlig kategorisering av samfunnets medlemmer (Rogstad & Midtbøen, 2010). I forskningsbidrag som utforsker rasisme som en del av sosiale og strukturelle praksiser brukes ulike betegnelser, blant annet rasialisering, strukturell rasisme og institusjonell rasisme. I norsk forskning har det vært diskusjoner rundt hvorvidt slike begreper eller et slikt perspektiv er velegnet i en norsk kontekst (se for eksempel Brekke (2021); Elgvin (2021); Midtbøen (2021) og Orupabo (2021)).

I de seinere årene har også et annet begrep for å beskrive mer subtile former for rasisme fått gjennomslagskraft. Begrepet «mikroaggresjoner» viser til kortvarige og hverdagslige ydmykelses (ytringer og handlinger) som markerer et sosialt hierarki og bekrefter etablerte stereotyper. Ytringene og handlingene kan være intensjonelle eller utilsiktede. Begrepet fanger dermed opp ytringer og handlinger som er å betrakte som rasistiske selv om det ikke behøver å være intendert. Det kan være snakk om nonverbale handlinger, som å overse eller overhøre, stirre eller «se skjært på», møte med skepsis, mistenkeliggjøre eller undervurdere visse mennesker. Det kan også dreie seg om bemerkninger som markerer sosialt hierarki og som får mottakerne til å føle seg nedverdige eller marginalisert. For dem som ikke selv rammes, forstås derimot bemerkningene gjerne som harmløse og trivielle (Gressgård, 2014; Sue et al., 2007, s. 271). Hensikten med begrepet er å fange opp rasistiske ytringer og handlinger som ikke nødvendigvis er intensjonelle. I tillegg fanger det opp hendelser som kan framstå som harmløse sett fra utøvers side, men som likevel oppleves som skadelige, ydmykende og nedverdiggende, samt at mottakeren også kan internalisere negative forestillinger om seg selv (Zhang, Zhang, & Pinderhughes, 2019). I forskningslitteraturen på utenlandsadopterte har Baden (2016) koblet teorier om stigma ved adopsjon til mikroaggresjoner, og Baden viser til at man kan snakke om adopsjonsmikroaggresjoner. Slike mikroaggresjoner viser til dagligdagse ydmykelses, fornærmelser og krenkelser (intensjonelle eller ubevisste) som kommuniserer adopsjonsrelaterte og biologiske relaterte vurderinger, ydmykelses eller kritikk om adopsjon, fosterhjem, eller å avstå fra omsorgen for et barn. Adopsjonsmikroaggresjoner kan være retta mot biologiske foreldre, adoptivforeldre, adopterte, fosterforeldre, søsken, besteforeldre o.l. Slike mikroaggresjoner kan også forekomme på andre mer offentlige arenaer, som via tradisjonelle media (nyheter, tv, film, radio) og sosiale media (blogger, webforum mm.) (Baden, 2016; Zhang et al., 2019).

1.5 Diskriminering og rasisme blant utenlandsadopterte

Som nevnt innledningsvis har det de siste årene vært en økende oppmerksomhet rundt diskriminering og rasisme i den offentlige debatten og også fra politisk hold. Til tross for økende vektlegging av rasisme og diskriminering i ulike strategier og handlingsplaner, er det første gang utenlandsadopterte som gruppe har løftet fram, slik de nå er i Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion 2020-2023 (Departementene, 2019). Den manglende vektleggingen av rasisme og diskriminering blant utenlandsadopterte viser seg også i norsk forskning.

I norsk forskning på utenlandsadopterte har man i hovedsak satt søkelys på hvordan de skiller seg fra majoritetsbefolkningen på tre områder. Man har sett på 1) kognitiv utvikling (intelligens, språkutvikling, skoleprestasjoner og lærevansker), 2) psykisk helse og 3) kontakt med hjelpetjenester (Gärtner & Heggland, 2013).⁹ I norsk forskning på rasisme og diskriminering er ikke utenlandsadopterte skilt ut som en egen gruppe. I en nordisk sammenheng finnes det imidlertid noe mer forskning om erfaringer med diskriminering og rasisme blant utenlandsadopterte, selv om heller ikke denne forskningen sier noe om omfanget. Vi vil i dette delkapittelet gi en kort oversikt

⁹ Vi gjør oppmerksom på at det finnes noe forskning på rasisme og diskriminering blant utenlandsadopterte i Norge, men hovedvekten i forskningen har ikke konsentrert seg om slike problemstillinger. Se for eksempel Brottveit (1996), Dalen & Sætersdal (1987), Ben-Zion (2014) og Zhao (2019).

over norsk og nordisk forskning om erfaringer med og håndtering av diskriminering og rasisme blant utenlandsadopterte.

1.5.1 Erfaringer med diskriminering og rasisme blant utenlandsadopterte

Ifølge Henze-Pedersen & Olsen (2017) er forskningsfeltet om adopsjon og diskriminering fortsatt nytt og under utvikling i de nordiske landene. De studiene som foreligger peker entydig på at utenlandsadopterte opplever diskriminering på grunn av deres utseende, som ofte skiller seg fra majoritetsbefolkningen. Den diskriminering som beskrives i foreliggende nordisk forskning omfatter a) rasisme, for eksempel rasistiske kommentarer eller vold, b) mistenkeliggjøring, for eksempel i sikkerhetskontroller og butikker, c) seksualiserte bemerkninger, d) erting eller mobbing i skolen, d) blikk etterfulgt av spørsmål fra personer utenlandsadopterte ikke kjenner, om deres opprinnelse og tilhørighet, og e) direkte diskriminering, for eksempel at man ikke slipper inn på et utested (Henze-Pedersen & Olsen, 2017; Koskinen, 2015; Lindblad & Signell, 2008; Riley-Behringer, Groza, Tieman, & Juffer, 2014; Rooth, 2002; Rørbech, 1989; Tigervall & Hübinette, 2010). I en finsk studie vises det også til arbeidsmarkedsutfordringer, der utenlandsadopterte har større vanskeligheter med å komme inn på arbeidsmarkedet enn øvrig befolkning, og at diskriminering ikke kan utelates som en mulig forklaring på dette (Koskinen et al., 2015).

Tigervall & Hübinette (2010) viser at utenlandsadoptertes hudfarge tillegges vekt i deres hverdagslige samhandling med den svenske majoritetsbefolkningen, enten uttrykt som nysgjerrige spørsmål om etnisk opprinnelse eller som direkte aggressiv rasialisering. I en dansk studie skilles det ikke bare på intensiteten og alvorligheten, men også mellom to former for diskriminering. Den første formen er basert på utseende (hudfarge, øyeform), og har ikke noe å med det å være adoptert å gjøre. Den utseendebaserte diskrimineringen knyttes til den økte andelen innvandrere og flyktninger i Danmark (Henze-Pedersen & Olsen, 2017), og kan nok også ses i relasjon til et tilspisset debattklima på innvandring- og integreringsfeltet (se Bangstad, 2013). Når det gjelder slik utseendebasert diskriminering, kan det å vise til at man er adoptert i noen tilfeller ha en inkluderende virkning, fordi man da blir ansett å tilhøre majoritetsbefolkningen (Henze-Pedersen & Olsen, 2017). Den andre formen for diskriminering skjer på bakgrunn av familietype eller familieforhold, og her er det selve adopsjonsforholdet som er årsaken til diskrimineringen. Slik diskriminering innebærer spørsmål om ens «riktige» (biologiske) familie, at det settes spørsmålstegn ved tilhørigheten til adoptivfamilien, og at utenlandsadopterte blir stilt personlige spørsmål som er grenseoverskridende (Henze-Pedersen & Olsen, 2017). Forskningen peker på at erfaringene med rasisme er kjønnete. I en finsk studie viser Koskinen (2015) at mens kvinnelige finske utenlandsadopterte opplever seksualisert rasialisering, opplever mannlige finske utenlandsadopterte å bli behandla som «den farlige svarte mannen» eller den «farlige utlendingen».

I den danske studien til Henze-Pedersen & Olsen (2017) viser de at diskriminering kommer til uttrykk på forskjellig vis, avhengig av hvilken kontekst personen befinner seg i. I det offentlige rom kan diskriminering utøves av personer som den diskriminerte ikke kjenner, på bakgrunn av den adoptertes utseende. På skolen, blant venner og klassekamerater, handler diskrimineringen både om utseende og adopsjonsforholdet. Det er også noen utenlandsadopterte som har opplevd diskriminerende uttalelser om utseende fra nære familiemedlemmer. Intervjuene forskerne har foretatt viser at diskrimineringen påvirker de unge voksne og voksne følelsesmessig, men det er også flere eksempler der forventingen om diskriminering basert på tidligere opplevelser får direkte konsekvenser for de unges atferd. Eksempelvis har unge kvinner adoptert fra Asia som har erfart at andre har trodd de var gift med sin adoptivfar valgt å unngå å spise alene på kafe/restaurant med sine adoptivfedre (Henze-Pedersen & Olsen, 2017).

Forskning viser at det særlig er i ungdomstida at de utenlandsadopterte begynner å oppleve diskriminering fra personer de ikke kjenner (Dalen & Sætersdal, 1987; Henze-Pedersen & Olsen, 2017; Koskinen, 2015). Det er variasjon i omfanget av diskrimineringen. Noen har opplevd enkelte episoder, mens andre har hatt gjentatte opplevelser med diskriminering (Henze-Pedersen & Olsen, 2017). Det kan også være slik at landbakgrunn kan være av betydning for omfanget av diskrimineringen. Henze-Pedersen & Olsen (2017) viser at nasjonalt adopterte og utenlandsadopterte med bakgrunn fra Øst- Europa ikke opplever den samme diskriminering som utenlandsadopterte med andre landbakgrunner.

Både samfunnsforhold og bestemte historiske hendelser kan påvirke graden av diskriminering og rasisme.¹⁰ I en artikkel av Dalen & Sætersdal (1987) løftes rasisme i samfunnet fram som en viktig faktor av betydning for situasjonen til de utenlandsadopterte. De viser at utenlandsadopterte (født i Vietnam) lever i et «ingenmannsland» der de både har tilhørighet og ikke har det. Dalen og Sætersdal frykter at denne følelsen vil forsterkes dersom rasismen i samfunnet øker. Endringer i befolkningssammensetningen og holdninger til innvandrere kan forstås som en utløsende faktor for diskriminering og rasisme (Se Gärtner & Heggland, 2013; Henze-Pedersen & Olsen, 2017; Irhammar & Cederblad, 2006). Sammenliknet med situasjonen de første årtiene da utenlandsadopterte kom til Norge, er det norske samfunn i dag å betrakte som et flerkulturelt og mangfoldig samfunn. Eksempelvis var det totalt 60 000 innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i 1970, mens det i dag er nesten en million.¹¹ Denne endringen, samt en mer polarisert innvandringsdebatt, kan altså bidra til en større grad av utenforskap, både i samfunnet og i nærmiljøet, men også i familien. Som tidligere påpekt, kan utenlandsadopterte også oppleve diskriminerende uttalelser om utseende fra nære familiemedlemmer (Henze-Pedersen & Olsen, 2017). Nedvurderende kommentarer om innvandrere i nær familie kan også oppleves belastende (Tigervall & Hübinette, 2010). Samtidig kan det også tenkes at endringen mot et flerkulturelt samfunn kan føre til økt toleranse for det å se annerledes ut. Vi ser at et flertall i den norske befolkningen i 2020 i hovedsak er tolerante og optimistiske når det gjelder utviklingen av forholdet mellom innvandrere og resten av befolkningen (J.-P. Brekke, Fladmoe, & Wollebæk, 2020), noe som også bekreftes i komparative studier. I et europeisk perspektiv er Norge sammen med de andre nordiske landene de mest tolerante til innvandring og innvandrere (Heath & Richards, 2016). Slike faktorer kan også kunne påvirke inkluderingen av utenlandsadopterte i positiv retning.

1.5.2 Etnisitet, identitetskonstruksjon, og mestringsstrategier

Barn og unge som er adoptert fra utlandet må forholde seg til at de kommer fra et annet land og har et annerledes utseende enn sine nære familie, og eventuelle venner. Dette er en realitet som de utenlandsadopterte må forholde seg til gjennom hele livet. Forskning har vist at det for mange utenlandsadopterte er viktig ikke å være så synlige og at de ikke ønsker å skille seg ut fra de nære omgivelsene (NOU 2009: 21)¹². Intervjuer med utenlandsadopterte ungdommer viser at de har et sammensatt, ambivalent og komplisert forhold til både egen etnisk gruppe og andre minoritetsgrupper i samfunnet. I enkelte studier framheves det at de unge på ulike måter og noen ganger litt fordekt gir uttrykk for at de ønsker å markere avstand mellom seg selv og innvandrere og flyktninger, fordi de prøver å beskytte seg mot en stigmatisert minoritetsposisjon. I en studie av ungdom som er adoptert fra Peru, vises det til at denne gruppa, sett i relasjon til andre utenlandsadopterte, har et mer positivt syn både når det gjelder egen etnisitet og overfor innvandrere og flyktninger. Forklaringen som gis på dette er at adoptivforeldrene har hatt mye informasjon om barnas biologiske opphav, og at de unge har hatt en åpen dialog med sine adoptivforeldre om sin bakgrunn. Ifølge forskningen bak studien har det bidratt til at de har fått lov til å bevare sin etniske egenart (dvs. peruansk kultur og identitet), i tillegg til det norske. Det har gitt de unge en trygghet som også gjenspeiler en mer åpen holdning til andre etniske minoritetsgrupper i Norge (NOU 2009: 21, s. 46).

Tidligere norsk forskning om utenlandsadopterte har identifisert tre ulike måter å håndtere egen identitetsutforming på, «de norske», «de dobbeltetniske» og «de kosmopolitiske» (Brottveit, 1999 s. 44-68). «De norske» har et uttalt ønske om å være norske og å bli identifisert av andre som norske. De misliker å bli tilsnakka som innvandrer eller å bli lagt merke til på grunn av et annerledes utseende enn majoriteten i Norge. Det blir viktig for dem å opptre «norsk», snakke norsk og omgi seg med etnisk norske venner. Utenlandsadopterte med en slik identitetskonstruksjon opplever det altså som mer belastende å få en tilskrevet status som innvandrer enn «de dobbeltetniske» eller «de kosmopolitiske». De «dobbeltetniske» aksepterer både den «utenlandske» og den «norske» delen i seg, og er stolte over å ha en dobbel identitet, mens de «kosmopolitiske» ikke er så opptatt av egen etnisitet og ofte har et nettverk med mennesker fra andre land. For dem var det av mindre

¹⁰ Andersson, Jacobsen, Rogstad & Vestel (2012) viser hvordan kritiske nasjonale og internasjonale hendelser som Obiora-saken, Benjamin-saken og Karikaturkrisen har vært med på å forme politisk engasjement og transnasjonal orientering blant unge med etnisk minoritetsbakgrunn.

¹¹ <https://www.ssb.no/statbank/table/05183/tableViewLayout1/>

¹² I denne NOU'en gis en oversikt over forskningen fram til 2009.

betydning hvor de selv og andre «kom fra», og de var mer opptatt av å forstå alle som mennesker (NOU 2009: 21, pp. 46-47).

Forskning på identitetskonstruksjon blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre viser at måten identitet utformes på og hvordan stigmatisering, diskriminering og rasisme forstås og håndteres kan variere på ulike arenaer. Det kan også variere på ulike stadier i livet og i ulike situasjoner. I litteraturen om mestringsstrategier, skilles det ofte mellom konfronterende strategier og unnvikelsesstrategier. I førstnevnte strategi sikter man inn mot å endre situasjonen som skaper stress (for eksempel ved å konfrontere), mens man i den sistnevnte forsøker å tilpasse seg den stressende hendelsen (for eksempel ved å trekke seg tilbake) (Fangen & Lynnebakke, 2014). Fangen & Lynnebakke (2014) viser i sin artikkel om mestringsstrategier blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre at strategier kan endres gjennom livsløpet. Eksempelvis var det noen som i ungdommen brukte unnvikelsesstrategier, men som hadde begynt å ta i bruk konfronterende strategier som en følge av at de endret miljø og begynte med høyere utdanning eller at de hadde opplevd økt støtte i livet sitt. Det kan også være slik at miljøet man omgir seg i, er av betydning for opplevelse av å høre til, og måten man håndterer rasisme og diskriminering på. Tidligere nordisk forskning har vist at disse mestringsstrategiene også er relevante for å forstå utenlandsadopterte (Se blant annet Dalen & Sætersdal, 1987; Koskinen, 2015).

Flere forskningsbidrag viser at utenlandsadopterte opplever å bli tilskrevet en status som innvandrer (Koskinen, 2015; Zhao, 2012b, 2019). Ettersom det å bli tilskrevet en slik status kan innebære negativ behandling, har en mye brukt strategi vært å betone sin «majoritetstilhørighet». I en longitudinell studie blant utenlandsadopterte, viser Irlhammar & Cederblad (2006) at det var vanlig å bruke det svenske språket for å signalisere svensk tilhørighet. Ved første intervjuetidspunktet, da respondentene var 18-27 år, hadde respondentene foruten det å betone sin svenske tilhørighet, ingen andre strategier i møte med negativ behandling. Når de ble noe eldre, hadde de imidlertid begynt å ta i bruk mer konfronterende strategier for å håndtere negativ behandling. For å beskrive hva som er særegent med erfaringene til utenlandsadopterte bruker Koskinen (2015) begrepet «vikarierende rasialisering». Han viser til at utenlandsadopterte kan møte mer indirekte og subtile former for rasialisering¹³ fordi de ofte er inkludert i «finskhet» gjennom sin adopsjonsstatus og sin finske identitet, inkludert sitt finske språk, navn og andre finske kulturelle praksiser. Det som er særegent for deres erfaringer er at rasialiseringen ofte forekommer på en vikarierende måte. For det første, ved at de er bevisst den nedvurderte posisjonen innvandrere har i samfunnet. For det andre, ved at de observerer nedvurderingen av andre ikke-hvite personer. Koskinen påpeker også at subtile former for rasialisering ofte ser ut til å utøves av nære relasjoner, som familie og venner, noe som kan hindre direkte konfrontasjon fordi man er redd for å bli sosialt utstøtt (Koskinen, 2015 s. 190).

Majoriteten av adoptivforeldrene i nordiske land er hvit økonomisk og sosialt privilegert middel- og øvre middelklasse (Ben-Zion, 2014; Bårdstu, Haukedal, & Torgersen, 2021 s. 34; Hübinette & Tigervall, 2009). En slik bakgrunn kan tenkes å gi tilgang til ressurser som er fordelaktig med tanke på hvordan de utenlandsadopterte håndterer rasisme og diskriminering. Man kan for eksempel se for seg at adoptivforeldrene på grunn av sine ressurser «kan stå opp» for barna sine på en annen måte enn foreldre uten slike ressurser. Samtidig er det slik at de utenlandsadopterte ikke har adoptivforeldre de kan «speile seg i». Adoptivforeldrene har i hovedsak heller ikke egne erfaringer med rasisme. Det er heller ikke gitt at de møter forståelse og støtte fra venner med «majoritetsbakgrunn», noe Tigervall & Hübinette (2010) påpeker. De viser at det ikke alltid er slik at venner av utenlandsadopterte oppfatter at de utsettes for rasistiske krenkelser, og de kan derfor oppleve manglende støtte og forståelse for sine erfaringer.

I de seinere årene har det også i en nordisk kontekst kommet flere forskningsbidrag der postkoloniale perspektiver fremmes. Ifølge Mathisen (2020) handler et postkolonialt perspektiv om å synliggjøre og problematisere det verdensbildet som ble skapt av europeere om europeere i kontrast til «de andre» under kolonitida. Et slikt perspektiv innebærer også å synliggjøre og problematisere hvordan kolonitidas verdensbilde fortsatt preger hvordan vi ser på steder og mennesker i dagens samfunn. Forskning med slike perspektiver er opptatt av å vise at det innebærer et underforstått syn på folk i vesten som moderne, siviliserte og gode og «resten» som

¹³ Koskinen forstår rasialisering som de differensieringsprosesser der sosiale relasjoner og kategoriseringer mellom mennesker struktureres ut fra deres biologiske karakteristika.

tradisjonelle, mindre siviliserte og mer hjelpetrengende, til tider også farlige (se Mathisen 2020). Postkoloniale perspektiver innenfor adopsjonsforskningen kommer til uttrykk ved at utenlandsadopsjon blir betraktet som strukturell rasisme på tvers av landegrenser. Fokuset i slik forskning er på hvordan maktrelasjoner mellom Vesten og den tredje verden (mellom de som «redder» og de som «reddes») reproduseres. Eksempelvis viser Wyver (2021) at mange utenlandsadopterte ender opp med å høre til «verken her eller der»; at de er nesten svenske, men ikke helt; at de er nesten innvandrere, men ikke helt. For å håndtere situasjonen som adoptert er det ifølge Wyver mange utenlandsadopterte som overkommuniserer sin svenskhet. De legger vekt på at de ser annerledes ut, ikke at de er annerledes, og tar samtidig avstand fra at internasjonalt adopterte også er innvandrere. Slik Wyver ser det, bidrar det til en reproduksjon av forestillingen om at svenskhet er det samme som hvithet. Wyver er ikke kritisk til at de utenlandsadopterte har slike mestringsstrategier. Kritikken er ikke retta mot enkeltindividene, men er på systemnivå, mot transnasjonal adopsjon som praksis og at det skaper slike utfordrende posisjoner. I Norge har Zhao (2019) fremmet liknende perspektiver ved å utforske hvordan norske utenlandsadopterte forhandler om sin nasjonale tilhørighet og identitet, ved å posisjonere seg selv i relasjon til hvithet. I analysene forstås ikke hvithet kun som hudfarge, men som en dominerende posisjon i samfunnet, en posisjon som er sosialt konstruert. I slik forskning er det mindre fokus på erfaringene utenlandsadopterte har med rasisme og diskriminering som et problem i seg selv. Fokus er på hvordan man håndterer og forvalter sin posisjon i samfunnet for å unngå å bli kategorisert som innvandrere, og at dette bidrar til å skape et hierarki med hvite øverst og innvandrere nederst og adopterte som en kategori i midten.

1.6 Rapportens struktur

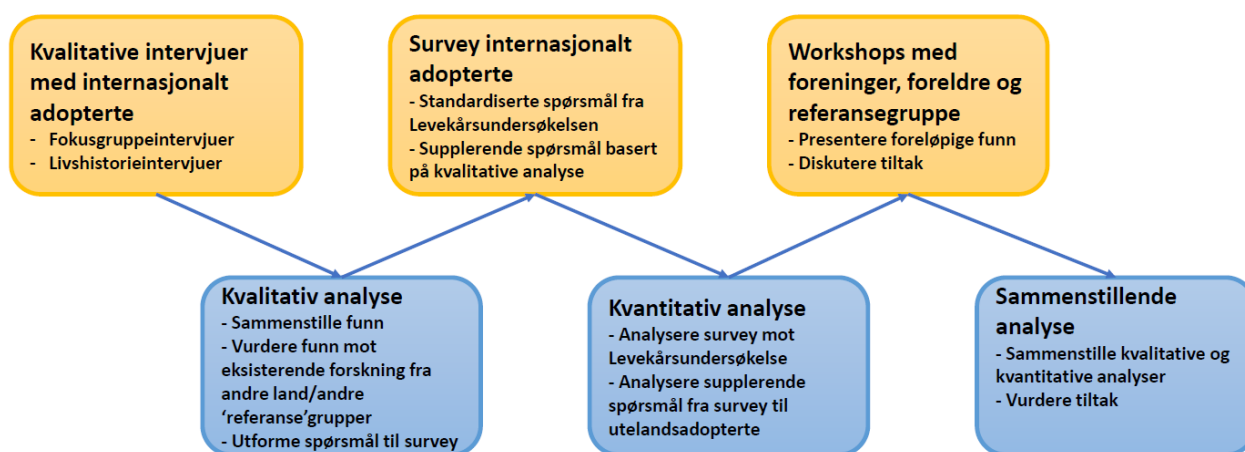
I det neste kapittelet (kapittel 2) presenterer vi metodene som denne studien bygger på, der vi redegjør for framgangsmåten ved gjennomføringen av de kvalitative intervjuene og spørreundersøkelsen. Disse behandles i hvert sitt delkapittel, og vi peker på metodiske og etiske utfordringer. Deretter følger sju analysekapitler. I kapittel 3 ser vi på omfanget av den diskriminering utenlandsadopterte opplever på ulike arenaer, i ulike livsfaser og under særskilte eksterne hendelser. Vi belyser også eventuelle forskjeller mellom ulike undergrupper av de utenlandsadopterte. I det fjerde kapittelet ser vi nærmere på hvordan rasisme og diskriminering forstås blant de vi har intervjuet. Vi ser blant annet på informantenes vektlegging av intensjon for å kunne navigere i egen forståelse av hva som rasistisk og diskriminerende og ikke. I kapittel 5 går vi dypere inn i utenlandsadoptertes erfaringer med rasisme og diskriminering og vi belyser dette ved å først se på hvem som utsetter de utenlandsadopterte for rasisme og diskriminering. Deretter ser vi på to ulike typer erfaringer – «mer direkte former for rasisme og diskriminering og det «å bli plassert utenfor det norske». I de tre neste analysekapitlene vender vi blikket bort fra omfanget av og forståelsen av erfaringene, og vi ser nærmere på hvordan de utenlandsadopterte håndterer erfaringene sine. Disse tre kapitlene vender altså blikket mer mot håndteringen og konsekvensene av å bli utsatt for rasisme og diskriminering. I kapittel 6 ser vi på strategiene de utenlandsadopterte rapporterer om, der vi presenterer fire overordnede strategier: unnvikelsesstrategier, «å signalisere norskhet», konfrontere og ignorere. Vi går deretter over til å se på tilhørighet i kapittel 7. Her belyses tilhørighet til Norge, til biologisk familie og fødeland, til adoptivfamilien, samt tilhørighet til biologiske søsken og egne barn. I kapittel 8 ser vi nærmere på hvem de utenlandsadopterte har kunnet snakke med om erfaringer med rasisme og diskriminering, i oppveksten og som voksne. I kapittel 9 presenteres anbefalinger om framtidige tiltak. Disse bygger på åpne svar fra spørreundersøkelsen, samt refleksjoner rundt disse fra en workshop der referansegruppa for prosjektet og utvalgte adoptivforeldre deltok. Vi tydeliggjør mulige utfordringer og dilemmaer for ulike tiltak rettet mot samfunnet og offentlig forvaltning, samt tiltak rettet mot de adopterte og deres familier.

De seks første analysekapitlene avsluttes med en oppsummerende betraktning, der vi løfter fram de mest sentrale funnene og ser disse i relasjon til tidligere forskning. Det siste analysekapittelet avsluttes med en kort oppsummering. Rapporten inneholder også innledningsvis et fyldig sammendrag.

2 Metode

For å belyse problemstillingene har vi valgt å benytte en kombinasjon av kvalitative og kvantitative metoder. Dette vil sikre dybde og kontekst, men samtidig gi muligheten til å vurdere omfanget av diskriminering, rasisme og forskjellsbehandling, samt hvilke konsekvenser slike erfaringer har. Vi har benyttet tre metoder for datainnsamling: 1) kvalitative intervjuer for å tilnærme oss problemstillingen induktivt for å utforske norske utenlandsadoptertes erfaringer, 2) spørreundersøkelse til utenlandsadopterte for å analysere omfang, sammenhenger og konsekvenser, og 3) workshop med relevante aktører for å diskutere framtidig tiltak. De tre metodene bygger direkte på hverandre, der kunnskap og analyser fra foregående steg benyttes aktivt i neste steg i datainnsamlingen. Figur 2.1 illustrerer stegene i vårt metodiske design. Videre i kapittelet beskrives framgangsmåten, utvalg, samt metodiske og etiske vurderinger for de tre ulike datainnsamlingene, henholdsvis kvalitative intervjuer, spørreundersøkelsen og workshoper. Forskningsprosjektet er meldt inn til og godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD).

Figur 2.1: Metodisk design

2.2 Kvalitative intervjuer

Flere av de overordnede spørsmålene i prosjektet innebærer en kartlegging av komplekse prosesser, der enkeltindividers erfaringer står sentralt. I tillegg er den nordiske forskningen, og særlig den norske forskningen på feltet noe begrenset, og det er behov for å ha en delvis eksplorerende tilnærming til tematikken. Disse to faktorene gjør at vi vurderer det som særlig velegnet å bruke kvalitativ metode for å belyse en del av forskningsspørsmålene. I dette prosjektet har vi brukt en kombinasjon av fokusgruppeintervjuer og individuelle dybdeintervjuer for å fange opp kompleksiteten i personlige erfaringer og se etter eventuelle mønstre på tvers av informanter. Vi gjennomførte 7 livshistorieintervjuer og 5 gruppeintervjuer, med til sammen 22 personer. I det følgende vil vi beskrive vår rekrutteringsstrategi, informantenes bakgrunn, gjennomføringen av intervjuene, etiske utfordringer og anonymiseringsgrep.

2.2.1 Rekrutteringsstrategi

Arbeidet med rekruttering av informanter til intervjuene har vært relativt enkelt, selv om det har vært tidkrevende. Det har vært mange som har vært interessert i å delta, og ettersom vi hadde en begrensning på antall intervjuer, har vi ikke kunnet intervju alle som har ønsket å delta. Vi leser dette som at tematikken oppleves som viktig blant utenlandsadopterte.

I arbeidet med å rekruttere har vi brukt ulike strategier. Vi tok kontakt med relevante personer i våre nettverk, samt ba medlemmer av prosjektets referansegruppe viderefordre informasjon om prosjektet i sine kontaktnettverk og oppfordre utenlandsadopterte til å delta. For å få en variert gruppe med tanke på fødeland, har vi i noen tilfeller retta forespørsel til landspesifikke grupper for utenlandsadopterte.

De ulike rekrutteringsstrategiene har bidratt til at vi har fått et utvalg som både består av personer med tilhørighet til foreninger for adopterte og personer uten slik tilhørighet. Vi tror at det gjør at vi har et utvalg som har en større bredde i erfaringer. I rekrutteringen ønsket vi også å få et variert utvalg med tanke på kjønn, alder, oppvekststed (by/mindre sted) og adopsjonsland, et såkalt strategisk utvalg. Dette har vi i stor grad oppnådd. Vi har med både kvinner og menn. I livshistorieintervjuene har vi en overvekt menn, mens det er en overvekt av kvinner i gruppeintervjuene. Det var en klar overvekt av kvinner som meldte interesse for prosjektet, og i de siste fasene av rekrutteringen jobbet vi for å få rekruttert et tilstrekkelig antall menn. Det er også variasjon i informantenes alder, fødeland og oppvekst- og bosted.

2.2.2 Informantenes bakgrunn

Våre 22 informanter har vokst opp ulike steder i Norge. Tretten av informantene har hatt sin oppvekst på et lite sted, mens åtte informanter har vokst opp i tettsted med bystatus eller i en større by. Flertallet av informantene bor nå i en by, mens fire av informantene bor på et lite sted. Informantene har hatt sin oppvekst i ti av elleve av dagens fylkeskommuner: Oslo, Viken, Innlandet, Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark, Møre og Romsdal, Vestland, Agder, og Vestfold og Telemark. Informantene ble adoptert fra utlandet i litt ulik alder. Ti av informantene var i ettårsalderen eller yngre da de ble adoptert. Ni informanter var mellom 2 og 4 år, to var 5 år, og en informant var 8 år. Vi har intervjuet tretten kvinner og ni menn. Informantene er adoptert fra 15 ulike land fra flere ulike verdensdeler, inkludert Europa. Våre informanter varierer også i alder, der seks er mellom 20 og 29 år, elleve er mellom 30 og 39 år, 4 er mellom 40 og 50 år, og en er over 60 år.

2.2.3 Livshistorieintervjuer og gruppeintervjuer

I perioden da vi gjennomførte intervjuer, var Oslo underlagt strenge restriksjoner på grunn av koronapandemien. Intervjuer som innebar reising, kunne ikke gjennomføres ansikt-til-ansikt på grunn av smittevernsrestriksjoner det aktuelle tidspunktet for datainnsamling. Derfor gjennomførte vi alle fokusgruppeintervjuene og noen av de individuelle intervjuene digitalt eller på telefonen. Vi opplevde at disse intervjuene ikke begrenset kommunikasjonen, men var like rike på informasjon som intervjuene som ble gjort ansikt-til-ansikt. Vi opplevde det heller ikke som mer utfordrende å bygge tillit i disse intervjuene. Noen intervjuer var lengre enn andre, men det handlet mer om hvor mange erfaringer informanten hadde med forskjellsbehandling og hvor ordrike informantene var i sine beskrivelser, og ikke om intervjuet ble gjennomført digitalt, per telefon eller fysisk.

I metodelitteraturen framheves det at fokusgruppeintervjuer egner seg godt til å utforske konkrete temaer der man ønsker å få fram deltakernes erfaringer oppfatninger, følelser, holdninger og ideer om et utvalgt tema. En slik intervjuform er også hensiktsmessig fordi de ulike deltakerne vil ha ulike erfaringer og synspunkter, og disse kommer gjerne lettere fram i interaksjon med flere (Barbour & Kitzinger, 1999; Puchta & Potter, 2004). I tillegg til at tematikken egner seg for gruppeintervju, muliggjorde bruken av fokusgruppeintervjuer at vi kunne utforske erfaringer og synspunkter fra flere personer enn om vi kun hadde brukt individuelle intervjuer. Fokusgruppeintervjuer har dermed potensiale for å gi en større bredde i erfaringer. Ettersom enkelte erfaringer kan være vanskelig å snakke om i fellesskap med andre, valgte vi også å supplere fokusgruppeintervjuene med individuelle intervjuer.

Vi gjennomførte 5 fokusgruppeintervjuer (heretter gruppeintervjuer). I hvert enkelt gruppeintervju deltok tre informanter.¹⁴ I utgangspunktet hadde vi tenkt å gjennomføre gruppeintervjuer med fire til fem personer, ansikt-til-ansikt, der vi så for oss at vi ville foreta intervjuer litt ulike steder i landet. På grunn av sosial nedstenging av Oslo og anbefalinger om å unngå reiser nasjonalt (høsten 2020 og vinter 2021), besluttet vi å gjøre gruppeintervjuene digitalt. Dette hadde noen klare fordeler med tanke på å rekruttere fra ulike deler av landet. Vi var ikke avhengig av å måtte finne fram til et bestemt antall informanter som bodde samme sted, og dette bidro nok til at vi fikk en større variasjon i informantenes oppvekststed og bosted. I og med at digitale møter har noen pedagogiske utfordringer, særlig dersom det er flere deltakere, besluttet vi å redusere antall informanter per gruppeintervju til tre personer for å sikre at alle kom til orde. Denne beslutningen viste seg å være hensiktsmessig. Det lave antallet deltakere ga oss mulighet til å følge opp det enkelte sa uten

¹⁴ Informantene som deltok i gruppeintervjuer, var som oftest ukjente for hverandre. I et intervju var det to personer som kjente til hverandre, men ellers kjente ikke informantene hverandre fra tidligere.

at det gikk på bekostning av de andres taletid. Sammenliknet med livshistorieintervjuene kunne vi ikke gå like mye i dybden på de enkeltes livshistorier, men gruppeintervjuene ga likevel en god oversikt over folks liv og erfaringer. I de to første fokusgruppeintervjuene deltok to forskere, for å vurdere gjennomføringen og hvordan intervjuguiden fungerte, mens det i de tre resterende intervjuene ble gjennomført av én forsker. Fokusgruppeintervjuene varte mellom 2,5 til 3 timer.¹⁵

Vi opplevde at fokusgruppeintervjuene fungerte svært godt. Flere av informantene uttrykte både i intervju og i etterkant på epost at det var fint å dele erfaringer med hverandre. Det som var særlig interessant med gruppeintervjuene var at forskjeller og likheter i erfaringer kom tydelig fram. Dynamikken i gruppeintervjuene innebærer at informantene til en viss grad bidrar til å forme hverandres fortellinger. Når noen brakte et tema på banen, kunne det medføre at andre begynte å reflektere over sine egne erfaringer og omfortolket dem i lys av de andres fortellinger. Informantene henviste til hverandres erfaringer, og så sine egne opp mot disse. Ett dilemma med gruppeintervjuene var imidlertid at personene som hadde de tydeligste opplevelsene med rasisme og diskriminering, i stor grad satte agendaen for hvordan samtalen forløp. Intervjumaterialet innebærer i så måte en viss skjevhet. «Ikke-fortellingene» om rasisme og diskriminering blir i så måte mindre synlige, både i selve intervjuene og i den tekstlige framstilling av datamaterialet.

De individuelle intervjuene ble lagt opp som livshistorieintervjuer, der vi ønsket å fange opp erfaringer, hendelser, valg og beslutninger i ulike livsfaser forstått gjennom «nåtidens briller» (se Brannen, 2013). Livshistorier er individuelle fortellinger om et individs unike historie og forståelsen av denne historien. Samtidig er historiene forankret i en bestemt sosial og kulturell kontekst (Chaitin, 2004). Dermed vil bruken av livshistorier gi oss personlige fortellinger om erfaringer med diskriminering, rasisme og forskjellsbehandling i livsløpet, samtidig som det også kan gi innsikt i de sosiale strukturene og kulturelle verdiene i samfunnet rundt individene.

Der det var mulig ble livshistorieintervjuene gjennomført ansikt-til-ansikt. Intervjuene varte i gjennomsnitt mellom halvannen til to timer. Tre av intervjuene ble gjort hjemme hos informantene, ett ble gjort på en kafe, ett ble gjennomført delvis digitalt og delvis på telefon (pga dårlig nettforbindelse), og ett ble gjort via telefon. Mange av de som stilte til individuelle intervjuer, opplevde tematikken som viktig. I etterkant av intervjuene har vi fått tilbakemelding fra noen informanter om at de opplevde intervjuet som interessant, og at det også hadde gitt anledning for å tematisere ulike spørsmål i nære relasjoner, med foreldre eller egne barn.

Å delta i slike intervjuer der rasisme, diskriminering, tilhørighet og utenforskap er tema, kan være en påkjenning for den enkelte. Det var flere av informantene som hadde hatt utfordringer på ulike måter. Flere av informantene har opplevd å bli mobbet eller kjent på utenforskap i perioder av livet, noen har hatt alvorlige psykiske utfordringer, noen har en vanskelig relasjon til sine adoptivforeldre, mens andre har hatt mer enkeltstående ubehagelige opplevelser. Noen av informantene har også opplevd andre former for trakassering, knytta til seksuell legning eller funksjonsutfordringer.

2.2.4 Koding av intervjuene

Vi har gjennomført tolv intervjuer og et oppfølgingsintervju. Det ble gjort lydopptak av intervjuene. Alle gruppeintervjuene er transkribert, mens vi i tre av livshistorieintervjuene baserer oss på notater fra intervjuene, grunnet budsjettmessige begrensinger. I etterkant av hvert intervju skrev vi en oppsummering av de viktigste momentene. I tillegg skrev vi inn refleksjoner rundt mønstre på tvers av intervjuene. Det gjorde at vi hadde relativt god oversikt over intervjuene når vi skulle begynne selve kodingen, som ble gjort i Nvivo.¹⁶ Selve kodingen besto av en «grovsortering» av materialet, der vi benyttet følgende koder: *bakgrunn, barndom og ungdom, erfaring med rasisme og diskriminering og det å bli sett på som annerledes, betydning av politikk og innvandringsdiskurs, eksterne hendelsers betydning, interseksjonalitet, overkompensere for synlighet, sosial støtte, strategier og reaksjoner, barn av adopterte – opplevelser og strategier, tilhørighet, å bli sett som utlending/innvandrere, synspunkter på adopsjon, takknemlighet og motivasjon for å adoptere og tiltak.*

¹⁵ Det ble gjennomført et oppfølgingsintervju med en av informantene fra et gruppeintervju fordi informanten ikke hadde mulighet til å delta på hele gruppeintervjuet. Intervjuet hadde en varighet på omtrent en halv time.

¹⁶ Nvivo er et databehandlingsprogram som brukes i kvalitativ forskning. Programmet kan brukes for å kode tekst, lyd, bilder og video.

Når kodingen var gjennomført, gikk vi systematisk igjennom intervjumaterialet som hadde blitt sortert inn under de ulike kodene og så etter mønstre og variasjon. I arbeidet med analysene av de ulike kodene kunne det være slik at vi ble oppmerksomme på en undertematikk tilhørende en kode, men fordi materialet var «grovsortert» kunne det tenkes at det var mer informasjon i datamaterialet om dette som ikke framkom under koden. I slike tilfeller brukte vi søkefunksjonen i word, og søkte gjennom materialet etter spesifikke ord. Eksempelvis var det slik at da vi arbeidet med å analysere materialet om hvordan rasisme og diskriminering forstås, ble oppmerksom på hvordan informantene også fortolker intensjonen bak «blikk». For å sikre oss at all relevant informasjon om dette ble analysert, gjorde vi et søk i alle intervjuene på ordet «blikk». Liknende søk ble gjort på andre ord, som eksempelvis utested/byen/inngang, butikk og politi. I arbeidet med analysene til hvert enkelt kapittel, leste vi gjennom teksten som tilhørte de ulike kodene og markerte tematikk, mønstre og variasjon. På den måten foretok vi en mer fingradert koding eller bearbeiding av materialet når vi arbeidet oss gjennom teksten som tilhørte de ulike kodene. I dette arbeidet gikk vi også tilbake til intervjuene, for å se hvilken kontekst noe var sagt i. På den måten opprettholdt vi nærheten til intervjuene, og vi sikret oss også at vi hadde forstått utdragene i kodene riktig.

2.2.5 Ethiske utfordringer og anonymisering

Informantene ble gitt både muntlig og skriftlig informasjon om at deres deltakelse var frivillig, og at identifiserbare opplysninger ikke ville brukes, og at vi ville ivareta deres anonymitet og integritet. I henhold til NESH (2016)¹⁷ har forskere et spesielt ansvar for å ta hensyn til utsatte gruppers interesser. Utenlandsadopterte er en minoritetsgruppe i det norske samfunnet (Morken & Dalen, 2015), og er på den måten en sårbar gruppe som gjør at etiske vurderinger gjennom hele forskningsprosjektet har vært viktig. I henhold til NESH (2016) sine retningslinjer må forskere som samler informasjon om personers og gruppers egenskaper og atferd, være forsiktige med å operere med inndelinger eller betegnelser som gir grunnlag for urimelig generalisering, og som i praksis medfører stigmatisering av bestemte samfunnsgrupper. Ifølge Gärtner & Heggland (2013) er et av hoveddilemmaene i forskning på adopterte at man gjerne behandler dem som gruppe fordi de sammenliknes med «ikke-adopterte». For å ta høyde for dette har vi vært opptatt av å få fram nyanser og å være balanserte i framstillingen.

Som forskere har vi også ansvar for å unngå at forskningsdeltakerne blir utsatt for urimelige belastninger (NESH, 2016). I og med at temaene som inngår i prosjektet kunne skape ubehag eller behov for å snakke med noen, hadde vi utarbeidet en liste med aktører som vi opplyste informantene om, både i de individuelle intervjuene og i gruppeintervjuene (Likestillings- og diskrimineringsombudet, Antirasistisk senter og Etteradopsjonskoordinatoren). Vi opplyste informantene om at de kunne kontakte disse aktørene dersom de hadde behov for veiledning, hjelp o.l.

I gruppeintervjuene måtte informantene dele sine erfaringer både med den/de som intervjuer og til de andre gruppedeltakerne. Vi tydeliggjorde at deltakerne ikke måtte fortelle utenforstående om innholdet i det de andre sa, for å ivareta deres anonymitet. Noen informanter var «rett på sak» og det virket som om de synes det var uproblematisk å fortelle om vonde opplevelser med intervjuer og deltakere. Andre brukte noe mer tid, og var mer forsiktige i hva de delte, men at det kom mer utover i intervjuene. Informantene hadde ulike erfaringer med egen adopsjon og håndtering av dette. Når informanter fortalte om vonde opplevelser, ble de møtt med empati fra de andre deltakerne.

For å skape nærhet til informantenes fortellinger når disse presenteres, har vi valgt å gi informantene alias. Enkelte informanter har også fått to alias, slik at det skal være vanskeligere å se de ulike bruddstykkene som presenteres i sammenheng. For at persongalleriet ikke skal bli for stort har vi ikke gitt alle informantene to alias, men vi har i stedet valgt ikke alltid å bruke navn og heller formulere oss mer generelt ala «En informant forteller...». Også dette grepet er for å ivareta informantenes anonymitet. Når vi skulle velge navn til informantene, kunne vi valgt å gi de tradisjonelle norske navn, slik flere av informantene har. Men en del av informantene bruker gjerne det navnet de ble gitt i fødelandet i tillegg til navnet foreldrene i Norge har gitt dem, eller kun dette. Det å bruke tradisjonelle norske navn ville dermed redusert den vekt en del gir sitt fødeland eller

¹⁷ NESH viser til den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. De har utarbeidet forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi, prinsipper som er ment å fremme god og ansvarlig forskning.

biologiske opphav. Men fordi en del kun vektlegger sin norske tilhørighet, ville det å gi de navn fra fødeland ikke heller blitt riktig. Vi har derfor valgt å gi alle informantene mer internasjonale navn.

Vi har også valgt å anonymisere informantenes fødeland. I hovedsak viser vi ikke til fødeland. Der det er relevant ut fra konteksten, eller der informantene i utdrag fra intervjuene oppgir eget fødeland, har valgt å enten vise til den verdensdelen informantene er født i, eller at fødeland er fjernet fra sitatet og er erstattet med [fødeland]. I enkelte sammenhenger er det rent språklig sett gunstig å oppgi fødeland. I slike tilfeller vil det for leseren se ut til at vi har oppgitt fødeland, men fødelandet som oppgis er fiktivt, og vi varierer også fiktivt fødeland. Enkelte steder har vi også utelatt omtale av adopterte søsken, dersom det ikke er relevant for konteksten.

2.3 Spørreundersøkelse

Vi gjennomført en webbasert spørreundersøkelse i Questback retta mot utenlandsadopterte over 16 år i Norge. Formålet med spørreundersøkelsen er å vurdere *omfanget* av erfaringer med rasisme og diskriminering og annen type forskjellsbehandling, samt hvilke *sammenhenger* det er mellom slike erfaringer og utenforskap og tilhørighet. I tillegg til relevante bakgrunnsvariabler (som kjønn, alder, fødeland, etc.), inkluderte spørreundersøkelsen hovedsakelig tre type spørsmål: 1) utvalgte spørsmål fra SSBs levekårsundersøkelser, 2) spørsmål basert på funn fra de kvalitative intervjuene, 3) åpne spørsmål om forslag til tiltak retta mot adopterte og adoptivfamilier.

For det første, spørreundersøkelsen til de utenlandsadopterte inkluderer ulike spørsmål fra SSBs *Levekårsundersøkelse blant personer med innvandrerbakgrunn 2016* (heretter LKI) om temaene opplevd forskjellsbehandling på ulike arenaer, tillit, tilhørighet, psykisk helse, og ensomhet. NIBR har fått tilgang til de relevante dataene fra LKI fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. For å besvare «i hvilken grad» utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling, er det nødvendig å ha noe å sammenlikne med. Ved å benytte standardiserte spørsmålene på ulike parametere fra LKI har vi mulighet til å sammenlikne svarene fra de utenlandsadopterte med svar fra øvrig befolkning i Norge, og med svar fra innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre¹⁸ der det er spesielt relevant. Vi vurderer det spesielt relevant å sammenlikne svarene med norskfødte med innvandrerforeldre, fordi denne gruppa deler en del forutsetninger med utenlandsadopterte. Begge grupper kan oppleve at utseende skiller seg ut fra majoritetsbefolkningen, samtidig som de snakker norsk, er oppvokst i Norge, og kjenner norske kulturelle koder/normer, men likevel kanskje kan føle en slags dual tilhørighet til to kulturer. En annen fordel med å benytte disse spørsmålene er at de er godt utprøvde spørsmål.

For det andre, basert på innledende analyser av de kvalitative intervjuene (som ble gjennomført før utarbeidelsen av spørreundersøkelsen), utarbeidet prosjektgruppa supplerende spørsmål om ulike typer forskjellsbehandling, forskjellsbehandling i ulike livsfaser, hvem som forskjellsbehandla, strategier for å unngå eller håndtere forskjellsbehandling, etc. Disse spørsmålene benyttes til å supplere de kvalitative analysene for å utforske hvor utbredt erfaringer og funn fra de kvalitative intervjuene faktisk er.

For det tredje stilte vi åpne spørsmål der de utenlandsadopterte kunne komme med forslag til framtidige tiltak retta mot adopterte og adoptivfamilier.

Spørreundersøkelsen ble utarbeidet i februar/mars 2021 etter at de kvalitative intervjuene var gjennomført. Vi piloterte spørreundersøkelsen blant fem utenlandsadopterte, samt sendte den til oppdragsgiver for kommentarer. Basert på tilbakemeldinger gjorde vi nødvendige justeringer i spørreskjemaet før utsendelse. Datafangstperioden varte i fem uker. Spørreskjemaet ble publisert 12.mars. En påminnelse ble sendt i samtlige rekrutteringskanaler 26.mars, og datafangstperioden ble avsluttet 11. april.

2.3.1 Rekrutteringsstrategi

Det finnes ikke et fullstendig register av populasjonen utenlandsadopterte med kontaktinformasjon. Vi har derfor forsøkt å spre informasjon om spørreundersøkelsen i bredt spekter av tilgjengelige kanaler for å rekruttere respondenter, herunder gjennom 1) adopsjonsforeninger, 2) foreninger for

¹⁸ Det er viktig å bemerke at LKI ikke er representativ for innvandrere eller norskfødte med innvandrerforeldre som helhet, men er avgrenset til personer med innvandrerbakgrunn fra noen spesifikke land.

adopterte og landgrupper for adopterte og adoptivforeldre, samt 3) andre relevante nettverk. For at det skulle være enkelt å spre undersøkelsen, utarbeidet vi ferdig e-poster og sosiale medieinnlegg som lett kunne deles i ulike fora. Siden en viktig rekrutteringskanal var sosiale medier, laget vi også en youtube-video med kort informasjon om prosjektet og lenke til spørreundersøkelsen som var egnet til å dele i sosiale medier.

Foreninger for adopterte og egne landgrupper

Den viktigste strategien for å rekruttere utenlandsadopterte har vært å spre undersøkelsen i fora retta mot utenlandsadopterte. Det finnes mange Facebook-grupper for adopterte fra de største landgruppene, egne landgrupper for adoptivforeldre, samt grupper for adopterte mer generelt (uavhengig av landbakgrunn). Disse gruppene er ofte lukkede grupper der vi ikke har hatt tilgang til å dele innlegg direkte. Vi kontaktet derfor samtlige administratorer for gruppene per e-post eller på Messenger og oppfordret dem til å dele et ferdig innlegg med informasjon om spørreundersøkelsen i deres lukkede landgrupper. Selv om vi ikke fikk svar fra samtlige vi kontaktet, har vi fått bekreftelse på at spørreundersøkelsen ble spredd til et bredt spekter av fora på sosiale medier.

Adopsjonsforeninger og etteradopsjonskoordinatoren

Norge har i dag tre godkjente adopsjonsforeninger: Adopsjonsforum, Verdens barn og InorAdopt. Samtlige organisasjoner har bidratt med å spre undersøkelsen gjennom ulike kanaler. De sendte e-post til medlemmer gjennom sine medlemsregistre, inkluderte informasjon om spørreundersøkelsen i sine medlemsblad til adoptivforeldre og på sine nettsider, samt delte innlegg på respektive sosiale mediekontoer (Facebook, Twitter og Instagram). Selv om adopsjonsforeningene hovedsakelig har kontakt med adoptivforeldre, har dette vært en viktig rekrutteringskanal siden organisasjonene har oppfordret sine medlemmer til å videresende undersøkelsen til sine adoptivbarn. Organisasjonene har også oppfordret sine mange regionale og lokale foreninger til å dele innlegget til aktuelle respondenter. *Etteradopsjonskoordinatoren* er et offentlig tiltak der det er satt av prosjektmidler i statsbudsjettet til en stilling som skal veilede og støtte adopterte og adoptivfamilier. Koordinator for etteradopsjon har delt spørreundersøkelsen til sine kontakter på e-post samt på tjenestens nettsider.

Spredning i andre nettverk

Vi sendte også e-post direkte til samtlige i referansegruppa, samt alle vi var i kontakt med innledningsvis i rekrutteringen av informanter til de kvalitative intervjuene. De aktuelle ble oppfordret til å svare selv, men også spre undersøkelsen videre i sine nettverk.

2.3.2 Utvalg og skjevheter i utvalget

Siden spørreundersøkelsen baserer seg på en åpen rekruttering og selvseleksjon, i motsetning til et tilfeldighetsutvalg, er det viktig å undersøke om respondentene som faktisk har svart (utvalget) skiller seg betydelig fra populasjonen på sentrale variabler (i kapittel 2.3.4 diskuterer vi også nærmere metodiske utfordringer og forbehold med spørreundersøkelsen). Populasjonen vi ønsker å si noe om i spørreundersøkelsen er utenlandsadopterte fra 16 år og oppover. SSB har vært behjelpelige med å gi oss et uttrekk for denne spesifikke populasjonen med informasjon om kjønn og landbakgrunn, slik at vi kan kontrollere om utvalget skiller seg betydelig fra populasjonen¹⁹.

¹⁹ Vi fikk et spesifikt uttrekk fra SSB på disse to bakgrunnsvariablene som kun inkluderer utenlandsadopterte fra 16 år og oppover (som er populasjonen for spørreundersøkelsen).

Tabell 2.1: Sammenlikning av andel kvinner og menn i populasjonen og respondenter i spørreundersøkelsen

	Populasjon (16+ år)	Utvalg
Kvinner	58 %	73 %
Menn	42 %	27 %
N	18053	413

Tabell 2.1. viser at det er en overvekt av kvinner blant respondentene i spørreundersøkelsen sammenliknet med populasjonen. Vi korrigerer for disse skjevhetene i analysen ved å vekte resultatene for kjønn. I praksis betyr dette at svar fra menn tillegges noe mer vekt, og kvinner noe mindre vekt for at de skal tilsvare fordelingen i populasjonen.

Tabell 2.2: Sammenlikning av fødeland i populasjonen og respondenter i spørreundersøkelsen.

	Populasjon (16+ år)	Utvalg
Sør-Korea	34 %	35 %
Colombia	19 %	22 %
Kina	13 %	11 %
India	7 %	6 %
Filippinene	4 %	1 %
Etiopia	3 %	3 %
Brasil	3 %	1 %
Thailand	2 %	1 %
Chile	1 %	1 %
Andre	15 %	20 %
N	18053	413

Tabell 2.2 viser at det i utvalget er svært god representasjon av de ulike landgruppene sammenliknet med populasjonen, og vi vil derfor ikke vekte for landbakgrunn i analysene.

2.3.3 Analyser og operasjonalisering av variabler

I rapporten presenterer vi deskriptiv statistikk fra spørreundersøkelsen der vi som oftest fremstiller de totale tallene for utvalget. For samtlige analyser har vi gjort krysstabulering, og analysert i hvilken grad det er forskjeller i svarene fra personer i ulike alder, mellom menn og kvinner eller fra personer med ulike fødeland. Vi har også gjort krysstabulering av andre bakgrunnsvariabler der dette har vært spesielt relevant for å undersøke spesifikke hypoteser eller funn fra de kvalitative analysene. Eksempelvis så vi på om det var det slik at de som hadde ikke-adopterte søsken i større grad opplevde forskjellsbehandling innad i familien. Funn fra slike krysstabeller kommenteres deskriptivt i tekst der det er relevante forskjeller.

Utover deskriptiv statistikk har vi gjennomført følgende statistiske analyser:

- *Multivariate regresjonsanalyser av opplevd forskjellsbehandling for utvalgte bakgrunnsvariabler.* Her analyserer vi om det er visse undergrupper som opplever mer/mindre forskjellsbehandling enn andre (kapittel 3.2.2).
- *Multivariate regresjonsanalyser av sammenheng mellom opplevd forskjellsbehandling og tilhørighet og tillit,* kontrollert for relevante bakgrunnsvariabler (kapittel 7.3).

Vi benytter lineær regresjon (OLS) med binære utfall, og alle uavhengige variabler er kodet som dummyvariabler. Dette gir mer intuitivt tolkbare resultater enn bruk av logistisk regresjon. (se feks. Hellevik, 2002).

I begge analyser inkluderer vi følgende bakgrunnsvariabler:

- *Kjønn*
- *Alder* (16-25 år, 26-35 år, 36-45, år og over 45 år)
- *Utdanning* (fullført grunnskole, videregående eller høyskole/universitet)
- *Fødeland* (gruppert etter verdensdelene Asia, Sør-Amerika og Afrika). Utvalget inkluderte også to respondenter fra henholdsvis Europa og USA, men siden disse ikke utgjør en stor nok kategori for multivariate analyser er disse ikke definert som en egen kategori i regresjonsanalysene).
- *Hudfarge*. I spørreundersøkelsen ble respondenten bedt å definere sin egen hudfarge på en skala fra 1 (lys hud) til 10 (mørk hud). I regresjonsanalysen er variabelen dikotomisert, og skiller mellom lys hud (alternativ 1-5) og mørk hud (alternativ 6-10).
- *Hovedaktivitet*. Denne variabelen er basert på hva respondentene svarer på hva som er deres hovedaktivitet i hverdagen. Vi skiller i tre hovedgrupper: i arbeid, under utdanning, og hverken er i arbeid eller utdanning.
- *Sentralitet for bostedskommune*. Variabelen er basert på SSBs sentralitetsindeks som rangerer og kategoriserer norske kommuner fra de mest sentrale til de minst sentrale. Indeksen er basert på antall arbeidsplasser de som bor i den enkelte grunnkrets kan nå med bil i løpet av 90 minutter, og hvor mange ulike typer servicefunksjoner (varer og tjenester) de kan nå med bil i løpet av 90 minutter.

I de *multivariate analysene av opplevd forskjellsbehandling* undersøkte vi sammenhengen mellom de overnevnte bakgrunnsvariablene (uavhengige variabler) og om respondenten hadde svart at de hadde opplevd forskjellsbehandling de siste 24 månedene på tretten ulike arenaer (avhengig variabler). 11 av disse arenaene er hentet fra spørsmålsbatteriet i LKI der man blir spurt om man har opplevd forskjellsbehandling i jobbsituasjon, ved jobbsøking, på utdanningsinstitusjon, i helsevesenet, på gata, i butikker, på utesteder, på kollektivtransport, i møte med politiet, av ansatte på offentlig kontor, i boligmarkedet, eller andre steder. Basert på funn fra de kvalitative intervjuene inkluderte vi to ytterligere kategorier, nemlig opplevd forskjellsbehandling i 1) private og sosiale sammenkomster, og 2) i sosiale medier. De tretten avhengige variablene ble dikotomisert, der vi skilte mellom dem som hadde svart «ja» på at de hadde opplevd forskjellsbehandling de siste 24 månedene (verdi 1), og dem som hadde svart «nei» eller «vet ikke» (verdi 0).

De *multivariate analysene av sammenheng mellom opplevd forskjellsbehandling og tilhørighet og tillit* inkluderer 1) overnevnte bakgrunnsvariabler, 2) variabler for opplevd forskjellsbehandling på ulike arenaer som uavhengige variabler, og 3) ulike variabler for tilhørighet og tillit som avhengige variabler. *Opplevd forskjellsbehandling* ble operasjonalisert som følger: Vi utformet en additiv indeks for de tretten arenaene for opplevd forskjellsbehandling, og skilte mellom respondenter som hadde opplevd forskjellsbehandling på 0 områder (referansekategori) og henholdsvis 1 område, 2-4 områder og over 5 områder. En slik operasjonalisering ble laget fordi vi hadde en forventning om at omfanget av opplevd forskjellsbehandling på ulike arenaer kunne ha en betydning for følelse av tilhørighet og tillit.

De avhengige variablene for *tilhørighet* er basert på tre spørsmål, delvis etter modell fra LKI²⁰. I spørreundersøkelsen ble respondentene spurt om i hvilken grad de føler tilhørighet med 1) Norge, 2) adoptivfamilie, og 3) venner, på en skala 1 (ingen tilhørighet) til 7 (stor tilhørighet). Vi benytter to avhengige variabler for *tillit*, der spørsmålene også er hentet fra LKI. Den ene variabelen måler tillit til folk flest (spørsmål: «Vil du stort sett si at folk flest er til å stole på, eller at en ikke kan være for forsiktig når en har med andre å gjøre?»), der respondenten skal svare på en skala fra 1 (en ikke kan være for forsiktig) til 10 (folk flest er til å stole på). Den andre avhengige variabelen for tillit vi benytter er en indeks for tillit til ulike politiske institusjoner. I spørreundersøkelsen stilles respondenten tre spørsmål om hvor stor tillit de personlig har til det politiske systemet, rettsvesenet og politiet i Norge. Igjen skal informantene svare på en skala fra 1 (ikke har noen tillit i

²⁰ I SSBs Levekårsundersøkelse (SSB, 2017, 2018) stilles det spørsmål om respondentens tilhørighet til Norge og fødeland, men ikke til adoptivfamilie eller venner. Vi har dog benyttet samme spørsmålsoppsett for disse to nye kategoriene.

det hele tatt) til 10 (full tillit). I analysen er svarene fra disse tre spørsmålene slått sammen og gitt en gjennomsnittsverdi.

2.3.4 Metodiske utfordringer ved å sammenlikne med LKI og datafangst under koronapandemien

Utfordring med selvseleksjon

For en spørreundersøkelse vil det ideelle være å trekke et tilfeldig og representativt utvalg av utenlandsadopterte etter kjønn, alder, tidligere statsborgerskap, etc. fra befolkningsregistre. Med oversikten over populasjonen vil man kunne justere/vekte utvalget etter trekk sannsynlighet og frafall. Dette er framgangsmåten i SSBs levekårsundersøkelser. Grunnet begrensninger i oppdragets økonomiske og tidsmessige rammer har det ikke vært mulig å gjennomføre uttrekk for utenlandsadopterte siden dette ville krevd at SSB gjorde uttrekket av adopterte født i utlandet og gjennomførte selve datafangsten. Spørreundersøkelsen til utenlandsadopterte har derfor vært en webbasert spørreundersøkelse basert på rekruttering i ulike kanaler (se avsnitt om rekrutteringsstrategi over). Dette innebærer at spørreundersøkelsen baserer seg på selvseleksjon, der vi har begrenset kontroll på hvem som svarer, og ikke minst, hvem som velger ikke å svare. Litt enkelt sagt handler denne utfordringen om i hvilken grad de utenlandsadopterte som svarer likner på de utenlandsadopterte som ikke svarer. Dersom frafallet (*non-response*) er tilfeldig er ikke dette noe stort problem, men dersom utvalget er selektivt vil skjevhetene kunne påvirke resultatene og dermed muligheten for generalisering.

Vi har innhentet aggregerte tall fra SSB som viser populasjonen med hensyn til kjønn og fødeland. På denne måten har vi kunnet vurdere om utvalget som har besvart spørreundersøkelsen skiller seg fra populasjonen når det gjelder karakteristika som kjønn og landbakgrunn. Vi har dermed kunne avdekke forskjeller mellom utvalget og populasjonen og vekte for disse forskjellene i analysene (se nærmere vurdering av utvalgskjevheter over, kapittel 2.3.2).

En annen risiko ved selvseleksjon er at utvalget skiller seg fra populasjonen på andre områder enn slike karakteristika som det er mulig å kontrollere og vekte for. Vi vurderer det som en risiko at utenlandsadopterte som i større grad har opplevd forskjellsbehandling, eller i større grad føler utenforskap, har hatt et større insentiv til å svare på en denne undersøkelsen enn dem som ikke har opplevd utfordringer med å være adoptert. Dette kan gi en skjevhet i resultatene, og potensielt vise at en større andel har opplevd utfordringer enn det som faktisk er tilfellet i populasjonen som helhet. En viktig strategi for å demme opp for denne utfordringen er at vi ved presentasjon av spørreundersøkelsen i ulike rekrutteringskanaler, ikke eksplisitt fokuserte på at den handler om diskriminering og rasisme. I rekrutteringskanaler har vi derfor bevist hatt et mer generelt «innsalg» av undersøkelsen, slik at det skal være mer sannsynlig at personer som ikke føler at de har opplevd rasisme og diskriminering også ville svare. I «innsalget» poengterte vi også at vi ønsket svar både fra de som har opplevd og de som *ikke* har opplevd forskjellsbehandling.

Denne metodiske utfordringen er hovedsakelig aktuell i analysene av *i hvilken grad* gruppa som helhet har opplevd forskjellsbehandling på overordnet nivå, og der vi sammenlikner absolutte nivåer med andre grupper basert på SSBs levekårsundersøkelser. I de multivariate analysene der vi dekomponerer analysene ved bruk av bakgrunnsvariabler – for å se på effektstørrelser om visse grupper utenlandsadopterte i større grad enn andre opplever forskjellsbehandling (basert på landbakgrunn, alder, kjønn etc.) – vil en slik skjevhet ikke være like problematisk. Analysene av korrelasjon mellom opplevd forskjellsbehandling og følelse av utenforskap vil heller ikke preges av denne skjevheten i like stor grad. Det er likevel viktig å understreke at dette er en potensiell skjevhet i utvalget som ikke kan demmes helt opp for, *spesielt i de deskriptive analysene av omfang*, og dette er en tydelig begrensning som vi eksplisitt vil tydeliggjøre i tolkningen av analysene.

Utfordringer med gjennomføring av spørreundersøkelsen under koronapandemien

Spørreundersøkelsen til utenlandsadopterte ble gjennomført i mars/april 2021, etter et år der Norge har hatt noen av de mest inngripende smittevernstiltakene for sosiale kontakt. Deler av nærings- og samfunnslivet har vært nedstengt i perioder, dog i ulik grad i ulike deler av landet. Denne situasjonen vil sannsynlig påvirke svarene fra utvalgte spørsmål i spørreundersøkelsen. Nedenfor tydeliggjør vi hvordan vi har forsøkt å adressere disse utfordringene, og hvilke begrensninger det legger på vår studie, og spesielt i sammenlikningen med LKI.

I vår spørreundersøkelse stiller vi spørsmål om livskvalitet, helse, psykisk helse og ensomhet basert på standardiserte spørsmål fra LKI. I utgangspunktet skulle vi sammenlikne disse svarene fra spørreundersøkelsen med svar fra LKI for innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre i 2016 (siste undersøkelse for disse spesifikke gruppene). Nyere undersøkelser gjort under koronapandemien når det gjelder livskvalitet og helse for befolkningen for øvrig, viser derimot at det har vært en betydelig endring under pandemien sammenliknet med tidligere år (FHI 2021; SSB 2020). En sammenlikning med LKI fra 2016 vil det derfor kunne gi misvisende svar. For spørsmål om livskvalitet, helse, psykisk helse og ensomhet vil vi derfor benytte oppdaterte undersøkelser for hele befolkningen, gjennomført av SSB i mars 2020 (rett etter første nedstengning), og av FHI (2020) i november/desember 2020. Selv om disse undersøkelsene er gjennomført på andre tidspunkt enn vår spørreundersøkelse, har de til felles at alle undersøkelsene er gjennomført på tidspunkt der landet som helhet hadde relativt høye smittetall og restriktive smittevernstiltak (dog i varierende grad i ulike deler av landet).

En annen metodisk utfordring med å gjennomføre spørreundersøkelsen under koronapandemien er at spørsmålene om forskjellsbehandling i LKI er utformet slik at de spør respondenten om de har opplevd forskjellsbehandling i løpet av de siste 12 månedene. Siden store deler av Norge har hatt omfattende smittevernsrestriksjoner i perioden fra mars 2020 og fram til tidspunktet for datafangst i mars/april 2021, innebærer dette at respondentene kan ha befunnet seg i færre offentlige og sosiale sammenhenger der forskjellsbehandling kan ha funnet sted. Vi har derfor i justert de aktuelle spørsmålene om forskjellsbehandling fra LKI, ved å spørre de utenlandsadopterte om de har opplevd forskjellsbehandling i de siste 24 månedene, for å også fange opp erfaringer i en mer normal situasjon før koronapandemien. I den innledende teksten til de aktuelle spørsmålene har vi derfor inkludert følgende tekst til respondentene:

Normalt bes respondenten vurdere situasjonen de siste 12 månedene, men grunnet koronasituasjonen ber vi deg å vurdere de aktuelle spørsmålene i lys av de siste 24 månedene for å få med erfaringer i året før koronapandemien.

En slik utvidelse av tidsperioden vi da ber respondentene å vurdere, kan medføre at vi får høyere forekomster av forskjellsbehandling enn hvis vi hadde spurt om kun de siste 12 månedene. Dette medfører en utfordring når vi skal sammenlikne resultater med svar fra LKI. Denne begrensningen diskuterer og tydeliggjør vi derfor i tolkningen av resultatene. En tredje utfordring er at koronapandemien kan ha gjort at utenlandsadopterte har opplevd økt forskjellsbehandling. Vi har inkludert et spørsmål om respondentene har opplevd økt forskjellsbehandling i etterkant av ulike eksterne hendelser, der koronapandemien er et av alternativene. Svarene på dette spørsmålet vurderes derfor også i denne tolkningen.

2.4 Workshoper med referansegruppe og adoptivforeldre

Vi har gjennomført to workshoper med relevante aktører i løpet av prosjektperioden. Grunnet smittevernsrestriksjoner ble begge workshopene organisert digitalt.

Den første workshopen ble holdt rett etter oppstarten av prosjektet i november 2020. Deltakere på workshopen bestod av referansegruppa for prosjektet, som inkluderer representanter fra følgende organisasjoner: Utenlandsadoptertes politiske utvalg (UAPU)/ Adopsjon i endring²¹, Etteradopsjon, foreningen Adopterte, Adopsjonsforum, Interadopt, Verdens barn, Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO), Minotenk og Antirasistisk senter. Referansegruppa var bredt sammensatt, der vi hadde representanter for adopterte, for adopsjonsforeninger og representanter for organisasjoner som jobber med diskriminering og rasisme. Den første workshopen ble benyttet til å presentere forskningsprosjektet for å få innspill på prosjektets forskningsdesign, samt diskutere rekrutteringsstrategi for de kvalitative intervjuene og spørreundersøkelsen. Innspillene ble gjort gruppevis, og prosjektgruppa stilte med tre forskere som tok notater fra hver sin gruppediskusjon. Prosjektgruppa fikk svært nyttige innspill i det videre arbeidet med datainnsamlingen, i tillegg til at

²¹ Ansvarlige i UAPU oppretta i løpet av prosjektperioden stiftelsen «Adopsjon i endring. Ressurssenter for adopterte og deres familier», så det er de samme to deltakerne fra disse to organisasjonene som deltok i referansegruppa.

workshopen fungerte som en viktig forankring og kvalitetssikring av forskningsdesignet blant berørte aktører.

I den andre workshopen var formålet å få innspill til ulike tiltak og innsatser i det videre arbeidet med oppdragets tematikk. Workshopen fant sted i mai 2021, og inkluderte referansegruppa, samt to adoptivforeldre. Vi vurderte det som svært relevant å også få innspill fra adoptivforeldre siden eksisterende studier viser at det særlig er i barne- og ungdomsårene at utenlandsadopterte først opplever utenforskap (Koskinen 2015; Henze-Pedersen & Olsen 2017), og det kan være nærliggende å tro at det også er da de har sine første møter med diskriminering og rasisme. I denne perioden er det viktig at også adoptivforeldrene, som primære omsorgspersoner, kan bistå og hjelpe sine barn og ungdom gjennom disse opplevelsene. På den andre workshopen presenterte prosjektgruppa foreløpige funn og analyser for å gi deltakerne relevant innsikt som utgangspunkt for å diskutere framtidige tiltak. I spørreundersøkelsen til de utenlandsadopterte hadde vi også åpne spørsmål der vi ba om innspill på tiltak retta mot adopterte og adoptivforeldre. På workshopen presenterte vi først de overordnede tiltakene som var kommet frem i spørreundersøkelsen, og brukte dette som utgangspunkt i gruppediskusjoner til å diskutere 1) om det var utfordringer med tiltakene, 2) hvordan tiltak kunne konkretiseres / gjennomføres, og 3) hvem som skulle ha ansvar for tiltakene. Prosjektgruppa stilte med tre forskere som ledet hver sin gruppe og tok notater fra diskusjonene, som sammen med innspillene fra spørreundersøkelsen danner grunnlaget for forslag til tiltak og innspill i kapittel 9.

2.5 Kvalitetssikring av analyser og rapporten

Følgende kvalitetssikring er gjort av forskningsdesign, analyser og rapporten som helhet:

- Vi innledet prosjektet med en workshop med referansegruppa for å få tilbakemelding på overordnet forskningsdesign og aktuelle problemstillinger (se beskrivelse i kapittel 2.4).
- Samtlige analyser – både kvalitative og kvantitative – har vært gjenstand for kvalitetssikring og inngående diskusjon av minst to forskere i prosjektet.
- I utarbeidelsen av hvert kapittel har prosjektgruppa hatt arbeidsmøter der utkast har blitt diskutert i fellesskap (ofte i to omganger), og alle prosjektmedlemmer har lest samtlige kapitler for å sikre helhet i rapporten.
- Rapporten som helhet er kvalitetssikret av forskningsleder ved NIBR.
- Oppdragsgiver fikk et gjennomarbeidet førsteutkast av rapporten til gjennomlesning og kom med detaljerte kommentarer og tilbakemeldinger.

3 Omfanget av forskjellsbehandling – arenaer og livsfaser, og eksterne hendelser

I dette kapitlet vil vi se nærmere på omfanget av forskjellsbehandling utenlandsadopterte opplever: på ulike arenaer, blant ulike undergrupper av de adopterte, i ulike livsfaser, og under særskilte eksterne hendelser. For det første vil vi presentere deskriptiv statistikk som viser andelen av utenlandsadoptertes som har nylige erfaringer med forskjellsbehandling på ulike arenaer. Vi analyserer også om det er forskjeller mellom ulike undergrupper blant de adopterte. Er det slik at visse karaktertrekk (kjønn, alder, landbakgrunn, hudfarge, etc.) gjør at man er mer disponert for forskjellsbehandling som utenlandsadoptert?

For det andre, for å besvare i hvilken grad utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling, er det nødvendig å ha noe å sammenlikne med. Ved å benytte standardiserte spørsmålene om forskjellsbehandling fra Levekårsundersøkelsen blant innvandrere (LKI 2016) har vi mulighet til å sammenlikne svarene fra de utenlandsadopterte med svar fra innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre hentet fra LKI (se metodekapittel 2.3 for presentasjon av metodiske vurderinger). Vi sammenlikner om det er forskjeller mellom disse tre gruppene når det gjelder andelen som har opplevd forskjellsbehandling på ulike arenaer.

For det tredje, spørsmålene fra LKI gir kun et øyeblikksbilde på om man har opplevd forskjellsbehandling nylig (operasjonalisert som de 'siste 24 måneder' i spørreundersøkelsen, se nærmere beskrivelse i metodekapitlet 2.3.3). Men i hvilke livsfaser opplever egentlig utenlandsadopterte mest forskjellsbehandling, og varierer det på ulike arenaer? Dette er særskilt viktig å avdekke for å kunne utvikle treffsikre tiltak. For å utforske dette har vi spurt om de utenlandsadopterte har opplevd forskjellsbehandling i ulike livsfaser, henholdsvis i barndommen, i ungdommen og som voksen.

For det fjerde, er det slik at eksterne hendelser – som for eksempel koronapandemien og variasjoner i asyltilstrømninger som får mye fokus i mediebilde – påvirker om ulike grupper opplever økt forskjellsbehandling? I siste empiriske analyse presenterer vi de utenlandsadoptertes svar på dette spørsmålet samt noen kvalitative eksempler på hvordan dette kan arte seg.

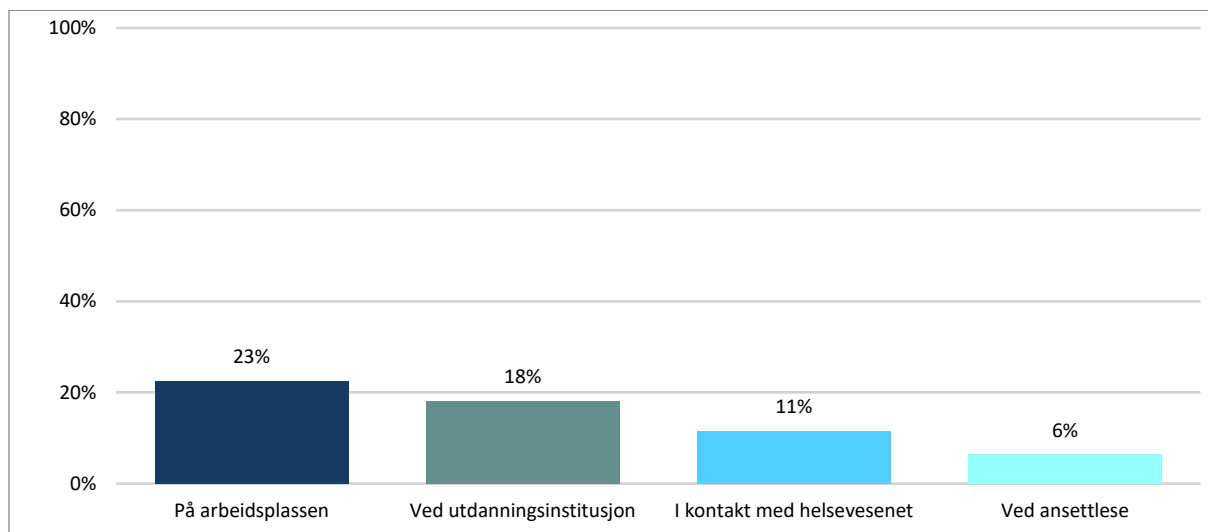
Vi avslutter med en oppsummerende diskusjon av funn på tvers av de fire delkapitlene.

3.2 Forskjellsbehandling på ulike arenaer

Hvor stor andel av de utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling på hvilke arenaer i dag? For å undersøke dette har vi i spørreundersøkelsen til de utenlandsadopterte spurt om respondenten har opplevd å bli forskjellsbehandla på grunn av sin adopsjonsbakgrunn/utseende i løpet av de siste 24 månedene på ulike arenaer.²² Vi presenterer først erfaringer med forskjellsbehandling i forbindelse med jobb, utdanning og helsevesenet, og deretter på andre hverdagsarenaer.

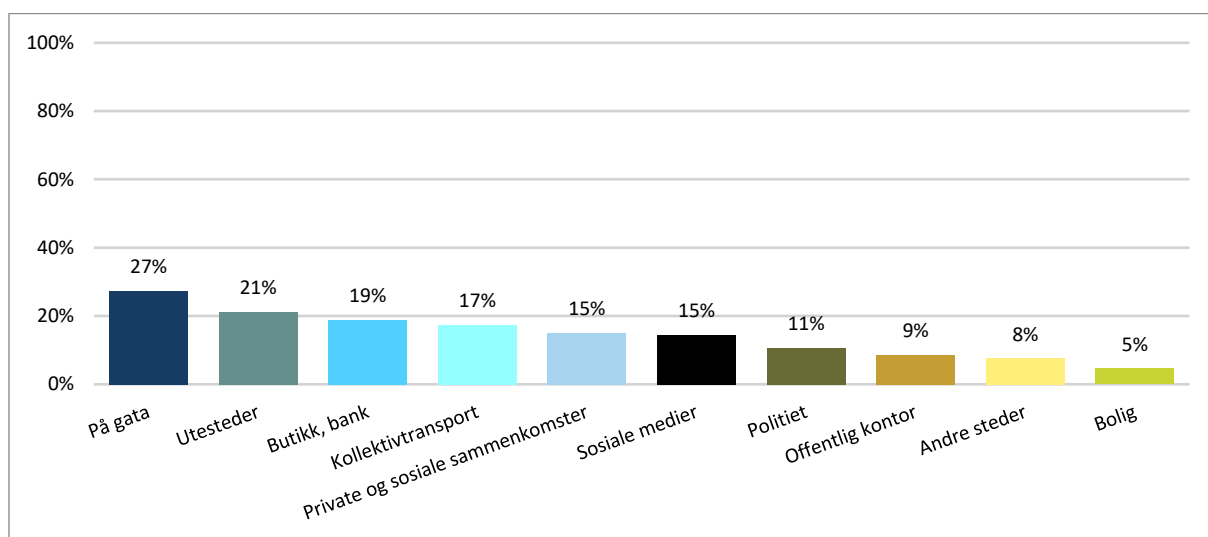
²² I spørreundersøkelsen valgte vi å bruke både adopsjonsbakgrunn og utseende for å fange opp bredden i erfaringene som utenlandsadopterte har med forskjellsbehandling. Forskjellsbehandling basert på adopsjonsbakgrunn kan for eksempel handle om opplevelsen av at adoptivforeldre favoriserer biologiskfødte barn. Det kan også handle om at fremmede spør om private spørsmål knyttet til adopsjon og familierelasjoner. Når det gjelder forskjellsbehandling basert på utseende kan det for eksempel handle om å utsettes for skjellsord som omhandler hudfarge eller ansiktstrekk. De to kategoriene peker derfor på litt ulike erfaringer. I vurderingene av utformingen av spørreskjemaet valgte vi å bruke begge disse kategoriene framfor å ha egne spørsmål på de to kategoriene. Dette for å unngå et spørreskjema som var omfattende, ettersom det kunne ha påvirket svarprosenten negativt.

Figur 3.1: *Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla på grunn av sin adopsjonsbakgrunn/utseende de siste 24 månedene i jobbsituasjoner, utdanningsinstitusjoner og/eller helsevesenet²³*

Figur 3.1 viser at cirka én av fire har opplevd forskjellsbehandling på arbeidsplassen de siste 24 månedene. I underkant av én av fem har opplevd dette på en utdanningsinstitusjon. 11 % har opplevd forskjellsbehandling i møte med helsevesenet, men kun 6 prosent i forbindelse med en jobbsøkningsprosess.

Figur 3.2: *Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla på grunn av sin adopsjonsbakgrunn/utseende de siste 24 månedene på ulike hverdagsarenaer²⁴*

Videre ble respondentene spurt om de har opplevd forskjellsbehandling på en rekke andre arenaer. Figur 3.2 viser at flere opplever forskjellsbehandling på ulike hverdagsarenaer og i det offentlige rom. Den vanligste arenaen er på gata (27 prosent), og omtrent én av fem har opplevd forskjellsbehandling på restauranter, kafeer og utsteder, i butikker/bank og på kollektivtransport. Basert på de kvalitative intervjuene har vi også inkludert to kategorier som ikke var med i LKI som fokuserer på mer private arenaer, nemlig om man har opplevd forskjellsbehandling i private og

²³ Spørsmål om jobbsituasjon, utdanning, helsevesenet og ansettelse ble stilt til samtlige respondenter, med svaralternativene 'Ja', 'Nei', 'Vet ikke' og 'Jeg har ikke gått på skole/vært i utdanning de siste 24 månedene'. Respondenter som har svart 'Jeg har ikke gått på skole/vært i utdanning de siste 24 månedene' er ekskludert fra utregningen av andeler. For utregning av andeler varierer derfor N for hver kategori og er som følger: På arbeidsplassen: N = 377. Ved utdanningsinstitusjon: N = 245. I kontakt med helsevesenet: N = 387. Ved ansettelse: N = 275.

²⁴ Samtlige respondenter ble stilt spørsmål om de hadde opplevd forskjellsbehandling på de ulike arenaene, der de kunne krysse av på flere alternativer.

sosiale sammenkomster og på sosiale medier. 15 prosent svarte bekreftende på begge disse to kategoriene. Sistnevnte er et viktig funn siden det viser at utenlandsadopterte ikke kun opplever forskjellsbehandling i en det offentlige rom, men også i mer private settinger. Cirka 10 prosent har opplevd forskjellsbehandling i møte med offentlige instanser som politi eller av ansatte på offentlige kontor (som for eksempel NAV, barnevern), og 5 prosent i forbindelse med å leie eller eie bolig.

3.2.1 Omtrent halvparten har *ikke* opplevd bli forskjellsbehandlet

Figur 3.1 og Figur 3.2 viser andelen som har blitt forskjellsbehandlet på ulike arenaer hver for seg, men avdekker ikke om det er de samme som blir forskjellsbehandlet på flere områder eller om dette er mer spredte erfaringer på tvers av respondentene. Vi har derfor gjort en analyse av hvor mange respondenter som har opplevd forskjellsbehandling på ingen, ett eller flere områder. I denne analysen er kategorien «annet» ekskludert.

Tabell 3.1: Opphopning av forskjellsbehandling på ulike arenaer.

Opplevd forskjellsbehandling	Prosent
0 arenaer	45,8 %
1 arena	15,6 %
2-4 arenaer	24,0 %
5+ arenaer	14,6 %

Tabell 3.1 viser at i underkant av halvparten av respondentene ikke har opplevd forskjellsbehandling de siste 24 månedene på noen arenaer. Cirka 40 prosent har opplevd det på mellom ett og fire områder, mens 15 prosent har opplevd å bli forskjellsbehandlet på fem arenaer eller mer i løpet av de siste to årene.

3.2.2 Få forskjeller mellom ulike undergrupper i opplevd forskjellsbehandling

Analysene over viser det totale omfanget av opplevd forskjellsbehandling blant utenlandsadopterte, men er det slik at visse karaktertrekk som kjønn, alder, landbakgrunn, hudfarge, etc. gjør at man er mer disponert for forskjellsbehandling?

Tabell 3.2: Multivariat analyse av individuelle karakteristika og opplevd forskjellsbehandling i jobbsituasjoner, ved utdanningsinstitusjoner og i helsevesenet.

	Arbeidsplassen	Jobbsøking	Utdanningsinstitusjon	Helsevesenet
Kjønn (ref. = mann)				
Kvinne	0,05	0,05	0,03	0,09**
Alder (ref. = 16-25 år)				
26-35 år	0,03	0,03	-0,14	0,04
36-45 år	0,01	0,04	-0,14	0,17**
Over 45 år	-0,05	0,04	-0,23*	0,15*
Utdanning (ref. = grunnskole)				
Videregående skole	0,06	-0,01	-0,27**	-0,10
Høgskole/universitet	0,00	0,02	-0,21**	-0,16**
Fødeland (ref. = Asia)				
Latin-Amerika	-0,06	0,04	0,01	0,04
Afrika	-0,11	-0,16	-0,24*	0,02
Hudfarge (ref. = lys hud)				
Mørk hudfarge	0,04	0,05	0,16**	0,07*
Konstantledd	0,24	0,16	0,47	0,16
R square	0,04	0,05	0,18	0,06

Signifikans: * = p<0,1, ** = p<0,05, *** = p<0,01

OLS regresjon. Ustandardiserte koeffisienter.

Analysen kontrollerer også for følgende variabler: yrkesaktivitet, og sentralitet for bostedskommune. Ingen av disse kontrollvariablene viser signifikante funn i noen av analysene (p>0,1), og er derfor ekskludert fra tabellen.

Tabell 3.2 viser den estimerte sammenhengen mellom opplevd forskjellsbehandling og utvalgte individuelle bakgrunnsvariabler. Koeffisientene i tabellen som er markert med stjerne(r) er signifikante. Analysen viser at det ikke er signifikante forskjeller blant de utenlandsadopterte i hvem som opplever forskjellsbehandling på **arbeidsplassen** og ved **jobbsøking**. På **utdanningsinstitusjoner** viser tabellen at de eldre aldergruppene (over 45 år) i mindre grad har opplevd forskjellsbehandling sammenlignet med yngre (16-25 år). Hvis man har fullført videregående eller annen høyere utdanning har man opplevd mindre forskjellsbehandling i utdanningssystemet enn personer med lavere fullførte utdanningsnivå. Vi ser også at personer med mørkere hudfarge har opplevd diskriminering hyppigere enn utenlandsadopterte som oppgir å være lyse i huden. En viktig nyanse her er at personer med fødeland i Afrika oppgir at de har opplevd *mindre* forskjellsbehandling, til tross for at denne gruppa konsekvent har oppgitt at de har mørk hudfarge. Det er litt uklart hvordan man skal tolke disse tilsynelatende motstridende funnene, men en mulig tolkning er at de med afrikansk bakgrunn i mindre grad har opplevd forskjellsbehandling, og at effekten av hudfarge hovedsakelig drives av personer med mørk hudfarge med bakgrunn fra Asia og Sør-Amerika. Det er flere kvinner som har opplevd forskjellsbehandling i **helsevesenet**. De to eldste aldergruppene har også mer negative erfaringer med forskjellsbehandling enn yngre, mens personer med høyere utdanning er mindre utsatt for forskjellsbehandling enn utenlandsadopterte med utdanning på grunnskolenivå. I møte med helsevesenet svarer de med mørkere hudfarge at de opplever mer forskjellsbehandling enn dem med lys hudfarge.

Tabell 3.3: Multivariat analyse av individuelle karakteristika og opplevd forskjellsbehandling på ulike hverdagsarenaer.

	På gata	Uteliv	Butikk	Kollektiv- trafikk	Sosiale/ sammenkomster	private medier	Sosiale medier	Kontakt med politiet	Offentlig kontor	Eiendoms- markedet
Kjønn (ref. = mann)										
Kvinne	0,07	0,01	0,07	0,05	0,08*		0,00	-0,06*	0,03	-0,01
Alder (ref. = 16-25 år)										
26-35 år	0,24***	-0,01	0,02	0,04	0,10		-0,02	0,10*	0,18***	0,04
36-45 år	0,22**	0,00	0,02	0,06	0,06		-0,05	0,10*	0,25***	0,08*
Over 45 år	0,08	-0,10	-0,01	-0,07	0,02		-0,02	0,09	0,21***	0,07
Utdanning (ref. = grunnskole)										
Videregående skole	0,02	-0,01	-0,09	0,03	-0,01		-0,09	-0,01	-0,15**	-0,03
Høgskole/universitet	0,02	0,01	-0,14	-0,03	-0,01		-0,09	-0,08	-0,20***	-0,07
Sentralitet (ref. = Oslo)										
Andre storbyer	0,02	0,07	0,03	0,04	-0,01		-0,06	-0,12***	0,05	0,02
Mindre byer/kommuner	-0,06	-0,03	-0,02	-0,09**	-0,04		-0,03	-0,03	0,05	0,00
Fødeland (ref. = Asia)										
Latin-Amerika	-0,06	-0,06	-0,05	0,00	-0,01		0,02	0,12***	0,03	-0,02
Afrika	-0,02	-0,18	-0,28**	-0,10	-0,14		-0,04	0,15*	-0,01	-0,03
Hudfarge (ref. = lys hud)										
Mørk hudfarge	-0,01	0,10**	0,15***	0,04	0,01		-0,04	0,01	0,03	-0,02
Konstantledd	0,14	0,24	0,24	0,23	0,21		0,38	0,07	0,03	0,07
R square	0,05			0,05	0,04		0,04	0,11	0,09	

Signifikans: * = $p < 0,1$, ** = $p < 0,05$, *** = $p < 0,01$

OLS regresjon. Ustandardiserte koeffisienter.

Analysen kontrollerer også for følgende variabler: yrkesaktivitet, og sentralitet for bostedskommune. Ingen av disse kontrollvariablene viser signifikante funn i noen av analysene ($p > 0,1$), og er derfor ekskludert fra tabellen.

Tabell 3.3 viser korrelasjonen mellom opplevd forskjellsbehandling og utvalgte individuelle bakgrunnsvariabler. Kvinner har opplevd noe mer forskjellsbehandling i sosiale sammenkomster enn menn, men mindre i kontakt med politiet. Angående alder ser vi at de mellomste aldergruppene (fra 26-45 år) har opplevd mer forskjellsbehandling på gata, i kontakt med politiet, og særlig i kontakt med ansatte på offentlige kontor (sistnevnte gjelder også den eldste aldergruppa). Personer med høyere utdanningsnivå har opplevd mindre forskjellsbehandling i møte med offentlige kontor sammenliknet med personer med lavere utdanningsnivå. En forventning i forkant av analysene var at det kunne være forskjeller mellom personer som har vokst opp i større byer med mer mangfold sammenliknet med personer som vokste opp i mer rurale strøk. Noe overraskende er det er få forskjeller mellom respondenter som er bosatt i store byer og mindre steder. Færre oppgir at de opplever forskjellsbehandling på kollektivtrafikk på mindre steder, men dette kan ha en naturlig sammenheng med at det er mindre bruk av kollektivtrafikk i rurale områder. Det er dog en signifikant overrepresentasjon av personer i 'andre storbyer' (sammenliknet med Oslo og mindre byer) som har opplevd forskjellsbehandling i møte med politiet. Utenlandsadopterte fra Sør-Amerika og Afrika opplever også mer forskjellsbehandling i møte med politiet enn adopterte fra Asia. Vi ser også at personer med mørkere hudfarge har en større andel som opplever forskjellsbehandling på restauranter, kafeer og uteliv, samt i butikker.

Basert på analysene i Tabell 3.2 og Tabell 3.3 kan vi konkludere med at det ikke er noen undergrupper av utenlandsadopterte som peker seg spesielt ut med tanke på om de opplever forskjellsbehandling på tvers av de ulike arenaene. Selv om det er noen forskjeller mellom ulike undergrupper, går funnene ofte i ulike retninger på ulike arenaer. En del funn må også tolkes i lys av at det hovedsakelig kan handle om grad av eksponering. For eksempel, vi ser at de tre eldre aldergruppene opplever mer forskjellsbehandling i møte med ansatte ved offentlige kontor sammenliknet med den yngste aldergruppa, og det kan være naturlig at ungdom og unge voksne har mindre kontakt med offentlige kontorer som NAV ol. i denne perioden av livet.

Det er dog et overordnet funn som er verdt å trekke frem på tvers av analysene: utenlandsadopterte med mørkere hudfarge opplever forskjellsbehandling på flere arenaer enn de med lysere hudfarge, med signifikante resultater på fire områder (utdanning, helsevesen, uteliv og butikker). At hudfarge er en faktor som påvirker om man utsettes for fordommer og rasisme, og mengden man utsettes for, hevdes av flere informanter i de kvalitative intervjuene. Når informantene skal illustrere betydningen av hudfarge, sammenlikner de seg med søsken, andre familiemedlemmer eller venner, og viser til forskjeller i mengden erfaringer og alvorligheten i erfaringene. En informant sier det på denne måten: «Men jeg er jo heldig og er ganske lys i huden, mens for eksempel min adoptivbror, han er jo ganske mørk. Han har opplevd mye mer enn meg». En annen informant forteller at:

Men jeg har aldri blitt stoppet i tollene og sånne ting. Ikke utesteder – har aldri blitt forskjellsbehandla der. Men jeg ser at det er forskjell på hudfarge av og til litt òg, fordi jeg har jo en kusine som er veldig mørk. Og hun har opplevd mye mer enn meg igjen. Jeg føler innimellom at de av og til graderer litt.

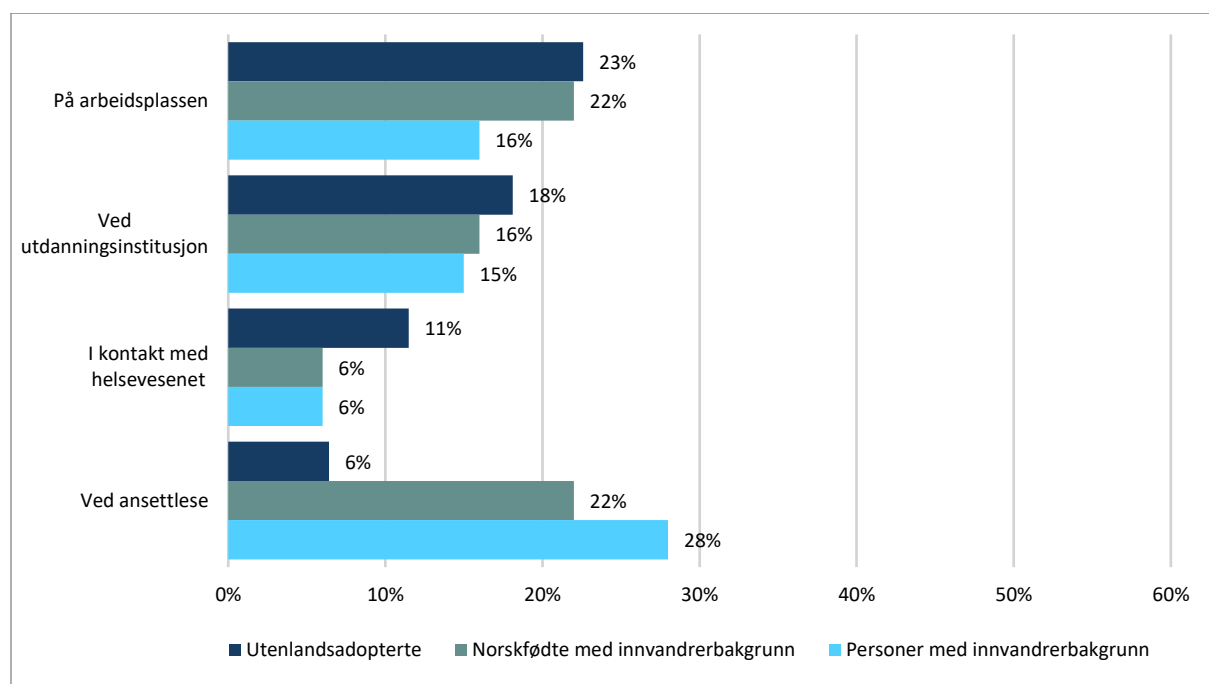
En annen uttrykker at hvor mørk man er også kan spille en rolle på typen rasisme man opplever: «Ja, for jeg opplever jo at kanskje de som er enda mørkere opplever andre ting, da – kanskje litt mer alvorlige ting enn det jeg gjør». Vi ser derfor at både det kvantitative og kvalitative materialet støtter opp under at hudfarge kan være en sentral markør med tanke på mengden erfaringer og alvorligheten i erfaringene med forskjellsbehandling.

3.3 Opplever utenlandsadopterte mer eller mindre forskjellsbehandling enn andre utsatte grupper?

For å besvare i hvilken grad utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling, er det hensiktsmessig å sammenlikne deres erfaringer med andre grupper som potensielt er utsatt for forskjellsbehandling på grunn av bakgrunn eller utseende. Opplever utenlandsadopterte mer eller mindre forskjellsbehandling enn innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, og er det eventuelle forskjeller når det gjelder på hvilke arenaer de opplever forskjellsbehandling? Sammenlikningen med disse to gruppene baseres på tall fra SSBs Levekårsundersøkelse fra 2016. Som diskutert grundig i metodekapittelet, er det forskjeller i både metode og tidspunkt for

spørreundersøkelsen til utenlandsadopterte og Levekårsundersøkelsen som gjør at disse to undersøkelsene ikke er direkte sammenliknbare. Siden det per i dag ikke er gjennomført direkte sammenliknbare undersøkelser, mener vi likevel at en sammenlikning av disse undersøkelsene er relevant siden det kan gi en første indikasjon på forskjeller og likheter i omfanget av slike erfaringer med forskjellsbehandling på tvers av aktuelle gruppene. Vi ønsker dog å understreke at basert på visse forskjeller i metoden for spørreundersøkelsen til utenlandsadopterte er vår forventning at utvalget i spørreundersøkelsen til utenlandsadopterte (basert på selvseleksjon) kan vise en noe høyere andel som har opplevd forskjellsbehandling enn hva som kan forventes i populasjonen for øvrig.

Figur 3.3: *Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla i løpet av de siste 12/24²⁵ månedene i jobbsituasjoner, utdanningsinstitusjoner og/eller helsevesenet, for utenlandsadopterte, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre.*

*Tallene for norskfødte med innvandrerforeldre og personer med innvandrerbakgrunn er hentet fra Levekårsundersøkelsen blant personer med innvandrerbakgrunn 2016 (SSB 2018).

Figur 3.3 viser at andelen som har opplevd forskjellsbehandling på **arbeidsplassen** og ved **utdanningsinstitusjoner** er nokså lik blant utenlandsadopterte og de to andre gruppene. En mindre andel innvandrere svarer at de opplever noe mindre forskjellsbehandling på arbeidsplassen. Dette kan framstå som et nokså overraskende funn siden det kan forventes at innvandrere opplever mer forskjellsbehandling enn adopterte og norskfødte med innvandrerforeldre, siden sistnevnte grupper hovedsakelig er vokst opp i Norge, og behersker det norske språket og kulturelle koder i større grad enn innvandrere (SSB 2018). Som vi vil diskutere nærmere i oppsummeringen kan dette handle om ulike forventingsrammer blant de ulike gruppene. Utenlandsadopterte skiller seg derimot ut både når det gjelder kontakt med helsevesenet og ved jobbsøking, dog i ulike retninger. Nesten dobbelt så mange utenlandsadopterte svarer at de har opplevd forskjellsbehandling i møte med **helsevesenet** sammenliknet med både innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. Forskjellsbehandling i **ansettelsesprosesser** går derimot i motsatt retning. Mens cirka én av fire innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre har opplevd å bli forskjellsbehandla i en ansettelsesprosess, svarer kun cirka én av tjue dette blant de utenlandsadopterte. En naturlig forklaring på dette kan være at utenlandsadopterte ofte har mer norsk klingende navn. Studier av diskriminering i ansettelsesprosesser viser at personer med

²⁵ Bemerk at i spørreundersøkelsen til utenlandsadopterte ble det spurt om erfaringer de siste 24 månedene, mens det i LKI ble spurt om erfaringer de siste 12 månedene. Se metodekapittel for nærmere beskrivelse og begrunnelse.

utenlandske navn har 25 prosent mindre sjanse for å bli kalt inn til intervju (Midtbøen & Rogstad, 2012). Det kan derfor være en plausibel delforklaring at forskjellen i opplevd forskjellsbehandling i ansettelsesprosesser kan skyldes at utenlandsadopterte oftere har mer tradisjonelle norske navn, mens de andre to gruppene i større grad har utenlandske navn. Betydningen av navnet for å bli kalt inn til intervju underbygges av det kvalitative materialet. Det er flere informanter som forteller at når de eller søsken har brukt mellomnavn eller etternavn fra fødelandet har de i liten grad blitt innkalt til intervju. Når de deretter har gått over til å kun bruke navnet de har blitt gitt fra sin norske familie, har de i mye større grad blitt kalt inn til intervju.

Figur 3.2 presentert over viser utenlandsadoptertes forskjellsbehandling på andre hverdagsarenaer. I Levekårsundersøkelsen fra 2016 stilles også de fleste av disse spørsmålene, men vi har fulgt et annet spørsmålsoppsett for disse arenaene. Dette medfører at en direkte sammenlikning med svarene fra LKI (2016) vil gi svært misvisende resultater for disse spesifikke spørsmålene, og vi vil derfor ikke gjøre en slik sammenstilling av andeler på ulike hverdagsarenaer²⁶. Selv om det ikke er relevant å sammenlikne andeler på tvers av gruppene, kan vi studere om det er likheter eller forskjeller i *hvilke* hverdagsarenaer de ulike gruppene opplever mest og minst forskjellsbehandling. En slik overordnet sammenlikning viser følgende: Alle tre gruppene svarer at den arenaen der de opplever mest forskjellsbehandling er 'på gata' (eksempler på slike erfaringer vil beskrives nærmere i kapittel 5). Ellers er det store likhetstrekk mellom utenlandsadopterte og norskfødte med innvandrerforeldre, ved at de i mye større grad opplever forskjellsbehandling på gata, i utelivet, i butikker og på kollektivtransport, enn i møte med politiet eller offentlige kontor, eller kjøp og salg av bolig (SSB 2017, s.107, for norskfødte med innvandrerforeldre). Innvandrere derimot har en jevnere fordeling mellom de ulike hverdagsarenaene, og opplevd forskjellsbehandling i møte med offentlig kontor er den nest mest vanlige hverdagsarenaen for forskjellsbehandling (SSB 2018, s. 168).

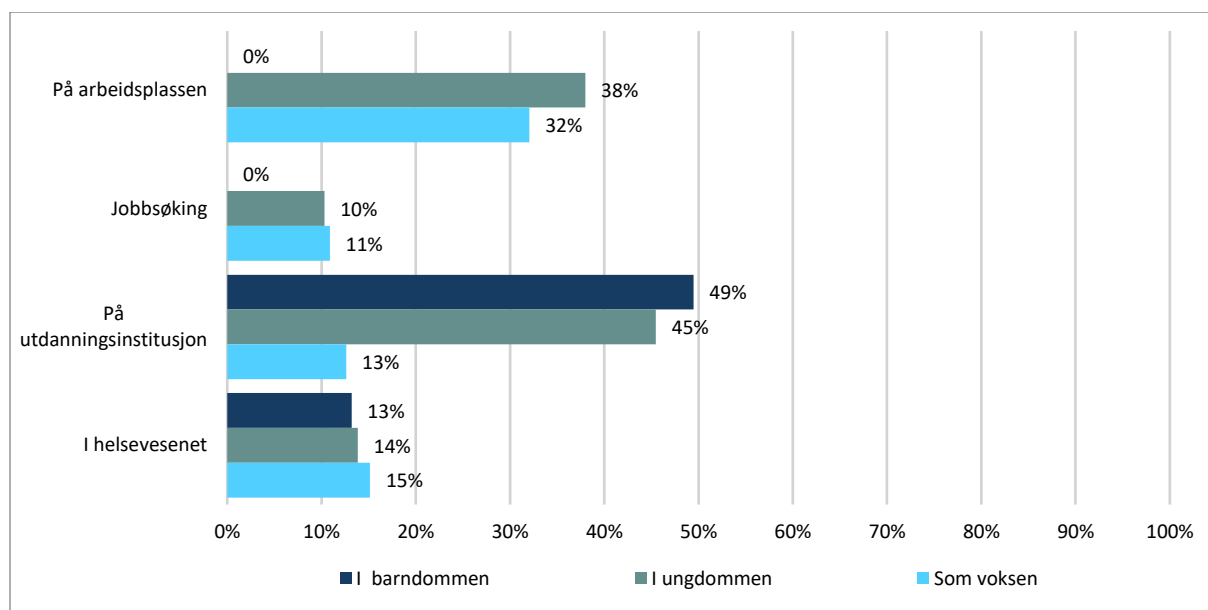
3.4 Forskjellsbehandling i et livsfaseperspektiv

Mens spørsmålene fra LKI er gode til å måle utvikling i forskjellsbehandling over tid ved flere målepunkter og for sammenlikning av ulike grupper, måler de kun om man har opplevd forskjellsbehandling i løpet av det siste året (i vår studie operasjonalisert til å gjelde de siste 24 månedene, se metodediskusjon i kapittel 2.3.3). Målet sier derfor lite om man har opplevd forskjellsbehandling i andre perioder i livet, et aspekt som er viktig med tanke på opplevelse av tilhørighet og utenforskap. Særlig opplevelser med forskjellsbehandling i barne- og ungdomsår kan antas å prege individets identitetsdannelse og dermed følelse av tilhørighet og utenforskap i samfunnet på lengre sikt. Å identifisere forskjellsbehandling i et livsfaseperspektiv er også helt sentralt i arbeidet med forebygging og tiltak, siden et oppdatert kunnskapsgrunnlag om hvilke perioder man er særskilt utsatt for dette kan hjelpe å rette tiltakene mot de mest kritiske fasene.

I spørreundersøkelsen stilte vi derfor spørsmål om de utenlandsadopterte hadde opplevd å bli forskjellsbehandla i andre perioder i livet på ulike arenaer. Respondentene kunne identifisere om de hadde opplevd dette i barndommen, i ungdommen og/eller som voksen (eller krysse av på alternativet 'nei' hvis man ikke hadde opplevd forskjellsbehandling på det aktuelle området i noen perioder i livet).

²⁶ I spørreundersøkelsen til de utenlandsadopterte fikk samtlige respondenter spørsmål om de hadde opplevd forskjellsbehandling på de ulike hverdagsarenaene, der de måtte krysse av på svaralternativene «ja/nei/vet ikke» (se Figur 3.2). LKI derimot hadde første et sorteringsspørsmål der de stilte spørsmål om man hadde opplevd forskjellsbehandling på andre arenaer (uten at de ulike arenaene ble presentert). Videre fikk kun de som svarte «ja» på dette oppfølgende spørsmål der de måtte ta stilling til om de hadde opplevd forskjellsbehandling på hver spesifikk arena. Disse ulike framgangsmåtene gjør at det ikke er mulig å regne ut sammenliknbare andeler.

Figur 3.4: Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla på grunn av sin adopsjonsbakgrunn/utseende i andre perioder i livet?

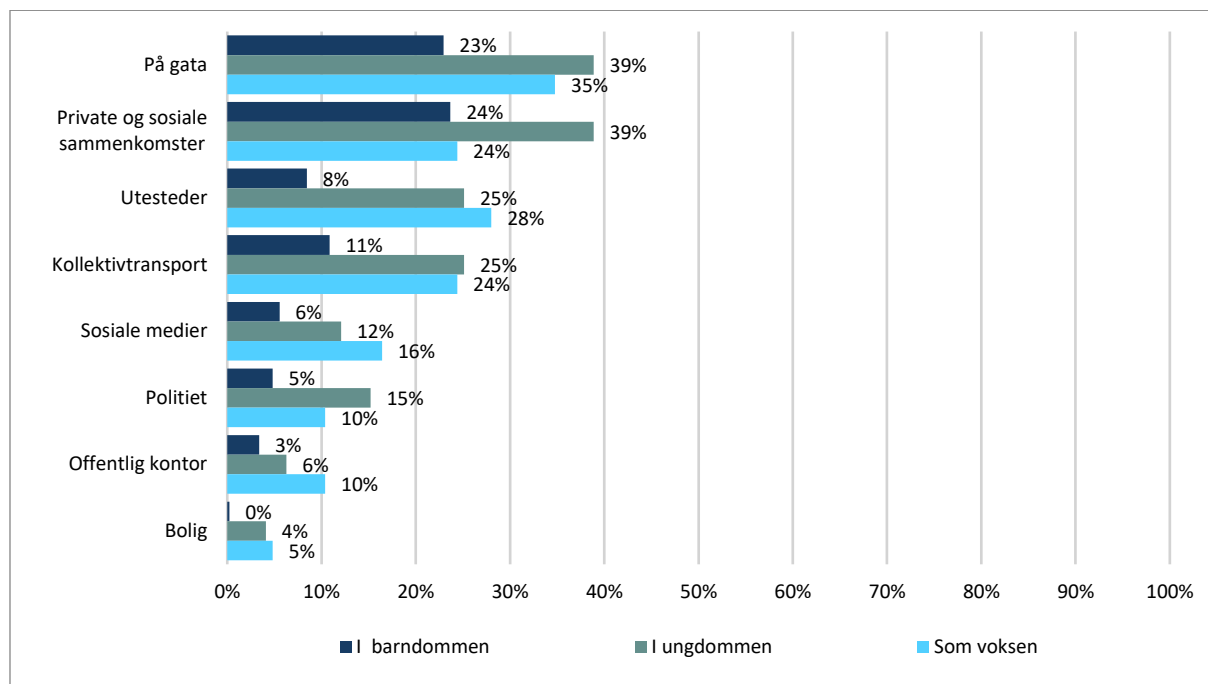
*For spørsmål om forskjellsbehandling på arbeidsplassen og ved jobbsøking var 'i barndommen' ikke et svaralternativ.

Figur 3.4 viser at når vi spør om forskjellsbehandling i et livsfaseperspektiv, er det logisk nok noe flere som svarer at de har opplevd forskjellsbehandling enn i spørsmålene som kun spør om erfaringer de siste 24 månedene. Cirka en tredjedel har opplevd forskjellsbehandling på arbeidsplassen i enten ungdommen eller som voksen, og én av ti ved jobbsøking. Vedrørende forskjellsbehandling i helsevesenet ligger dette nokså stabilt på 13-15 prosent i de ulike livsfasene. Et viktig funn er at nesten halvparten av de utenlandsadopterte svarer at de har opplevd forskjellsbehandling på skolen i barne- og/eller ungdomsårene. Av dette spørsmålet fremgår det ikke om respondentene har opplevd forskjellsbehandling fra ansatte på skolen, eller blant fra andre barn eller unge. Fra de kvalitative intervjuene kommer det frem at dette kan være begge deler (eksempler beskrives nærmere i kapittel 5). Her er det viktig å påpeke en viktig forskjell mellom funnene fra Figur 3.1 som ser på forskjellsbehandling de siste 24 månedene, og Figur 3.4 som viser erfaringer i ulike livsfaser. Siden spørreundersøkelsen til utenlandsadopterte var begrenset til personer over 16 år, vil spørsmål om erfaringer med forskjellsbehandling ved utdanningsinstitusjoner de siste 24 månedene hovedsakelig handle om erfaringer ved høyere utdanningsinstitusjoner og i noen grad videregående skole (her svarer 18 prosent at de har opplevd forskjellsbehandling).

Figur 3.4 viser derfor et meget sentralt funn, nemlig at opplevelser med forskjellsbehandling i barne- og ungdomskolen er svært utbredt blant utenlandsadopterte.

Forskjellsbehandling i hverdagslivet i ulike livsfaser

Figur 3.5: *Andel som har opplevd å bli forskjellsbehandla på grunn av sin adopsjonsbakgrunn/utseende i andre perioder i livet på ulike hverdagsarenaer?*

Figur 3.5 viser igjen at det logisk nok er flere som har opplevd forskjellsbehandling på ulike hverdagsarenaer når vi spør om et livsfaseperspektiv (sammenliknet med de siste 24 månedene). Som en hovedtrend ser vi at utenlandsadopterte relativt sett opplever mindre forskjellsbehandling i barndommen sammenliknet med i voksen alder, og særskilt ungdomsårene. Vi ser dog at det på noen arenaer også er betydelige forekomster av forskjellsbehandling i barndommen, eksempelvis svarer cirka en fjerdedel at de har opplevd forskjellsbehandling på gata og i private og sosiale sammenkomster i barndommen.

Ungdomsårene er da utenlandsadopterte opplever mest forskjellsbehandling på nesten samtlige arenaer. Nesten 40 prosent har opplevd forskjellsbehandling på gata eller i private sammenkomster i ungdomsåra, og én av fire har opplevd dette på restauranter, kafeer og utsteder og på kollektivtransport. Det er også flere som svarer at de har opplevd forskjellsbehandling av politiet i ungdomsårene sammenliknet med de andre livsfasene. Kryssanalyser av de som har opplevd forskjellsbehandling av politiet i ungdomsårene viser at det her en klar overvekt av menn og adopterte fra Sør-Amerika.

Én av tre har som voksne opplevd forskjellsbehandling på gata, mens cirka én av fire har opplevd forskjellsbehandling i private og sosiale sammenkomster, på utsteder, og kollektivtransport. Naturlig nok er det som voksne flest opplever forskjellsbehandling i møte med offentlige kontor, men kun én av ti har opplevd dette.

Kryssanalyser viser også at det generelt er få forskjeller mellom de som har vokst opp i mer rurale eller sentrale strøk. De kvalitative intervjuene illustrerer hvordan adopterte som vokst opp i mindre lokalsamfunn kan ha ulike erfaringer. Oppveksten på et lite sted der folk visste hvem man var og kjente til historien har for noen fungert som en beskyttelse mot det å bli sett som annerledes. Andre informanter har derimot ikke opplevd at nærmiljøet har fungert som en slik beskyttende faktor, men at de har opplevd å bli mobbet og «fryst ut» (ekskludert) på barne- og ungdomsskolen fordi de så annerledes ut.

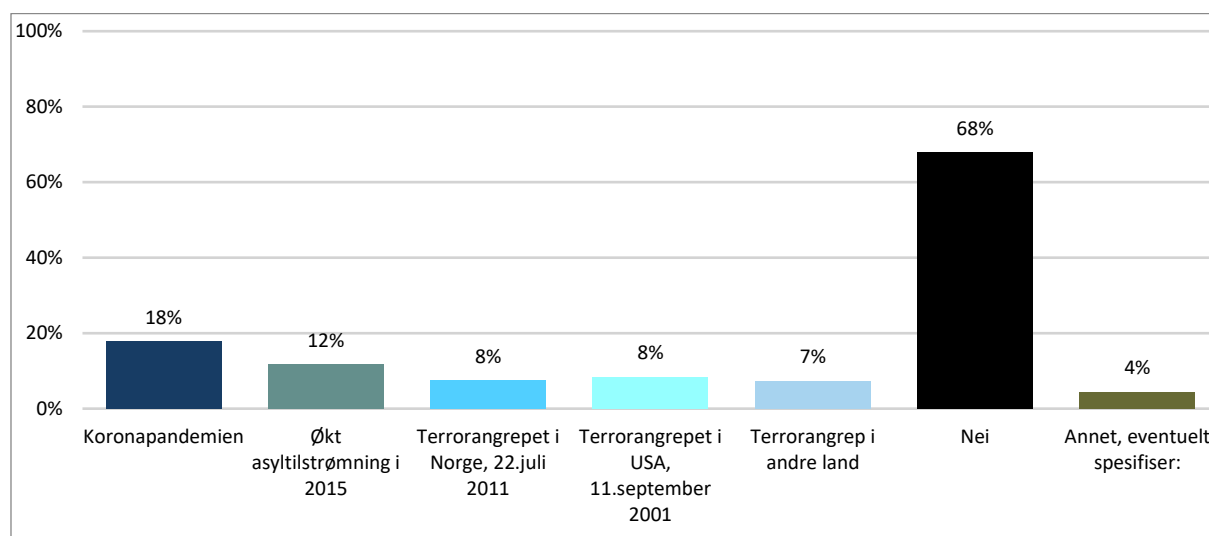
Angående kategorien sosiale medier, er det viktig å ha i mente at sosiale medier kun har eksistert de siste 10-15 årene, så de eldre respondenter har naturlig ikke opplevd dette i barndommen eller ungdommen. En nærmere analyse av svarene fra den yngste aldergruppa fra 16-25 år viser at 11

prosent opplevde forskjellsbehandling på sosiale medier i barneårene og 19 prosent i ungdomsårene, så dette indikerer at sosiale medier er en arena der utenlandsadopterte vil kunne møte forskjellsbehandling framover.

3.5 Eksterne hendelser

I de kvalitative intervjuene viste noen informanter til at de opplevde ubehagelige situasjoner i forbindelse med spesifikke eksterne hendelser. En informant som har et utseende som gjør at mange antar at han/hun er muslimsk, får normalt en del mistenksomme blikk. Informanten forteller at hyppigheten av slike opplevelser øker etter at det har vært terrorangrep ulike steder i verden utført av radikale islamister. Et annet eksempel er at noen informanter med asiatisk bakgrunn forteller at de har opplevd økt forskjellsbehandling etter koronapandemien. I spørreundersøkelsen spurte vi derfor om et utvalg hendelser hadde ført til at respondenten hadde opplevd økt forskjellsbehandling.

Figur 3.6: *Andel som har opplevd å økt forskjellsbehandling etter følgende eksterne hendelser (flere svaralternativer var mulig).*

Figur 3.6 viser at mens to av tre svarer at ytre hendelser ikke har påvirket at de har opplevd økt forskjellsbehandling, svarer en tredjedel av respondentene at ytre hendelser har påvirket hvordan de har blitt behandla. 18 prosent svarer at koronapandemien har ført til økt forskjellsbehandling, 15 prosent trekker frem den økte asyltilstrømningen i 2015, og 7-8 prosent trekker også frem terrorangrep i Norge og verden for øvrig. At koronapandemien har høyest andel sammenliknet med de andre opplistede hendelsene kan reflektere at flere av respondentene var for unge når tidligere hendelser fant sted, samt at respondentene naturlig nok kan ha bedre hukommelse for erfaringer i nyere tid.

Sammenlikning av ulike undergrupper viser relevante forskjeller. Kvinner og adopterte fra Asia har en overvekt i andelen som har opplevd økt forskjellsbehandling under koronapandemien, mens menn og adopterte fra Sør-Amerika større grad har opplevd økt forskjellsbehandling etter ulike terrorangrep og flyktningstrømmen i 2015.

Respondentene hadde også mulighet til å beskrive andre eksterne hendelser som hadde ført til økt forskjellsbehandling. Av andre konkrete hendelser som nevnes er politiske utspill, Folkebevegelsen mot innvandring (FMI) sine demonstrasjoner i Arendal på 1980-tallet, hvit valgallianses uttalelse om å sterilisere adopterte i 1996/7, rasistiske motiverte drap (herunder drapene på Arve Beheim Karlsen, Benjamin Hermansen, og Johanne Zhangjia Ihle-Hansen). Noen nevner også mer generelle utviklingstrekk i samfunnet, som eksempelvis at det er et økt antall utenlandske kvinner som gifter seg med norske menn, økt innvandring generelt, nynazismens inntog på 1990-tallet, og trafficking-strøm fra Nigeria. Andre trekker frem at ulike TV-konsepter har ført til økt forskjellsbehandling, herunder Tore på sporet, Et lite stykke Thailand, Narcos, generelt økt fokus på narkomiljø og Latin-Amerika i populærkulturen, og generelt medias omtale av menn med mørk

hud. En respondent beskriver at som utenlandsadoptert opplever hen å måtte stå til ansvar for ulike eksterne hendelser og samfunnsutvikling, som fattige lands problemer og manglende håndtering av diktaturer, flyktningstrøm, opprettelsen av IS staten, korrupsjon i fattige land, etc.

3.6 Oppsummerende betraktninger

Det er tidligere ikke gjort studier av *omfanget* av utenlandsadoptertes erfaring med forskjellsbehandling i Norge. Dette kapitlet har vært et første steg for å øke kunnskapen om dette. Vi har sett nærmere på omfanget av erfaringer med forskjellsbehandling 1) på ulike arenaer, 2) mellom ulike undergrupper blant de utenlandsadopterte, 3) for utenlandsadopterte, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, 4) i ulike livsfaser, og 5) under særskilte eksterne hendelser.

For det første, i underkant av halvparten av de utenlandsadopterte svarer at de ikke har blitt forskjellsbehandlet på noen arenaer de siste to årene. Cirka 40 prosent har opplevd forskjellsbehandling på én eller flere arenaer, mens 15 prosent har opplevd dette på fem områder eller mer. De vanligste arenaene der utenlandsadopterte har opplevd forskjellsbehandling - der mellom 20-25 prosent av respondentene svarer bekreftende - er i jobbsituasjoner og ved utdanningsinstitusjoner, samt i ulike offentlige rom som på gata, på kafeer, restauranter og utesteder, i butikker og på kollektivtransport. Ellers framkommer det at forskjellsbehandling ikke kun skjer i det offentlige rom, men også i mer private settinger: 15 prosent har opplevd forskjellsbehandling i private og sosiale sammenkomster og på sosiale medier. Forskjellsbehandling i møte med offentlige instanser som politi, ansatte på offentlige kontor eller helsevesenet, samt i forbindelse med jobbintervju er mindre vanlig (mellom 5-10 prosent svarer bekreftende).

For det andre, SSBs tidligere studier av forskjellsbehandling av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre framhever at individuelle trekk som kjønn og landbakgrunn kan påvirke om man opplever forskjellsbehandling. De finner blant annet at kvinner generelt opplever mindre forskjellsbehandling enn menn, og at personer med bakgrunn fra land der majoriteten er muslimske hadde flere opplevelser med forskjellsbehandling enn innvandrergruppene som ikke hadde bakgrunn fra muslimske land (SSB, 2018). Våre analyser viser derimot at selv om det er mindre variasjoner på noen områder, er det *ikke* noen undergrupper av utenlandsadopterte (basert på kjønn, alder, landbakgrunn etc.) som peker seg spesielt ut med tanke på om de opplever forskjellsbehandling på tvers av de ulike arenaene. Det er dog et overordnet funn som er verdt å trekke fram: utenlandsadopterte med mørk hudfarge opplever forskjellsbehandling på flere arenaer enn de med lys hudfarge, med signifikante resultater på fire områder (utdanning, helsevesen, uteliv og butikker). Dette funnet understøttes også av funn fra de kvalitative intervjuene, der det påpekes at hudfargen kan påvirke både omfanget og alvorlighetsgraden av slike erfaringer. Hudfarge som bakgrunnsvariabel var ikke inkludert i LKIs tidligere studier, men andre studier på feltet understøtter at hudfarge generelt, både blant innvandrere og utenlandsadopterte, kan påvirke både alvorlighetsgraden og omfanget av erfaringer med rasisme og diskriminering (Prieur, 2010; Tate, 2001; Tigervall & Hübinette, 2010). Med unntak av hudfarge, ser vi dermed at det nokså overraskende er få forskjeller mellom ulike undergrupper blant de utenlandsadopterte i om de opplever forskjellsbehandling eller ikke. Som vi skal komme nærmere inn på i neste kapittel er det derimot større forskjeller blant ulike undergrupper vedrørende hvordan *type* rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling de opplever, som ofte er knytta til stereotypier om ulike grupper innvandrere som projiseres til de adopterte.

For det tredje, et viktig grep i vår studie har vært å sammenlikne utenlandsadoptertes erfaringer med forskjellsbehandling med liknende erfaringer blant innvandrere og norskfødte med innvandreres. Med forbehold om at det er noen metodiske forskjeller i de respektive undersøkelsene vi sammenlikner som kan påvirke resultatene (se nærmere diskusjon av dette i de respektive analysene over og metodekapittel 2.3), finner vi følgende: Det er en nokså lik andel av de utenlandsadopterte som svarer at de har opplevd forskjellsbehandling på ulike arenaer sammenliknet med innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. Dette kan framstå som et nokså overraskende funn siden det kan forventes at innvandrere opplever mer forskjellsbehandling enn adopterte og norskfødte med innvandrerforeldre, siden sistnevnte grupper hovedsakelig er vokst opp i Norge, og kan forventes å beherske det norske språket og kulturelle koder i større grad enn innvandrere (SSB, 2018). En mulig forklaring kan være forskjeller i disse gruppernes

forventninger til hvordan de behandles. Hvis norskfødte med innvandrerforeldre og utenlandsadopterte i større grad forventer å bli behandla likt med majoritetsbefolkningen, kan erfaringer med forskjellsbehandling bryte med disse forventningene og være noe de merker seg tydeligere. Tidligere studier viser at innvandrere derimot kan ha en annen forventingsramme, der de ikke nødvendigvis sammenlikner nåværende erfaringer med forventninger om å bli likebehandla med majoritetsbefolkningen, men med tidligere erfaringer (eksempelvis i hjemlandet) (Din, 2006; Korbøl & Midtbøen, 2018; Midtbøen & Kitterød, 2019; Piore, 1979, p. 8, s. 9; Rye, 2012), eller andre referansegrupper i befolkningen som andre innvandrere (Shen & Kogan, 2020). At utenlandsadopterte opplever rasisme og diskriminering i likt omfang som andre med innvandrerbakgrunn viser at det er på høy tid at denne gruppa også inkluderes i videre politikktutvikling og strategier, samt i frivillige organisasjoners generelle arbeid med rasisme og diskriminering.

Selv om omfanget av utenlandsadoptertes erfaringer med forskjellsbehandling gjenspeiles hos innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, er det én interessant forskjell mellom disse gruppene vedrørende ansettelsesprosesser. Mens cirka én av fire innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre har opplevd å bli forskjellsbehandla i en ansettelsesprosess, svarer kun cirka én av tjue dette blant de utenlandsadopterte. En sannsynlig forklaring på dette kan være at utenlandsadopterte ofte har mer norsk klingende navn. Studier av diskriminering i ansettelsesprosesser viser at personer med utenlandske navn har 25 prosent mindre sjanse for å bli kalt inn til intervju (Midtbøen & Rogstad, 2012). Det kan derfor være en plausibel delforklaring at forskjellen i opplevd forskjellsbehandling i ansettelsesprosesser kan skyldes at utenlandsadopterte oftere har mer tradisjonelle norske navn, mens de andre to gruppene i større grad har utenlandske navn.

For det fjerde, når det gjelder forskjellsbehandling i ulike livsfaser vil vi trekke frem to hovedfunn. Det første hovedfunnet er at selv om de utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling i samtlige livsfaser – fra barndom til voksenliv – utmerker ungdomstida seg som tidspunktet der flest har opplevd forskjellsbehandling på ulike arenaer. Det andre hovedfunnet er at halvparten av respondentene har opplevd forskjellsbehandling i barne- og ungdomskolen. Dette samsvarer med funn fra andre skandinaviske studier av utenlandsadopterte, som peker mot utbredt psykisk mobbing, utskjelling og hverdagsrasisme rettet mot utenlandsadopterte i barnehagen og på skolen (Ben-Zion, 2014; Rastas, 2005; Riley-Behringer et al., 2014; Tigervall & Hübinette, 2010; Zhao, 2012a). Opplevelser med forskjellsbehandling i barne- og ungdomsår kan antas særlig å prege individets identitetsdannelse og dermed følelse av tilhørighet og utenforskap i samfunnet på lengre sikt, så disse to funnene er spesielt viktig å ha med seg i arbeidet med videre tiltak (se mer i kapittel 9).

Til slutt, i både de kvantitative og kvalitative materialet finner vi at eksterne hendelser i noen tilfeller fører til at utenlandsadopterte opplever økt forskjellsbehandling. Vi ser for eksempel at 20 prosent har opplevd økt forskjellsbehandling under koronapandemien. Selv om vi finner at utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling i relativt likt omfang som innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, kan man stille spørsmål ved om dette resultatet i stor grad er drevet av at spørreundersøkelsen ble gjennomført under koronapandemien (mars og april 2021). I den sammenheng er det viktig å påpeke at Levekårsundersøkelsen til innvandrere som vi sammenlikner med ble gjennomført i perioden oktober 2015-juli 2016 (SSB, 2017), perioden der Norge opplevde en drastisk økning i asyltilstrømmingen til landet (ofte referert til som 'flyktningskrisen'), og der det var mye (negativ) debatt og oppmerksomhet rundt innvandring (Hernes, 2018). Begge undersøkelsene er derfor gjennomført i særskilte situasjoner som kan ha påvirket omfanget av erfaringer med forskjellsbehandling. Selv om denne rapporten er et første steg i å belyse det relative omfanget av utenlandsadoptertes erfaringer, mener vi at et viktig steg videre vil være å samle inn direkte sammenliknbare data (på samme tidspunkt) på tvers av ulike grupper.

4 Hvordan forstås rasisme og diskriminering?

I intervjuene snakka vi med informantene om deres erfaringer med rasisme og diskriminering. Vi brukte også ordet «forskjellsbehandling» for å fange opp erfaringer som kan ha vært ubehagelige, men som informantene ikke umiddelbart ville betegnet som rasisme eller diskriminering. Vi har ikke hatt som siktemål å kategorisere informantenes erfaringer. Det er imidlertid interessant å se at informantene har ulike fortolkninger av relativt like hendelser. Flere informanter forteller at de synes det er vanskelig å vite om noe er rasisme eller ikke. En grunn til at det kan være vanskelig å putte merkelappen rasisme på hendelser er at de ikke alltid kjenner eller klarer å fortolke avsenders intensjon. Samtidig er det flere som forteller at de har blitt gode til å fortolke avsenders intensjon, og at de bruker dette som en slags rettesnor for egne klassifiseringer, noe som er særlig viktig for hvordan de velger å reagere eller håndtere hendelsen.

I dette kapittelet vil vi se nærmere på hvordan rasisme og diskriminering forstås, og vi innleder med noen generelle betraktninger fra intervjuene. Deretter gir vi noen eksempler på individuell variasjon i liknende episoder som fortolkes ulikt, før vi viser den betydning informantene tillegger folks intensjon bak deres ytringer og atferd. Vi viser også fram at hvordan adoptivforeldre eller omverdenen hjalp barnet å tolke og forstå hendelser i barndommen, fremdeles tillegges vekt når informantene kategoriserer hva som er rasisme og diskriminering og hva som kun er «ufin atferd». Det er likevel ikke alle som opplever det slik, og for enkelte har den økte oppmerksomheten rundt rasisme ført til at de har redefinert hendelser fra barndommen og ungdommen fra «ufin atferd» til rasisme. Til sist i kapittelet presenteres informantenes ulike synspunkter på utenlandsadopsjon. Årsaken til at slike synspunkter inkluderes i dette kapittelet er at noen informanter forstår utenlandsadopsjon som strukturell rasisme.

4.2 Det kan ta tid å komme på hendelser

I intervjuene er det variasjon i mengden erfaringer, noen har opplevd mer, de fleste har opplevd noe, og noen har opplevd lite diskriminering eller rasisme. Når vi snakker med informantene om deres erfaringer er det noen av informantene som først sier at de ikke har opplevd rasisme eller diskriminering, i alle fall ikke hendelser som de selv kategoriserer som det. Men utover i intervjuet kommer de likevel på hendelser som de tenker kan karakteriseres som ubehagelige og som de forstår som diskriminering eller rasisme. En informant kom også – etter intervjuet – på flere hendelser, som han sendte til oss. Som vi senere skal se er en mye brukt strategi å ignorere ubehagelige hendelser knytta til utseende (hudfarge, ansiktstrekk). Å forsøke å unngå å sette søkelys på slike hendelser kan derfor være en forklaring på at noen først sier at de ikke har opplevd rasisme eller diskriminering.

En av informantene, Kevin, som har opplevd å bli holdt igjen av fremmede som mistenkte ham for å være en voldtaktsmann på grunn av hudfargen hans, sier først sier at han ikke har opplevd forskjellsbehandling eller rasisme i voksen alder. Men litt seinere i intervjuet kommer han på hendelsen der han ble holdt igjen:

Jeg husker en ting nå faktisk, men jeg har avskrevet det fordi det skjedde når de andre var veldig fulle. Men det var en periode hvor det var veldig mange som ble voldtatt i Slottsparken. Jeg husker ikke når det var, men det var i avisen hele tiden, jeg tror det var fem år siden eller noe sånt. Og da gikk jeg fra der jeg hadde møtt foreldrene, jeg skulle gå ned til en klubb. Og da tenker jo ikke jeg over at det er noe farlig så, jeg er jo en gutt, så da går jeg gjennom Slottsparken. Men da er det noen andre unge gutter som er der som er fulle som stopper meg og forteller meg at jeg kan ikke, og de er litt sånn på vakt, og de skal passe på sånn at folk ikke blir voldtatt. De er kjempefulle. Det vil jeg tro at de kanskje ikke ville gjort med en annen hvit gutt, men at de gjorde det med meg fordi at jeg var brun.

Kevin forteller videre at de holdt ham igjen, men at han forholdt seg veldig rolig og, og de lot ham etter hvert gå. Han forteller at hendelsen var dramatisk når det skjedde, men at han ikke har lagt så mye vekt på den i etterkant. Hvorvidt denne formen for borgervern bunner i fordommer eller rasisme er vanskelig å si noe om, men eksempelet er likevel illustrerende for de av våre informanter

som sier at de ikke har vært utsatt for forskjellsbehandling eller rasisme, men som deretter kommer på konkrete ubehagelige erfaringer.

4.3 Individuell variasjon i hva som forstås som rasisme

I intervjuene spør vi informantene om deres erfaringer med rasisme og forskjellsbehandling/diskriminering. Informantene gir eksempler for å illustrere, men flere poengterer at de syns det kan være vanskelig å definere hva som er rasisme og diskriminering. Dette illustreres blant annet av Eleanor: «Også synes jeg det er vanskelig å vite hva som er rasisme, hva som er fordommer og hva som er bare fleip. Men man blir jo kalt kineser og guling og har jo en del sånne ord». Ut fra det Eleanor sier, vet hun altså ikke helt hvordan hun skal forstå slike kallenavn og hvordan hun skal kategorisere de. Jack syns det er vanskelig å gi konkrete eksempler på rasisme og diskriminering og han sier: «Alt bare blir til en grøt». For Jack er det altså slik at en rekke hendelser kan forstås som rasisme eller diskriminering, men han sitter ikke igjen med enkelthendelser som han kan løfte fram som eksempler på det ene eller det andre. Når han sier at «alt blir til en grøt» viser han nok til at summen av ulike opplevelser han har hatt, gjør at han mener at han har opplevd rasisme og diskriminering, men at det å skille ut hva som er rasisme, diskriminering eller annen forskjellsbehandling er vanskelig.

Når vi spør informantene om deres erfaringer med rasisme og diskriminering, ser vi at ulike personer kan forstå liknende episoder ulikt. Noen vurderer en episode som rasistisk, mens andre ikke gjør det. Forskjellene i hva som forstås som rasisme gjør seg gjeldende på ulike felt. Både Emma og Anna har opplevd å bli mobbet på grunn av hudfargen i barne- og ungdomsårene. Mens Anna tolker erfaringene som rasisme, gjør ikke Emma det. Emma fikk slengbemerkinger som «pakkis og neger» i løpet av barne- og ungdomsskolen, men hun legger ikke så mye vekt på disse erfaringene i dag fordi hun ikke betegner dem som rasisme. Hun fortolker erfaringene mer som at «... barn og ungdom generelt er ufine til tider med andre barn, om de da velger hudfarge eller om de velger noe annet. Så min refleksjon i senere tid, er det at jeg ble ikke noe mer utpekt enn andre. Det var andre i min krets som ble mer utpekt, og de kommer fra Norge». Som vi ser fortolker ikke Emma erfaringene fra oppveksten som rasisme, men som at barn og ungdom er ufine med hverandre og mobber hverandre. For Anna var ungdomsskolehverdagen preget av mobbing, og det hun betegner som rasisme. Hun forteller om opplevelser som spenner fra at hun fikk spørsmål om hvor hun var fra til mobbing på grunn av hudfarge eller ansiktstrekk. Hun forstår mobbingen som rasisme fordi det var hennes hudfarge og ansiktstrekk som var utslagsgivende. Ser vi på fortellingene til Emma og Anna, ser vi at de tolker dem noe ulikt. Der Emma kun tolker det som mobbing, legger Anna vekt på at det var rasistisk motivert mobbing. Noe av grunnen til denne forskjellen i fortolkning handler nok også om omfanget og konsekvensene av mobbingen. For Anna førte mobbingen også til utenforskap

Hvis vi sammenlikner Olivia og Hannahs erfaringer med uønskede seksualiserte kommentarer som tar utgangspunkt i deres hudfarge, ser vi også de tolker det noe ulikt. Hannah forteller at hun mange ganger har opplevd å bli utsatt for at folk «sier jævlig mye rart» fordi de har seksuelle fantasier om svarte kvinner, som noen av informantene omtaler som «jungle fever». Hun sier at mange gjerne innleder med henvisning til at de har slike spesifikke seksuelle fantasier: «Mange er jo sånn: Åpningslinja, de sier det, og de mener jo ikke noe vondt. De mener jo ikke det rasistisk. Jeg skjønner at det er en genuin kompliment fra deres side». Hannah tolker ikke disse kommentarene som rasisme, selv om hun opplever kommentarene som upassende og uønskede. Olivia derimot forstår slike kommentarer som seksualisert rasisme. Eksempelene med Emma og Anna og Hannah og Olivia viser at det er individuell variasjon i hva som forstås som rasisme, og som Eleanor og Jack viser kan det være vanskelig å kategorisere ulike hendelser.

En av informantene, Wilma, mener at en forklaring på forskjeller i oppfatninger av hva som er diskriminering, kan være at noen velger ikke å se diskriminering. Wilma forteller at hun og søsteren er «prikke like», og Wilma mener at søsteren har opplevd diskriminering på arbeidsmarkedet. Imidlertid sier søsteren selv at hun aldri har opplevd rasisme eller diskriminering:

For hun har jo sagt at hun har bytta etternavnet sitt tilbake til sitt gamle etternavn, og hun sendte ut 50 søknader, fikk ikke et eneste intervju. Skrev sitt norske etternavn til samme søknader, og fikk flere intervju. Men jeg vet ikke om hun ser på det som rasisme. Jeg vet

ikke om det er bare fordi at hun velger å ikke se det. Vet ikke helt hvordan jeg skal forklare det.

Slik Wilma forstår det har søsterens erfaringer med å bruke etternavn fra fødeland vist at hun utsettes for er diskriminering. Hun synes det derfor er litt underlig at søsteren ikke oppfatter slike erfaringer på samme vis. Dette er et tydelig eksempel på hvordan to utenlandsadopterte tolker samme hendelse svært ulikt.

Det å ha få erfaringer med rasisme og diskriminering behøver heller ikke være ensbetydende med hvordan du ser og forholder deg til verden, noe Oliver illustrerer. Oliver forteller at han noen få ganger har opplevd diskriminering, for eksempel ved at han ikke har blitt sluppet inn på utesteder og ved at han har blitt tatt ut til ekstra sikkerhetskontroll på flyplassen. Han mener at årsaken til disse opplevelsene er hudfargen hans, men slik vi forstår det fortolker han likevel ikke hendelsene som et utslag av rasisme. Oliver poengterer nemlig at han ikke har opplevd rasisme. Vi ser altså at Oliver opererer med en tydelig distinksjon mellom rasisme og diskriminering, noe som er mindre vanlig blant våre informanter. I tillegg er det også slik at Oliver tydeliggjør et annet interessant poeng. For Oliver er ikke fraværet av erfaringer med rasisme ensbetydende med at rasisme som fenomen ikke former hans livserfaring. Oliver forteller at det at han vet at andre utsettes for rasisme og forskjellsbehandling gjør noe med måten han forstår og forholder seg til verden på.

4.4 Betydningen av intensjon

Når informantene forteller om sine erfaringer, er det for flere tydelig at det de oppfatter som intensjonen til den andre personen er viktig for om de kategoriserer en hendelse som rasisme eller ikke. Lucy forteller at når hun blir tatt til side i sikkerhetskontrollen på Gardemoen for kontroll, er det mange som antar at hun ikke snakker norsk og de henvender seg til henne på engelsk. Lucy synes det er vanskelig å definere det som rasisme fordi hun tror at intensjonen bak ikke er ondsinnet, og at de gjør det av mer praktiske årsaker: «Ja det er en på en måte litt sår påminner, men det er ingen vond bakgrunn til hvorfor de gjør det. Det synes jeg er en veldig stor forskjell». Hennes fortolkning av at dette ikke er rasisme ses også i lys av andre erfaringer hun har hatt: «Altså jeg har forståelsen for at noen tar seg veldig nær av det, men jeg tror fordi jeg har opplevd så mange andre ting som er langt verre, at jeg tar lettere på det». Noen av de andre erfaringene Lucy her viser til, er at hun i barne- og ungdomsårene ble utsatt for mobbing på grunn av hudfarge eller ansiktstrekk. Dette forstår hun som rasisme fordi hun mener hun ikke ville fått kommentarene om «jeg hadde sett ut som alle andre» og fordi «til tider så synes jeg at det er det eneste folk har sett ved meg». For Lucy har altså de andre erfaringene hun har opplevd en mye tydeligere ondsinnet intensjon og de har vært mer sårende. For Lucy, og flere med henne, er altså avsenderens intensjon en viktig forskjell når hun kategoriserer noen erfaringer som rasisme og andre som noe annet.

Det er ikke alltid så lett å vurdere andre menneskers intensjoner. Dersom de kommer med verbale angrep, som «sotrør», «guling», «kom deg tilbake dit du kom fra» o.l., er det tydelig at intensjonen bak er av nedvurderende art, og uttrykket vil lettere forstås som rasisme. Noen av informantene våre tematiserer også at de klarer å skille ut folks intensjoner i mindre markert atferd, som blick. Foruten blick, kan også ansiktstrykk eller en stemning i et rom være noe man legger merke til. Noah, som er mørk i huden, gir flere eksempler for å illustrere hvordan han legger merke til det. I det ene eksempelet skulle Noah på hyttetur med en kamerat og flere bekjente av kameraten. Noah ankommer seinere enn de andre, og kameraten har fortalt at Noah, som i virkeligheten har et tradisjonelt norsk navn, står på telemarkski. Når Noah ankommer og hilser på de som allerede er ankommet merker han på et lite trykk i rommet, fordi utseende hans bryter med folks forestilling om hvordan en som har et norsk klingende navn og som står telemarkski ser ut: «Også dunker det inn en fyr med lua på snei, hettegenser, litt saggete bukser, også har han telemarksstøvler, og telemarkski, og det ser ut som han har stjålet dem for han har litt sånn gangster-look da. De forventer ikke det». Slike situasjoner beskriver Noah som at stemningen i rommet endrer seg på et «millisekund». Noah ser det på mikroutrykkene de har i ansiktet og at han kjenner «trykket i rommet». Noah forstår ikke dette som rasisme, men at hans utseende bryter med folks forventinger eller stereotyper. Han synes det er bra at han er med på å utfordre slike stereotyper.

Erfaringer med spørsmål om utenlandsadoptertes bakgrunn illustrerer godt hvordan de adopterte vektlegger avsenders intensjon når de fortolker en situasjon. De færreste forstår spørsmål om hvor man kommer fra og hvor man «egentlig» kommer fra som diskriminering eller rasisme, men også her spiller intensjonen bak en rolle. Flere av informantene forteller at de gjennom erfaring har fått en forståelse av hva som er intensjonen bak, slik Leo poengterer:

Jeg tror jeg har lært meg litt forskjell på å se hvem som spør fordi de faktisk er interessert – og de som bare spør for på en måte nesten å kunne sette deg i en bås. Det er stor forskjell på det. [Det er] forskjell på hvordan du sier ting. Man kan si det samme, men kanskje med et annet tonefall og litt sånn...

Kontekst, hvem som spør og også måten man spør på (tonefall og ordlyd) er viktig for hvordan informantene tolker intensjonen, noe vi også ser hos i sitatet fra Victoria:

Det kommer egentlig veldig an på setting, i hvert fall for meg. Hvis det er noen jeg blir venn med, eller hvis det er noen jeg genuint er interessert i å bli bedre kjent med, og de også vil bli bedre kjent med meg, så har jeg ikke noe mye imot at de spør – hvor er du opprinnelig fra? Men hvis det er veldig sånn der ja, hvor er du fra? Nei, jeg er fra Oslo. Og så merker du at de ikke er fornøyd med svaret. De begynner å grave og bare ja, men liksom hvor er du egentlig fra eller ja, hvor er foreldrene dine fra? De begynner der, da. Da er det litt sånn – nei. Da orker jeg ikke. Da sier jeg bare at jeg er fra Oslo. Og så bare avslutter jeg samtalen der. Sånn at det er veldig sånn setting – det handler om setting, da, rett og slett, for min del.

Julia viser hvordan hun kan klare å vurdere intensjonen:

Jeg blir bare litt sånn fascinert av det. For hver gang en fremmed person spør meg hvor er du fra, og jeg sier jeg er adoptert fra [land i Asia], hvis det var det du mente, eller sånn – jeg vet det var dit du ville. Og da er de alltid sånn 'å, ja, jeg kjenner også noen som er derfra', eller 'jeg har vært der', ikke sant. Og da blir det sånn der – å, I have black friends too eller et eller annet. Skjønner du? Det er også da man skjønner at dette er ikke noe vondt ment, på en måte. Dette er liksom bare for at de tenker at vi må ha forsikring om at dette er ikke rasistisk ment, på en måte. Så da forstår man at folk ikke er ute etter å ta deg og ute etter å være stygge med deg, men rett og slett, de er jo kjemperedd for at de skal oppleves som rasistiske. Men den kommer hver gang. Da er jeg sånn der kjempefint! Da har du vært i [land i Asia] mer enn meg, eller da blir det jo bare en sånn samtale.

Noen informanter som vektlegger folks intensjon, påpeker at selv om man ser at intensjonen ikke er vond, kan hendelsen like fullt være sårende. Emma illustrerer dette:

Det går meg faktisk på nervene. Men jeg føler også at folk bare ikke skjønner det, at det da handler om uvitenhet. Jeg tror ikke mesteparten av dem jeg møter er onde folk. Gode folk, hyggelige folk. De bare er veldig uvitende om hva det innebærer å måtte drive og svare ja, jeg prater faktisk norsk. Jeg har bodd her lenge. Ja, jeg er adoptert derfra. Nei, jeg har bodd her. Nei, jeg har ikke lyst å møte foreldre – biologiske foreldre. Ja, broren min er heller ikke biologisk søsken. Ja, okay, er det noe mer du lur på? Det er veldig vanskelig å ha andre som folk hilser på, og du hører at de kanskje ikke kjører den samme remsa. Og det er kanskje det som gjør forskjellen enda større, da. Du spør ikke det der til venninna mi som kommer fra Norge og du ser tydelig at hun er norsk.

Emma poengterer også at dagsformen virker inn på hvordan hun oppfatter spørsmålene: «På samme måte som ikke du er like sosial hver dag, så er ikke det hver dag det er liksom like kjekt å drive og svare samme remsa gang etter gang».

Blant informantene vi har snakka med er det også noen som mener at spørsmål om «hvor man egentlig er fra» i seg selv bør forstås som rasisme, fordi slike spørsmål inngår som en del av «hele pakka». Hadde dette vært det eneste de opplevde er det ikke sikkert de ville kategorisert det som rasisme eller diskriminering, men når de ser slike hendelser inn i en større helhet, forstås de som en del av de negative erfaringene utenlandsadopterte har, knytta til sitt uteseende eller bakgrunn. Dermed fortolkes de inn i totaliteten av den rasismen de møter i sine hverdagsliv. For personer som forstår det slik, spiller intensjonen til avsender mindre rolle.

4.5 Redefinering av hendelser fra barndommen

Noen informanter har opplevd hendelser i barndommen og ungdomsårene som de den gangen ikke definerte som rasisme, men som de i senere tid har redefinert. Som vi viste til i et tidligere avsnitt i dette kapittelet ble Olivia utsatt for seksualiserte kommentarer, og det skjedde særlig i ungdomsårene. Den gangen definerte hun det kun som ubehagelige opplevelser, men i dag ser hun på dette som seksualisert rasisme. Hun sier:

Jeg tenkte aldri på det som rasisme da jeg var ung. Da tenkte jeg bare på det som jævlig ubehagelig. Men i etterkant, så har jeg tenkt at jeg synes egentlig at det er litt rasistisk, rett og slett. Det er å bare redusere meg til liksom sånn kjønn og stedet jeg kommer fra, som jeg bare tenker sånn – nei, intendert eller ei, det der er rasisme.

En viktig grunn til at man endrer oppfatning om hva som bør forstås som rasisme, kan handle om at man etter hvert blir mer bevisst hva rasisme handler om når man har blitt eldre og har fått flere erfaringer. Det kan også handle om at det i dag er større bevissthet rundt diskriminering og rasisme, noe som gjør at hendelser som tidligere kun ble tolket som ufin atferd av omverdenen (som adoptivforeldre, lærere), i dag blir kategorisert som rasisme. Økt bevissthet i samfunnet kan også virke inn på egen forståelse. Vi ser også eksempler på at endret forståelse kan knyttes til det å selv ha fått egne barn, og de erfaringer man ser at de har.

Imidlertid er det slik at noen informanter fremdeles ikke definerer hendelser fra barndommen og ungdommen som rasisme, men at de fremdeles definerer hendelsene slik adoptivforeldrene den gangen definerte dem. Adoptivforeldrenes forståelse av om en hendelse var rasisme eller bare ufin atferd spiller altså en rolle for hvordan de den gangen forsto hendelsen og hvordan de fremdeles kategoriserer den. Dette illustreres av Mia, som på barneskolen opplevde at en eldre gutt, som hun syntes var kjekk, la en kniv mot halsen hennes og ba henne dra hjem der hun kom fra. Når Mia snakka om denne episoden definerte hun ikke hendelsen som rasisme, og hun fortalte at adoptivforeldrene ikke så på hendelsen som rasistisk da hun fortalte om den hjemme. De definerte hendelsen som uakseptabel atferd, og tok også grep om situasjonen ved at de dro hjem til guttens foreldre og snakka med dem. I tillegg til at Mia ser ut til å ha overtatt adoptivforeldrenes forståelse av situasjonen, og at hun fremdeles fastholder denne virkelighetsfortolkningen, er det også en annen grunn til at hun fremdeles ikke vurderer episoden som rasisme. Mia forteller at hennes venninner reagerte på guttens atferd og sa at sånn kan man ikke si, og utad til venninnene signaliserte hun at hun synes dette var helt urimelig og forferdelig. Men det hun egentlig kjente på, og som hun ikke viste venninnene, var at det var flaut og skamfullt. Hun opplevde at hun plutselig ble en som trengte beskyttelse eller hjelp, at hun ble tvunget inn i en offerrolle.

4.6 Økt oppmerksomhet og mindre rasisme?

Et fåtall av informantene vi intervjuer reflekterte rundt mulige samfunnsendringer når det gjelder oppmerksomhet og bevisstheten rundt rasisme. Noen få informanter forteller at når de vokste opp var rasisme ikke en anerkjent problematikk på samme måte som i dag, og at bevisstheten rundt temaet var mye mindre. Mia, som vokste opp på 1970-tallet, opplevde noen ubehagelige hendelser i barne- og ungdomsårene. Når hun fortalte om disse hjemme, var adoptivforeldrene hennes tydelig på at de andres atferd ikke var greit, men de ga likevel hendelsene liten oppmerksomhet. Ut fra det Mia forteller ser det ut til at det den gangen var litt mer aksept for at folk hadde utsagn eller atferd som vektla noens utseende, at det ble akseptert fordi «hun er jo tross alt annerledes». Mia mener at disse hendelsene i dag ville blitt forstått som fordomsfulle eller som rasisme, men at man den gangen reagerte svakere på det. Hun mener at dagens oppmerksomhet rundt rasisme er positiv, men at det også kan ha en bakside:

Så jeg tenker at den rasismemerkelappen som vi nå er opptatt av, som jeg er opptatt av, også har en sånn bakside. At jeg slapp litt å føle veldig på [egen] identitet. Det er en bakside ved at vi tematiserer det. For jeg er veldig flink til å gjøre det nå som voksen, men jeg tenker liksom at jeg slapp litt unna. Jeg ble utsatt for mye rart, men det var ikke så mange som ble så veldig opprørte egentlig.

Slik vi forstår Mias refleksjoner, er det altså slik at oppmerksomheten mot rasisme i dagens samfunn er positivt fordi barn og unge i større grad enn da hun vokste opp, opplever å bli tatt på alvor. Samtidig påpeker Mia at den økte oppmerksomheten kan ha en slagside, fordi når noe defineres som rasisme kan det føre til at hendelser også tillegges større vekt. I Mias barndom ble ikke hendelser kategorisert som rasisme, ikke av adoptivforeldrene og ikke av andre voksne. Adoptivforeldrenes reaksjoner på hendelser, som Mia i dag mener ville bli karakterisert som rasisme, var å fortelle Mia at atferden de andre hadde ikke var akseptabel og at oppførselen var urimelig. Parallelt med dette tydeliggjorde de at hun ikke var annerledes, at hun var norsk, og at hun var en del av familien. Selv om det ikke var rom for å snakke om at hun ble oppfattet som annerledes, slik Mia forstår det, bidro det til at adoptivforeldrene til en viss grad tonet ned alvorligheten i hendelsene. Mia mener at det gjorde at hun ikke tillia hendelsene så stor vekt.

I dag opplever Mia at det fordi det er større bevissthet rundt rasisme, er det lettere for de som utsettes for rasisme å si fra. Men baksiden med det er at avsender opplever å bli beskyldt for å være rasist når noen påpeker at ytringer er rasistiske, noe avsender opplever som sosialt belastende. Slik hun ser det, gjør det noe med mulighetene til å ta tak i et problem, noe hun har egen erfaring med fra arbeidslivet. Mia har varslet om en kollegas opptreden overfor henne selv, som rasisme, men fordi det i dag er så skamfullt å bli sett på som rasist blir det vanskelig å ta tak i det og gjøre noe med problemet. Det begrenser på sett og vis handlingsrommet, slik Mia her påpeker:

Og den identiteten er det jo ingen som kan ha, selv ikke SIAN er jo rasister. (...). Men når det gjelder rasisme så føler jeg at jo mer vi har kjempet for at dette skal bli viktig, jo vanskeligere er det å si ifra om. Eller i hvert fall håndtere det på det nivået jeg ønsker. Jeg syns liksom den gang pappa gikk og sa sånn 'sønnen din kan ikke true henne med kniv', jeg har lyst til at noen skal gå å si [fra] til han [kollegaen], også er vi ferdig med det (...). Ingen har sagt det til meg at det ikke er riktig, for da har de plassert han som rasist (...). Det er ingen voksne hjemme.

Slik Mia ser det, er utfordringen med rasisme at det ofte ikke er snakk om at de som uttrykker seg på en måte som kan oppfattes som rasistisk nødvendigvis er dårligere mennesker enn andre – men heller at rasismen er en del av en normalisert praksis, og at atferd kan være ubevisst. Slik Mia ser det, er det ikke den bevisste, mer åpenbare rasismen som er det problemet som er vanskeligst å få gjort noe med: «Det er ikke noe problem hvis en hadde kommet til meg og sagt 'Heil Hitler din jævla niggerfritte', for det er alle helt enige om at [er rasisme]. Det er ikke det jeg trenger hjelp til».

En av de andre informantene, Noah, er også opptatt av at dagens oppmerksomhet mot rasisme kan ha en slagside. Han mener at det har skjedd endringer som er positive, noe han særlig ser i at hans barn i mye mindre grad vektlegger andre barns fødeland og at kategorien norsk dermed er utvidet. Samtidig mener at han en del av utviklingen har gått for langt og han synes debatten om ukorrekte betegnelser ikke bidrar i positiv retning. For Noah er det viktig å se på konteksten noe blir sagt i, og at det blir problematisk at folk blir hengt ut som rasister dersom de sier noe «feil» dersom intensjonen bak det som sies ikke er vond.

Foruten Noah og Mia var det ingen andre informanter som presenterte et slikt «både-og-perspektiv» på økt oppmerksomhet rundt rasisme i dagens samfunn. Det var imidlertid noen av våre informanter som reflekterte over om samfunnet hadde beveget seg i positiv eller negativ retning når det gjaldt omfanget av rasisme, og det gjaldt særlig de som hadde fått egne barn. For å belyse samfunnsendringer sammenliknet de egne erfaringer med barnas. Omfanget av barnas erfaringer med rasisme påvirker dermed de vurderingene de har av dagens samfunn. Noen av informantene opplever at når det gjelder rasisme er samfunnet ganske likt som da de vokste opp, mens andre mener at det har vært en positiv endring. Eleanor forteller at barna hennes opplever rasisme, og sånn hun ser det opplever de mye av det samme som henne:

Men det som sårer meg aller mest, det er at ungene mine opplever akkurat det samme. Og jeg trodde liksom det at verden har kommet litt videre. Fordi at nå er det jo så mange nasjonaliteter i klassen på skolen. Men det virker som om det er mer tillatelse til å slenge ut, akkurat som du sier ord og alle de der tingene der, så skal du si svarting og guling og kineser og... Vi har jo navn. Jeg skjønner ikke helt hvorfor man skal liksom slenge de der bemerkningene hele tida.

I og med at barna hennes har noenlunde tilsvarende erfaringer som det hun selv hadde, tolker hun det dithen at samfunnet ikke har endret seg i positiv retning siden hennes oppvekst. Lucas har en liknende opplevelse som Eleanor: «Det der tror jeg vi må bare stålslette oss for i flere generasjoner, for det kommer til å være sånn – dessverre.»

Nora, som ble adoptert tidlig på 1970-tallet, mener at situasjonen for hennes barn er litt bedre fordi folks toleranse for mangfold er større, noe hun underbygger på følgende måte: «Men jeg føler nok at det er mer sosialt akseptert nå å være adoptert, enn det var når jeg var liten. Så det var så mye færre av det. Det var en stor nyhet, liksom». Nora forteller også at hennes barn får en støtte i hverdagen av sine venner, som var mindre vanlig da hun selv vokste opp:

Jeg har en datter som er den blekeste av de bleke, for min mann er så blek. Alle var helt sjokka at mine barn ble så bleke. Men hun har litt skjeve øyne, og da hadde han [en gutt i klassen] gjort sånt kinesertegn til henne i timen. Ny klasse. Kjenner ingen. Føler seg kjempesårbar. Heldigvis, er jo noen av de ungdommene som vokser opp nå, de er... De vet mer, da. Og da fikk han så hatten passet da hun var på do. Og da sa bestevennene fra at sånn oppførsel kan du ikke ha. For hun ble lei seg av det. (...). Det er mye tydeligere nå enn det var før. Så jeg tenker at det går nok fremover.

Erfaringene til våre informanter som selv har fått barn, viser at selv om noen opplever at det er større aksept for mangfold i dagens samfunn, er det også slik at andre ikke opplever at dagens samfunn er mindre preget av rasisme.

4.7 Synspunkter på transnasjonal adopsjon

I intervjuene spurte vi ikke de utenlandsadopterte om deres synspunkter på adopsjon som praksis, men det var noen som kom inn på dette, særlig i gruppeintervjuene. Vi skal i dette delkapittelet ikke gå i dybden av synspunkter på adopsjon som praksis, da det ikke er et formål med denne studien. Men vi ønsker likevel å presentere noen av perspektivene de vi snakka med hadde, ettersom noen informanter poengterte at de ser på praksisen med transnasjonal adopsjon som strukturell rasisme. Det er langt fra alle som ser det slik, og vi ønsker derfor å løfte fram kontrastene i synspunkter.

4.7.1 Strukturell rasisme versus adopsjon som muligheten til å få kjærlighet

Noen av informantene ser på praksisen med transnasjonal adopsjon som strukturell rasisme. Christian er den blant informantene som tydeligst ser på adopsjon fra det globale sør som en rasistisk praksis. Han mener at de adopterte har blitt tvangsinnvandret og han sier: «De med penger og ressurser henter barn fra de som ikke har det». Christian forteller at det for ham er vanskelig å ha en nær relasjon til sine adoptivforeldre, men ikke fordi relasjonen i seg selv er utfordrende. Han forteller at adoptivforeldrene har gitt ham en trygg oppvekst. For Christian er det vanskelig å ha en nær relasjon til dem fordi han ser sine adoptivforeldre som en del av problemet, som en del av en rasialisert praksis. Christian påpeker også at utenlandsadopterte assimileres inn i det norske og at det er vanskelig å reetablere en tilhørighet med opprinnelseslandet: «Vi blir helt røvet for språket og kulturen, så vi stiller så jævlig dårlig hvis vi skal tilbake». Ettersom det offentlige ikke gir støtte til opplæring i språk og kultur mener Christian at myndighetene bidrar til en assimilering av de utenlandsadopterte.

Det er også andre som forstår praksisen på liknende måter. Charlotte mener at adopsjon fra utlandet er menneskehandel som er legalisert, «der barn blir kjøpt og solgt på tvers av verden uten at de har noe som helst å si». Hun opplever det som problematisk at man forventer at de adopterte skal føle tilhørighet til det landet og den familien de plasseres i, og at man i tillegg forventes at man skal være takknemlig fordi «at du ikke har vokst opp i fattigdom».

Det er også noen som uttrykker at de blir provoserte over et perspektiv på transnasjonal adopsjon som en rasistisk struktur. Nora mener at det blir litt ensidig å forstå det på en slik måte, og hun er opptatt av å nyansere bildet. Hun underbygger dette ved å vise til egne adoptivforeldres motivasjon for å adoptere. Hun forteller at hennes adoptivforeldre kunne få egne barn, men at de ønsket å adoptere fordi de hadde «mer kjærlighet å gi». De ønsket å gi et hjem og kjærlighet til noen som bodde på barnehjem:

Jeg tror at den verden jeg hadde hatt hvis ikke jeg hadde blitt adoptert, hadde sett helt, helt annerledes ut. Så jeg tenker at det er to sider. Det er ikke bare at man skal tilfredsstill sine egne lyster. Jeg tenker at verden er jo så rar som den er, så må man jo trå til der man kan, tenker jeg, da.

En av de andre informantene, opplever at man blant adopterte fokuserer mye på det som er negativt, og at det også er viktig å vektlegge det som er positivt og hva det å bli adoptert kan gi. Han mener at man også bør snakke mer om slike temaer innad i miljøer for adopterte. For å understreke det han mener er en positiv side for mange utenlandsadopterte, viser han til et innlegg i en Facebookgruppe for utenlandsadopterte der en som ble adoptert til USA sa følgende:

Å komme til Amerika, og motta den kjærligheten og lære meg å motta kjærligheten og kunne gi kjærligheten til andre som trenger kjærlighet, det er den største egenskapen og styrken jeg har fått av å bli adoptert. Og det tror jeg er en gjenganger blant alle som er adopterte.

En av de andre informantene, Leo, understreker dette poenget ved å vise til hvordan han hadde det de to første leveårene sine. Leo bodde i flere fosterhjem, og det ble beslutta at han skulle adopteres til utlandet etter at det ble avdekket at den siste fostermoren hans ikke var i stand til å ta vare på han. Han sier følgende:

Hadde det ikke vært for at jeg ble adoptert, så hadde jeg nok hatt en veldig annen skjebne enn i dag. Og det er liksom det som vi var inne på, det her med kjærlighet og det å virkelig ha kjent på kjærligheten, da. Det står jo også i papirene mine at foreldrene mine – de adoptivforeldrene – må jobbe mye for at han her skal kunne gi kjærlighet, skjønne kjærlighet og liksom det å få tillit til folk. Der har de jo absolutt gjort en god jobb, sånn sett. Og det er den kjærligheten jeg også prøver å gi videre til mine barn.

I likhet med enkelte andre av informantene, er også Leo opptatt av at man i miljøer for utenlandsadopterte også vektlegger positive sider, og at man ved å kun sette søkelys på negative sider ved transnasjonal adopsjon skaper et bilde av utenlandsadopterte som «en offergruppe». Han mener i likhet med Nora at «når du tar det perspektivet at det er rike folk som adopterer fra utlandet» dekker over fortellingene om omsorg og kjærlighet som adopterte har fått fra foreldrene i Norge.

Blant enkelte av informantene som er kritiske til praksisen med transnasjonal adopsjon, ser det ut til at det til en viss grad kan relateres til egne erfaringer. Charlotte har vært tilbake i fødelandet, der hun også traff sin biologiske familie. Den biologiske familien hadde gode liv i form av at de hadde jobb og egne leiligheter. Hun sier: «Jeg tror ikke jeg hadde lidd, hadde jeg bodd der borte». Slike erfaringer ser ut til å være med på å forsterke Charlottes kritiske ståsted til transnasjonal adopsjon. Lucas' og Leos vektlegging av det de mener er de mer positive sidene ved adopsjon kan også relateres til egne erfaringer med foreldrene i Norge, og for Leos del kjennskapet til sitt første leveår i opprinnelseslandet.

4.7.2 Forventingen om at man skal være takknemlig

I intervjumaterialet er det flere av informantene som forteller om at de har opplevd at særlig fremmede folk eller bekjente av familien har påpekt at de er heldige som har blitt adoptert til Norge, eller at de bør være takknemlige for at de ble adoptert. Det er også slik at flere av informantene har hørt at det har blitt sagt til adoptivforeldrene: «Å, så heldige de barna er da» Enkelte av informantene har også opplevd å høre slike utsagn fra slektninger, og noen har også fått høre det fra sine adoptivforeldre. Informantene forteller at når de fikk høre slike utsagn da de var yngre skjønnte de ikke hva folk mente, men at de som de ble eldre forsto meningen bak. Da forsto de hvor sårende det var at noen sa slike ting. I spørreundersøkelsen spør vi respondentene om hvor ofte de hadde opplevd å få kommentarer om at de burde være takknemlig fordi de var adoptert. Her er det spredte erfaringer, selv om slike opplevelser er nokså utbredt. Omtrent en tredjedel hadde opplevd å få slike kommentarer ofte eller svært ofte. Den andre tredjedelen opplevde dette av og til eller sjelden, mens den siste tredjedelen hadde aldri opplevd slike kommentarer.

Disse forestillingene om at de er heldige og at de bør være takknemlige kan også, som vi skal se, ses i relasjon til et perspektiv på adopsjon som strukturell rasisme. Som vi var innom i avsnittet

ovenfor, er det slik at Charlottes kritiske syn på transnasjonal adopsjon kan ses i sammenheng med de forventinger hun har møtt når det gjelder å skulle være takknemlig fordi hun ikke har vokst opp i fattigdom. For Charlotte er det problematisk når «barn selges og kjøpes» på tvers av landegrenser, og at det også forventes at barna som ikke selv har valgt å migrere skal være takknemlig.

Et liknende resonnement understrekes også av Siri. Hun forteller at hun har opplevd at folk har sagt at hun er så heldig som har kommet til Norge. Hun ser det som særlig problematisk at folk forventer at utenlandsadopterte skal være takknemlige når de verken tar inn over seg at det er fattigdommen som gjør at noen mennesker velger å gi fra seg barna sine, eller at barna som blir adoptert på tvers av landegrenser ofte har traumer. Slik hun ser det, ber folk utenlandsadopterte om å være takknemlig for de traumene de har. Hun forteller at da adoptivforeldrene henta henne på barnehjemmet var hun livredd, men hun gråt ikke. Og hun har fremdeles problemer med å gråte, hun har aldri vært noe glad i å bli holdt, hun liker ikke å bli tatt på, og hun liker ikke å klemme folk. Når personer uttrykker at hun burde være takknemlig blir det veldig sårt å forholde seg til. I tillegg opplever hun det som et uttrykk for en «white-saviour»-tankegang, og hun forteller at også adoptivforeldrene har fått kommentarer fra andre som uttrykker en slik tankegang. Da adoptivforeldrene adopterte henne var de i liten grad forberedt på utfordringene adoptivbarn kan ha som følge av adopsjonen. Hun opplever at det budskapet som ble formidlet til adoptivforeldrene i stedet var: «Det var bare: 'nå har du reddet et barn fra et liv på en risåker' eller verre, ikke sant». Og nettopp denne tankegangen om hvite som hjelper fattige ikke-hvite familier i andre land ved å «redde» barna deres og at disse barna bør være takknemlig for det, er det Siri opplever som «det største problemet jeg har med å være adoptert, det blir på en måte rasisme».

Også Frida er inne på en slik tematikk når hun poengterer at det faktum at hun er i Norge ikke er hennes eget valg, og at det derfor er problematisk at både fremmede og adoptivforeldrene mener at hun er så heldig som har blitt adoptert:

Den som er så heldig å ha blitt adoptert og blitt redda, den er jeg også redd for å høre. Derfor så kjenner jeg at den tilhørigheten, den har blitt ganske svekka med tida. Når du stadig blir påminnet om at jeg er så kjempeheldig. Vi har jo redda livet ditt. Det har jo adoptivforeldrene mine sagt flere ganger (...). Men det også har jeg jo fått høre, at du har jo kommet hit til Norge, og vi har jo tatt vare på deg. Da sier jeg ja, men det er ikke jeg som har valgt det.

Noen av våre informanter trakk også fram en tematikk som er beslektet med forestillinger om at de utenlandsadopterte er så heldige som ble reddet. Enkelte informanter påpekte at det å adoptere fra utlandet ble sett som et statussymbol, en form for moralsk status som symboliserte at man var gode mennesker. En av informantene, Theo, forteller at han har inntrykk av at hans adoptivforeldre adopterte ham fordi det ga status. Frida forteller at hun hadde en god oppvekst, men at adoptivforeldrene hennes er opptatt av hvordan de framstår utad, av fasade. Slik hun forstår det, handler en del av denne fasaden om henne, at de adopterte henne og at «det er jo så fantastisk». Frida utdyper dette ved å vise til andre adopterte hun kjenner som ble adoptert på 1960- og 1970-tallet. Mange av dem opplevde at deres adoptivforeldre fikk status fordi de hadde adoptert. De ble da sett på som gode og moralske mennesker som reddet et barn. Frida mener at adoptivforeldrenes motivasjon for å adoptere henne ikke var at de ønsket seg et barn: «Det er ikke det at de ønsker et barn. Men de har redda et barn».

Både Charlotte, Siri og Frida illustrerer hvordan forventinger om takknemlighet henger sammen med forestillinger om hvite moralske gode mennesker i vestlige land som redder mennesker i det globale sør (eller andre fattige land) ut av fattigdom og elendighet. Slik Frida forstår det, er det særlig problematisk fordi de utenlandsadoptertes migrasjon ikke er frivillig.

4.8 Oppsummerende betraktninger

Ifølge Bangstad og Døving (2015) forstås rasisme som en generalisering ved at mennesker tillegges bestemte egenskaper på bakgrunn av tilhørighet i en bestemt gruppe, og at disse egenskapene defineres som så negative at det utgjør et argument for å holde medlemmer av gruppa på avstand, ekskludere dem eller diskriminere dem. Uavhengig av om den begrunnes med folks hudfarge, religion, språk eller kultur, kalles en slik negativ generalisering og underordning

rasisme. Selv om grensen mellom rasisme og fordommer/stereotypier til tider kan være vanskelig å trekke, er det viktig å skille mellom disse (Bangstad & Døving, 2015; Rogstad & Midtbøen, 2010). Fordommer er hovedsakelig generaliseringer som rammer grupper eller individer fordi de blir antatt å tilhøre bestemte grupper. Ofte er de av negativ art, men de kan også være positive. I motsetning til hva tilfellet er med rasisme, trenger ikke fordommer være knyttet til ideer om at ens egen inngruppe («vi») er «overlegen» ens utgruppe («de andre») (Bangstad & Døving, 2015).

Noen informanter tolker relativt like hendelser ulikt og noen synes det er vanskelig å kategorisere hendelser som fordommer/stereotypier eller rasisme og diskriminering. Når vi ser på informantenes fortellinger er noen hendelser tydelige eksempler på rasisme eller diskriminering, som for eksempel når noen ytrer: «en rotte født i en stall er ikke en hest» eller når noen bruker kallenavn av typen «neger» eller «guling», eller når man blir nektet adgang på et utested uten saklig grunn. Betegnelsen mikroaggresjoner, et begrep som beskriver mer subtile former for rasisme der ytringene og handlingene kan være utilsiktede (se kapittel 1.4.2), ser ut til å være et egnet begrep for å forstå en del av erfaringene våre informanter har. Hensikten med begrepet er å ha et begrepsapparat som også fanger opp rasistiske ytringer og handlinger som ikke nødvendigvis er intensjonelle, samt å fange opp hendelser som kan framstå som harmløse sett fra utøvers side, men som likevel oppleves som skadelige, ydmykende og nedverdiggende (Zhang et al., 2019). Som vi også viste i dette kapitlet kan ytringer eller atferd være sårende selv når man tror at intensjonen er god, og det er nettopp slike erfaringer begrepet mikroaggresjoner fanger opp.

Mange av informantene legger vekt på at intensjonen bak en handling eller ytring er helt sentral for om de definerer noe som rasisme eller diskriminering, og ut fra det informantene forteller vurderer de folks intensjoner, både i måten ytringer sies på og ut fra folks kroppsspråk. Grunnen til at de i så stor grad vektlegger folks intensjoner, ser ut til å handle om at det gjør det lettere for dem å navigere i hvilke hendelser som er rasistiske og krenkende og hvilke hendelser de prøver ikke å legge vekt på. Vektleggingen av avsenderens intensjon er nok også en forklaring på at vi har flere eksempler på at de vurderer relativt like hendelser ulikt.

Informantene har til dels ulike oppfatninger om hvorvidt dagens samfunn er prega av mindre rasisme og diskriminering enn da de vokste opp. Mens noen beskriver at de ser en positiv endring, er det andre som opplever at deres barn har svært like erfaringer som de selv hadde. Det er likevel flere som påpeker at bevisstheten omkring tematikken har blitt større, noe som ses som en positiv utvikling. Enkelte påpeker imidlertid at økt bevissthet også kan ha en slagside. Når rasistisk atferd tidligere kun ble betegnet som ufin eller uakseptabel opplever noen adopterte at det var lettere å gjøre noe med det, og at det i dag kan være vanskeligere å bekjempe det fordi det samtidig innebærer at utøver blir stempet som rasist, noe som hever terskelen for å slå ned på denne atferden. Det gjør at fokus blir på å «bevise» hvorvidt noen er rasist eller ikke framfor å sette søkelys på den ubevisste, normaliserte praksisen. Samtidig er det andre som viser at økt bevissthet skaper større oppmerksomhet rundt rasisme og diskriminering, og når hendelser forstås som rasisme og diskriminering framfor kun ufin atferd, gjør det at man tar problemet mer på alvor. Et slikt perspektiv kommer særlig til uttrykk hos de som har redefinert hendelser fra barndommen og ungdomstiden, fra ubehagelige opplevelser til rasisme eller diskriminering.

Transnasjonal adopsjon i de skandinaviske landene har de senere årene blitt kritisert fra postkoloniale perspektiver. I en slik kritikk forstås transnasjonal adopsjon som strukturell rasisme der man ser på hvordan maktrelasjoner mellom vesten og den tredje verden, og mellom «dem som redder» og «de som reddes», reproduseres. I en kronikk i Morgenbladet i 2017 tematiseres slike perspektiver av Lene Myong og Anine Hansen.²⁷ De argumenterer for at rasisme er en innebygd struktur i transnasjonal adopsjon, der størstedelen av adopsjonene følger et spor fra det globale sør til det globale nord. De argumenterer videre for at «det transnasjonale adopsjonssystemets strukturelle privilegering av hvite og relativt velstående adoptanter hviler på en historisk underordning og glemsel av de brune og svarte menneskene som mister barn til adopsjon». Til tross for at slike perspektiver ikke er noe de fleste i vårt intervju materiale løfter fram, er det likevel slik at flere enn de som argumenterer eksplisitt for et slikt syn løfter fram tematikker som kan forstås i lys av slike postkoloniale perspektiver.

²⁷ [Transnasjonal adopsjon og kapitaliseringen på ulikhet – Morgenbladet](#)

Som vi har vært inne på er det slik at flere av de utenlandsadopterte forteller at de i hverdagen, og særlig som barn, har blitt utsatt for utsagn om at de har vunnet gullbilletten, at de er heldige som ble adoptert og at de bør være takknemlig fordi de ble adoptert. For flere har slike utsagn kommet fra fremmede eller bekjente av familien, men det er også enkelte som har opplevd at adoptivforeldrene eller andre slektninger har kommet med slike ytringer. Det er også enkelte som forteller at de opplever at adoptivforeldrenes motivasjon for å adoptere bunnet i status, der det å adoptere gjorde at de ble oppfattet å være moralsk gode mennesker. Disse erfaringene peker i retning av at det i folks bevissthet eksisterer en forestilling om nordmenn som «dem som redder», der de «som reddes» er heldige fordi de ble gitt muligheten til et godt liv i gode, trygge hjem.

Det er likevel viktig å påpeke at det også er informanter som tar avstand fra overnevnte syn på utenlandsadopsjon, og som er kritiske til et ensidig fokus på de problematiske sidene ved transnasjonal adopsjon. Disse informantene mener at et slikt perspektiv dekker over adopsjonspraksisens mer positive sider. De opplever at de selv, og også andre utenlandsadopterte de har vært i kontakt med, har opplevd å få omsorg og kjærlighet fra sine adoptivforeldre. Denne kjærligheten er noe de prøver å gi videre til sine barn.

5 Erfaringer med rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling

I de to foregående kapitlene har vi sett på omfanget av rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling på ulike arenaer og i livsløpet og vi har sett på hvordan rasisme og diskriminering forstås. I dette kapitlet ser vi på ulike typer erfaringer med rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling. For det første belyser vi dette ved å se på *hvem* de utenlandsadopterte opplever at utsetter dem for forskjellsbehandling, der vi legger størst vekt på å undersøke erfaringer med forskjellsbehandling fra nær familie og slektninger. For det andre ser vi på ulike typer erfaringer med rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling blant utenlandsadopterte, der hovedvekten av erfaringer handler om erfaringer med fremmede eller bekjente. Vi har delt disse erfaringene inn i to overordnede kategorier: 1) mer direkte former for rasisme og diskriminering og 2) å bli plassert utenfor det «norske». Innenfor disse kategoriene presenteres ulike typer erfaringer. Vi bruker spørreundersøkelsen til å si noe om omfanget av typer erfaring, mens intervjumaterialet brukes til å gå i dybden av og gi eksempler på erfaringene.

I løpet av dette kapitlet vil vi vise fram at de utenlandsadopterte har noen unike erfaringer når det gjelder forskjellsbehandling. For det første har noen opplevd at også nær familie og andre slektninger utsetter dem for forskjellsbehandling, der det typiske er at forskjellsbehandlingen er subtil eller ubevisst. For det andre utsettes de for forskjellsbehandling fra flere hold, fra både etnisk norske og personer med innvandrerbakgrunn. For det tredje opplever de å bli utsatt for private spørsmål om sin adoptivhistorie.

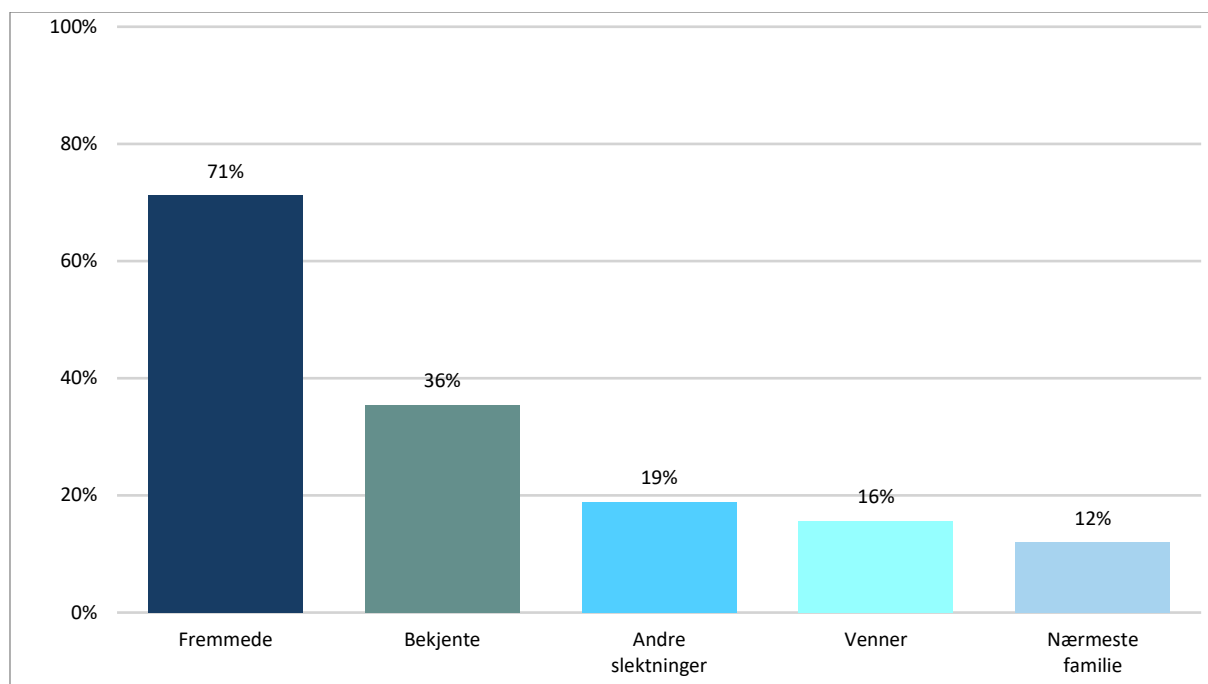
5.2 Hvem forskjellsbehandler?

I dette underkapitlet vil vi se nærmere på hvem det er som utsetter utenlandsadopterte for forskjellsbehandling. En slik analyse gir oss også et innblikk i ulike typer erfaringer som de utenlandsadopterte opplever. Først ser vi på om forskjellsbehandlingen utelukkende skjer i møtet med fremmede eller om den også forekommer i nærere relasjoner. Deretter ser vi på hva slags bakgrunnen til dem som utsetter de adopterte for forskjellsbehandling. Vi bruker både spørreundersøkelsen og intervjumaterialet for å belyse disse tematikkene.

5.2.1 Mest forskjellsbehandling fra fremmede, men også i nære relasjoner

Er det hovedsakelig fremmede som utøver forskjellsbehandlingen mot utenlandsadopterte, eller skjer dette også i de nære relasjonene?

Figur 5.1: *Andeler over hvem de utenlandsadopterte har blitt forskjellsbehandla av – fjerne eller nære relasjoner? (Flere svaralternativer var mulig).*

Figur 5.1 viser oversikt over *hvem* utenlandsadopterte har opplevd å bli forskjellsbehandla av, og skiller mellom både nære og mer fjerne relasjoner. Respondenten kunne krysse av på flere svaralternativer. Ikke overraskende svarer majoriteten at de opplever forskjellsbehandling fra fremmede eller bekjente. To av tre har opplevd å bli forskjellsbehandla av fremmede, og én av tre av bekjente. Det er betydelig færre som har svart at de har opplevd forskjellsbehandling fra nærmeste familie, slektninger og venner, mellom 12-19 prosent for hvert alternativ. I en tilleggsanalyse har vi undersøkt hvor mange som har blitt forskjellsbehandla av nær familie *og/eller* slektninger (altså de som har svart enten nærmeste familie, slektninger, eller begge deler), og den viser at faktisk én av fire har opplevd forskjellsbehandling fra egen familie/slekt. 30 prosent svarer at de har opplevd forskjellsbehandling av *enten* nær familie, slektninger eller venner. Dette innebærer at selv om majoriteten av forskjellsbehandlingen de adopterte opplever ikke kommer fra nære relasjoner, men fra fremmede og bekjente, er det også en betydelig andel som har opplevd forskjellsbehandling i sine nære relasjoner.

Vi ser også noen forskjeller i mer inngående analyser av ulike undergrupper. Nesten dobbelt så mange kvinner som menn svarer at de har opplevd å bli forskjellsbehandla av nærmeste familie og slektninger. Det er også en betydelig forskjell mellom ulike aldersgrupper. Mens 25 prosent av personer over 46 år + har opplevd forskjellsbehandling i nærmeste familie, er andelen kun 3 prosent for dem mellom 16-25 år. Den mellomste aldersgruppa ligger på 13 prosent. Dette indikerer forhåpentligvis at det har blitt mindre forskjellsbehandling i nærmeste familie de senere årene. Det er en liten overvekt av personer med landbakgrunn fra Sør-Amerika sammenliknet med de andre landgruppene, som svarer at de har blitt utsatt for forskjellsbehandling fra nærmeste familie.

Figur 5.1 viser også at dette er klart mest vanlig, men siden det også er en betydelig andel som har opplevd forskjellsbehandling i nære relasjoner, vil vi basert på det kvalitative materialet trekke frem eksempler på hvordan slike former for forskjellsbehandling i nære relasjoner kan arte seg, spesielt i nær familie og blant slektninger.

Basert på det kvalitative materialet, ser vi at måten utenlandsadopterte kan oppleve forskjellsbehandling fra foreldre eller annen nær familie kan arte seg ulikt. Det er et bredt spekter av erfaringer. Vi finner veldig konkrete eksempler på forskjellsbehandling, samt mer subtile former for forskjellsbehandling. Felles for de konkrete og subtile formene for forskjellsbehandling er at de kan påvirke følelsen av tilhørighet til egen familie, som vi diskuterer i kapittel 7.

Lillian og Theos erfaringer kan kategoriseres som mer konkrete eksempler på forskjellsbehandling fra foreldrene. Lillian forteller at hun har opplevd at foreldrene i stor grad har forskjellsbehandla henne og hennes søster, som er foreldrenes biologiske datter:

Ja, jeg kunne skrevet fem bøker om det. Det har vært så mye. Og det er jo liksom derfor jeg sitter her i dag og ikke har kontakt med dem. Det har vært så urettferdig. Og jeg føler at jeg på en måte var en jobb de måtte ta. Så når jeg var 18 år, voksen og jobben var ferdig, så ble jo jeg kasta ut. For meg har ikke det vært bra å bli adoptert i det hele tatt. Det har vært sånn som hun – deres biologiske – når vi hadde sånne oppgaveliste som vi skulle gjøre hjemme, så var jo kanskje hennes på to punkt, og min var på ei A4-side, liksom. Jeg ble mer nesten brukt som ei hushjelp enn noe annet, egentlig.

Slik Lillian har opplevd det, har ikke foreldrene behandla henne som en datter, men mer som en jobb de har påtatt seg og som en hushjelp. Beskrivelsen illustrerer hennes opplevelse av å være lavest på rangstigen i familien. I tillegg har hun opplevd at de har forskjellsbehandla henne og hennes ikke-adopterte søster, en forskjellsbehandling som har bidratt til å forverre relasjonen til foreldrene og opplevelsen av å ikke være en av familien. Theos beskrivelse av måten han har blitt behandla på, har likhetstrekk til Lillians beskrivelser. Han har opplevd at foreldrenes tid og oppmerksomhet i stor grad har gått til hans over ti år eldre ikke-adopterte bror. Slik Theo forstår det, adopterte hans foreldre ham fordi det å adoptere barn på 1980-tallet ble ansett å være status. Han opplever at han har blitt nedprioritert av foreldrene. Opplevelsen av å ikke være en del av familien ble tydeliggjort da han nådde myndighetsalder, noe han beskriver som at han da ble et «adoptivbarn som går ut på dato».

I det kvalitative materialet er mer subtile former for forskjellsbehandling noe mer typisk enn de mer konkrete erfaringene med forskjellsbehandling beskrevet ovenfor. Victoria, som har ikke-adopterte søsken, har opplevd at foreldrene i samtaler med barna har snakka mye om hva de to søsknene rent biologisk har arvet fra familien. Dette har vært sårt, og har bidratt til en følelse av utenforskap Victoria forteller også om andre hendelser som har forsterket denne følelsen:

De har ikke helt den forståelsen for hva man kan spøke med og hva man ikke kan spøke med. Jeg husker spesielt en gang hvor vi var i utlandet sammen, og vi passerte en sånn asiatisk butikk med masse sånn pynt og sånt. Og da sa jo faren min bare sånn: Ja, kanskje vi kan levere Victoria der og se om vi ikke kan få bytta henne mot noe annen asiatisk pynt i stedet. Og selv om jeg skjønnte at det bare var en spøk og selv om alle andre lo, så var jeg litt sånn – det var ikke så kult, liksom, å bare få den i fleisen.

Som vi ser, sier Victoria at intensjonen bak verken var vondt ment eller rasistisk. Spøkene kan like fullt ses som bemerkninger som får mottakeren til å føle seg nedverdige eller marginalisert. Og når dette skjer i egen familie er det ekstra vanskelig.

Ser vi på forskjellsbehandling fra andre slektninger, som spørreundersøkelsen viser er noe mer vanlig enn forskjellsbehandling fra nær familie, har den gjerne et subtilt uttrykk. Det kan handle om at slektninger kommenterer biologisk arv hos søsken som er foreldrenes biologiske barn, og det kan handle om å måtte stå til ansvar for forhold i fødeland eller at slektninger har innvandringskritiske kommentarer som de ikke forstår at også rammer den adopterte. En av informantene, Tina, forteller at farens sønn fra et tidligere ekteskap er kritisk til innvandrere og at han også uttrykte sympati med Nordisk motstandsbevegelse og «en marsj» de skulle ha. Tina opplevde at stebroren ser på henne som norsk og at han ikke forstår at hans utsagn og sympatier også rammer henne. Hun sier at han sier slike ting «uten å tenke at de også marsjerte mot mennesker som oss».

En av de andre informantene, Julia, forteller at hun i liten grad har opplevd forskjellsbehandling fra andre slektninger. Men hun har en mormor som hun betegner som rasist. Hun forteller at mormoren kommer med ulike utsagn rundt innvandrere, og at Julia har diskutert med henne og forsøkt å påvirke holdningene hennes. Slik Julia ser det, er mormorens holdninger preget av den tida hun vokste opp og fordi Julia kjenner henne mener hun at mormoren «ikke helt mener det hun sier», noe som gjør at Julia opplever at mormorens utsagn ikke er rettet mot henne.

Slike innvandringskritiske kommentarer eller det å måtte stå til ansvar for kultur- og samfunnsforhold i sitt land ser ut til å være mer vanlig å oppleve fra andre slektninger enn nær familie. Men det kan også forekomme fra nær familie. En av informantene forteller at hennes mor

har blitt en aktiv FrP'er. Hun forteller at «Jeg har måttet svare for alt som skjer i [fødelandet], med for eksempel det med at alle mener at de spiser så mye rart. Så har jeg på en måte måttet svare på det, selv om hun vet veldig godt at jeg har vokst opp i familien hennes».

Når informantene forteller om sine erfaringer med forskjellsbehandling fra nær familie eller andre slektninger, er det flere som understreker at dette gjerne er ubetenksomme kommentarer, og ikke sagt for å såre. Leo forteller for eksempel at hans mormor i et familieselskap for mange år siden uttalte: «Jeg er så glad for Lise, fordi hun er jente og har mine gener». Leo og hans adopterte bror reagerte den gangen med å le selv om hendelsen var svært sårende, og han forteller at hendelsen har «brent seg fast». Leo tror ikke det var vondt ment, men mer et resultat av «ærlighet og å snakke før man tenker». Forskjellsbehandlingen kan altså i noen tilfeller være mer ubevisst enn bevisst. Lydia opplever at moren favoriserer hennes ikke-adopterte søster, noe hun tror handler om at søsteren er morens «eget kjøtt og blod» og at det er lettere å føle mer tilhørighet til «den man selv har lagd». Moren nekter for at dette er tilfelle når informanten har konfrontert henne med det:

Og da har hun jo selvfølgelig blitt veldig sinna og prøvd å på en måte si at nei, men det er ikke sånn i det hele tatt. Men det er veldig mange sånne småting og små kommentarer og... Ja, og liksom du merker det på måten hun kommuniserer med deg på kontra hvordan hun kommuniserer med søsteren min.

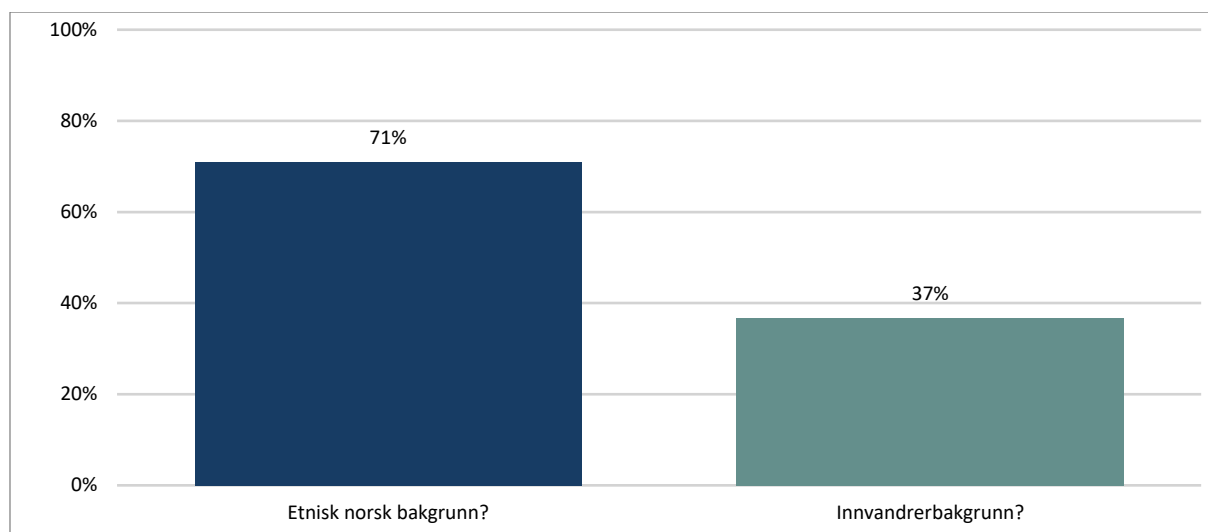
Nå kan det selvfølgelig være sånn at foreldres favorisering av enkelte søsken også kan oppstå i familier der alle barna er foreldrenes biologiske barn, men nettopp det at man er adoptert utgjør en viktig forskjell i barnets opplevelse av eventuell favorisering. Det at et adoptivbarn rent fysisk ikke kan speile seg i sine foreldre, kan gjøre at den adopterte lettere føler på utenforskap, og foreldrenes opptreden blir derfor viktig for opplevelsen av å være en del av familien på lik linje med ikke-adopterte søsken.

Som vi ser, er et tydelig mønster i de kvalitative dataene at opplevelser med forskjellsbehandling fra nær familie eller andre slektninger i større grad forekommer blant utenlandsadopterte som har søsken som er ikke-adopterte. Dette mønsteret er i tråd med funn fra spørreundersøkelsen. I gruppa som har søsken som *ikke* er adopterte er andelen som svarer at de har opplevd forskjellsbehandling i nærmeste familie, dobbelt så høy som dem som har søsken som også er adopterte eller som ikke har søsken. Imidlertid er det også slik at adopterte som har adopterte søsken (fra samme land eller et annet land) og adopterte som ikke har søsken også har negative erfaringer relatert til sin adoptivbakgrunn fra nær familie eller slektninger. Slike erfaringer dreier seg gjerne om innvandringskritiske kommentarer eller å måtte stå til ansvar for kultur- og samfunnsforhold i fødeland.

5.2.2 Forskjellsbehandling fra to hold

Det kvalitative materialet viser at rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling i størst grad utøves av personer med etnisk norsk bakgrunn, men det var også indikasjoner på at personer med innvandrerbakgrunn kunne være utøvere av slik atferd. I spørreundersøkelsen spurte vi derfor informantene om bakgrunnen til hvilke grupper de opplevde å bli forskjellsbehandla av.

Figur 5.2: Andeler over hvem de utenlandsadopterte har blitt forskjellsbehandla av – etnisk norsk eller innvandrerbakgrunn? (Flere svaralternativer var mulig).

Figur 5.2 viser at cirka to tredjedeler av respondentene har blitt forskjellsbehandla av etnisk norske, noe som er i tråd med våre forventinger ut fra det kvalitative materialet, men én av tre av respondentene svarer også at de har opplevd forskjellsbehandling fra personer med innvandrerbakgrunn. En mer inngående analyse av informantene som har svart at de har opplevd forskjellsbehandling av personer med innvandrerbakgrunn, viser at 4 prosent av respondentene kun har svart «personer med innvandrerbakgrunn», mens 31 prosent har krysset av på at de har opplevd forskjellsbehandling av *både* personer med etnisk norsk bakgrunn og med innvandrerbakgrunn. Dette viser at en tredjedel av utenlandsadopterte i vårt utvalg opplever forskjellsbehandling fra to hold.

Intervjuene belyser hvordan forskjellsbehandlingen fra personer med innvandrerbakgrunn kan arte seg. Anna forteller at hun i løpet av studietida har opplevd å bli sett på som «for norsk» av personer med innvandrerbakgrunn. I studentmiljøet til Anna er det både utvekslingsstudenter fra utlandet og personer med innvandrerbakgrunn. Anna har sett på dette mangfoldet som positivt fordi det gjør at hun blir mindre synlig og hun har også tenkt på seg selv som en del av mangfoldet. Men et spørsmål fra en i faddergruppa hennes om hun var «fake asian», gjorde at hun opplevde at hun heller ikke kunne definere seg som en del av det etniske mangfoldet:

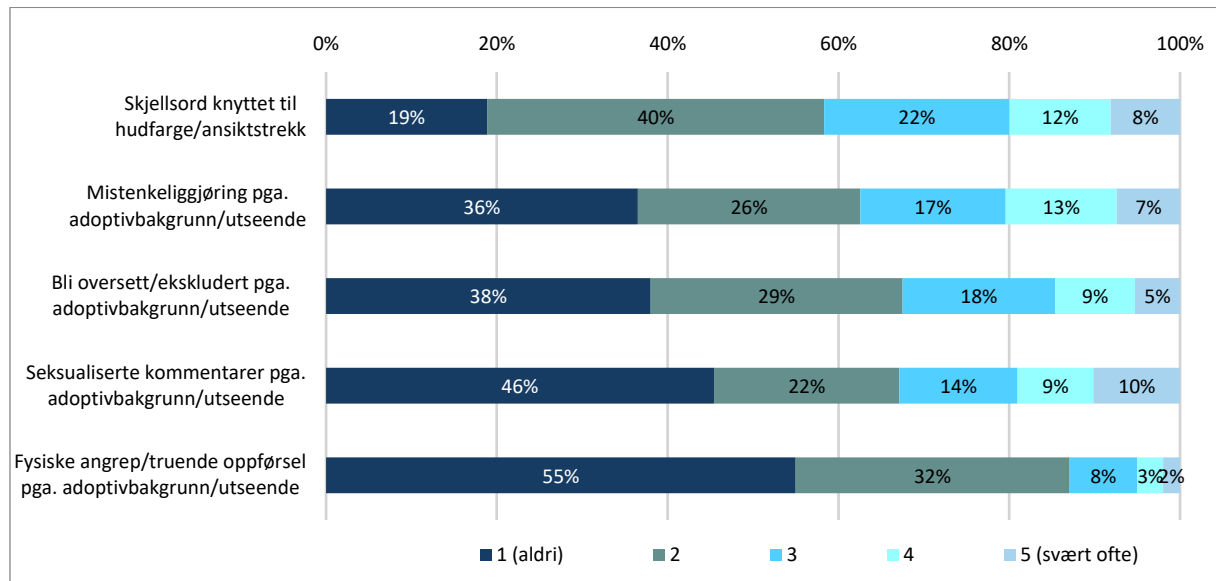
Jeg husker jeg møtte en i faddergruppa min som hadde familie fra Vietnam, så spurte han meg om jeg var "fake asian". Og da skjønnte jeg først ikke helt hva han mente, jeg var mer sånn 'hæ, hva, det har jeg ikke fått med meg, hva betyr det?' Så sa han 'ja, men er du adoptert?' Så sa jeg, "ja, jeg er adoptert", "Ja, men da er du fake asian". Også spurte jeg han "Hvorfor kaller du det det?" Også sa han "Jo det er fordi du har jo utseendet som asiater, men du har jo ikke noen kulturell [tilhørighet til Asia], eller vi er så ulike fordi det... Så det er tydeligvis en greie. Så da følte jeg veldig mye på det at jeg passer på en måte ikke inn med dem heller. Hvis jeg er på treningssentre og ser, ja noen utvekslingsstudenter for eksempel trene sammen, så har de sitt språk, sin slang, de har til og med sin egne særegne måte å kle seg på faktisk, og væremåte, så de har på en måte sitt. Så jeg passet ikke inn med dem, men jeg passer heller ikke inn med nordmannen i gata, så da følte jeg det på en måte ble et litt større, ikke problem, men jeg ble på en måte påmint det da (...). Så det er litt det, man blir på en måte en minoritet inne i en minoritet.

Hva erfaringene med forskjellsbehandling fra personer med innvandrerbakgrunn dreier seg om kan variere, men om vi tar utgangspunkt i det kvalitative materialet ser det ut til at dette kan handle om at man blir sett på som for norsk. I spørreundersøkelsen hadde vi også et spørsmål der respondentene ble bedt å vurdere om de har opplevd å få «kommentarer om at du er for norsk» (spørsmålet er ikke vist i noen av figurene), og cirka én av fire har svart at de har opplevd dette av og til, ofte eller svært ofte.

5.3 Mer direkte former for rasisme og diskriminering

Foruten erfaringer med ulike måter å bli plassert utenfor det norske, har informantene også opplevd det man kan se på som mer direkte former for rasisme og diskriminering, der hudfarge eller ansiktstrekk oppleves å være en direkte eller tydelig årsak til atferden de opplever. Basert på erfaringene som informantene delte i intervjuene, har vi kategorisert opplevelsene inn i underkategorier av slike mer direkte former for rasisme og diskriminering. Vi presenterer først omfanget av de ulike erfaringstypene basert på spørreundersøkelsen, før vi beskriver nærmere hva disse erfaringene handler om, basert på intervjuene.

Figur 5.3: Andel som har ulike erfaringer med mer direkte former for rasisme og diskriminering (skala fra 1-5 der 1 betyr «aldri» og 5 betyr «svært ofte»).

*Skalaen 1-5 er som følger: 1 = aldri, 2 = sjelden, 3 = av og til, 4 = ofte, 5 = svært ofte

Figur 5.3 viser at kun én av fem svarer at de aldri har erfart å få skjellsord knytta til hudfarge eller ansiktstrekk, mens over 40 prosent har opplevd å få skjellsord knytta til utseende av og til, ofte eller svært ofte.

I underkant av 40 prosent svarer at de aldri har opplevd å bli mistenkeliggjort, oversett eller ekskludert grunnet adoptivbakgrunn eller utseende, mens en tilsvarende prosent har opplevd dette av og til, ofte eller svært ofte.

I underkant av halvparten har aldri opplevd å få seksualiserte kommentarer grunnet adoptivbakgrunn, men cirka én av tre svarer at de har opplevd dette av og til, ofte eller svært ofte. I dataene ser vi også at kvinner i større grad enn menn opplever seksualiserte kommentarer knytta til adoptivbakgrunn eller utseende.

Kun 5 prosent av respondentene oppgir at de har opplevd fysiske angrep eller truende oppførsel svært ofte eller ofte. Selv om denne erfaringen er den minst vanlige, er den av såpass alvorlig karakter at det er verdt å merke seg. Nær halvparten av respondentene oppgir at de har erfart fysiske angrep eller truende oppførsel sjelden eller av og til. 55 prosent oppgir at de aldri har opplevd slike angrep eller oppførsel.

5.3.1 Kommentarer og skjellsord knytta til hudfarge eller andre ansiktstrekk

I spørreundersøkelsen er det 20 prosent som ofte eller svært ofte har opplevd å få skjellsord knytta til hudfarge eller ansiktstrekk, og omtrent like mange har opplevd dette i noen grad. Når vi ser på intervjumaterialet forteller informantene at de har opplevd å få både skjellsord og kommentarer knytta til hudfarge eller andre fysiske ansiktstrekk. Flere forteller at de særlig i barne- og ungdomsårene opplevde dette, men det er også noen som opplever det i voksen alder. I barne- og

ungdomsårene var det gjerne andre barn på skolen som utsatte dem for skjellsord eller kommentarer. Anna som ble mobbet på grunn av hudfargen gir et eksempel på kommentarer hun fikk fra medelever:

Jeg husker spesielt historietimene og geografi kunne faktisk være veldig vanskelige timer, hvor vi snakka om andre verdenskrig og for eksempel [navn på fødeland]. I forbindelse med det kunne det dukke opp veldig mye rart. Jeg husker for eksempel vi hadde om andre verdenskrig og da var det noen gutter som sa at de skulle ønske at Hitler hadde vunnet krigen for da for da hadde alle vært blonde og vært så pene og fine og.. Så det var på det nivået.

Men det er også noen som opplevde å bli utsatt for skjellsord eller kommentarer fra voksne fremmede, når de var i ungdomsårene, slik Leo

forteller:

Ja, det første eksempelet jeg kan komme på, da var jeg vel 13–14 år, tror jeg. Spilte fotball, og var jo på vei til fotballklubben sin fotballskole. Det var på sommeren. Går av på Majorstua T-banestasjon. Og skal egentlig bare over for å ta bussen videre oppover (...). Og så går jeg forbi en eldre dame, som egentlig bare stopper meg, og så ser hun på meg. Og så sier hun bare sånn: «Du vet at de har gasskamre i Norge»? Og det var jo ganske heftig å få midt i trynet.

Informantene forteller at de i voksen alder kan bli utsatt for kommentarer eller skjellsord fra fremmede både på gata og i sosiale medier. Elias forteller om hendelser han har erfart i det offentlige rom:

Etter jeg flytta til Oslo har jeg virkelig merka hvor forutinntatthet mye folk hadde (...). Jeg vet ikke om det er mer lov å si ting her, eller om det er mer sosialt akseptert, eller hva det er for noe, men jeg ser også på tv og sånn ... Står på t-banen eller på trikken eller i taxi-kø hjem fra byen eller hvor folk ... Og jo fullere, jo bedre— jo mer føler de de har lov å si til deg. Man har jo fått slengt etter seg, både neger og sotrør og alle disse...

Som vi ser opplever Elias at skjellsord fra fremmede uttrykkes i en rekke ulike sammenhenger, men at inntak av alkohol gjerne fører til at folks fordommer kommer særlig til uttrykk.

Lillian, som er aktiv i debatter på sosiale medier om blant annet innvandring og rasisme, forteller at hun flere ganger har opplevd å få kommentarer fra fremmede her:

Jeg er veldig engasjert i sånne debatter på Facebook, om dette her. Folk som ikke kjenner meg, sier jo at jeg aldri kommer til å bli norsk. Sjøl om jeg er adoptert, så er ikke jeg norsk, og at da bruker de alltid den der frasen med at ei rotte putta i en stall er ikke en hest (...). Og så er det jo sånn at i og med at jeg er adoptert og ikke innvandrer, så blir jo jeg enkelte ganger omtalt som import, da. At jeg på en måte er kjøpt og betalt. Får høre det av og til òg.

Flere av dem vi har snakka med forteller at de unngår debatter om innvandring på sosiale medier og internett «rett og slett fordi jeg vet at jeg blir bare sliten av det», som Victoria poengterer. Hun sier videre: «99 prosent av de som kommenterer der, de er der kun for å komme med oppkast. Og det nytter uansett ikke hva man gjør eller liksom prøver å diskutere med dem». De av informantene som engasjerer seg i debatter på sosiale medier opplever også at andre, med utgangspunkt i hudfargen deres, utsetter dem for kommentarer, hatefulle ytringer, og til og med trusler.

Det er flere informanter som opplever at debattene om innvandring generelt i den offentlige debatten er retta mot dem selv. Elias forteller at debattene minner ham på at han ikke er helt norsk, og han opplever at det folk sier i innvandringsdebatten handler om han: «Du mener egentlig meg, du. Det her er egentlig retta mot meg, mot sånne som meg. Og da går det jo inn på en. Du tar deg jo selvfølgelig nær av det. Altså, det er jo ikke noe hyggelig å lese.»

Sara føler seg ikke like truffet av diskusjonen rundt innvandring, fordi familien ikke har innvandret, men hun tror folk kan tenke det samme om henne som de gjør om innvandrere, på grunn av hudfargen hennes: «Hvis den personen som skriver det hadde sett meg på gaten, så hadde de jo tenkt det samme om meg.»

5.3.2 Mistenkeliggjøring

I spørreundersøkelsen har vi spurt respondentene om de har opplevd mistenkeliggjøring på grunn av utseende eller adoptivbakgrunn. Det er 20 prosent som ofte eller svært ofte har opplevd dette, og det er i tillegg 26 prosent som har opplevd dette i noen grad. En slik mistenkeliggjøring kan gi seg utslag i diskriminerende atferd i ulike settinger, for eksempel at de blir utsatt for mistenkeliggjøring av butikkansatte eller vektene i butikk, av kontrollører på kollektivtransport, i sikkerhetskontrollen på flyplass, eller at de mistenkeliggjøres av politiet. Til tross for at et betydelig antall har opplevd slik mistenkeliggjøring er det også verdt å merke seg at en tredjedel oppgir at de aldri har opplevd dette.

Det å bli utsatt for mistenkeliggjøring på flyplassen er en arena som mange av informantene tematiserer, og en slik mistenkeliggjøring kan skje både i Norge og i utlandet. Christian, som er født i et land i Sør-Amerika, reiser en del mellom Sør-Amerika og Norge, og han forteller at han alltid blir mistenkt for å smugle narkotika, og at han har blitt utsatt for omfattende kontroll. Han sier:

De mener sikkert ikke noe vondt med det. De prøver sikkert bare å gå på noen statistisk profilering, men det oppleves likevel som ganske diskriminerende (...). Ja, det har jo vært en del sånne ubehagelige opplevelser når jeg reiser, rett og slett fordi jeg tror at noen med mitt utseende – urfolk, Sør-Amerika – jeg ser ikke ut som jeg har råd til å reise frem og tilbake. Og da lurer de på, og skjønner ikke hvorfor i alle dager jeg gjør det.

Han har også opplevd dette når han har reist sammen med sin norske familie, at han «blir singlet ut og de tror ikke at vi reiser sammen». I eksempelet til Christian, handler mistenkeliggjøringen om at sikkerhetsvaktene tydelig har noen koblinger mellom bestemte innvandrerkategorier og bestemte typer kriminalitet. Imidlertid behøver ikke mistenkeliggjøringen alltid å handle om slike koblinger eller stereotyper, og det er noe uklart for informantene hvorfor de blir utsatt for hyppigere kontroll enn andre personer. Det som er sikkert for informantene som har opplevd dette, er at det er hudfargen som er markøren som gjør at sikkerhetsvaktene velger å kontrollere dem. En av de andre informantene, Lucas, som også er en del ute og reiser, forteller at:

Det er aldri en eneste gang at jeg er på Gardermoen og ikke blir luka ut for en dobbeltsjekk. Det skjer hver eneste gang jeg er på Gardermoen. Det slår aldri feil. Og de skal swipe, de skal ditt og de skal datt (...). Idet jeg kommer inn på flyplassen, vet jeg jo det at det er en del av det. Og det første de gjør, det er å snakke engelsk, disse her. Ja, jeg er norsk, jeg. Det går fint, du kan god snakke til meg [på norsk], jeg har bodd her siden jeg var 4 år. Og da stusser de litt. Men så blir de liksom sånn at jeg tror de skjønner sjøl da, at hvis vi nå sa til deg greit, så blir dette her en case. Så de må bare fullføre denne sjekken som de i utgangspunktet hadde tenkt å ta. Så da blir det jo bare til at det skjer.

Lucas utdyper at han tror at årsaken til at de må fullføre sjekken, er at hvis de ikke hadde gjort det, hadde det blitt tydelig at grunnen til at han ble valgt ut til kontroll var at de har fordommer overfor innvandrere, og at han ble tatt ut til kontroll på grunn av hudfargen.

En annen arena hvor informantene opplever å bli utsatt for mistenkeliggjøring, er i butikk. Mistenkeliggjøringen kan komme fra securitas-vakter eller den kan komme fra butikkansatte. Noen av informantene har erfaringer med å bli mistenkeliggjort i ungdomsårene, mens andre også opplever dette i voksen alder. Emma forteller at da hun var yngre trodde butikkansatte at hun kom til å stjele og de fulgte etter henne i butikker: «Butikk husker jeg når jeg var yngre. Da måtte jeg på en måte være litt mer oppmerksom, hele tida passe på at hendene mine var ute av lomma og tenke over hvordan jeg gikk og sånn». Lillian har en liknende erfaring, men hun opplevde også å bli kontrollert: «Det var når jeg var yngre, at jeg ofte ble sjekka i butikker, da. Sekken min ble sjekka, og veska mi ble sjekka (...). Når du går inn og ser på klær, og så på vei ut igjen, så blir du stoppa, og så blir ikke vennene dine stoppa».

Det er også noen som forteller om erfaringer med det som gjerne betegnes som «stopp-og-sjekk» eller etnisk profilering av politiet. En slik form for mistenkeliggjøring og diskriminering handler om at etnisitet i tillegg til andre faktorer blir utslagsgivende for at noen kontrolleres, noe Jack poengterer ved å si at «Man blir mer sånn usual suspect». Til tross for at Jack har opplevd at politiet har valgt å snakke til ham når han og vennene ble stoppet av politiet i ungdomsårene, tydeliggjør han at situasjonen i Norge nok er litt annerledes i USA der «racial profiling» er en mye diskutert

problematikk. Det er også flere informanter som har opplevd diskriminering i form av å ikke slippe inn på utesteder.

Flere informanter beskriver også hvordan de har opplevd slik diskriminering når det foretas billettkontroll på offentlig transport, eller ved at andre passasjerer mistenker dem for å være potensielle terrorister. Elias illustrerer ubehaget med denne formen for mistenkeliggjøring:

Hvis det har skjedd et angrep eller det har skjedd en eller annen handling eller et eller annet, så har jo... Altså, så husker jeg jo da det skjedde i Oslo [22. juli], så var det jo rett som det var at man fikk en kommentar etter seg – eller til meg, da. Etter det, så har jeg personlig blitt ekstremt bevisst. Altså, jeg synes det er ukomfortabelt bare å ta banen eller trikken, når det har skjedd sånne episoder. Man ser når folk stirrer på deg, og man ser når folk måler deg opp og ned, og det er ikke alltid de trenger å si noen ting. Det er mer hvordan de opptrer mot et annet menneske, som kan være veldig ubehagelig (...). Andre menneskers reaksjoner er ukomfortable – eller det føles ukomfortabelt, fordi du føler liksom at folk er veldig oppsatt på at du ser annerledes ut – eller hudfargen din.

I det siste har også flere av dem som er adoptert fra et asiatisk land opplevd mistenkeliggjøring for å spre koronasmitte. Atferden de møter på gir seg utslag i at folk unngår å sette seg ved siden av dem eller at de flytter seg når de tar kollektiv transport, og de opplever å få blikk fra andre passasjerer. Det er også noen som før det ble påbudt med munnbind på offentlig transport, opplevde at medpassasjerer seg imellom seg sa: «Hvorfor har ikke hun på seg munnbind?» eller direkte kommentarer av typen «Sånne som deg burde gå med munnbind».

En slik mistenkeliggjøring fra fremmede kan også forekomme på andre offentlige steder. Slik vi beskrev i kapittel 4.2, forteller Kevin at han, på grunn av sin hudfarge, opplevde å bli mistenkeliggjort som potensiell voldtektsmann, av en liten gruppe unge menn som holdt på med «selv-initiert borgervern» i Slottsparken.

Erfaringene over viser at de utenlandsadopterte opplever å bli utsatt for mistenkeliggjøring på ulike arenaer. Fra ansatte i ulike yrker kan mistenkeliggjøringen resultere i diskriminering, for eksempel i form av hyppigere og mer omfattende kontroller. Mistenkeliggjøringen fra fremmede i det offentlige rom innebærer logisk nok ikke den samme typen diskriminering, men i begge former for mistenkeliggjøring opplever de utenlandsadopterte at deres hudfarge og fysiske kjennetegn er utslagsgivende for at folk behandler dem annerledes enn norske som er lyse i huden.

5.3.3 Seksualiserte kommentarer

Flere av dem vi har snakka med som har opplevd å få kommentarer som tydelig er basert på stereotypier, noe vi går mer i dybden av i kapittel 5.4.6. Noen av disse stereotypiene innebærer at de opplever å få seksualiserte kommentarer, kommentarer der avsender antar at de er seksuelt tilgjengelige på en annen måte enn norske som er lyse i huden. I spørreundersøkelsen ser vi at omtrent én av fem respondenter svarer at de ofte eller svært ofte har opplevd å få seksualiserte kommentarer knytta til adoptivbakgrunn eller utseende, og det er en overvekt av kvinner som har opplevd dette (24 prosent av de kvinnelige respondentene versus 7 prosent av de mannlige respondentene).

I intervjumaterialet er det også flest kvinner som forteller om seksualiserte erfaringer (selv om også menn kan oppleve dette). En del av kommentarene de får, signaliserer at menn ser på dem som seksuelt tilgjengelige på en annen måte enn norske som er lyse i huden, og for flere av dem skaper slike ubehagelige og uønskede seksuelle kommentarer fra menn i det offentlige rom, en utrygghet.

Slik de vi har snakka med beskriver det, handler seksualiserte kommentarer om at folk har et erotisert bilde av personer med en annen hudfarge enn dem selv, og de anses som eksotiske. Det kommer også fram at enkelte de har vært i kontakt med tydelig har en fetisj for personer med en annen hudfarge enn dem selv. Victoria forteller at:

Spesielt sånn på Tinder og når det ... En del som jeg har pratet med av det motsatte kjønn, at da har de vært veldig sånn der – «å, jeg har aldri ligget med en guling før», eller «å, jeg lurer på hvordan det er å ha sex med en asiat eller en chinky” eller hva det nå er de bruker, at de gjør deg til en ... Eller de på en måte lager en sånn slags fetisj ut av det, fordi jeg har også fått høre en del sånn der, «jeg har så yellow fever nå».

Som vi ser, trekker Victoria, som er adoptert fra et asiatisk land, fram betegnelsen «yellow fever» for å beskrive det hun forstår som en fetisj hos enkelte. Hannah, som er adoptert fra et land i Afrika, bruker betegnelsen «jungle fever», som tilsvarer begrepet Victoria bruker, men som viser til folk som har en fetisj for folk med bakgrunn fra Afrika. I likhet med Victoria opplever Hannah at dating-apper er et sted man i stor grad utsettes for slike fetisjer. Hannah beskriver Tinder som «jungle fever number one» og utdyper hva man kan utsettes for der:

Det er faen meg helvetes forgård. Mange menn har jo litt sånn der eksotiske drømmer om at de liksom har... Eller har sex med, altså, det kan være hvite menn som har seksuelle fantasier om svarte damer, eller hvite damer som har det om svarte menn. (...) Jeg ser jo at den responsen som jeg får – akkurat samme jungle fever greiene er jo for sønnen min, som er 23, på Tinder, som han får fra hvite damer. Så det der har ikke noen ting med kjønn å gjøre. Det handler mer... Ja, bare sånn historisk (...). Og de sier så jævlig mye rart. Jeg klarer nesten ikke å huske det engang. Jeg skal tenke etter om jeg husker. Men det er mye sånn sjokolade og liksom – ja, du vet. Det går mye i godteri. Drops-ish.

Også adopterte fra Sør-Amerika har opplevd liknende seksualiserte kommentarer. Olivia sier noe om dette:

Kanskje særlig da jeg var fra kanskje 14 til 20, fordi på samme måte som at det finnes et litt sånn erotisert bilde av asiatiske kvinner, så gjør det definitivt det av sør-amerikanske damer også. Og det tror jeg, jeg har møtt en del på – igjen ikke blant folk jeg kjente, men det var liksom ute i verden. Hvis jeg gikk på gata, og det kunne typisk være ganske mye eldre menn som liksom... Jeg syntes det var veldig rart, men som tillot seg å plystre på meg eller komme med kommentarer. En del sånne type ting, da, som jeg bare registrerte at det var... Mine venninner som hadde mer sånn etnisk norsk utseende, opplever ikke det på samme måte i det hele tatt.

Ut fra intervjuene ser vi at informantene opplever å få seksualiserte kommentarer i ulike settinger, men at det særlig er to områder der informantene i større grad opplever å få slike kommentarer; på dating-apper og «ute på byen». Eleanor illustrerer hvordan dette kan arte seg når man er «ute på byen»:

Jeg er ikke så mye ute på byen lenger, men tidligere, så har jeg jo vært ute på byen. Og da har jeg vært veldig bevisst med å ha med meg norske venninner. Jeg kaller dem det, fordi de er hvite, ikke sant. For å føle meg trygg, fordi jeg blir jo satt i bås og får... Ja, fikk en del tilbud om sex ute på byen. Da var det gjerne i baren, da, hvor mannfolka la fra seg nøkkelen, og viste at de var på et hotell og ga romnummeret.

Maria forteller at hun flere ganger har opplevd at innledningsreplikken eller inngangsdialogen til menn, når de skal «sjekke henne opp» er å påpeke hvor eksotisk hun er, at det at hun ikke har hvit hudfarge er spennende. Noah, som er adoptert fra et afrikansk land, forteller at han flere ganger har opplevd at kvinner har framhevet at dersom de hadde fått barn med han, ville de blitt veldig pene «mulattbarn», og han opplever også at de ser på han som eksotisk og spennende.

Noen av informantene forteller også at responsen på «sjekkemarkedet» er litt enten eller, at de enten utsettes for kommentarer fra folk som ikke syns de er attraktive fordi de har en annen hudfarge eller at folk har en fetisj. Julia illustrerer dette:

Jeg synes det er vanskelig å være ute med mine norske venninner, fordi (...) erfaringen min med å for eksempel dra ut på byen er jo det at hvis det er noen som skal komme bort og prate eller noe sånt noe, så er jo jeg sist i rekka, fordi at det er ikke attraktivt nok. Og hvis det er det, særlig med å være asiatisk, så er det fordi da er jeg en fetisj. Da er det seksualisert. Da er det fordi at det er det noen som er sånn å, nei, jeg har aldri vært med en asiatisk jente før. Og det er litt sånn – fuck off! Nei, takk. Det er bare ekkelt. Jeg synes det er så... Nei, det vil jeg ha meg frabedt, på en måte. Så det... Nei. Æsj.

Erfaringen med å ikke bli sett på som attraktiv nok på grunn av hudfargen i dating-apper, er noe vi snakker med flere om. Det er litt ulike synspunkter på dette. Oliver forteller at han snakka med moren sin om dette med dating-apper og at hun rådet ham til å holde seg borte fra det fordi det var så rasistisk. Oliver har ikke opplevd å få negative eller rasistiske kommentarer, men han ser at folks fordommer slår inn. Det er raske beslutninger som tas, og de er gjerne basert på folks

utseende, og han ser jo at mens kameratene får mange matcher, kan han sitte lenge før han får noen match. Til tross for at Oliver ser at folks fordommer styrer deres valg, og at det dermed kan være diskriminerende, mener Oliver at han selv også er en del av problemet, fordi han selv kun velger jenter som er lyse i huden.

5.3.4 Bli oversett og/eller ekskludert

I spørreundersøkelsen var det 14 prosent som ofte eller svært ofte har opplevd å bli oversett eller ekskludert. Det var også 18 prosent som i noen grad har opplevd dette. Med utgangspunkt i intervjumaterialet ser vi at det å bli oversett eller ekskludert på grunn av sin hudfarge er en sammensatt type erfaring.

Et viktig funn i kapittel 3 er at nesten halvparten av de utenlandsadopterte svarer at de har opplevd forskjellsbehandling på skolen i barne- og/eller ungdomsårene. Blant de vi intervjuet har flere blitt utsatt for mobbing og ekskludering i barne- og ungdomsårene. Julia forteller at hun opplevde å bli mobbet og «frost ut» (ekskludert) på barne- og ungdomsskolen fordi hun så annerledes ut: «Det var jo på skolen, ganske tidlig. Det er et lite sted. Bare jeg og søsteren min som så annerledes ut. Så det ble jo fort bemerkta, da, for å si det sånn». Julia forteller at det som særlig opplevdes som vanskelig var at det ikke var mulig å gjøre noe med det, og at det også opplevdes skamfullt:

Min erfaring med det, er jo på en måte at nei, nå ble stemmen min veldig ugrei, her. Nei, det er jo mest det at det er veldig mye skam, som ikke egentlig er – hva skal man si – berettiga. Og det er mange [ting] som man ikke skjønner – eller i hvert fall jeg skjønnte ikke så mye av det før jeg ble voksen, at det her er noe som skjer uavhengig av hvor grei du er og sånne ting. Og det er det som er så vondt med det, at det ikke skal spille noen rolle hvordan man er som menneske. Men hvis man ser annerledes ut eller skiller seg ut på en eller annen måte, så er det... Det er på en måte verre enn å være slem.

På barneskolen var det mer snakk om kommentarer, mens det på ungdomsskolen handlet om å bli ekskludert, og hun opplevde ekskluderingen som vondere:

Og det blir jo på en måte verre jo eldre du blir, for det blir jo mer utspekulert, også har det en tendens til å fort bli veldig mye utfrysning, fordi man danner seg jo gjenger og sånne ting der... Det er mer en sånn – hva skal man si – organisert trakassering enn bare liksom kommentarer her og der.

For dem som opplevde å bli mobba på barneskolen og/eller ungdomsskolen var det altså flere som opplevde at de ble ekskludert. Noen forteller også at de etter hvert trakk seg unna personer de hadde sett på som venner, fordi de opplevde at vennene ikke sto opp for dem eller lata som de ikke kjente dem. For dem som opplevde mobbing og ekskludering i barne- og/eller ungdomsårene, var det slik at mobbingen og ekskluderingen først opphørte da de skiftet skolemiljø. Da Lucas begynte på ungdomsskolen valgte foreldrene å koble ham på en annen skolekrets, og et slikt miljøskifte hjalp: «Den skolekretsen der, heldigvis, tok jo meg under vingene. Så da stilna det der». For andre informanter kom et slikt positivt miljøskifte først når de begynte på videregående i en by eller større by i nærheten av oppvekststedet.

Det er et fåtall som forteller om erfaringer med å bli oversett eller utestengt i voksen alder. Den mest tydelige formen for ekskludering som flere informanter i voksen alder har opplevd, er at de har blitt nektet adgang til utesteder på grunn av sin hudfarge. En slik form for ekskludering defineres i straffeloven som diskriminering²⁸. En annen typisk erfaring er diskriminering på arbeidsmarkedet, og en av informantene beskriver dette som «å bli oversett». Leo har opplevd at han ikke har blitt kalt inn til intervju selv om hans kompetanse har vært svært relevant. I tillegg, påpeker Leo, er det ikke så mange som har den kompetansen han har, noe som underbygger Leos opplevelse av å bli oversett eller ekskludert fra arbeidsmarkedet. Å bli «oversett» på denne måten er det flere av informantene som løfter fram. Flere har opplevd at de ikke blir kalt inn til intervju dersom de bruker

²⁸ Straffelovens § 186 omhandler diskriminering, og i den står følgende: «Med bot eller fengsel inntil 6 måneder straffes den som i ervervsmessig eller liknende virksomhet nekter en person varer eller tjenester på grunn av a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse, b) religion eller livssyn, c) seksuelle orientering, d) kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, eller e) nedsatte funksjonsevne, såfremt nektelsen ikke skyldes manglende fysisk tilrettelegging. På samme måte straffes den som av en slik grunn nekter en person adgang til en offentlig forestilling, oppvisning eller annen sammenkomst på de vilkår som gjelder for andre.»

navn fra fødeland. De forteller at de derfor har skiftet tilbake til sitt norskklingende navn, noe som har resultert i at de har blitt kalt inn til intervjuer.

Erfaringer med ekskludering kan også forekomme i nære relasjoner. En av informantene, Thomas, som er homofil, forteller at han aldri har møtt samboerens familie, selv etter at han og samboeren har vært sammen i mange år. Informanten forteller at hans hudfarge er årsaken til at svigerforeldrene ikke vil møte ham. Han forstår ekskluderingen som et utslag av rasisme. Samboerens foreldre har for eksempel uttalt at «man ligger ikke med hushjelpen». Det er tydelig at de automatisk tenker at Thomas tilhører et lavere samfunnslag enn dem selv fordi han har en annen hudfarge. I intervjuet spør vi direkte om den manglende inkluderingen kan handle om at svigerforeldrene har problemer med å akseptere at sønnen har en mannlig samboer. Slik informanten forstår det, er ikke dette et problem, det er hans hudfarge de ser som et problem.

I det kvalitative materialet ser vi også at noen informanter har opplevd å bli usynliggjort. Wilma forteller at da hun og samboeren skulle spise ute på en polsk restaurant i en annen by enn der de bor, opplevde hun at han som betjente kassa, som hadde polsk bakgrunn, ignorerte at hun sto der:

Meg og samboeren min var på besøk i [navn på by på Vestlandet] og skulle ut og ete. Og så måtte vi bestille maten ved kassa. Og så gikk jeg opp for å bestille. Og så sto det to jenter foran meg i kassa, som han hjalp veldig greit, kjapt og enkelt. Og så var det min tur. Og så var det liksom som om det ikke sto noen foran ham. Så tok han opp mobilen, begynte å sjekke Facebook. Jeg sa unnskyld. Så han sto rett foran meg, og han kollegaen bak ble dødsflau og de fikk dytta ham litt vekk, da, og så hjulpet meg. Men jeg vet ikke grunnen, liksom – han sa jo ingen ting og jeg spurte ham jo ikke.

Wilma påpeker at hun ikke kan si med sikkerhet om det var rasisme som var årsaken til at hun ble oversett, men i og med at han ekspederte de foran som snakket polsk og valgte å opptre som om hun var usynlig, forstår hun hendelsen som et utslag av rasisme.

Erfaringene med å bli ekskludert eller oversett er som vi ser svært sammensatte. I barne- og ungdomsårene handler slike erfaringer gjerne om sosial utestenging kombinert med mobbing. I voksen alder kan det handle om opplevelser med diskriminering og usynliggjøring fra ansatte i restaurant- og utelivsbransjen, diskriminering på arbeidsmarkedet, men det kan også dreie seg om ekskludering i nære relasjoner.

5.3.5 Fysiske angrep og truende atferd

I spørreundersøkelsen kom det fram at 5 prosent av respondentene har opplevd fysiske angrep eller truende atferd ofte eller svært ofte, og at 8 prosent i noen grad har opplevd dette. Selv om det ikke er en stor andel som har opplevd dette sammenliknet med de andre erfaringene beskrevet ovenfor, kommer det fram i intervjuene at slike erfaringer med fysiske angrep og truende atferd er av svært alvorlig karakter. I all hovedsak opplevde informantene slik atferd da informantene var i barne- og ungdomsårene, eller da de var unge voksne.

Da Emma gikk på ungdomsskolen prøvde en medelev, som hun ikke kjente og som hun aldri hadde snakka med, å gå til angrep på henne. Basert på det han sa da han kom imot henne var det åpenbart at grunnen til angrepet handlet om hudfargen hennes. Hun forteller at det heldigvis var andre til stede som stoppet medeleven. En av de andre informantene, Wilma, forteller at hennes bror, som også er adoptert fra utlandet, ble banka opp på grunn av hudfargen. Mia forteller at når hun gikk på barneskolen var det en gutt på ungdomsskolen som hun synes var litt kjekk. En dag når hun og noen klassevenninner var på skolen kom han bort og plutselig la han en kniv mot halsen hennes og sa «dra hjem der du kom fra». Da Noah spilte fotballkamp på en bortebane på et mindre sted, opplevde han at publikum angrep ham og en lagkamerat, som begge er født i et afrikansk land, når de spilte. Publikum lagde apelyder og de kasta stein på dem på banen. Da Anna gikk på videregående, opplevde hun at en annen kunde der hun skulle hente kinamat oppførte seg veldig truende. Da hun sto og venta på maten sa han til henne: «Jeg har jobba i Thailand i 3 år, så når jeg ser sånne som deg så blir jeg bare sint, og hvis vi hadde vært på tomannshånd nå så skulle jeg gjort det ene og det andre». Anna synes situasjonen var veldig ubehagelig, og hun ble redd.

To av informantene har opplevd truende eller svært ubehagelige møter med det som kan karakteriseres som nazister, nynazister eller personer med nynazistiske holdninger. Theo forteller

at det møtte opp sju nynazister på arbeidsplassen hans som oppførte seg truende. Sånn han har forstått det hadde noen av dem sett ham på gata, og deretter funnet ut hvor han arbeidet. Andrea hadde en jobb ved siden av studiene, og i den forbindelse skulle hun levere noen papirer til et offentlig kontor. Hun leverte papirene til han som var vakt, som hun først oppfatta som en hyggelig eldre mann. Han spurte henne hvor hun var fra og hun oppga fødelandet fordi hun antok at det var det han ønsket å vite, men hun fortalte også at hun var adoptert. Han fortalte at han hadde vært sjømann og at han tilhørte en organisasjon som jobbet mye med dette med etniske grupper, og han spurte om hun ville høre mer om det. Egentlig hadde hun lyst til å be ham om å holde munn, men fordi hun var ei høflig jente lot hun han fortsette. Han begynte deretter å argumentere med at hun nok følte en lengsel til fødelandet, at hun ikke var norsk, og at hun burde dra tilbake dit. Han la også vekt på at landet hun kom fra var et fantastisk land, men at det var viktig at hun dro tilbake fordi:

... det var viktig at rasene bodde separat og at det var viktig at jeg i hvert fall gjorde det før jeg fikk barn, sånn at man i hvert fall holdt det helt rent (...). Altså her kom det en fra Equador som han måtte frakte så fort som mulig ned til Equador der hvor rasen hadde det bra. Det var ikke det at jeg skulle utryddes, men jeg skulle jo bare være med mine egne. Og dette hadde han liksom en veldig sånn sterk tro på, og veldig sånn at 'vi har det best når du reiser, og du vil ha de best når du reiser'.

Andrea forteller at det var en veldig rar opplevelse å møte en nazist som på en tilsynelatende hyggelig måte forsøkte å overbevise henne om viktigheten av at rasene holdt seg rene. Samtidig var hendelsen også skremmende. Hun tror ikke hun ville tillatt en slik samtale å utfolde seg nå når hun er voksen, men fordi hun var ung og høflig sa hun ikke ifra.

Selv om tallene fra spørreundersøkelsen viser at andelen som opplever fysiske angrep og truende atferd ofte eller svært ofte ikke er så høy, er det viktig å framheve at de som har slike erfaringer har stått i situasjoner der de har følt seg utrygge. Atferden de har blitt utsatt for er alvorlig, og i flere situasjoner har de også møtt på slik atferd når de har vært alene. Selv om majoriteten ikke har opplevd slike hendelser ofte, kan slike hendelser framkalle vedvarende frykt for at det skal skje igjen. En av informantene våre går eksempelvis på kampsport for å kunne være i stand til å forsvare seg dersom det er behov for det.

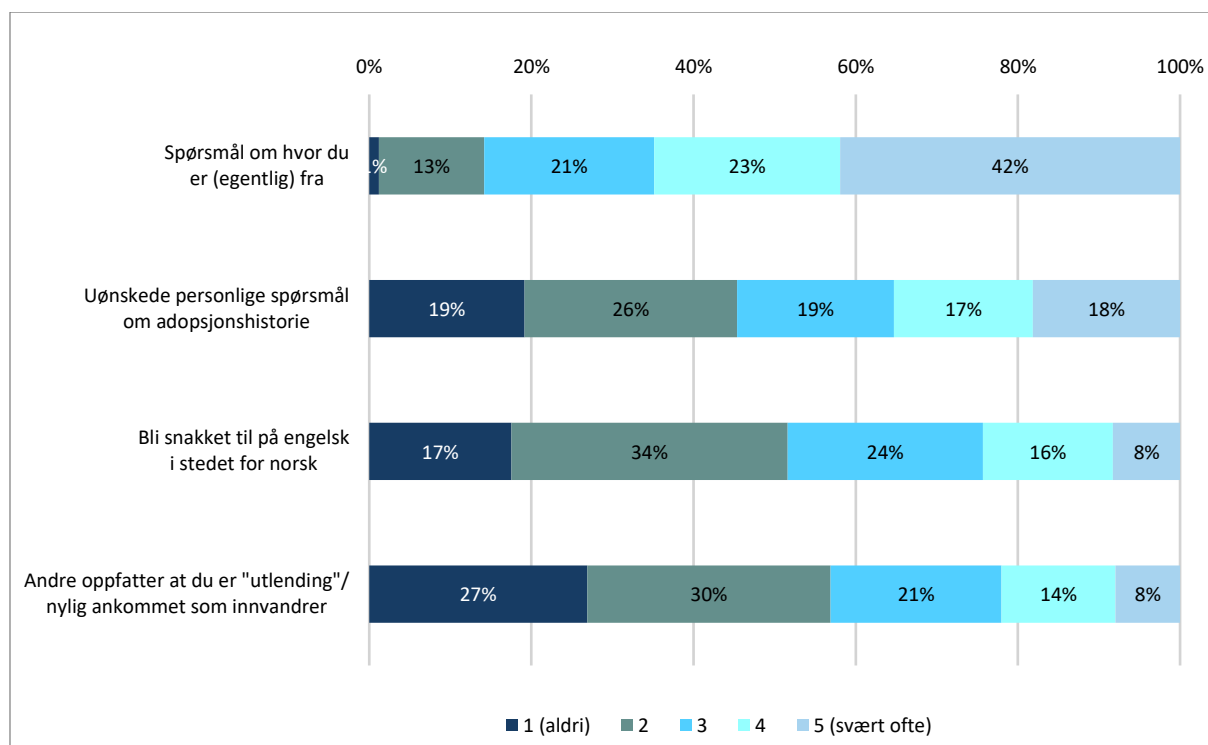
5.4 «Å bli plassert utenfor det norske»

Et gjennomgående tema i våre intervjuer er at folks atferd signaliserer at de utenlandsadopterte ikke helt hører til i Norge. En slik form for erfaring har vi kategorisert som å bli plassert utenfor det norske. I dette underkapittelet presenteres først omfanget av slike typer erfaringer basert på spørreundersøkelsen, før vi deretter går mer i dybden av hva disse erfaringene handler om basert på de kvalitative intervjuene.

5.4.1 Hvor mange opplever å bli satt utenfor «det norske»?

Med utgangspunkt i de kvalitative intervjuene har vi i spørreundersøkelsen stilt respondentene spørsmål for å fange opp omfanget av ulike typer erfaring med å bli holdt utenfor det norske.

Figur 5.4: Andel som har opplevd ulike typer erfaringer med å bli holdt utenfor det norske (skala fra 1-5 der 1 betyr «aldri» og 5 betyr «svært ofte».

*Skalaen 1-5 er som følger: 1 = aldri, 2 = sjelden, 3 = av og til, 4 = ofte, 5 = svært ofte

Hvis vi ser på andelen som har opplevd de ulike erfaringene av og til, ofte eller svært ofte (alternativ 3-5 sammenlagt), viser Figur 5.4 at fire av fem respondenter får spørsmål om hvor de er (egentlig) fra, og i overkant av halvparten får uønskede personlige spørsmål om sin adopsjonshistorie. I underkant av halvparten blir snakka til på engelsk eller antatt å være «utlending». Samtlige erfaringer er altså svært utbredt, selv om det varierer noe hvor hyppig hendelsene forekommer.

5.4.2 «Hvor er du fra?»

Når vi ser på de ulike spørsmålene i spørreundersøkelsen som ble presentert overfor ser vi at over 80 prosent svarer at de av og til, ofte eller svært ofte har opplevd å bli spurt hvor de (egentlig) er fra. I intervjuene kom det fram at et slikt spørsmål var noe et flertall av dem vi har snakka med har opplevd gjentatte ganger. Et stort flertall av informantene opplever at grunnen til at folk stiller dette spørsmålet er fordi de har en annen hudfarge enn majoritetsbefolkningen. Når de utenlandsadopterte svarer hvor de er fra, det vil si hvor de er vokst opp eller hvor de bor, slår ikke de som spør seg til ro med svaret, som Maria sier «det er ikke et godt nok svar». Spørsmålet om hvor man er fra, følges derfor ofte opp av spørsmålet «hvor er du egentlig fra?». Flere av informantene opplever spørsmålet som et signal om at den som spør, ikke ser på dem som helt norske, og at slutningen er basert på hudfargen deres.

Blant dem vi har snakka med, ser flertallet på seg selv som norske, men det er også noen som framhever mer «doble tilhørigheter». Særlig for dem som ønsker å definere seg som norske, kan det å bli stilt spørsmål om hvor man er fra oppleves som at man må forsvare egen identitet. Elias illustrerer dette:

Man skulle nesten hatt en femmer for hver gang man har fått det spørsmålet. Og da hadde vi fått det ganske godt vi alle sammen, tror jeg. Men for meg, så det føles nesten som at jeg ikke skal akseptere identiteten min. Jeg er norsk. Jeg er nordmann. Jeg har bodd i Norge hele mitt liv, bortsett fra de 6 månedene jeg ikke bodde her (...). Du føler nesten at du må forsvare identiteten din.

Spørsmålet om hvor man er fra stilles som oftest av fremmede eller personer de adopterte nettopp har møtt. Mia forteller at da hun var på vei hjem fra skolen, flere ganger opplevde at fremmede tok kontakt med henne for å finne ut av «hvor hun var fra»:

Når jeg var liten så var det mer sånn, jeg bare husker jeg ble stoppet rett fra skolen og der sto det to gamle damer på fortauet og de bare så ned på meg 'Hvor kommer du fra?'. Og jeg husker at jeg tenkte at dette her er utrolig frekt, men så er jeg jo utrolig høflig, så jeg svarte dem, mens jeg tenkte at det har de ... Dette er utrolig frekt. Også 'Hvor er foreldrene dine fra da?', for jeg sier jo alltid [stedsnavn]. 'De er herfra', 'Ja, de egentlige foreldrene dine?' (...).

De vi har snakka med, forteller at dersom de på spørsmål om hvor de er fra svarer at de er adoptert fra utlandet, er det gjerne slik at de da må svare på en rekke spørsmål om sin adoptivhistorie, slik Wilma poengterer:

(...) fordi at hvis jeg sier jeg kommer fra [sted i Agder], så får jeg den: ja, men hvor kommer du egentlig fra? Men hvis jeg sier at jeg kommer fra [sør-amerikansk land] og er adoptert, så får jeg alle de oppfølgingsspørsmålene som det medfører. Har du lyst å reise tilbake? Har du lyst å møte din biologiske familie? Har du lyst å melde deg på *Tore på sporet* eller *Sporløs*? Alle disse her spørsmålene i tillegg.

I og med at de utenlandsadopterte kan møte to litt ulike typer spørsmålsbatterier, opplever de å stå i en catch-22-situasjon. Dersom de ikke sier at de er adoptert, men svarer hvor de er fra, antar avsender likevel at de er innvandrere. Det resulterer i at de blir spurt om hvor de egentlig er fra. Dersom de sier at de er adoptert, for å unngå slike spørsmål, opplever de å bli stilt spørsmål om adoptivhistorie og familierelasjoner. De opplever dermed som en informant beskriver at «uansett hva du svarer, så vil du få oppfølgingsspørsmål».

5.4.3 Private spørsmål om adoptivhistorie

I spørreundersøkelsen var det i overkant av en tredjedel som oppga at de ofte eller svært ofte hadde fått uønskede personlige spørsmål om sin adoptivhistorie. Vi ser altså at det er noe færre som har opplevd å få slike spørsmål enn spørsmål om hvor man er fra, men det er likevel en betydelig andel som har opplevd å få slike uønskede spørsmål. I intervjuene gir informantene en rekke eksempler på ulike typer spørsmål og utsagn de har opplevd å få når det gjelder spørsmål om adoptivhistorie. Nedenfor følger noen eksempler på dette.

- Har du truffet dine biologiske foreldre?
- Har du vært tilbake?
- Hvor gammel var du da du kom til Norge?
- Hvorfor ble du adoptert?
- Hvorfor ville ikke moren din ha deg?
- Føler du at adoptivmoren er moren din?
- Har du lurt på hvordan det var hvis du hadde bodd der?
- Er søsknene dine også adoptert?
- Har du lyst til å melde deg på «Tore på sporet?»
- Har du et anstrengt forhold til foreldrene dine?

Eksempelene viser at spørsmålene om adoptivhistorie og familierelasjoner er av privat karakter, der de utenlandsadopterte forventes å si noe om relativt sensitive og emosjonelle sider ved sine liv til personer de ikke kjenner eller nylig har møtt. Elias poengterer at det å få slike spørsmål fra fremmede føles litt som om «noen står på intimsone mi og forventer en full avhandling». Han poengterer også at de personlige spørsmålene de stiller, ikke er vanlig i sosial omgang mellom fremmede: «Altså, jeg går ikke opp til hvem som helst andre og spør dem om sine dypeste traumer i livet eller vanskelige ting.»

Det å bli stilt spørsmål med forventning om å svare på dem, kan altså oppleves som sårt eller invaderende. Andre påpeker at de opplever spørsmålene som irriterende og kvelende, slik vi ser i utdraget med Victoria:

Også er det ofte veldig sånne spørsmål relatert til om jeg føler at min adoptivmor er moren min, da, og (...) vet du hvem foreldrene dine er, var det frivillig av foreldrene dine ... Ja, at det blir veldig mye sånn om historikken og hvordan ditt forhold til familien din er, som jo ofte er... jeg har ikke noe problem med å fortelle om det, og å forklare til vennene mine eller andre som er genuint interesserte. Men det er noe annet med dem som ofte bare spør 30 sekunder etter at man har blitt kjent med hverandre. Som ofte da bare spør og forventer et svar, rett og slett. Da blir det fort litt irriterende og litt kvelende, rett og slett.

For å redusere den emosjonelle belastningen ved å svare på private spørsmål om adopsjonshistorie er det noen som forteller at de har lært seg å svare på spørsmålene uten å forholde seg emosjonelt til det folk spør om. Eksempelvis forteller Olivia at hun «gir svar som ikke gir noe svar», svar som er «følelsesløse». I likhet med flere andre unngår hun å kjenne etter hvordan spørsmålene påvirker henne, og fordi hun har svart på spørsmålene mange ganger, blir responsen som gis «på automatikk».

Det at svarene gis på automatikk berører et annet sentralt poeng når det gjelder informantenes vurdering av hvordan de opplever spørsmål om hvor de er fra og private spørsmål om adoptivhistorie. Det er ikke nødvendigvis spørsmålene i seg selv, men at de opplever dette såpass hyppig, som oppleves som belastende. Mange av informantene opplever altså at det er omfanget som er det største problemet, og at det er her slitasjen ligger, slik Emma her illustrerer:

Ser jo det med, at folk bare: 'Å, folk blir så lett krenka. Vi prøver bare å være hyggelig'. Ja, jeg skjønner det, men det er jo sånn med måte som med alt annet, blir det veldig mye av én ting, så blir du sliten og lei av det. Selv om kanskje ikke du har spurt meg før, så er det garantert at alle de andre før deg har spurt meg. Så det handler ikke nødvendigvis om akkurat deg som person, men kanskje mengden til sammen – da føles det veldig voldsomt.

For noen informanter var spørsmålene en større belastning i barndommen, slik Nora poengterer:

Så det er nok mer det at jo større du blir, jo mindre krenket blir du over det. Jeg ble mer krenket som barn, for da gikk jeg litt mer i det, og så tenkte jeg Gud, jeg vil jo være som alle andre. Det er jo det man har lyst til, å være helt lik, ikke skille seg ut. Og så ser man jo etterpå at det er jo fint å skille seg ut.

For andre har det heller vært slik at de med tiden har blitt mer frustrerte og lei, noe som illustrerer den slitasjen omfanget av spørsmålene har hatt. Eksempelvis sier Emma at: «Før, så tror jeg jeg tålte det mye mer. Men nå i dag, så blir jeg sånn – er du helt seriøs? Er det der et greit spørsmål å stille?»

Noen informanter forteller også at de opplever at det ligger en forventning til hva svarene deres skal inneholde av informasjon. Maria tydeliggjør dette:

Og det er litt sånne typer spørsmål – med folk man akkurat har møtt. Jeg husker jeg satt på bussen en gang og jeg bare okay, alle kan høre denne samtalen. Dette er veldig ubehagelig, for jeg kjente ikke personen. Jeg satt bare ved siden av en random på bussen. Sånne typer situasjoner, sant. Ja, det er mye forventninger til at vi skal både svare og av og til og svare på en viss måte. Hvis man ikke gjør det, så blir det nesten litt sånn antiklimaks.

Elias opplever at de som spør, forventer at det at han er adoptert har vært problematisk for han:

For min personlige del, så har jeg ikke noe behov for å oppsøke noe slekt eller opphav der jeg kommer fra. Men det er jo veldig personlig og veldig individuelt for hver enkelt person. Men jeg føler nesten når jeg sier det, så er jeg nesten et grusomt menneske. Eller det... Det er ikke det svaret man vil ha, da.

I tillegg til at spørsmålene er for private, ser det også ut til at de adopterte opplever at det er bestemte forestillinger om hva de skal føle og hvordan de bør opptre når de er adopterte. Det er som om de forventes å framføre bestemte narrativer. Slik de forteller om det, er det tydelig at det forventes at de bør ha et ønske om å komme i kontakt med den biologiske familien, noe som illustrerer den betydning folk tillegger biologisk opphav. Flertallet av spørsmålene de får dreier seg om biologisk opphav, og det er færre spørsmål som omhandler relasjon til nåværende (adoptiv)familie. Samtidig som betydningen av biologisk opphav vektlegges som viktig for

tilhørighet, viser mangelen på spørsmål om relasjoner med nåværende foreldre at det også eksisterer en romantisk forestilling om adopsjon, slik Anna poengterer: «Veldig mange glemmer å spørre om relasjonen med mine nåværende foreldre, og de tar det for gitt at det er bra, fordi veldig mange romantiserer det her da, og at det er bra, og dermed så spør de rett og slett ikke». Imidlertid er det også noen som forventer at relasjonen til nåværende foreldre skal være vanskelig eller anstrengt, antakelig på grunn av manglende biologiske bånd.

En tolkning av hvorfor slike inngående spørsmål om adoptivhistorie kan oppleves som så tunge, er at de kan komme inn på sensitive temaer knytta til adopsjonshistorie og familierelasjoner. Det gjør at det er vanskelig å forholde seg til slike spørsmål. En annen årsak er at selv om spørsmålene kanskje ikke er ment sånn, blir de en påminnelse om annerledeshet. Det gir også et inntrykk av hvor viktig mange mener at biologisk opprinnelse er – en antakelse om at de adopterte enten har eller burde ha en annen tilknytning enn den norske. Det er en slags kjede, eller logikk i disse sosiale interaksjonene, som signaliserer til de adopterte at de ikke helt hører til i Norge. De blir først spurt hvor de er fra, så hvor de egentlig er fra, og deretter får de en rekke inngående og private spørsmål om opprinnelseslandet og adopsjonshistorien, fra personer de knapt kjenner. Når en slik logikk i sosial samhandling skjer gjentatte ganger, forsterker det opplevelsen av at andre forstår de adopterte som annerledes. En slik opplevelse forsterkes også av at de utenlandsadopterte opplever å bli plassert utenfor det norske på andre måter.

5.4.4 Annen atferd som signaliserer at man er plassert utenfor «det norske»

I det kvalitative materialet forteller informantene om andre eksempler på utsagn eller atferd som de opplever symboliserer andres forståelse av dem som «ikke-helt-norske» eller som «utenlandske». I spørreundersøkelsen så vi nærmere på et av de mest typiske eksemplene på slike utsagn eller atferd – det å bli snakka til på engelsk.

I intervjumaterialet forteller de som har opplevd å bli snakka til på engelsk, at det i likhet med spørsmål om bakgrunn, kan forstås som et signal på at andre ser dem som utenlandske eller som ikke-helt-norske fordi det også her er hudfargen som er utslagsgivende for atferden.

Det mest typiske eksempelet der dette skjer er på flyplassen, og Julia sier at:

Alle disse herlige Securitasvektene som snakker norsk til alle sammen som kommer før meg, og så er det liksom 'please put your bag on the...' – og jeg bare 'ja, du, det kan jeg gjøre, og det er greit'. Og så det som er litt interessant, er at noen av dem fortsetter å snakke engelsk når du snakker norsk. Det har jeg opplevd to ganger, faktisk.

Noen informanter mener også at de har opplevd en økning i det at noen snakker til dem på engelsk, spesielt i storbyer der det er blitt mer flerkulturelle samfunn. I dette utdraget fra intervjuet reflekterer en av informantene rundt årsaken til denne økningen:

Hvis jeg skal til Oslo, eller noen andre plasser rundt om storbyene, så er det jo veldig mange som begynner og skal snakke engelsk, det første de gjør. Men jeg merker, jo eldre jeg blir, jo oftere skjer det. Så det er vel noe med den tida vi er i, tror jeg, at det begynner å bli mer og mer flerkulturelle i Norge. Så det blir naturlig at folk bare gjør det. Så akkurat det... Jeg tenker ikke så veldig masse over det før det blir nevnt her, da. Men det er klart at man føler seg kanskje ikke så veldig norsk når det oppstår – der og da – sjøl om man er det.

Det er mulig å fortolke det informanten sier, som at han oppfatter intensjonen bak til å være en form for høflighet; at folk er blitt mer vant til at det er folk som snakker ulike språk og at de derfor velger å snakke på engelsk. Samtidig påpeker han at det gjør at han opplever at de andre ikke oppfatter ham som norsk.

Enkelte informanter mener også at disse opplevelsene kan være mer utbredt i møtet med enkelte deler av befolkningen. Victoria møter mange eldre i jobben sin, og forteller at de ofte snakker til henne på engelsk, eller at de snakker overdrevent sakte og tydelig:

Jeg drar jo innom ekstremt mange eldre, som er oppvokst i en annen tid og som ikke er så vant til adopsjon. Og da er det veldig mange som bare helt automatisk begynner å snakke engelsk til meg, og bare antar at jeg ikke kan norsk i det hele tatt. Og selv om jeg prøver å forklare at ja, men jeg kan snakke norsk og du kan snakke norsk til meg, så fortsetter de å

bare snakke engelsk, eller så snakker de veldig sakte og tydelig og skal liksom gjøre seg veldig godt forstått, selv om jeg prøver å gjøre det ganske klart at ja, men jeg kan norsk.

Som vi ser, blir informantene forstått som utlendinger eller innvandrere. Det resulterer i at folk de er i kontakt med bruker ulike språklige virkemidler for å gjøre seg forstått. Både det at folk snakker engelsk og det at folk snakker sakte eller veldig tydelig til dem, er vanlige opplevelser. Andre eksempler kan være utsagn av typen – «så godt norsk du snakker» eller spørsmål av typen – «hvordan tåler du vinteren her?».

Ser man disse opplevelsene i relasjon til at det også er ganske vanlig å få spørsmål om bakgrunn, ser vi at de utenlandsadopterte i hverdagen får en rekke små drypp som hele tiden signaliserer at deres tilhørighet til Norge vurderes ut fra hudfargen deres. Det forteller oss at i sosial samhandling mellom fremmede betyr hudfargen svært mye for hvordan man blir kategorisert, og at kategorien norsk fremdeles er en snever kategori som i liten grad rommer mangfold.

En slik tolkning underbygges av at informantene også på andre måter opplever at andre oppfatter de som ikke-helt-norske eller som innvandrere. Det å gå i typisk norske festklær eller å gjøre aktiviteter som oppfattes som typisk norske kan også utløse reaksjoner. Noah har for eksempel til stadighet opplevd å få kommentarer i skibakken:

Alltid når jeg skal ta skiheisen opp så er det alltid noen ved siden av meg som sier sånn 'Åja, er det første gangen?', 'Nei'. 'Er det med klassen?', 'Nei det er ikke det'. 'Åja er det sånn integreringskurs?', 'Nei, det er ikke det heller'. 'Åja, okey, du kjenner noen her eller?', 'Nei, jeg er her på dagstur alene'. 'Åja, ja, det er jo rått og tøft'. Så sier de 'hvor lenge har du holdt på med dette da?' 'Det blir 15. sesongen på telemark i år'. Da ser du at haka slipper og at de skjønner at nå er det helt krise, og da sier de ingenting (...). Jeg synes det er jævlig morsomt å kunne fortelle det der [til kameratene] etterpå for da har vi en god historie og le av. Men det er jævla flaut, at det fortsatt er sånn.

Eleanor forteller om hva slags reaksjoner hun fikk da hun gikk i bunad som barn: «I barneåra, hvor man får et spørsmål om hvorfor man går med bunad. Om du faktisk er egna til å gå i bunad. Det har gjort at jeg faktisk ikke har lyst til å gå i bunad».

Som allerede poengtert, ser hudfargen ut til å være en sentral markør for folks vurderinger av hvem som oppfattes å være norske og hvem som ikke oppfattes å være det. I flere sammenhenger, og da først og fremst av fremmede, opplever de utenlandsadopterte å bli kategorisert utenfor det norske. I sistnevnte eksempel, der egen norskhet signaliseres gjennom et tradisjonsrikt norsk klesplagg, ble den symbolske koblingen mellom hudfarge og norskhet understreket ved at noen kommenterte at Eleanor ikke egnet seg til å gå i bunad. En slik kommentar, sammen med andre erfaringer med å bli plassert utenfor det norske, vil kunne påvirke opplevelsen av tilhørighet til Norge blant utenlandsadopterte. Til sist i dette underkapittelet, skal vi innom to andre typer erfaringer, som også bidrar til å underbygge en forståelse blant de utenlandsadopterte om at det ikke er rom for at de kan definere egen tilhørighet slik de selv ønsker.

5.4.5 Oppmerksomhet rundt utseende

Et tema som er delvis beslektet med det å få spørsmål om hvor man er fra, er å få oppmerksomhet rundt utseende. Noen av dem vi har snakka med forteller at de har opplevd at deres utseende har gitt dem en oppmerksomhet som er ubehagelig og invaderende. To av informantene som er født i to ulike afrikanske land, forteller for eksempel at de gjentatte ganger har opplevd at fremmede spør om å få ta på håret deres, noe de opplever som et overtramp. Maria forteller:

Det er ganske gjennomgående helt siden jeg var liten. Apropos sånn annerledeshet, at folk er veldig opptatt av håret mitt. Veldig. Veldig glad i å ta på håret mitt og det er jo en intimsone som ... Ja, det blir nært, fordi jeg kjenner ikke dem. Eller, noen ganger gjør man det, men ofte ikke, og ja, jeg går ikke rundt og tar så mye på folk jeg ikke kjenner sjøl. Ja, det har egentlig vært helt siden jeg kom. Jeg husker ikke det sjøl, da, men jeg er blitt fortalt at når jeg var liten og det skjedde, så begynte jeg bare å grine. Når du er liten, så blir jo det litt skummelt. Men det har bare vært gjennomgående (...). Og når du er liten, så vil du bare være lik de andre (...) For meg som liten, da, det var veldig sånn utenforskapfølelse, fordi man ville være som alle andre.

Maria forteller at hun synes det er ubehagelig hvis moren tar henne på håret for å være god, fordi hun i så stor grad har opplevd at fremmede, og til dels kjente, har villet ta på håret hennes. Også Noah forteller at han i barne- og ungdomsårene opplevde at fremmede ønsket å ta på håret hans. Han forteller at det samme skjer med hans egne barn. Han forteller at fremmede personer kommer bort til han og sier: «kan jeg få ta på håret til sønnen din?». Vi ser altså at en slik praksis fremdeles gjør seg gjeldende. For dem som spør, kan det godt tenkes at de selv oppfatter at et slikt spørsmål kun viser nysgjerrighet, men som vi ser av det Maria forteller, oppleves det ubehagelig og som en invadering av intimsone. For Maria er det også slik at ubehaget har festet seg, og at ubehaget også har blitt overført til nære relasjoner. I tillegg ser vi at denne praksisen bidro til Marias opplevelse av utenforskap. Noah beskriver også denne praksisen som veldig invaderende, og han poengterer også dominansforholdet som ligger i dette. Han mener at dersom han skulle finne på å ta på håret til en hvit nordmann, hadde det møtt sterke reaksjoner: «Nei, det går ikke. Hvis en afrikaner gjør det, da blir du bura inne». Slike hendelser, der intensjonen bak antakelig ikke er forankret i nedvurderende holdninger eller fordommer, kan likevel ha stor innvirkning på individets opplevelse av å bli sett som annerledes og deres opplevelse av utenforskap.

Noen av informantene har også opplevd at personer i deres oppvekstmiljø har framhevet ansiktstrekk som nese eller øyne. For eksempel forteller Victoria, som er adoptert fra et asiatisk land, at hun prøvde å komme folk i forkjøpet når hun gikk på ungdomskolen og videregående ved være selvironisk rundt eget utseende: «(...) slapp av, jeg spiser ikke hunder, eller slapp av, jeg ser med øynene mine, fordi jeg fikk ofte mange kommentarer på øynene mine og, at jeg følte liksom det behovet at jeg måtte komme dem i forkjøpet». Kevin, som har opphav i en urfolksgruppe, forteller at han lenge vurderte å ta plastisk kirurgi på nesa si. Grunnen til at han hadde komplekser for nesa si var at han ble mobbet for det når han var barn:

Jeg ble kalt for koalabjørn når jeg gikk på barneskolen, så den nesen så jeg aldri på som så veldig pen (...). For den jo var på en måte sånn som mange indianere har, da er det litt buet, ikke rett som norske. Og det var kanskje, det er en ting som jeg liksom tenkte at jeg, eller husker at jeg hadde veldig lyst til å få operert, til å bli rett. Rett og slett bare fordi jeg ville, kanskje minimere mitt indianske utseende.

Det å få oppmerksomhet rundt utseende behøver imidlertid ikke alltid oppleves som noe negativt. Mia forteller at da familien flytta til Østlandet, ble hun sett på som litt annerledes og litt eksotisk fordi hun snakka en annen dialekt og fordi hun hadde svart krøllete hår. Følelsen av å være litt annerledes var imidlertid ikke negativt ladet. Hun opplevde at det gjorde henne attraktiv, og hun forteller at det var flere jenter som ønsket å være fadderens hennes da hun begynte på skolen.

Som vi ser, har flere av informantene på ulike måter opplevd at fysiske kjennetegn foruten hudfarge har gitt dem oppmerksomhet. For en del har oppmerksomheten vært uønsket og den har bidratt til å understreke at de av omgivelsene blir sett på som annerledes eller som ikke-norske. For andre har oppmerksomheten ikke vært utelukkende negativ. Dersom vi ser på når i livsløpet slik oppmerksomhet rundt utseende (negativ eller positiv) har funnet sted, har det i hovedsak skjedd i barne- og ungdomsårene. De andre erfaringene med å bli plassert utenfor det norske, som vi presenterte tidligere i dette underkapittelet, er derimot kontinuerlige erfaringer både i barne- og ungdomsårene og i voksen alder.

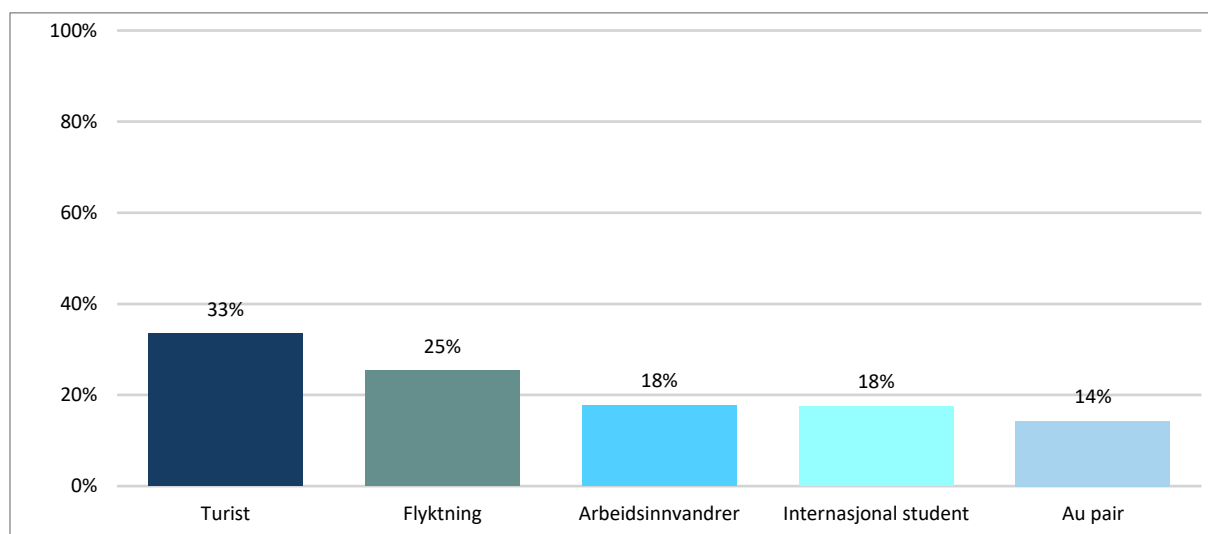
5.4.6 Å bli kategorisert ut fra bestemte stereotyper

Som vi har sett i delkapitlene overfor, er det slik at mange av informantene opplever at andre antar at de er utlendinger eller innvandrere. Ulik adoptivbakgrunn gjør at man blir assosiert med ulike grupper innvandrere. I den videre framstillinga kaller vi disse gruppene for «innvandrer-kategorier». Dette for å signalisere at de er å betrakte som analytiske kategorier. Vi ønsket å undersøke omfanget av slike erfaringer. I dette delkapittelet presenterer vi først omfanget av disse erfaringene. Deretter bruker vi intervju materialet til å beskrive hvordan slike erfaringer oppleves.

Hvor mange utenlandsadopterte opplever å bli assosiert med ulike innvandrer-kategorier?

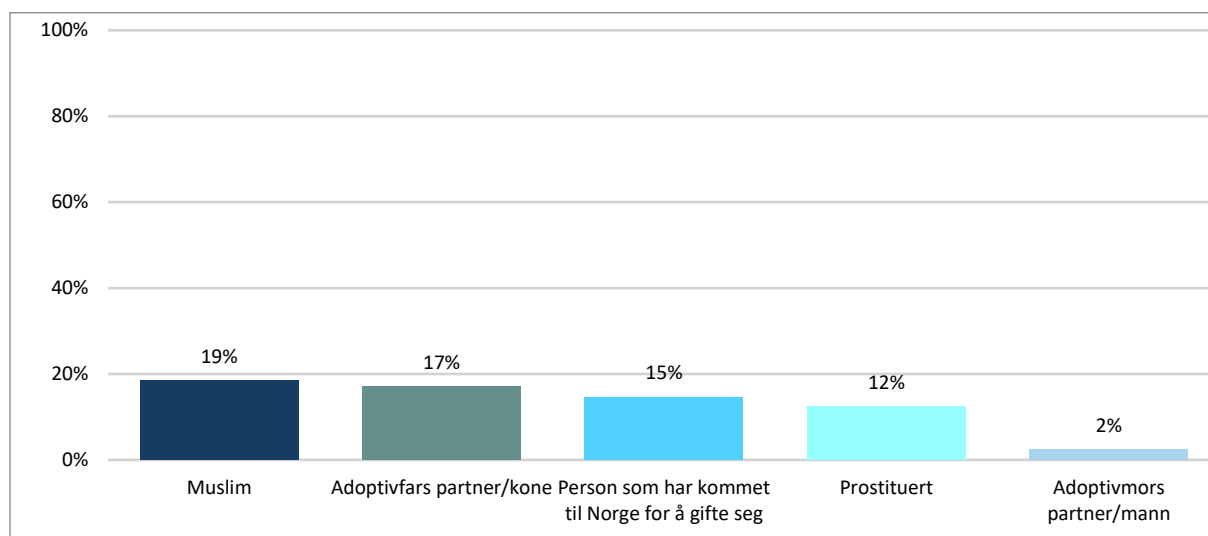
I spørreundersøkelsen spurte vi om respondentene hadde opplevd å bli assosiert med utvalgte innvandrer-kategorier, og flere svaralternativer var mulige. 25 prosent svarte at de ikke hadde blitt assosiert med noen av kategoriene, mens 9 prosent svarte «vet ikke».

Figur 5.5: Andel som har blitt assosiert med ulike innvandrer kategorier

Figur 5.5 viser at én av tre har opplevd å bli tatt for å være turist, mens en fjerdedel har blitt oppfattet som flyktning. I underkant av 20 prosent har blitt tatt for å være arbeidsinnvandrer eller internasjonal student, mens 14 prosent har blitt tatt for å være au pair.

Figur 5.6: Andel som har blitt assosiert med andre innvandrer kategorier

Figur 5.6 viser at i underkant av én av fem har blitt antatt å være muslim. Det er også i underkant av en femtedel som har blitt antatt å være adoptivfars partner eller kone. Til sammenlikning er det kun 2 prosent som svarer at de har blitt tatt for å være adoptivmors partner/kone. Videre har 15 prosent blitt tatt for å komme til Norge for å gifte seg, og 12 prosent for å være prostituert.

En mer detaljert analyse av hvordan svarene i Figur 5.5 og Figur 5.6 skiller seg mellom kjønn, aldersgrupper og landbakgrunn viser svært relevante forskjeller som samstemmer med klassiske stereotyper av ulike grupper. Det er primært kvinner som blir assosiert med å være au pair, adoptivfars partner/kone, prostituert eller for å ha kommet til Norge for å gifte seg. Menn derimot, er sterkt overrepresentert blant de som svarer at de blir antatt å være muslim eller flyktning.

Mellom aldersgruppene er det små forskjeller, men den yngste aldersgruppa (16-25 år) er naturlig nok overrepresentert blant de som har blitt tatt for å være internasjonal student. Den eldste

aldergruppa (46 år og eldre) er overrepresentert blant de som har blitt antatt å være prostituert, eller kommet til Norge for å gifte seg.

Sammenlikning av svar fra adopterte med opprinnelse fra ulike verdensdeler, viser tydelige forskjeller koblet til stereotyper. Adopterte fra Afrika har en større andel som antas å være muslim og/eller adoptivmors partner/kone. Adopterte fra Sør-Amerika har en overvekt av personer som har blitt antatt å være muslim og/eller flyktning, mens adopterte fra Asia oftere antas å være turist, aupair og/eller adoptivfars kone/partner.

Å bli antatt å være innvandrere

I de foregående delkapitlene viste vi hvordan de utenlandsadopterte på ulike måter opplever å bli plassert utenfor det norske, der hudfargen eller andre fysiske kjennetegn er grunnlaget for at de blir sett på som utlendinger eller noen med innvandringsbakgrunn. Som figurene fra spørreundersøkelsen viser kan det bety at man blir antatt å tilhøre en rekke ulike kategorier. Vi skal gå mer i dybden av noen av de mest typiske kategoriene i det kvalitative materialet. Men først vil vi utdype hvordan adopterte opplever å bli antatt å være innvandrere.

Det å bli sett på som en innvandrere eller utlending kan for det første oppleves ubehagelig fordi andre tilskriver deg en status som ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med hvordan du selv definerer deg. For det andre, handler det om at denne tilskrevne statusen gjør at du kan oppleve å bli definert ut av det norske. For det tredje, handler det om at en slik antakelse for mange gjør at de opplever at de blir utsatt for samfunnets fordommer overfor innvandrere. Når de utenlandsadopterte forteller at det å bli kategorisert som innvandrere kan oppleves som negativt ladet, handler det ikke om at de selv nedvurderer innvandrere og har fordommer overfor dem. Men at de opplever det som ubehagelig fordi de blir utsatt for samfunnets fordommer og stereotyper overfor innvandrere.

Blant dem vi har snakka med oppleves det å bli tatt for å være innvandrere noe ulikt, og noen opplever det mer belastende enn andre. For å vise fram noe av variasjonen, vil vi løfte fram to ulike tilnærminger. En av informantene, Andrea, har et stort behov for å ikke bli sett på som innvandrere. I likhet med flere andre vi har snakka med, handler det om at innvandrere forstås som en stigmatisert gruppe. Andrea forteller:

Jeg kjenner bare at jeg ikke vil bli definert som en av en gruppe som mange har et problematisk forhold til (...). Det er noe med å bli definert som noen som folk må ta stilling til (...). Da har man heller bare lyst til å bare være en av mengden, og ikke at noen skal føle at det er noe spesielt med deg liksom.

Samtidig som Andrea lar dette påvirke henne i hennes hverdag, for eksempel i valg av klær, synes hun det er veldig skamfullt at hun har dette behovet for å ikke bli sett på som en innvandrere: «Også synes jeg det er litt skamfullt at jeg har så stort behov for det. Fordi at det gjør meg jo ganske liten».

Denne motsetningen som Andrea påpeker, finner vi interessant. På den ene siden gjør hun en rekke grep for å unngå at fremmede ser på henne som innvandrere, samtidig som hun også kjenner på en skam ved at hun tenker sånn og handler på den måten hun gjør. Det gjør at hun føler seg som en lite åpen og tolerant person, noe som strider mot måten hun egentlig ser på seg selv. Hun er i jobben opptatt av at offentlige ansatte ikke skal møte de med en annen hudfarge enn majoritetsbefolkningen med fordommer og stereotyper. Når hun likevel handler som hun gjør for ikke selv bli assosiert med en innvandrere, skaper det en kognitiv dissonans, det vil si at følelser, tanker og atferd står i et motsetningsfylt forhold til hverandre.²⁹ Samtidig som Andrea opplever det som en belastning å bli antatt å være innvandrere, og at hun bruker virkemidler for å unngå det, forstår hun seg selv som å være på «innvandrernes lag». Hun er opptatt av at alle med en annen hudfarge enn majoritetsbefolkningen ikke skal utsettes for rasisme og diskriminering, og når hun snakker om dette samfunnsproblemet ser hun seg som «en av dem». Hun skiller seg utseendemessig også fra majoritetsbefolkningen i Norge. Det gjør at hun, i likhet med andre innvandrere, utsettes for rasisme og diskriminering.

²⁹ Se [Når atferden vår kommer i konflikt med et positivt selvbylde, skaper det et plagsomt ubehag \(psykologisk.no\)](https://www.ipsy.no/nyheter/2018/09/11/nar-atferden-var-kommer-i-konflikt-med-et-positivt-selvbylde-skaper-det-et-plagsomt-ubehag-psykologisk-no)

Olivia opplever det å bli antatt å være innvandrere som mye mindre belastende enn Andrea, og hun kategoriserer hendelser der det skjer som «rare». Olivia opplevde å bli sett på som innvandrere først på videregående, og hun hadde også slike opplevelser mens hun studerte. Hun forteller:

Og det som var litt snodig for meg da, var at jeg ble assosiert med å være utlending, som for meg var veldig sånn fremmed. Jeg var ikke vant til å representere noen sånn utlendinggreie, fordi alle fra nærmiljøet mitt, de kjente jo meg. Jeg hadde ikke tenkt så mye på det. Jeg visste alltid at jeg var adoptert, men jeg har bare aldri sett meg selv om utlending, tror jeg. Men det møtte jeg mye mer der, og jeg tror også en del ønsket at jeg skulle representere et eller annet jeg ikke kjente meg igjen i det hele tatt (...). Det var bare så tydelig at noen andre har noen forventninger til meg, som jeg verken innfridde eller hadde noen ambisjoner om å innfri.

Utenlandsadopterte opplever altså andres antakelse om å tilhøre ulike innvandrerkategorier på ulike måter. Til tross for noe variasjon i måten man fortolker en tilskreven status som innvandrere, er et gjennomgående mønster, blant de vi har snakka med, at de utenlandsadopterte opplever den antatte tilhørigheten til innvandrere som negativt lada. Dette skyldes nok først og fremst de erfaringer de har med å bli utsatt for samfunnets fordommer og stereotypier overfor innvandrere. For de utenlandsadopterte vi har snakka med kan det tidvis være vanskelig å avgjøre hvilken «innvandrerkategori» man antas å tilhøre. Enkelte av kategoriene som adopterte kan antas å tilhøre, er forbundet med færre fordommer fra samfunnet, eksempelvis turister eller internasjonale studenter. Imidlertid kan en slik tilskrevet status også innebære opplevd forskjellsbehandling, slik vi tidligere så i eksempelet om at man blir snakka til på engelsk på flyplassen.

Å bli oppfattet som prostituert eller som en som er i Norge for å gifte seg

I noen tilfeller kan det å antas å være innvandrere gi seg utslag i ubehagelige seksuelle tilnærminger eller antakelser om at de adopterte er i Norge for å finne seg en norsk mann. Victoria foreller for eksempel at hun av en mann har blitt spurt: «Hvor mye koster du?». Mannen antok åpenbart at hun var i Norge for å selge seksuelle tjenester. Blant respondentene i spørreundersøkelsen, svarer 12 prosent at de har en slik erfaring.

En mer utbredt erfaring blant dem vi intervjuer, var at andre antar at de adopterte er i Norge for å finne seg en partner, noe også 15 prosent i spørreundersøkelsen hadde opplevd. Julia illustrerer hvordan det kan oppleves å bli utsatt for en slik antakelse, ved å fortelle om en hendelse fra ungdomsårene. En gang hun var på butikken var det en mann som fulgte etter henne i butikken. Da hun sto i køen til kassa, tok han kontakt: «Ja, jeg har jo sett litt på deg da». Selv om Julia tydelig signaliserte at hun var der for å handle og at hun ikke ønsket å snakke med han, fortsatte han å prate til henne og han sa blant annet at «Jeg liker sånne som deg, sånne som kommer til Norge for å finne seg rike menn». Det er tydelig at mannen antar, på bakgrunn av Julias asiatiske utseende, at hun har kommet til Norge for å finne seg en mann. Det gjør at han tror at hun er tilgjengelig på en annen måte enn personer med typisk nordisk utseende. Til tross for Julias klare avvisning, fulgte mannen etter henne da hun gikk ut av butikken, og Julia opplevde det som veldig ekkelt. I en annen situasjon ble Julia utsatt for aggressiv atferd, på grunn av den samme antakelsen om årsaken til at hun var i Norge: «Og jeg har også fått sånne kommentarer hvis det har vært på restaurant, litt fulle folk, bare 'å, jeg blir så provosert når jeg ser sånne som deg, som utnytter norske menn, bare for å lure dem'».

Andre informanter forteller om opplevelser som ligner på Julias. Flere av de kvinnelige informantene forteller også at de flere ganger har opplevd at folk tror at de er sin fars «hentekone». I spørreundersøkelsen fanges en slik erfaring i hovedsak opp av kategorien «adoptivfars partner/kone», og vi ser at 17 prosent av respondentene oppgir dette.³⁰ Basert på intervjuene, ser det ut til slike situasjoner som oftest oppstår på restaurant, og atferden man møter består gjerne av blikk fra andre gjester. Flere forteller at de for å unngå slike ubehagelige blikk prøver å signalisere til omverden at de er far og datter. Andre forteller at de faktisk unngår å spise ute med faren sin. Olivia illustrerer hvordan det er å bli utsatt for en slik stereotypi:

³⁰ Det kan være noe overlapp mellom alternativene i spørreskjemaet som går på hvorvidt andre antar at man er en «person som har kommet for å gifte seg i Norge» og «adoptivfars partner/kone»

Litt av problemet med det, er jo at pappa er jo en hvit, eldre... Ikke eldre mann, han er ikke så gammel, men han blir 60 neste år. En ting som vi også har opplevd, som er litt interessant – og veldig ekkelt – det er jo at pappa er en sånn person som kan være sånn, han kan legge hånda rundt døtrene sine, på en måte, og hvis vi er ute og sånn, da har vi fått veldig mange stygge blikk, fordi at nå har jeg kommet i den alderen at det potensielt kan se ut som at han har satt seg på konebussen og henta seg ei lita, ikke sant. Og den er veldig ekkelt. Så jeg blir jo sånn at jeg passer på å liksom bare: 'Pappa! Pappa! Kan du lytte, på en måte, eller hvor er mamma hen?' Og det er jo så dumt, men det er jo fordi at jeg er usikker på det. Jeg synes det er ubehagelig. For jeg vil ikke at de skal tenke sånn om pappa. Jeg vil ikke at de skal tenke sånn om meg.

Vi ser at den samme stereotypien om at man har innvandret til Norge for å gifte seg, gir seg utslag i ulik type atferd ut fra hvem man er sammen med. Det er også tydelig at det er knytta et stigma til en slik stereotypi, og at det skaper ubehagelige situasjoner for de utenlandsadopterte når folk antar at de tilhører denne kategorien. Som vi var inne på, er flertallet av de utenlandsadopterte som forteller om slike erfaringer kvinner. Men også en av de mannlige informantene har slike erfaringer. En informant forteller at når han, en ung mann med mørk hud, er sammen med sin far, en eldre, hvit mann, kan det skape forvirring. Han opplever at han og faren blir møtt med antakelser om at de kanskje er i en parkonstellasjon: «Pappa er vel 74. Det er flere ganger hvor vi har vært ute og spist (...) og så kommer det en sånn kommentar, og så bare – tenker du virkelig at jeg er sammen med faren min? (...). Det er en ganske ekstremt ubehagelig opplevelse.»

Muslimer og flyktninger

I spørreundersøkelsen spurte vi informantene om de har opplevd å bli antatt å være muslim, noe 19 prosent svarer at de har opplevd. Vi ser at en slik kategori er dominert av de mannlige respondentene. Vi ser også at det er mennene som dominerer når det gjelder å bli antatt å være flyktning, som 25 prosent av respondentene har opplevd. En av informantene, som er adoptert fra India, forteller at han opplever at mange antar at han er muslim og at han en del ganger får mistenksomme blikk, særlig på offentlig transport. Han kjenner særlig mye på ubehaget like etter at det har vært utført islamistisk terror, fordi det da dominerer mediebildet. I slike perioder unngår han å ta offentlig transport. Spørreundersøkelsen viser at blant de adopterte er det særlig de som er adoptert fra Sør-Amerika som opplever at andre antar de for å muslim og/eller flyktning. I spørreundersøkelsen har vi kategorisert informantene basert på landbakgrunn fra ulike verdensdeler. Når det gjelder enkeltland har vi tatt utgangspunkt i landbakgrunnene som er hyppigst representert blant utenlandsadopterte i Norge. Det betyr at vi ikke har skilt ut Sør-Asia som egen kategori, men det er sannsynlig at også adopterte fra land som India og Sri Lanka opplever å bli kategorisert som muslim og potensiell terrorist, gitt fortellingen til informanten fra India.

Forventningen om å tilhøre lavere sosiale lag

I det kvalitative materialet kom det tydelig fram at når informanter blir tatt for å tilhøre bestemte innvandrer-kategorier assosieres dette samtidig med at de tilhører en befolkningsgruppe med lavere sosial status. I spørreundersøkelsen så vi på kategorien «au pair», der 14 prosent av respondentene har erfart å bli antatt å være «au pair». Det er i hovedsak kvinner som har opplevd en slik kategorisering. Olivia forteller at hun på ulike private sosiale tilstelninger har opplevd at noen av de andre gjestene tror at hun er au paires til barna i huset. Hun forteller at: «Jeg synes ikke det er noe skammelig å være au pair. Men jeg synes det er litt underlig at folk i norske hjem hvor jeg er på besøk spør om jeg egentlig skal gå og passe på barna, og snakker til meg på engelsk. Det synes jeg er kjemperart.» Slik Olivia fortolker det, opplever hun ikke at de som sier det mener noe vondt med det:

Kanskje jeg er litt sånn godtroende, men jeg tenker jo ikke at de mener noe vondt med det. Men de bare har en annen... Altså, de skjønner ikke hvorfor jeg skal være der, hvis ikke det er for at jeg er au pair. Så da er det på en måte det som er forklaringsrammen eller -modellen.

Slik vi forstår det, er Olivias fortolkning av enkelte av de andre gjestene at det er vanskelig for dem å forestille seg at noen som ikke er lys i huden kan være en gjest på lik linje med dem selv. Sammenliknet med de foregående stereotypiene, ser vi at fordømmene knytta til forestillingen om

au-pair'er skaper noe mindre ubehag fordi de andres atferd ikke er truende eller seksualisert, men kategorien er likevel negativt ladet siden man automatisk defineres utenfor visse sosiale lag i samfunnet.

Vi ser her at gjestenes stereotypier også har en klassesdimensjon, der folk som ikke lyse i huden assosieres med lavinntektsjobber og tilhørende lav sosial status. Noah illustrerer også at denne koblingen mellom etnisitet og klasse eksisterer i befolkningen, men på et annet område. Han forteller at han i jobben sin drar på befaring til folks private hjem, og i slike sammenhenger har han opplevd at noen ikke tror at han kan være «befaringsmannen», men at han er der for å tigge. Noah forteller om en mann som sa til ham da han i sitt yrke kom på befaring til en privatperson: «Men jeg har ikke tid deg nå, det kommer en annen fyr her, han heter for så vidt [det samme som deg] han også, han skal på befaring her, så jeg har ikke tid til noen, du må komme tilbake en annen dag, kom deg vekk». Slik Noah forstår det, forventer ikke kundene at en med hans hudfarge kan inneha et slikt yrke.

Erfaringene til de utenlandsadopterte, både når det gjelder det å bli sett på som innvandrere og særlig det å bli assosiert med bestemte innvandrer-kategorier, er at dette oppleves som stigmatiserende fordi det knyttes stereotypier og fordommer til flere av disse gruppene. Fortellingene er også interessante fordi de peker på mer allmenne utfordringer i samfunnet. Når våre informanter i så sterk grad har slike erfaringer, forteller det sannsynligvis også noe om de erfaringer andre med en annen hudfarge enn majoritetsbefolkningen møter på i sine hverdagsliv. Fortellingene til de utenlandsadopterte illustrerer også at hudfarge framstår som en vesentlig markør for om man av fremmede kategoriseres som norsk eller om man plasseres utenfor det norske.

5.5 Å bli utsatt for diskriminering på ulike grunnlag

I intervjumaterialet har vi også sett at enkelte informanter har flere minoritetsposisjoner, og de har opplevd at de utsettes for forskjellsbehandling ut fra begge posisjoner. Det kan gjøre dem mer utsatt. To av informantene forteller at det ikke bare er deres hudfarge, men også deres seksuelle orientering, som har gjort at andre har sett på dem som annerledes. Gjennom hele barneskolen opplevde en av informantene at han både fikk kommentarer som handlet om hans hudfarge og at han fikk kommentarer som handlet om at han ble oppfattet som feminin. Selv om dette gjorde at han ble mer utsatt, var det spesielt kommentarene om at han var feminin som opplevdes som vanskelige. Grunnen til at det var ekstra vanskelig var at han ikke skjønnte hva det handla om og hvorfor de sa det: «Men det ble mer på en måte noe som jeg ikke, jeg vet ikke, jeg skjønnte jo liksom at jeg var brun, men det at jeg var feminin, det var litt vanskelig å forstå.»

En av de andre informantene, som har en funksjonsutfordring, har liknende erfaringer. Han forteller at han ble mobbet på barneskolen og at de som mobbet tok tak i begge minoritetsposisjonene: «Det er jo ikke mange mørke som sitter i rullestol, og i hvert fall ikke på den tida der». Informanten opplever at grunnlaget for mobbingen er en sammenveving av hudfarge og funksjonsutfordringer, men der enkelte hendelser er forankra i hudfarge mens andre er forankra i funksjonsutfordringer. Informanten legger imidlertid mest vekt på betydningen av hudfarge som grunnlag for at han ble sett som annerledes og utsatt for mobbing. Broren, som også har en funksjonsutfordring, er adoptert fra et annet land enn vår informant, og er lysere i huden. Informanten mener at broren derfor har blitt ansett som norsk, noe som har gjort at han ikke har blitt sett som annerledes på samme måte som ham selv. Informanten forteller at dersom broren har fått kommentarer om annerledeshet har det handla om funksjonsutfordringen. Kontrasteringen til erfaringene til en yngre bror med funksjonsutfordringer, gjør at informanten framhever betydningen av hudfarge og at han legger mindre vekt på funksjonsutfordringene som grunnlag for å bli sett som annerledes. I det kvalitative materialet har vi ikke gått i dybden av og utforsket betydningen av det å ha flere minoritetsposisjoner, men materialet peker i retning av at det å ha flere minoritetsposisjoner kan oppleves og tolkes ulikt. For enkelte er det slik at de i større grad skiller mellom hvilke av minoritetsposisjonene som har gjort at andre har sett dem som annerledes, mens andre framstiller en større sammenveving av de ulike minoritetsposisjonene som årsak til den forskjellsbehandling de har opplevd.

Disse erfaringene understøttes også av analyser fra spørreundersøkelsen, der vi også spurte om respondentene hadde opplevd forskjellsbehandling på grunnlag av andre faktorer, deriblant seksuell legning og funksjonshemming. En kryssanalyse viser at personer som har opplevd forskjellsbehandling grunnet seksuell legning eller funksjonshemming også i større grad har opplevd å bli forskjellsbehandlet grunnet utseende eller bakgrunn i barne- og ungdomsårene. Dette understøtter at personer med flere minoritetsposisjoner kan være særskilt utsatt for forskjellsbehandling.

5.6 Oppsummerende betraktninger

Foreliggende nordisk forskning om diskriminering blant utenlandsadopterte viser at de opplever diskriminering på grunn av deres utseende på ulike måter: a) rasisme – fra rasistiske kommentarer eller rasistisk motivert vold, b) mistenkeliggjøring – for eksempel i sikkerhetskontroller og butikker, c) seksualiserte bemerkninger, d) erting, mobbing eller utestengelse i skolen, d) blikk etterfulgt av spørsmål fra personer de ikke kjenner om deres opprinnelse og tilhørighet, og e) direkte diskriminering – for eksempel at man ikke slipper inn på et utested (Henze-Pedersen & Olsen, 2017; Koskinen, 2015; Lindblad & Signell, 2008; Riley-Behringer et al., 2014; Rooth, 2002; Rørbech, 1989; Tigervall & Hübinette, 2010). I dette kapittelet har vi fått bekreftet at funn fra tidligere nordisk forskning i all hovedsak også er gjeldene for utenlandsadopterte i Norge, og vi har dokumentert både omfanget av og innholdet i slike erfaringer.

For det første, er et viktig funn at selv om hovedtyngden av dem som utsetter de utenlandsadopterte for forskjellsbehandling er fremmede og bekjente, er det likevel over én av fire som har opplevd forskjellsbehandling i nærmere relasjoner som nærmeste familie, andre slektninger og venner. Utenlandsadopterte som har ikke-adopterte søsken rapporterer i større grad om forskjellsbehandling i nærmeste familie enn de andre respondentene. Forskjellsbehandlingen de utsettes for i slike relasjoner består av et bredt spekter av erfaringer, og den kan variere mellom å være konkret til å være mer subtil eller ubevisst fra familiens side. Det er grunn til å tro at forskjellsbehandling fra familie (nærmeste familie og andre slektninger) er noe andre synlige minoritetsgrupper ikke opplever på samme måte. En slik forskjellsbehandling fra dem som står en nær kan også være enda vanskeligere å stå i enn de opplevelser som skjer i møte med fremmede, og den vil også kunne virke inn på tilhørighet til egen familie.

I spørreundersøkelsen kom det fram at to tredjedeler av respondentene opplevde å bli forskjellsbehandla av etnisk norske, mens cirka en tredjedel av respondentene svarer at de har opplevd forskjellsbehandling fra personer med innvandrerbakgrunn. Nesten samtlige i sistnevnte gruppe svarer at de har opplevd forskjellsbehandling fra begge hold, både personer med innvandrerbakgrunn og etnisk norske. I det kvalitative materialet blir forskjellsbehandling fra personer med innvandrerbakgrunn eksemplifisert med at man blir ansett å være for norsk. En slik dobbel ekskludering fra to hold, kan gjøre at utenlandsadopterte verken føler at de hører hjemme blant etnisk norske eller blant personer med innvandrerbakgrunn.

For det andre er et gjennomgående tema i våre intervjuer at hudfarge ofte tillegges vekt i de utenlandsadoptertes hverdagslige samhandling med den norske majoritetsbefolkningen. Folks atferd signaliserer på ulike måter at de utenlandsadopterte ikke helt hører til i Norge – de plasseres utenfor det norske. Dette er i tråd med tidligere forskning som særlig vektlegger folks nysgjerrige spørsmål om etnisk opprinnelse (Tigervall & Hübinette, 2010) og folks spørsmål om ens «riktige» (biologiske) familie (Henze-Pedersen & Olsen, 2017). Vår studie viser at det å bli plassert utenfor det norske kan skje på flere måter. Det å gå i typisk norske festklær eller å gjøre aktiviteter som oppfattes som typisk norske kan utløse reaksjoner fra fremmede. Flere av de adopterte forteller at folk automatisk snakker engelsk til dem eller at folk snakker sakte eller veldig tydelig. Analyser fra spørreundersøkelsen viser at de mest vanlige erfaringene når det gjelder å bli plassert utenfor det norske er å få spørsmål om etnisk opprinnelse og uønskede personlige spørsmål om sin adopsjonshistorie. Et sentralt poeng ut fra det informantene forteller er at det ikke nødvendigvis er spørsmålene i seg selv, men omfanget av spørsmålene som er det største problemet. Det er likevel slik at det å bli stilt spørsmål om adopsjonshistorie og familierelasjoner (i fødeland eller i Norge) oppleves å være for personlige. De kan også oppleves som invaderende og det kan være sårt å måtte forholde seg til. De utenlandsadoptertes fortellinger om at hudfarge framstår som en

vesentlig markør for om man plasseres utenfor det norske viser at dette er utfordringer som også andre synlige minoritetsgrupper opplever.

I tidligere forskning finner man at adopterte ofte blir antatt å være innvandrere eller utlendinger. Det fører til en spenning mellom indre og ytre identifisering: selv om de adopterte tenker på seg selv som for eksempel norske, svenske finske, blir de identifisert som utenlandske av andre (Dalen & Sætersdal, 1987; Irhammar & Cederblad, 2006; Koskinen, 2015, pp. 173-178, s. 173-178; Wyver, 2021; Zhao, 2019). Informantene i vår studie beskriver tilsvarende erfaringer. De utenlandsadopterte opplever den tilskrevne statusen som innvandrer og det å bli antatt å tilhøre bestemte innvandrer-kategorier på litt ulike måter, men et gjennomgående mønster i de kvalitative intervjuene er at dette oppleves som stigmatiserende fordi det knyttes stereotypier og fordommer til flere av disse kategoriene. Når de opplever en slik antakelse som ubehagelig handler det altså ikke om at de selv har negative holdninger overfor innvandrere, men at de opplever det som belastende å bli utsatt for samfunnets fordommer overfor innvandrere. Ser man alle de ulike typene erfaring med å bli plassert utenfor det norske i relasjon til hverandre, ser vi at de utenlandsadopterte i hverdagen får en rekke små drypp som hele tiden signaliserer at deres tilhørighet til Norge vurderes ut fra hudfargen deres. Det forteller oss at i sosial samhandling mellom fremmede betyr hudfargen svært mye for hvordan man blir kategorisert, og at kategorien norsk fremdeles er en snever kategori som i liten grad rommer mangfold. Dette samstemmer med funn fra «Integreringsbarometeret» der man har sett på hva befolkningen mener om hva som skal til for å bli sett på som norsk. Selv om det er «å respektere norske lover og politiske institusjoner» og «å kunne snakke norsk» blir vurdert som de viktigste kriteriene, svarer over halvparten at det å være født i Norge er et viktig kriterium, og en tredjedel mener at det å ha norsk avstamning er viktig (J.-P. Brekke et al., 2020).

For det tredje, ser vi at utenlandsadopterte også opplever mer direkte former for rasisme og diskriminering. Mellom 30 og 40 prosent av informantene har opplevd at de av og til, ofte eller svært ofte å bli utsatt for skjellsord, mistenkeliggjøring, seksualiserte kommentarer, eller å bli oversett eller ekskludert grunnet sitt utseende eller adoptivbakgrunn. I intervjuene kommer det fram at det særlig er i barne- og ungdomsårene at informantene har opplevd å få både skjellsord og kommentarer knytta til hudfarge eller andre fysiske trekk, selv om det også skjer i voksen alder. I barne- og ungdomsårene var det gjerne andre barn på skolen som utsatte dem for skjellsord, mens det i voksen alder gjerne skjer i møte med fremmede. I likhet med kategorien «Å bli plassert utenfor det norske» ser vi at det i de utenlandsadoptertes erfaringer med «Mer direkte former for rasisme og diskriminering» er slik at hudfarge eller ansiktstrekk i hovedsak oppleves å være en direkte eller tydelig årsak til atferden de opplever. Tigervalle & Hübinette (2010) viser at hudfarge blant utenlandsadopterte konstant tillegges vekt i deres hverdagslige samhandling med den svenske majoritetsbefolkningen, enten uttrykt som nysgjerrige spørsmål om etnisk opprinnelse eller som direkte aggressiv rasialisering. Vi ser at det samme mønsteret gjør seg gjeldende blant utenlandsadopterte i Norge, og at de utenlandsadopterte opplever at hudfargen i seg selv gir seg utslag i diskriminering og rasisme, og at hudfargen på noe mer subtile måter gjør at de plasseres utenfor det norske.

De mest utvetydige formene for forskjellsbehandling handler om å bli utsatt for skjellsord og fysiske angrep og truende atferd. Av respondentene har 13 prosent opplevd fysiske angrep eller truende atferd. Selv om denne andelen ikke er så høy, kan slike episoder sannsynligvis ha store konsekvenser for dem som opplever dem. Atferden en del av informantene i de kvalitative intervjuene har blitt utsatt for er alvorlig, og i flere situasjoner har de også møtt på slik atferd når de har vært alene.

Når vi ser på erfaringer med mistenkeliggjøring, ser vi at det kan gi seg utslag i diskriminerende atferd i ulike settinger, for eksempel at de blir utsatt for diskriminering av butikkansatte eller vektere, av kontrollører på kollektivtransport, i sikkerhetskontrollen på flyplass, i utelivsbransjen, eller i «stopp-og-sjekk» av politiet. Vi ser altså at mange utenlandsadopterte blir utsatt for diskriminering på en rekke ulike samfunnsarenaer. Imidlertid er det ikke bare offentlig og privat ansatte som utsetter dem for «et mistankens blick». Noen utenlandsadopterte opplever at ukjente i det offentlige rom mistenker dem for å være potensielle terrorister. I det siste har også flere av dem som er adoptert fra et asiatisk land opplevd mistenkeliggjøring for å spre koronasmitte.

Det er flest kvinner som rapporterer om uønsket seksuell oppmerksomhet basert på sitt etniske utseende. En del av kommentarene de får signaliserer at menn ser på dem som seksuelt tilgjengelige på en annen måte enn norske som er lyse i huden, noe som kan gi et ekstra lag av utrygghet. Ser vi disse seksualiserte kommentarene i relasjon til hva slags stereotyper de utenlandsadopterte utsettes for, ser vi at det er kvinner som i størst grad opplever å bli antatt å være i Norge for å finne en partner eller for å selge seksuelle tjenester. Dette er i tråd med tidligere forskning, der Koskinen (2015) viser at mens kvinnelige finske utenlandsadopterte opplever seksualisert rasialisering, opplever mannlige finske utenlandsadopterte å bli behandla som «den farlige svarte mannen» eller den «farlige utlendingen».

Samtidig som vi løfter fram at de utenlandsadopterte har ulike typer erfaringer med direkte former for rasisme og diskriminering, er det også viktig å påpeke at det er mange utenlandsadopterte som ikke har slike erfaringer.

6 Strategier for å håndtere forskjellsbehandling, rasisme og diskriminering

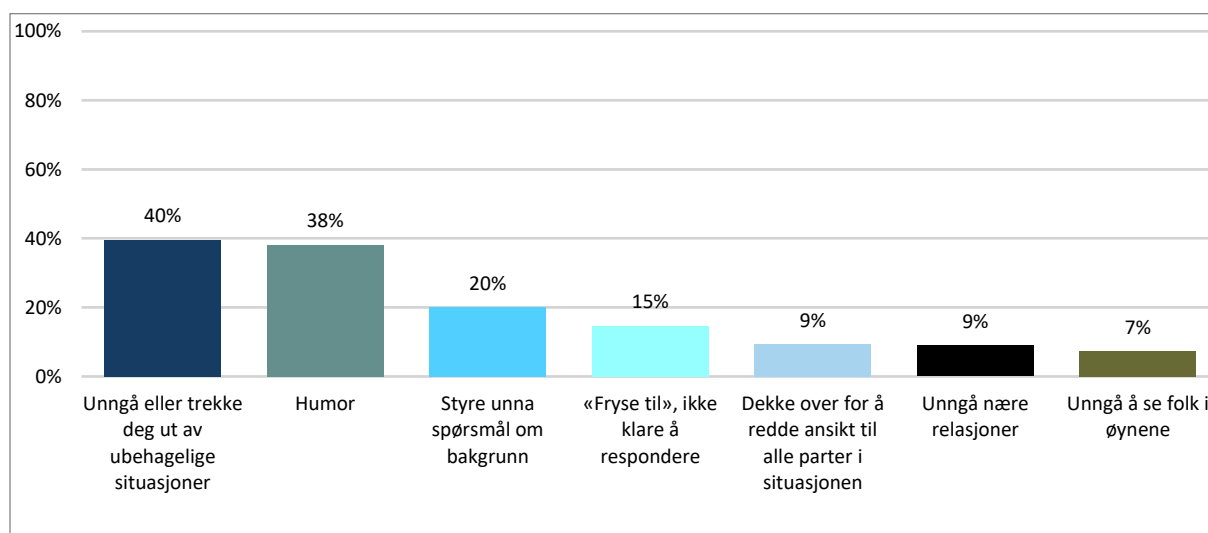
Basert på de kvalitative intervjuene og litteraturgjennomgangen identifiserte vi ulike strategier utenlandsadopterte benytter i møte forskjellsbehandling, rasisme og diskriminering, eller for å unngå slike uønskede opplevelser. I spørreundersøkelsen spurte vi nærmere om disse strategiene. Spørsmålet som er stilt for å undersøke ulike strategier er: «Hva gjør du for å beskytte deg mot potensielle ubehagelige opplevelser pga. din adoptivbakgrunn? Flere svaralternativer er mulig». Et svaralternativ på overnevnte spørsmål var også: «Jeg har ikke opplevd ubehagelige opplevelser pga. min adoptivbakgrunn». Blant respondentene overordna var det 20 prosent som svarte dette; blant kvinner og den yngste aldersgruppa (16-25 år) var andelen noe lavere. Dette innebærer at totalt 80 prosent utenlandsadopterte har hatt ubehagelige opplevelser på grunn av sin adoptivbakgrunn, og at det er noe overvekt blant kvinner og den yngste aldersgruppa.

I det følgende kapittelet presenterer vi strategiene de utenlandsadopterte rapporterer om, basert på data i spørreundersøkelsen og kvalitative intervjuer. I litteraturen snakker man om to typer hovedstrategier: unnvikelse og konfrontasjon (se feks. Koskinen, 2015). Noen av strategiene vi har identifisert er lette å kategorisere i disse to hovedstrategiene, mens andre ikke føyer seg like åpenbart inn i dem. Vi har derfor lagt til noen strategier, slik at kapittelet er delt inn som følger: 1) unnvikelsesstrategier 2) å signalisere norsk tilhørighet 3) å konfrontere 4) å la den andre personen bli flau og 5) å ignorere. De to første strategiene er delt inn i flere undertyper, mens de to siste ikke er det.

6.2 Unnvikelsesstrategier

Figuren under viser ulike strategier som grovt sett kan anses for å være unnvikelsesstrategier, selv om kategoriseringen kan diskuteres. For eksempel bør kanskje strategien med å «fryse til eller ikke klare å respondere» heller betegnes som en spontan reaksjon, snarere enn en strategi. Det den har til felles med de andre strategiene, er at den ikke bidrar til å konfrontere eller endre situasjonen mens den pågår. Over halvparten av respondentene har svart at de bruker minst én av disse unnvikelsesstrategiene.

Figur 6.1: Andel som har svart at de benytter ulike unnvikelsesstrategier (flere svaralternativer var mulig).

Totalt sett er det omtrent 70 prosent av respondentene som har svart at de har benyttet minst én av de ulike unnvikelsesstrategiene. Figur 6.1 viser at å unngå eller trekke seg ut av ubehagelige situasjoner eller å bruke humor er de to vanligste unnvikelsesstrategiene, som omtrent 40 prosent bruker. Andre relativt utbredte strategier eller reaksjoner er aktivt å styre unna spørsmål om bakgrunn (20 prosent), eller å «fryse til» eller ikke klarer å respondere (15 prosent). Videre er det i

underkant av 10 prosent som dekker over situasjonen for å redde ansikt, unngår nære relasjoner eller unngår å se folk i øynene. I delkapitlene nedenfor presenterer vi funn fra de kvalitative intervjuene som eksemplifiserer og utdyper innholdet i unnvikelsesstrategiene.

6.2.1 Å unngå situasjoner og å unngå spørsmål om bakgrunn eller nære relasjoner

I spørreskjemaet svarer hele 40 prosent at de unngår eller trekker seg ut av ubehagelige situasjoner som oppstår på grunn av adoptivbakgrunn. For flere av informantene kan det virke som om behovet for å unngå ubehagelige situasjoner har nedfelt seg i det man kan beskrive som en form for vaktksomhet eller beredskap. Vaktsonheten handler om å komme ubehagelige situasjoner i forkjøpet, slik at de ikke oppstår. Som Anna beskriver det: «Jeg føler ofte at jeg er på vakt, og spesielt blant nye folk». Noen av dem vi snakket med, forteller om det som kan beskrives som kontinuerlig beredskap. Flere bruker ord som indikerer at de opplever seg fysisk utsatt. De sier at de har en opplevelse av at de må forsvare seg, at de er redde og at de gjør bestemte ting for å føle seg trygge. De beskriver en følelse av at det hele tiden ligger en mulighet for at det oppstår ubehagelige situasjoner i sosiale settinger, slik Anna beskriver det: «Det er det som er litt kjipt med de situasjonene er at det kan komme når som helst». Anna er den informanten som tydeligst beskriver opplevelsen av å være utsatt og utrygg. Hennes måte å håndtere disse følelsene på, har vært å begynne på kampsport, slik at hun har mulighet til å forsvare seg – til tross for at hun ikke har opplevd å bli fysisk angrepet. Strategien med å lære kampsport kan anses for å være en konfronterende strategi, men slik den framstår her, handler den mest om at Anna forbereder seg på å komme seg ut av en truende situasjon om den oppstår.

Vaktsonheten ser ut til å være spesielt stor i det offentlige rom og i settinger hvor de adopterte møter nye mennesker, som Elias beskriver: «Er du rundt de nærmeste, eller rundt folk du kjenner, så er det null problem. Men det er klart at med en gang jeg skal reise utafør fylket, så kommer den usikkerheten». Noen av informantene tar forholdsregler for å unngå ubehagelige situasjoner. Victoria forteller for eksempel at hun spør hva slags folk som kommer på en fest hun er invitert på, for å sjekke om det er folk som er vant til å omgås «sånne som meg»:

Jeg blir litt ekstra føre var, fordi jeg vet hvordan de kan være. Jeg har jo opplevd det selv, hvilke fordommer de har og hvordan type kommentarer de fort kan lire av seg. Og bare sånn for å helgardere meg og vite hva det er jeg har i møte, spør jeg dem hvordan er det de er? Og er de vant til sånne som meg?

Å unngå nære relasjoner kan anses for å være det mest ytterliggående eksempelet på unnvikelsesstrategier. Av respondentene svarer 9 prosent av i spørreundersøkelsen at de brukte denne strategien. En slik strategi kan få store konsekvenser for hvordan man lever livet sitt. Robert forteller at det å unngå nære relasjoner har det vært en sentral strategi for ham gjennom livet. Strategien innebar at når folk kom for tett på ham, trakk han seg unna: «Ofte når ting har gått bra har jeg flagga ut – jeg ville ikke bli for personlig kjent med folk». Roberts historie er særegen fordi han er adoptert fra et europeisk land, og dermed kunne skjule at han hadde bakgrunn fra et annet land. For Robert var opplevelsen av å skjule sin bakgrunn såpass sterk at når han senere i livet har blitt mer avslappa og har begynt å fortelle folk om sin bakgrunn, så beskriver han det som «å komme ut av skapet».

Noen av informantene forteller at de er oppmerksomme på hvordan de fysisk fører seg og plasserer seg når de er sammen med ukjente mennesker. I likhet med 7 prosent av dem som svarte på spørreundersøkelsen, unngår Anna å se fremmede i øynene når hun går på gata eller er på offentlige plasser. Emma og Wilma beskriver at de er spesielt påpasselige med hvordan de oppfører seg når de er inne i butikker. Begge forklarer at de holder hendene godt synlig, slik at ingen skal mistenke dem for å stjele. Eleanor forteller at i settinger hvor hun ikke kjenner folk, forsøker hun å gjøre seg minst mulig synlig:

Jeg stiller meg ikke først i køen, for å si det sånn. På kurs og sånt, så går jeg helst helt bakerst. Spesielt hvis det er noen høye, så skjuler jeg meg litt bak der. Jeg prøver bevisst ikke å stikke meg ut. Men jeg føler jo at jeg stikker meg ut. Når du er på et kurs, så er det litt sånn der – å, er jeg den eneste mørke her? Det er ingen andre her. Du kikker deg rundt, ikke sant.

Strategien handler til en viss grad om å unngå å bli sett som annerledes, men den kan også handle om å unngå å få spørsmål om a. I adoptivbakgrunn. I spørreskjemaet oppgir 20 % at de styrer unna slike spørsmål. I intervjuene forteller flere også om denne strategien, som også kan karakteriseres som en form for vaksomhet. For eksempel forteller Maria at hun er «blitt ekstremt flink til å dreie samtalen over på noe annet» om hun er på fest og noen begynner å spørre om bakgrunnen hennes. Robert forteller at for å unngå spørsmål om sin bakgrunn, lærte han seg å være «på hugget» i sosiale situasjoner for å ha kontroll på samtalen, «jeg begynte med det i 20-årsalderen og så øvde jeg og øvde». Han forklarer at han ble ekspert på å skifte tema om det kom spørsmål om oppvekst og bakgrunn.

6.2.2 Å bruke humor for å være i forkant

Av respondentene i spørreundersøkelsen, svarte en stor andel – 38 prosent – at de brukte humor for å beskytte seg mot potensielt ubehagelige opplevelser på grunn av sin adoptivbakgrunn. Humor kan brukes for å konfrontere folk, avvæpne en situasjon, eller for å håndtere rasisme og forskjellsbehandling i etterkant av slike episoder. Når såpass mange respondenter svarer at de bruker humor i spørreskjemaet, er det sannsynligvis bredden i slike situasjoner vi fanger opp. Derfor kan det ved første øyekast virke overraskende at vi her har valgt å kategorisere humor som en form for unnvikelsesstrategi. Årsaken er at når vi ser hva informantene forteller, fremstår humor ofte som mer *defensiv* strategi for å foregripe rasisme eller kommentarer om annerledeshet. I noen tilfeller har informantene endret syn på bruk av humor som strategi gjennom livet. Flere forteller om humor som en forsvarsmekanisme de brukte da de var yngre, som de har benyttet mindre etter hvert som de har blitt tryggere på seg selv.

For eksempel sier Hannah, som er adoptert fra et afrikansk land, at hun fortalte mye negervitser da hun var yngre – noe hun i voksen alder oppfatter som et tegn på at hun hadde «internalisert rasismen». Hun forteller følgende anekdote fra ungdomstida:

Vi står på en Rema-butikk, og jeg er der med en gjeng med hvite venner. Og så har vi handla masse mat. Alle bæreposene ligger der. Og så sier jeg drithøyt, både så de i kassa, de andre gjestene og vennene mine hører, at 'dere må ikke tro at bare fordi at jeg er neger, så skal jeg bære alt'. Ikke sant, og da begynte alle sammen å le. Men det er klart, når jeg ble voksen, så skjønnte jeg jo at det var på en måte internalisert. Det at jeg hadde sånne aggressive jokes, på å være brun, gjennom videregående, det gjorde at det var ikke noe rom for at noen andre skulle sette meg i den båsen, fordi alle mine jokes handla om hvordan hvite ser på svarte. Nå synes jeg det er flaut. Jeg møter jo voksne adopterte, spesielt fra små steder, som jeg kjenner meg igjen i. Jeg hører nøyaktig, nesten ordrett, de samme vitsene. Og nå har det liksom gått 40-50 år. Men jeg forstår at det er en sånn overlevelsesmekanisme som noen har brukt for å hindre at mobbing eller en type rasisme skulle sette i gang, og andre har brukt det for å på en måte «eie» det.

Hannah beskriver hvordan hun i etterkant ser at hennes måte å bruke humor på, var en forsvarsmekanisme for å komme folk i forkjøpet og for å «eie» situasjonen. Vendepunktet for henne var at hun reiste til USA som au pair året etter videregående: «Da hang jeg bare med sånne militante svarte afrikanere. Så etter det så lærte jeg at jeg ikke skulle fortelle negerjokes om meg selv». Maria, som også har afrikansk bakgrunn, forteller at hun også vitset mye på egen bekostning på ungdomsskolen. For eksempel kunne hun si at vennene ikke måtte slå av lyset, fordi hun ikke kom til å synes. Hun beskriver det som «helgardering». På samme måte som for Hannah, forteller Maria at det handlet om å komme andre i forkjøpet og å «eie» situasjonen:

Det er liksom den coping-mekanismen, for å avvæpne situasjonen. For du vet at det kommer. Så hvis jeg sier det først, så «eier» jeg den situasjonen. På den tiden, så kan jeg huske at jeg tullet mye med sånne ting som jeg ikke har noe behov for å gjøre i dag. Men det var jo for å komme dem i forkjøpet. Da har jeg satt spøken, så da slipper det å bli mot meg.

Som sitatet viser, har ikke Maria lenger det samme behovet for å vitse med seg selv som hun hadde da hun var tenåring. Hun knytter det til at hun har blitt tryggere på seg selv. En av de andre informantene, Jack, reagerer på at en bekjent som også er adoptert vitset mye om egen hudfarge og kaller seg selv «neger»: «Jeg syntes det var utrolig døvt. Jeg klarte ikke å sette fingeren på det,

men jeg følte at han selger seg selv ut, på en måte. Jeg skjønner at det er overlevelsesstrategi, men det er døvt for alle andre som blir dratt med i det dragsuget».

Når Julia snakker om humor som strategi, er det med en viss dobbelthet. Hun legger vekt på at humor er viktig for henne og at hun er en person som kan tulle med det meste. Men hun beskriver også humor som en forsvarsmekanisme, slik informantene over gjør, og sier at hun ofte «tar de kommentarene selv, før noen andre rekker å ta dem». I det følgende sitatet ser man også at hun i stor grad bruker humor for å lette situasjonen for de andre – for at de ikke skal bli forlegne om de sier noe knyttet til hennes bakgrunn som kan oppfattes feil:

Ja, jeg har blitt veldig sånn at jeg tåler ganske mye. Nå er det ikke så mye som egentlig går inn på meg lenger – mye fordi at jeg tuller mye med det sjøl, så jeg lager rom, i hvert fall for de rundt meg, til å tulle med det. Jeg synes at det er helt greit, sånn på daglig plan, du vil jo ikke drite ut noen. Du vil ikke gjøre andre utilpass, fordi at jeg har ikke lyst å være en sånn person man ikke kan tulle med. Jeg tuller med det meste.

Slik sett kan bruk av humor være beslekta med strategien vi beskriver under, «å redde ansikt». I likhet med Julia, beskriver også andre informanter at det er viktig å kunne spøke med sensitive temaer, også for sin egen del. Oliver forteller at han håndterer episoder hvor han har vært utsatt for forskjellsbehandling gjennom å tulle til vennene sine om det etterpå. Noah bruker også humor for å slå litt hull på det han oppfatter som et overdrevent fokus på politisk korrekte holdninger om hudfarge og annerledeshet. Humor er altså en strategi som kan ha flere funksjoner, men i vårt datamateriale beskriver informantene humor først og fremst brukt for å foregripe ubehagelige situasjoner.

6.2.3 Å «fryse til», ikke greie å respondere

Av respondentene i spørreskjemaet, svarer 15 prosent at de reagerer med å fryse til eller ikke greie å respondere. Vi finner en kjønnsforskjell her; kvinner reagerer oftere på denne måten enn menn. Det ser ut til å være en strategi – eller snarere en reaksjon – i situasjoner hvor informantene er redde og utrygge, gjerne fordi de er alene og opplever situasjonen som uforutsigbar. Anna forteller om flere ubehagelige episoder på butikken og på treningssenteret, hvor menn kommer med tilnærmelser under antakelsen om at hun kan være (seksuelt) tilgjengelig på en annen måte enn andre norske kvinner, fordi hun har asiatisk utseende. For eksempel antar en del menn at hun er fra Thailand og at hun er i Norge for å finne en norsk ektemann. I andre situasjoner har hun opplevd at menn blir sinte fordi de ikke liker asiater. Slike episoder kommer ofte uten forvarsel. Hvis det er flere andre til stede, mannen ikke virker aggressiv og det er «midt på lyse dagen», hender det at hun forsøker å forklare at hun ikke er interessert – selv om hun ofte opplever at det er nytteløst. Om hun er alene og blir redd, er hennes respons hovedsakelig å forsøke å komme seg raskest mulig ut av situasjonen.

Olivia beskriver at hun noen ganger når hun blir møtt med rasisme, ikke vet hvordan hun skal reagere. Hun beskriver liknende situasjoner som den Anna forteller om over, hvor menn kom med seksuelle tilnærminger til henne: «Det var så ubehagelig at jeg hadde ikke noen konkret måte å forholde meg til det på. Jeg prøvde egentlig bare å stikke av og komme meg ut av situasjonen, for jeg syntes det var kjempeubehagelig». Hun forteller også at hun kan resignere i settinger hvor hun opplever at hun ikke har noe valg, fordi det står for mye på spill. Ett eksempel er fra flyplassen, dersom hun blir stoppet i passkontrollen og er redd for at hun skal miste flyet sitt: «Da har jeg ikke noen strategi for hvordan jeg skal forholde meg til det. Da prøver jeg bare å løse et problem, jeg må få tilbake passet mitt, sånn at jeg rekker flyet, fordi jeg har ikke penger til å betale den billetten på nytt». Det er ikke mulig å unngå eller å trekke seg ut av slike situasjoner, og å konfrontere personen i passkontrollen er mer risikabelt enn å forholde seg passivt, fordi det kan føre til at mer tid går tapt.

6.2.4 Å dekke over, redde ansikt

I spørreundersøkelsen svarte 9 prosent at de bruker strategien «dekke over for å redde ansikt til alle parter i situasjonen». Noen av våre informanter eksemplifiserer denne strategien. Det ser ut som om tendensen til å «redde ansikt» er vanligst i situasjoner hvor informantene ikke opplever at de blir utsatt for direkte rasisme, men snarere blir møtt med overdreven nysgjerrighet på sin

bakgrunn, uvitenhet eller stereotypiske forventninger. Ubehaget ved å si ifra, bryte med forventninger, skape ubehag hos den andre og hos seg selv kunne i disse situasjonene unngås ved å være medgjørlig eller til og med leve opp til stereotypien, for eksempel gjennom å late som man er utlending. Som Eleanor sier det: «Ja, og så er det jo litt sånn som vi mennesker ofte er, vi prøver liksom å glatte over ganske mange settinger, så det er den strategien du går for». Mia beskriver hvordan hun gjør sitt beste for å signalisere så fort som mulig at hun er norsk når hun er i passkontrollen, for å beskytte seg selv og dem som jobber der, fra å «drite seg ut». Hun ser på det som et slags samarbeidsprosjekt:

Jeg er opptatt av å fort bli definert som norsk i alle sånne sammenhenger. Jeg kan snakke norsk, hvis du skjønner, når jeg står i passkontrollen, jeg vil så gjerne beskytte meg selv og dem fra å drite oss ut. Og da blir det sånn, her har vi et samarbeidsprosjekt, jeg har kommet til deg i tollen, og nå må vi bare sørge for at dette blir fint (ler). Hva med å gjøre det litt sammen nå? Og det føler jeg litt ansvar for, og da tar jeg ansvaret med å hjelpe dem gjennom å snakke norsk. For jeg syns at det blir flaut for dem.

Flere av dem vi intervjuer beskriver at de ofte hjelper andre ut av ubehagelige situasjoner når de stiller spørsmålet om hvor den adopterte er fra, eller spørsmål om bakgrunnen. Wilma forteller at hun ofte svarer på slike spørsmål, selv når hun egentlig ikke vil: «Jeg har ikke lyst til å gjøre folk forlegne. Det er litt i min natur. Jeg har ikke lyst å gjøre dem forlegne og si 'du, det ønsker jeg ikke å svare på'». Noah forteller at når folk spør hvor han er fra, så spør han ofte tilbake med en gang om de lurer på hvor han er opprinnelig fra, eller hvor han har vokst opp. Han forklarer det med at han «gjør det lettere for dem» på det viset, «fordi du ser at øyene er kjempestore og de er liksom 'vær så snill å ikke ta dette her feil'». Når han ser at folk blir engstelige for at de har trådd feil, redder han situasjonen med å vise at han ikke er «hårsår», og forteller både hvor han er oppvokst og hvor han er født. Noen ganger bruker han samme strategi også når han blir utsatt for det han oppfatter som rasisme: «Hvis jeg merker at andre blir ukomfortable med at jeg konfronterer dem med at de er rasister, så kan jeg skåne dem for det, selv om jeg egentlig har lyst til å lage mayhem».³¹ Det kan virke som om det er reaksjonen til den andre personen som er avgjørende for hvorvidt han hjelper andre med å redde ansikt. Dersom han merker at de blir engstelige og ikke mente noe vondt med det de sa – selv om det kan oppfattes som rasistisk – bidrar han til å hjelpe dem ut av situasjonen.

Lillian går noen ganger enda lenger, ved at hun unngår å fortelle at hun er norsk når noen tar henne for å være utlending. Hun forklarer at hun i situasjoner hvor folk snakker engelsk til henne automatisk, noen ganger lar være å svare tilbake på norsk, men i stedet fortsetter samtalen på engelsk. Det skjer for eksempel i butikken, når folk i kassa spør om hun vil ha pose på engelsk. I likhet med Noah legger hun vekt på det hun oppfatter som intensjonen til den andre personen: «Jeg føler det er lov å ta feil. Jeg vil ikke drite dem ut. For jeg merker på en måte om det er ondsinna eller om det bare er en misforståelse». Hun forteller om en situasjon på togstasjonen hvor en dame kom bort til henne for å tilby hjelp da sønnen hennes slo seg vrang:

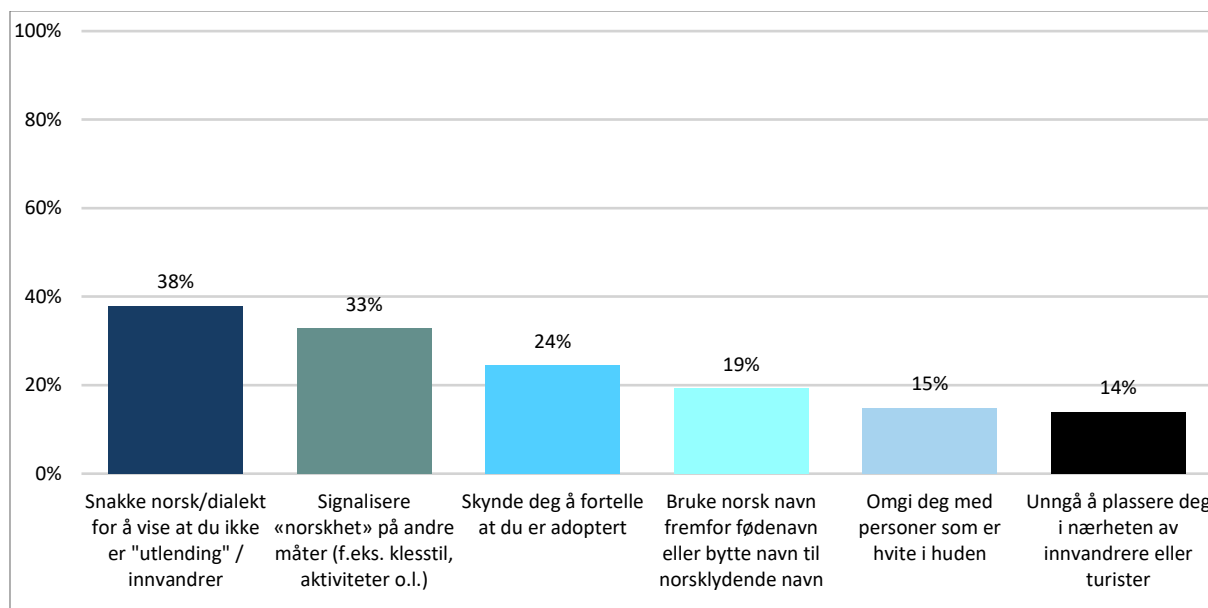
Da kom det ei eldre dame bort og snakka engelsk til meg. Og hun var norsk, for det sa hun, at hun vokste opp der og der. Og hun spurte hvor lenge jeg hadde vært i Norge. Og da sa jeg bare «fire år», fordi jeg syntes hun var så snill. Hun ville bare hjelpe. Og da spurte hun om faren var norsk. Og så sa jeg ja, det er han. Og da hadde vi en kjempelang samtale på engelsk, sjøl om begge to var norske. Når det er sånn, da har ikke jeg hjerte til å bare – «nei, jeg er norsk». Du kan snakke norsk til meg. Så det kommer litt an på settingen også, da.

I denne situasjonen endte Lillian opp med å spille med og leve opp til bildet kvinnen hadde av henne som utlending – hun fortsatte å snakke engelsk, og sa at hun hadde bodd i Norge i bare fire år. Hun beskriver det som at hun ikke «hadde hjerte» til å fortelle at hun var norsk – for da ville kvinnen kanskje bli forlegen, og det ønsket hun ikke fordi hun opplevde at kvinnen mente vel.

³¹ Mayhem er et uttrykk som stammer fra engelsk, som betyr kaos, vold eller skade. Her bruker informanten det i overført betydning, dvs. å «ta konflikten» eller konfrontere.

6.3 Å signalisere norsk tilhørighet

Figur 6.2: Andel som har svart at de benytter ulike strategier for å signalisere «norskhet» (flere svaralternativer var mulig).

Figur 6.2 viser ulike strategier utenlandsadopterte bruker for å signalisere norskhet, eller signalisere at de ikke er utlendinger eller innvandrere. Nesten 60 prosent har krysset av på minst én av disse strategiene. De vanligste strategiene er å raskt snakke norsk eller dialekt i møte med nye mennesker, eller signalisere norskhet på andre måter. En fjerdedel skynder seg også å fortelle at de er adopterte. Denne strategien bør sees i sammenheng med et annet spørsmål i undersøkelsen, hvor respondentene blir spurt om hvorvidt de opplever at folk endrer sin atferd når de finner ut at respondentene er adopterte og ikke er innvandrere eller barn av innvandrere. Over halvparten svarer bekreftende på dette spørsmålet. I underkant av én av fem har benyttet strategier som å bruke sitt norsklydende navn i stedet for fødenavn eller å bytte til et norsklydende navn, mens omtrent 15 prosent omgir seg med personer som er hvite i huden eller unngår å plassere seg i nærheten av innvandrere eller turister.

Som vi har vist tidligere, opplever mange av dem vi intervjuer situasjoner hvor andre antar at de er innvandrere eller utlendinger. Det skjer særlig i settinger i det offentlige rom eller i situasjoner hvor de møter folk for første gang, og som ikke kjenner til deres bakgrunn. Antakelsen om at de ikke er norske, oppleves som ubehagelig på minst tre måter. For det første handler det om å bli plassert utenfor det norske fellesskapet og om at andre ser dem på en annen måte enn de ser seg selv. Identiteten som norsk blir utfordret av eksterne blikk, som er utenfor de adoptertes kontroll. For det andre oppleves det som ubehagelig å bli identifisert med innvandrere på grunn av de mange stereotypiene som følger med denne identiteten. Våre funn synliggjør altså at det å være innvandrere oppleves som en stigmatiserende sosial identitet. Det dreier seg ikke om de adoptertes syn på innvandrere, men hvordan de opplever at storsamfunnet ser på innvandrere. For det tredje handler det for noen av de adopterte om deres forhold til egen adopsjonshistorie. Noen av dem vi intervjuer, forbinder mange vonde følelser med denne historien og har ikke ønsket å oppsøke sine røtter eller ha noe med adopsjonslandet å gjøre. Når andre antar at de er fra det landet, kan det trigge sårhet, og i noen tilfeller selvforakt.

For noen av informantene, slik som for Wilma, har behovet for å signalisere norskhet endret seg gjennom livet. Da hun var yngre var det veldig viktig for henne å vise at hun var norsk, men etter hvert har det blitt mindre viktig. Identiteten som adoptert – som noe som skiller henne fra andre – har fått en mer positiv betydning, blant annet fordi hun har bodd noen år i utlandet og vært i miljøer hvor det er folk med mange ulike bakgrunner: «... Jeg synes egentlig det er litt fint å være litt annerledes. Så det er ikke så viktig å vise at jeg er norsk».

6.3.1 Å snakke norsk

Spørreundersøkelsen viser at 38 prosent av respondentene svarer at de snakker norsk for å signalisere at de ikke er innvandrere eller utlending. Det er en av de mest utbredte strategiene. Flere informanter sier at de «bruker språket mye». Wilma forteller at det første hun pleide å gjøre da hun tok bussen, var å ta opp telefonen for å snakke norsk slik at alle skjønnte at hun var norsk og ikke utlending. Kevin forklarer det slik: «Jeg har jo blitt tatt for å være en innvandrere. Det har jeg jo blitt gjennom hele livet mitt. Men med en gang jeg åpner munnen så merker folk at jeg ikke er det». Han forteller at når han snakker norsk, så synker sannsynligheten for at noen «tar ham» – da vil de heller gå for en som er mørkere i huden og som snakker gebrokkent. Å snakke flytende norsk oppleves altså som en slags beskyttelse mot rasisme. På liknende vis som Kevin, beskriver Eleanor det å snakke perfekt norsk som en måte å «forsvare seg» på:

Så fort jeg snakker norsk, har jeg liksom redda meg, da føler jeg at jeg har forsvart meg. Men jeg må liksom forsvare meg med å svare norsk. Ellers så blir jeg jo tatt som utlending. Også tror jeg nok jo mørkere hudfarge du har, jo større utfordringer har du.

Informantene en opplevelse av at andres oppførsel og syn på dem endrer seg når de hører at de snakker flytende norsk. Elias sier for eksempel følgende: «Når man svarer tilbake – og da svarer på norsk, og kanskje spesielt på dialekt, så er det liksom greit. Da er man plutselig okay». På samme måte som Elias, legger flere informanter vekt på at de bruker dialekt aktivt i sosiale situasjoner for å signalisere tilhørighet, særlig om de kommer fra andre steder enn Østlandet. Gjennom å snakke ekstra bred dialekt kan de også til en viss grad foregripe spørsmål om hvor de «egentlig» er fra, fordi de viser fram en tilknytning til bestemte plasser i Norge. Julia beskriver det slik: «Og da [svarer jeg] på den bredeste dialekten jeg får til, bare sånn for å understreke at jeg er fra Norge, jeg er fra bygda. Pass deg!». Noen av informantene uttrykker en viss glede i å observere hvor overraska folk blir når de snakker på klingende dialekt – fordi språket så tydelig bryter med forventninger hos andre. En av dem vi intervjuer forteller:

Liksom, du ser sånn ut, og så kommer dette ut av munnen din. Det blir liksom en sånn – hæ? Så hvis man bare introduserer seg sjøl fort nok, og er litt sånn på hugget, så forstår de at du for det første snakker norsk, og det kjennes litt som at de ser på deg som norskere, fordi du har dialekt.

Elias forteller at han nesten overdriver dialekten si når han møtte nye folk for å «poengtere at du er norsk». På liknende vis forklarer Julia at hun gjerne bruker dialekten aktivt når andre snakker til henne på engelsk, for å sette dem litt på plass – med en viss glede.

Det er så gøy! Sorry, men det er så gøy når noen antar at du ikke kan norsk, står og prater til deg på engelsk. Og så bare kommer det tilbake at nei, «je har itte sett no'». Og da blir det fort stille i fjøset, på en måte. Da koser jeg meg litt, fordi jeg er jo fortsatt av den oppfatningen at kan du bare behandle folk sånn som du ville behandla alle andre? Vær så snill! For det er jo det det handler om. Og da kan jeg ofte ta folk på det at – ja, men hvorfor valgte du å snakke engelsk til meg? Og så vet de ikke, da, ikke sant, for da blir de kjempestressa, for de skjønner at oi, dette er bare fordommene mine som kommer til overflaten her.

Julia forteller også, i likhet med et par av de andre informantene, at hun gjennom oppvekst og utdanning har vært opptatt av å være god i norskfaget og å skrive norsk godt og feilfritt: «Det er ingen som skal ta meg på *det*, i hvert fall, hvis det skal være noe. For jeg kommer ikke til å bli norsk nok uansett». Å være flink på skolen og å være god i norsk blir en måte å ta tilbake litt kontroll på, i en situasjon hvor andre overtar definisjonsmakta over hvem hun er.

6.3.2 Å omgi seg med hvite

I spørreundersøkelsen svarte 14 prosent av respondentene at de unngår å plassere seg i nærheten av innvandrere eller turister, og 15 prosent svarte at de omgir seg med venner som er hvite i huden. Noen av informantene forteller at når de tar kollektive transportmidler, er de bevisste på at de ikke setter seg i nærheten av folk som har samme hudfarge og utseende som dem selv. Nora, som er adoptert fra et asiatisk land, forteller for eksempel at hun lenge unngikk å sette seg i nærheten av personer fra samme land om hun var på bussen, fordi hun tenkte at andre automatisk trodde at de

var i familie. Hun forteller at hun «har nok vært redd for å bli stigmatisert selv», og at «jeg var veldig opptatt av at min familie var min familie». Fordi hun ser annerledes ut, var det ikke åpenbart for utenforstående at hun tilhørte sin egen familie – og følelsen ble forsterket av at andre kunne anta at hun tilhørte en helt annen gruppe mennesker, som var fremmede for henne. Nå, når hun har blitt voksen, har det endret seg. Hun reflekterer over handlingen med å holde avstand til andre fra samme land som en form for «motsatt rasisme»: «Og så tenker jeg at det er litt sånn motsatt rasisme. Det er ikke fordi at jeg ikke liker dem. Det er bare at jeg ønsker ikke å bli stigmatisert, fordi at jeg er jo norsk, sånn i utgangspunktet».

En annen av dem vi intervjuer, Julia, kjenner også på en skam fordi hun i enkelte situasjoner har distansert seg fra andre asiater. Hun beskriver det som at hun selv har vært rasistisk – men dypst sett handler det, på samme måte som for Nora, om at hun frykter at «disse hvite, norske menneskene» skal rette de samme, negative følelsene mot henne. Denne opplevelsen er sammenvevd med hennes egen adopsjonshistorie og den forakten hun har følt for fødelandet sitt:

Jeg hadde det sånn i mange år, man hadde en sånn forakt mot det landet man kommer fra, den kulturen, alt mulig sånt. Jeg har vært mye rasistisk mot asiater. Jeg tar meg sjøl i å sitte på bussen, så kommer det en asiatisk utvekslingsstudent, og så sitter jeg og tenker 'å, håper ikke han kommer hit eller setter seg her, for da tror alle at jeg også er sånn'. Og det er jo ikke fordi at jeg mener noe vondt. Men det er fordi at jeg synes det er så vondt å være ... Og det har vært så mye som har vært vondt, så jeg blir et dårligere menneske av det.

Den delen av hennes identitet som er knytta til fødelandet, er forbundet med mye sårhet for Julia. Når andre plasserer henne som asiat, trigger det ubehag og usikkerhet, ikke minst fordi hun har et vanskelig forhold til denne delen av egen identitet. Julias beskrivelse viser at utenlandsadopterte ofte opplever at de mister muligheten til å kunne definere seg selv. Både Nora og Julias fortellinger synliggjør at motstanden de føler mot at utenforstående automatisk tilskriver dem en annen tilhørighet enn den de faktisk har, også handler om de delene av deres egen historie som har vært vonde.

Wilma forteller at hun unngår å være ute sammen med andre personer med mørk hud. Når hun er ute i det offentlige rom, er hun var på hvordan hun opptrer slik at ikke andre skal misforstå eller dømme henne ut ifra negative stereotypier. En annen adoptert, Eleanor, beskriver at det å omgi seg med venninner som var «hvite» gjorde at hun følte seg trygg da hun var yngre, særlig da hun var ute på byen, hvor det også hendte at hun fikk uønsket seksuell oppmerksomhet på grunn av sitt asiatiske utseende. «Jeg turte liksom aldri å omgås med andre med andre hudfarger». Selv om hun etter hvert bryr seg mindre om det og nå også har en del adopterte venner, virker det som om hun fortsatt synes det er ubehagelig om de går sammen ute, fordi «vi blir liksom sett på som utlending og blir satt i bås med en gang». Hun beskriver det som slitsomt å «hele tida forsvare seg» fordi hun har en annen hudfarge. Å «forsvare seg» er ord hun bruker flere ganger når hun snakker om sine erfaringer. Når hun er ute med en gjeng med «utlendinger», som hun omtaler seg selv og adopterte venner som, så «roper vi høyt: vi er adoptert! Og så legger vi fordommene helt ned».

6.3.3 Fortelle raskest mulig om adopsjonsbakgrunn

Det å flagge at man er adoptert, som Eleanor beskriver over, er også en relativt utbredt strategi som 24 prosent av respondentene i undersøkelsen svarer at de bruker. Det gjenspeiler også vårt kvalitative materiale. Kevin forteller at han ofte forteller raskt om familien sin: «Altså, jeg forteller historien min veldig kjapt, da ser folk annerledes på meg. De ser meg ikke som utlending. De ser at jeg er norsk». Eleanor forteller at om hun søker jobb, så skriver hun i CV eller søknad at hun er adoptert, for da slipper hun det spørsmålet på et eventuelt jobbintervju. Om hun ikke gjør det, er hennes erfaring at det første spørsmålet hun får på jobbintervjuene, ikke handler om hennes kompetanse, men om hvor lenge hun har bodd i Norge. Ved å skrive at hun er adoptert i søknadsdokumentene, legger hun ballen død. Hun pleier også å flagge sin adopsjonsbakgrunn kjapt om hun er på jobbkurs eller liknende, dersom de får beskjed om å fortelle litt om seg selv, «for da legger du hele den der fordomsgreia ned med en gang». Som Eleanor flere ganger forteller, handler det om å fortelle at hun er norsk, så hun slipper å bli møtt med fordommer som innvandrere og utlendinger møter – og som hun er ubehagelig klar over at eksisterer i storsamfunnet.

Både Victoria og Elias forteller at de har vært opptatt av å signalisere så raskt som mulig at de ikke tilhører den befolkningsgruppa folk antar at de tilhører, dersom de bedømmes bare ut ifra utseende. Victoria forteller at hun i ungdomstida, i en periode da hun beskriver seg selv som «veldig usikker», var særlig opptatt av å komme folk i forkjøpet med å fortelle dem om hvem hun *ikke* var. I situasjoner hvor hun traff nye folk, for eksempel på fest, ville hun fortest mulig vise at hun ikke var «den typen asiat som dere tror». I ettertid, når hun har blitt mer selvsikkert og trygg på sin etniske opprinnelse, opplever hun denne strategien som unødvendig, men den gangen «var det en måte å lage en vegg for å unngå å bli såret». Elias forteller at han, for eksempel når han holder foredrag på jobb, pleier han å si så fort som mulig at «jeg heter Andersen, selv om jeg ikke ser ut som en Andersen³²». Han beskriver strategien som en måte å «eie» situasjonen på, for da har han uttalt det alle uansett tenker og kommet dem i forkjøpet, så han slipper å bli overrumplet.

6.3.4 Å bruke tradisjonelt norsklingende navn

I spørreundersøkelsen svarer 19 prosent at de bruker «norsk» navn fremfor sitt opprinnelige navn eller at de bytter navn til «norsklingende» navn. Noen av informantene har både norsklingende navn fra sine adoptivforeldre, og navn som har opphav i deres fødeland. Noen av dem forklarer at de veksler mellom hvilke navn de bruker av strategiske årsaker. For eksempel sier Elias, Leo og Noah at de bevisst bruker bare sine norsklingende navn når de skriver jobbsøknader for å unngå diskriminering på arbeidsmarkedet. Noah har forsøkt å søke jobber med begge deler; noen ganger med bare sitt norsklingende navn, og andre ganger også med sitt afrikanske navn sammen med det norske. Hans erfaring er at det er lettere å få napp når han bare bruker det norske navnet. Wilma har ikke direkte erfaring med temaet selv, men hun forteller at søsteren hennes, som også er adoptert, søkte mange jobber uten å få noen respons, men at det endret seg da hun valgte å bruke bare det norske navnet. Lillian bemerker det samme om både arbeids- og leilighetsmarkedet. Hun har lyst til å fjerne sitt norsklingende etternavn og bare beholde navnet fra fødelandet, «men det tør jeg ikke, på grunn av både leilighet og jobb, for da blir du utlendingen, da, i bunken».

Elias forklarer at han i en del sammenhenger på jobben lar være å bruke navnet sitt fra fødelandet, og bare benytter det norske, for eksempel når han svarer på eposter eller snakker i telefonen. I hans tilfelle handler det om at han ikke vil trekke oppmerksomhet mot sin adoptivbakgrunn – han vil slippe spørsmål om hvor han er fra i jobbsammenheng, for «da har du plutselig en samtale på jobb om noe helt annet enn det du skulle ha». Når han holder foredrag eller snakker med folk ansikt-til-ansikt, pleier han å flagge sin adoptivbakgrunn så fort som mulig for å komme andre i forkant, men når han kan, vil han gjerne unngå det i jobbsammenheng.

Lucas, en annen informant, forteller at han alltid har hatt lyst til å ta i bruk etternavnet han har fra fødelandet, men han har valgt ikke å gjøre det for å slippe ubehag eller problemer fordi han kan anses for å være utlending: «Når du leser hele navnet mitt, så er det jo norsk. Så da slipper du de greiene der med, hvem er dette her? Så jeg har bare bestemt meg for at sånn som det er nå, forblir det slik [beholder det norske navnet]. Jeg gjør ikke noe med det». Som vi skal se, er det flere av informantene som legger en del vekt på navnevalg som et symbol på deres tilhørighet. Dermed kan et slikt valg om å utelate navn fra fødelandet, potensielt ha en viss kostnad.

Til sist kan det nevnes at det også kan være en bevisst strategi å bruke navnet fra fødelandet sitt og heller utelate det norsklingende navnet, slik Jack beskriver:

Og det er jo en klassiker at folk med annet rart navn skifter navn eller liksom sliter på grunn av det. Men i mitt tilfelle, så har jeg litt tatt det navnet som ... Jeg har et annet, norsk navn også, som jeg ikke identifiserer meg med, som jeg ikke bruker. Så det er jo sånt bevisst valg. Jeg tenker i mange tilfeller at jeg kunne gjort det lettere for meg selv ved å assimilere meg på en helt annen måte, men jeg velger heller å gjøre det vanskeligere for meg selv og skru opp vanskelighetsgraden. Det er sånn stahet kontra ...

For Jack er det viktig å bruke sitt opprinnelige navn, fordi det forteller noe om hvem han er og hva han står for. Han identifiserer seg ikke med det norske navnet sitt. Selv om det gjør noen situasjoner mer krevende, velger han å stå i det og «skru opp vanskelighetsgraden», som han beskriver det.

³² Fiktivt navn, men opprinnelig navn var også et tradisjonelt norsk navn.

6.3.5 Fortellinger om «norskhet» og klassetilhørighet

I de følgende avsnittene vil vi beskrive noen fortellinger fra en av informantene, Andrea, som viser hvordan hun jobber for å vise i ulike situasjoner at hun er norsk. Disse situasjonene viser noe av bredden i strategien om å signalisere norskhet. Andrea føler seg norsk, og det er viktig for henne at andre også oppfatter henne slik. Hun har ikke hatt behov for å søke tilbake til sitt fødeland. Samtidig har hun hatt flere opplevelser hvor hun blir plassert utenfor det norske fellesskapet, og hun har opplevd episoder som mange vil betegne som direkte rasistiske, selv om ingen rundt henne satte den merkelappen på dem da hun gjennomlevde dem. Hun er bevisst på at hun signaliserer avstand til innvandrere – og hun skammer seg over det. Samtidig føler hun mye ubehag knyttet til situasjoner hvor hun opplever at norskheten hennes står på spill. Et godt eksempel på at Andrea er svært bevisst på at andre kan oppfatte hennes identitet på en annen måte enn hun gjør selv, er at Andrea noen ganger legger pølser eller noe som er laget av svinekjøtt godt synlig i handlevogna når hun er ute og handler, som et signal på at hun ikke er muslimsk innvanderer.

Et par av de andre episodene Andrea forteller om, tydeliggjør at å signalisere tilhørighet til de øvre sosiale lag i samfunnet blir sammenvevd med å synliggjøre en avstand til innvandrere som gruppe. Andrea forteller at hun liker at taxisjåfører ser hvor hun bor, fordi hun bor i et stort hus på vestkanten:

At de kommer hit og ser dette gigahuset og at de ikke skal tro at jeg er hybelboeren, at jeg kommer i en pen kåpe, og kommer med papirene mine og alt det der. Det er å iscenesette meg veldig som en sånn vestkantberte, eller ikke berte, men sånn vestkantkvinne og businessaktig, for at de ikke skal tro at jeg er en av dem. Det er jo veldig rasistisk av meg, men da tror jeg at de typisk kunne kommet med en kommentar, igjen prøver jeg bare å beskytte meg selv og dem fra å...

Den pene kåpa og huset blir i denne settingen et viktig signal om hvem hun er. Det som ligger implisitt i sitatet, er at mange taxisjåfører har innvandrerbakgrunn og at Andrea ønsker å signalisere til taxisjåførene at hun «ikke er en av dem». Hun er ikke innvanderer, og hun er velbemidlet. Andrea anser sin strategi for å beskytte både seg selv og taxisjåføren fra å opptre i tråd med stereotypiene om innvandrere. Hun ønsker å komme taxisjåføren forkjøpet så han eller hun ikke tilkjennegir feilaktige antakelser om hvem hun er.

En senere anekdote viser tydeligere hva hun mener med dette. I denne episoden forsøker Andrea å bruke sosiolekt og væremåte for å signalisere tilhørighet til det norske. Hennes prosjekt er å bryte stereotypier om innvandrere, slik at de ikke rammer verken henne eller andre. Andrea forteller at hun ligger og soler seg på stranda da det kommer en mann som kjører taxi og har pakistansk utseende og setter seg noen meter bak henne på en benk. Hun opplever det som ubehagelig, «og det verste er at jeg sikkert syns det var litt mer ubehagelig fordi han var både taxisjåfører og pakistansk, det kan jeg se for meg at jeg gjorde, men du setter deg ikke rett bak en dame som ligger i bikini». Til slutt flytter Andrea seg, noe som fører til at mannen lager «en scene». Han roper og skriker til henne og spør hvorfor hun flytter seg og om hun trodde at han stirret på henne. Det går så langt at folk rundt ber Andrea og taxisjåføren om å dempe seg. Det følgende sitatet beskriver ambivalensen Andrea opplever i situasjonen, hvor hun jobber hardt for å vise overfor omverdenen at ingen av dem oppfyller de negative stereotypiene hun oppfatter at folk har om innvandrere som gruppe:

Også sier han til meg: «Dere nordmenn er rasister. Du hadde ikke flytta deg hvis det var en norsk mann». Jeg husker at jeg er så glad for at jeg prater sånn veldig vestkant. At jeg bare dempet, behersket prøvde å si til ham: «Nei, det er bare fordi du er mann, det var ubehagelig». Jeg tenkte veldig at alle på stranda ser to utlendinger som står og krangler. Og jeg tenkte «nei», også tenkte jeg på ham, «du må da skjønne nå driter vi oss ut, å, det er så klassisk liksom, to utlendinger på denne hvite jævla stranda som klarer å krangle. Vi må være behersket. Vi har et ekstra ansvar for å vise samfunnet at vi er ... og du er klassisk! Du står der med taxi, og du bare er så klassisk». Jeg bare tenkte alt dette, og hodet mitt bare sånn «å, jeg prøver å hjelpe deg!». Og samtidig så prøver jeg å gjøre alt jeg kan for å ikke bli definert som deg. Og så føler jeg meg skamfull fordi at jeg holder på, liksom, hvem er rasist på den stranda? Det er i hvert fall meg. Så det er det der at jeg gjør nok mye det i

det offentlige, altså markerer at jeg ikke er en av dem, jeg tenker ofte at jeg er letta for at jeg ikke er innvandrere.

Situasjonen er kompleks. Mannen beskylder «dere nordmenn» for å være rasister – og klassifiserer åpenbart Andrea som nordmann når han sier dette. Andrea opplever at de har et felles ansvar i situasjonen for å unngå at de «driter seg ut» gjennom å oppfylle stereotypene som «utlendinger på denne hvite stranda som klarer å krangle». Hun snakker behersket, hun bruker sin vestkant-sosiolekt for å signalisere klassetilhørighet og «hvithet». Andrea gjør alt hun kan for ikke å bli plassert i samme kategori som ham, for at tilskuerne ikke skal putte dem i samme bås. Men mannen gir henne tilsynelatende lite drahjelp. Andrea opplever ham som «klassisk», og med det mener hun at han oppfyller stereotypene: han er pakistaner, høylytt, han kjører taxi. Hun benekter at hun flyttet seg fordi hun er rasist, samtidig som hun i sitt stille sinn innrømmer for seg selv at hun har fordommer mot ham fordi han er innvandrere. Som andre informanter, beskriver Andrea også skammen hun kjenner på når hun merker disse fordommene i seg selv og når hun tar avstand fra taxisjåføren fordi hun ikke vil bli plassert i samme gruppe som ham. Som vi har vært inne på tidligere, handler det imidlertid mest om at Andrea er bevisst på stigmaet som er knytta til innvandrergruppa i samfunnet, og hun forsøker å unngå stigmaet ved å signalisere avstand til mannen. I tillegg handler det om tilhørighet: Andrea føler seg norsk og hun vil at mennesker rundt henne, også skal oppfatte henne slik.

6.4 Å konfrontere

En av de fire vanligste strategiene, er å «konfrontere». Blant respondentene i spørreundersøkelsen er det 32 prosent som svarer at de bruker denne strategien, og strategien er hyppigere brukt blant menn enn blant kvinner. En annen, beslektet strategi er å «la den andre personen bli flau», en strategi 20 prosent oppgir at de bruker.

Ut ifra det kvalitative materialet kan det virke som om en del av informantene har begynt å bruke denne strategien mer etter hvert som de har blitt eldre og føler seg tryggere på seg selv. Lillian forteller for eksempel at reaksjonene hennes på å bli behandla annerledes på grunn av hudfargen har endret seg gjennom livet. Da hun var barn, var det veldig sårt. Da hun ble litt eldre, var det mer flaut. Nå, når hun er voksen, forteller hun at hun blir mer irritert og sint over at folk ikke har kommet lenger. «Så det har på en måte gått tre steg, da, fra jeg var lei meg og flau, og til å bli sint». Når man er sint, vil antakelig en konfronterende strategi være mer nærliggende enn dersom man er redd, skamfull eller flau. Når flere tar i bruk konfrontasjon som strategi etter hvert, kan også ha sammenheng med at en del av informantene etter hvert har blitt mer oppmerksomme på hva rasisme er, og at det er legitimt med en konfronterende reaksjon i møte med rasisme. Wilma forteller for eksempel at hun aldri greide å si ifra om rasistiske episoder da hun var yngre, og at det er først i voksen alder at hun i det hele tatt prater om slike opplevelser.

Maria forteller også at hun har blitt mer konfronterende med tida: «Jeg har blitt mer sikker på meg sjøl. Hvis det er noe sånt, så sier jeg fra at det er ikke greit å si, hvis det er noe stygt de sier eller noe drøyt. Face-to-face, da tar jeg det. Mer konfronterende. Når det først kommer, da, ikke helt uprovosert». I likhet med Maria, har Anna i økende grad begynt å uttale ordene «det der er ikke greit» når hun blir utsatt for rasisme. Hun har brukt lang tid på å finne fram til at hun kan bruke disse ordene. Hun har denne setningen parat, og hun «øvd seg» seg på å si det, for som hun beskriver, kan man lett bli så satt ut i situasjonen at man ikke greier å si noe:

Det tror jeg skjer med de aller fleste som er veldig nært vitne til rasisme. Spesielt hvis det er noen som for eksempel skriker, er veldig utagerende og tar mye plass, så er det ikke lett å skulle prøve å si noe for man blir satt ut selv. Så en ting jeg har øvd meg på over mange år er å si: 'Det er ikke greit at du sier det'. Og at det er ok å si uansett hva som blir sagt. Men det tok meg veldig lang tid å skjønne at den der, den kan jeg bruke. For man blir jo satt ut.

En annen erfaring Anna har gjort seg, er at det ofte hjelper lite å si ifra, i den forstand at den andre personen ikke endrer atferd. Hun har likevel kommet fram til at det er viktig å si ifra når hun greier det, for sin egen skyld:

Selv om jeg ikke når frem til dem, så har jeg i hvert fall stått der og sagt noe tilbake. At jeg ikke bare har bøyd meg med. Så det hjelper litt mentalt. (...) Som sagt det spiller ingen rolle om det man sier tilbake fungerer eller ikke. Men om man klarer å stamme frem at 'det der er ikke greit å si', så er det på en måte en seier da.

Elias forteller om ubehaget han opplever når han tar kollektivtransport og «noen står og stirrer på deg og måler deg opp og ned hele bussturen». Han sier at han merker tydelig forskjell når noen bare er nysgjerrige, og når de ser på ham med mistenksomhet. Rett etter terroraksjonen 22. juli, før det ble klart at det var en hvit gjerningsmann, var denne opplevelsen spesielt sterk, «da var det bare forferdelig ubehagelig, og da ville man jo egentlig bare holde en så lav profil som overhodet mulig». Han beskriver at nå har han blitt litt mer voksen og lært seg å håndtere slike situasjoner på en annen måte: «Er det noen som gjør det nå, så spør jeg gjerne hva de ser etter eller om de finner det de leter etter eller noe sånt».

Julia, som er adoptert fra et asiatisk land, forteller at hun etter korona har opplevd at folk ser mer på henne når hun er ute, og at de er spesielt opptatt av hvorvidt hun har på seg munnbind. Hun beskriver det som at det er mye stereotypier knytta til det hun med en viss ironi omtaler som «Kina-viruset». I den følgende episoden valgte hun å si ifra da to damer på bussen hvasket om at hun ikke hadde på seg munnbind:

Det var veldig tidlig [under koronapandemien]. Det var kanskje i sommer eller før sommeren eller noe sånt. Da var det ei som kommenterte det på bussen her oppe. Hun sto med ei annen dame, og så på meg, og da var det ikke pålagt å bruke munnbind på bussen. Så jeg hadde ikke på meg det. Og så var det litt sånn 'å, men hvorfor har ikke hun på seg munnbind'? Så ble jeg jo litt sånn eh, okay – fordi hun hviska litte grann, og da blir jeg jo litt sånn frekk, kanskje, så jeg bare [hvisker] 'det er fordi at jeg er like norsk som dere', sa jeg tilbake. Jeg kunne godt spart meg, men jeg klarte ikke.

Gjennom å fortelle damene på bussen at hun er like norsk som dem, konfronterer Julia fordommene de har om henne, bare på grunn av utseendet hennes. Hun forteller at hun i slike situasjoner kan bli litt «ufin» og tar igjen, «jeg prøver på en måte å vise at det her kommer du ingen vei med, det hjelper ikke å oppføre seg sånn, det har ikke noe for seg».

6.5 Å la den andre personen bli flau

Som historien til Julia indikerer, er det å la den andre personen bli flau også beslektet med å konfrontere folk med fordommene sine. Det forteller andre informanter om også. I kapittel 5 skrev vi om Noah, som har stått på telemarkski i 15 år, men som hver gang han sitter sammen med fremmede i skiheisen, får spørsmål om det er første gang, om han kjører sammen med noen (implisitt: noen som kan hjelpe ham) eller om han er på et «integreringskurs». Når han etter hvert svarer at det er hans femtende sesong på telemarkski, får de hakeslepp og blir veldig flau. I denne situasjonen gjør Noah ingenting for å glatte over situasjonen, tvert imot får han en viss nytelse av å observere hvor ubehagelige de andre synes det er:

Jeg liker jo at de virkelig krøller tærne sine. Når du virkelig ser at de blir skikkelig stramme og de liksom øker et lite hakk opp. Da vet jeg at de har det ubehagelig, der liker jeg å ha dem. Men det er fordi at da er det på tide å våkne, altså det er på tide å se seg rundt. Se på Farmen da, hva er det vi har der, jo der vi har med indisk bakgrunn som har kommet ganske langt, hvem er det som er på nyhetene, hvem er det som er på utenriksinfo, værmeldinga, i regjeringa, i hjertespesialister.

I slike situasjoner tenker Noah at folk lever i en forhistorisk verden og ikke henger med i timen. Etterpå synes han det er veldig morsomt å fortelle om det til venner, «for da har vi en god historie å le av, men det er jævlig flaut at det fortsatt er sånn». Han forteller at han gjerne tar en skikkelig diskusjon med folk om rasisme, om det trengs, for «da kan personen få lov til å fremme sin sak, og så innse at uansett så er det tapt, for samfunnet er ikke sånn lenger, og heller ikke verden. Det er ikke alltid folk endrer syn, men det er verdt et forsøk».

Hannah har, i likhet med Noah, en strategi som går ut på å gjøre dem som utsetter henne for diskriminering, mest mulig flau. Hun har mange ganger blitt overvåka av Securitasvakter og butikkpersonell, som følger etter henne i butikker. Hun forteller at hun nesten alltid velger en

konfronterende strategi i denne situasjonen, som går ut på å gjøre den som overvåker henne, mest mulig pinlig berørt. Hun konfronterer dem ikke med at de er opptretter diskriminerende, men hun later som om hun jobber i butikken:

Jeg er bare så forbanna aggressiv, og bare eier den situasjonen. Men jeg konfronterer dem ikke med at de har utsatt meg for rasisme. Jeg følger litt med. Så går jeg raskt bort til dem med veldig bestemte skritt. Og så later jeg som at jeg er butikkpersonalet. Så bare: 'Hei! Kan jeg hjelpe deg med noe?' Og da blir de veldig satt ut. 'Det ser ut som du trenger hjelp. Jeg ser at du har bare sett på meg?', og så er jeg er sånn psykotisk hyggelig, ikke sant – veldig in their face. Bare: 'Hei, hei, hei! Er det noe du ser etter i dag eller noe sånt?' Å, det er sånn ... De bare *cringer*. Altså, det er så jævlig flaut. Det er så flaut at sønnen min hater det. Altså, han bare rømmer butikken når dette skjer. Det gjør også alle vennene mine, for de vet at det skjer 9 av 10 ganger. Ikke sant, nå smeller det. Nå begynner hun å leke at hun jobber på Hennes & Mauritz. Jeg bare fortsetter. Jeg fortsetter helt psykotisk helt til de på en måte ... Jeg slipper ikke den situasjonen. Jeg sier ikke til slutt: 'nei, jeg bare kodd, men what the fuck, liksom, holder du på å følge med...' Altså, når jeg går ut av den butikken, så tror de helt sikkert mest sannsynligvis at jeg var på permisjon fra et eller annet – at jeg var innlagt.

Som Anna også var inne på tidligere, tror heller ikke Hannah at denne strategien har noen effekt på holdningene til dem som jobber i butikken, men det virker som at det også for Hannah handler om å stå opp for seg selv, og om at de som utsetter henne for diskriminering, i alle fall skal kjenne på at det koster noe – de skal få kjenne seg usigelig pinlig berørt.

Tidligere beskrev vi at noen av informantene har strategier for å unngå spørsmål om hvor de kommer fra, slik at de slipper å snakke om sin adoptivhistorie. Andre informanter forteller at de likegodt forteller først som sist at de er adopterte, men har vokst opp i Norge. I noen tilfeller velger imidlertid informantene en annen, mer konfronterende strategi når de får spørsmål om hvor de er fra, og særlig om de får spørsmålet «hvor er du egentlig fra»? Denne strategien går ut på at de ikke forteller at de er adoptert, men i stedet svarer med sin lokale tilhørighet i Norge. Noen av informantene forteller at de synes det kan være fornøyet å se irritasjonen og usikkerheten vokse hos den andre personen når de ikke svarer på det spørsmålet som ligger under – et spørsmål som egentlig handler om hvorfor de har en annen hudfarge. Maria forteller:

Det har vært gøy for meg, men ikke for de som har spurt. Folk stiller spørsmål om hvor du egentlig er fra – hvor er moren og faren din fra? Og så har jeg bare svart på det, som i 'min mor er fra denne bydelen utenfor [norsk by]. Pappa er fra denne bydelen i [norsk by]. Og så bare gått bakover. 'Mine besteforeldre er derfra', som er rundt [norsk by], da – litt utenfor. Da blir de veldig hissige. For meg har det vært veldig gøy. For det var det du spurte om, og det er der de er fra.

Den andre personen signaliserer gjerne at «du skjønner hva jeg spør om». Men som Maria sier: «Hvis du lurer på hvorfor jeg er brun, får du stille det spørsmålet». Simon forteller at han i likhet med Maria, svarer med hvor han er vokst opp. Om den andre personen følger opp med å spørre om hvor han *egentlig* er fra, pleier han å «tyne dem litt» med å svare at (adoptiv)faren hans er fra et land i Sør-Europa – noe som stadig vekk ikke forklarer hudfargen. Selv om han ikke opplever slike situasjoner som spesielt problematiske, synes han at de forteller at dersom man har en annen hudfarge, så er man «liksom ikke helt norsk». På samme måte svarer Nora at hun kommer fra en kommune i Norge når folk kommer med spørsmålet om hvor hun «egentlig» er fra: «Jeg er jo *egentlig* fra [kommune]. For jeg er jo *egentlig* norsk. Hvis du spør hvor fødebyen min er, så hadde du fått det svaret. Men jeg identifiserer meg ikke med det landet, jeg husker ingenting derfra».

6.6 Å ignorere

I likhet med å konfrontere, er også det å ignorere uønskede hendelser en av de vanligste strategiene respondentene oppgir at de bruker (32 prosent). Å ignorere kan også innebære, som vi vil vise, at man lar være å tolke en tvetydig hendelse eller situasjon som rasistisk. Strategien kan ved første øyekast antas å være beslektet med å unngå eller å trekke seg ut av en situasjon, men den innebærer likevel noe kvalitativt annerledes. Når man ignorerer noe, forblir man i situasjonen. Man er kanskje ikke upåvirket, men man lar ikke andre styre hvordan man handler. Slik sett tar

man mer kontroll over situasjonen når man ignorerer noe enn når man trekker seg unna – man «eier» situasjonen i større grad, for å bruke et ord som flere av informantene benytter. I likhet med å konfrontere, beskriver flere av informantene at de har begynt å bruke strategien med å ignorere uønskede hendelser mer aktivt etter hvert som de har blitt eldre og mer trygge på seg selv. Men som vi skal se, kan det å ignorere også være et uttrykk for en type nummenhet som oppstår etter gjentakende rasistiske episoder. I slike situasjoner er strategien mer et resultat av resignasjon enn av trygghet.

En av dem vi intervjuer, Kevin, beskriver at det å ignorere rasisme er den viktigste strategien for ham, og han gir uttrykk for at det har vært sånn gjennom livet. Han begrunner det med at han ikke vil bruke tid og krefter på noe som han allikevel ikke kan endre på: «Jeg har ikke hatt tid eller gidde å bruke energi på å sitte og synes synd på meg selv fordi man havner i situasjoner som egentlig kanskje ikke er sånn helt ok, sånn har liksom samfunnet blitt, det er ikke så mye man kan gjøre med det». Han ser at andre rundt ham med samme bakgrunn bruker mye mer tid og krefter på slike ting, noe han mener kan være fordi flere av dem ikke har det «så bra med seg selv i utgangspunktet», og føler seg utrygge på hvor de hører til.

Noah forteller at han har en kamerat som tolker nesten ethvert blick fra en fremmed som et tegn på noe negativt, gjerne med en rasistisk undertone. Noah mener at kameraten «jakter på problemer som ikke er der». Selv sier Noah at han har slutta å gjøre det, for han «merka hvor slitsomt det er å gå og måtte lete etter det tegnet». Da han var yngre, gjorde han det mye. Nå beskriver han sitt handlingsmønster slik: «Jeg merker det, men jeg gidder ikke å jakte, jeg gidder ikke å følge opp hver situasjon som har oppstått». Han sier at han ser at «kampene» ligger der, men «jeg tror du vinner mye mer på å ignorere dem». Som det framkommer av sitatet, så handler strategien om å la være å ta en del kamper, men den handler også om å la være å bruke krefter på å tolke tvetydige situasjoner som kanskje er preget av rasisme og fordommer – uten at man vet det sikkert. Da kan man ifølge Noah velge å tolke tegnene i verst mulig mening eller man kan velge å ignorere dem og gå videre.

Flere av informantene gir uttrykk for at de velger det samme som Noah – å la tvetydige tegn ligge, uten å gruble for mye på hvorvidt de kan være rasistisk ment. Nora sier: «Jeg har gått litt i meg selv, at jeg ikke må ta alt opp til enhver tid og tenke det verste. Det gjorde jeg da jeg var liten, fordi da er man jo litt mer usikker». Hun sier at hun ikke orker å føle seg krenket lenger, det har vært «helt waste of time». Hun legger til at «jeg tror egentlig at når man slipper det og tenker at man er seg selv, så får man det kanskje bedre med seg selv også». Lucas beskriver på liknende vis at han ikke orker å tenke så mye på hvorvidt noe er krenkende eller ikke. I likhet med Nora beskriver han det å føle seg krenket som en slags byrde som han ikke vil ta på seg – det er for energikrevende:

Jeg bare ignorerer det. Ja, bare unngår det. Jeg gidder ikke å tenke på det. Jeg bruker ikke energi på det. Det er rett og slett det jeg gjør. For hvis jeg skal begynne å tenke på alle sånne småting, sant, så blir du bare tenkende: Er dette her rasisme? Er jeg krenka nå, eller hva er greia? Det gidder ikke jeg.

Å ignorere handler, som nevnt, til en viss grad om å bli i situasjonen, selv om det kunne være nærliggende å trekke seg ut av den. Emma forteller om noen episoder på jobb hvor hun valgte å bli i ubehagelige situasjoner, men uten å konfrontere direkte. Hun jobber i en del av det offentlige hjelpeapparatet som innebærer mye kontakt med mennesker. På jobb har det vært et par situasjoner hvor hun fikk beskjed om at det kunne være utrygt for henne å ha kontakt med en person som kom til dem, fordi vedkommende hadde rasistiske holdninger. Hennes strategi i denne situasjonen var at hun ikke ville la være å gjøre jobben sin – som hun var trygg på at hun var god til – på grunn av en brukers rasistiske holdninger. Selv om det var ubehagelig, valgte hun altså å stå i situasjonen: «Jeg kommer ikke til å godta at noen ikke skal la meg gjøre jobben min på grunn av deres sin tankegang. Så da valgte jeg rett og slett å bare møte personen istedenfor». Hun beskriver det som en måte å «ta kontroll tilbake». Hun tenkte også at hun gjennom å hjelpe personen, kunne bidra til å endre hans eller hennes synspunkter på folk med en annen hudfarge:

For jeg var jo der for å hjelpe. Jeg kan på en måte redusere den tankegangen du har, da, om oss som ser sånn ut, så har jeg også lyst å gjøre det, samtidig som jeg gjør jobben min og det jeg faktisk skal for å hjelpe dem. Så det var litt sånn blanda følelse av å ha lyst til å forandre meningen til noen. Om jeg gjorde det, det vet jo jeg selvfølgelig ikke.

Å ignorere kan på mange måter virke som en gunstig strategi, fordi det plasserer ansvaret der det hører hjemme, hos avsender, og ikke hos den som utsettes for rasisme. Samtidig er det slik at strategien i noen tilfeller grenser mot en form for resignasjon og nummenhet, som kommer fordi rasismen har blitt så vanlig at det blir utmattende å reagere på den. Eleanor forteller for eksempel at mens vennene hennes fortsatt reagerer sterkt når hun blir utsatt for rasisme, har hun selv sluttet å gi noen respons: «Vennene mine ser jo meg på som norsk, så de reagerer når noen har slengt kommentarer som 'utlending' eller 'dra tilbake der du kom fra' eller 'hvorfor er du her' og sånt. Men jeg reagerer ikke på det lenger, fordi jeg er blitt så vant med de kommentarene, jeg». Lucas forteller på samme måte at han ikke orker å bruke energi på rasistiske kommentarer, for om han skulle gjort det, måtte han ha «gått til psykolog en gang i uka». Han forteller at han gjennom barndom og ungdom opplevde såpass mye at han har blitt «herda». Kommentarer som kan tolkes som rasistiske har blitt så «naturlig i livssituasjonen» at han ikke lenger orker å reagere, slik han beskriver her:

Så det er nå et par ganger jeg kanskje har sittet rundt bordet eller på jobb, og så: å, ja! Det der var kanskje noe jeg burde ha sagt fra om, for det er jo flere ganger jeg kjenner på det, at jeg burde kanskje ha sagt fra at det er ikke greit. Men jeg tenker ikke over det og da, for det er blitt så naturlig i livssituasjonen at sånne ting oppstår, at du bare gidder ikke å bry deg – rett og slett. Det er min erfaring, i hvert fall.

Som vi har nevnt tidligere, veksler mange informanter mellom strategier, blant annet fordi de ikke orker å ta alle kampene. Å ignorere en del situasjoner som ikke er verdt en kamp, kan være viktig for å unngå å bli utmattet. Men dersom det å ignorere blir en hovedstrategi og er et resultat av nummenhet og resignasjon, er det et tydelig tegn på at opplevelsene med rasisme har blitt så mange at de har blitt normalisert.

Det å ignorere handlinger som er rasistiske eller potensielt kan være det, ser ut til å henge sammen med at flere av informantene etter hvert tenker at problemet ligger hos dem som utsetter dem for rasisme - og ikke hos dem selv, som de hadde en tendens til å tenke da de var yngre. Som nevnt tidligere, har de følelsesmessige reaksjonene på å bli behandlet annerledes på grunn av hudfarge endra seg noe gjennom livet for flere av informantene. Julia forteller at hun da hun var barn og ungdom, opplevde mye skam på grunn av hudfargen. Det hadde ingenting med hvem hun var som menneske å gjøre – uansett hvor grei hun forsøkte å være, hjalp det ikke:

Det er veldig mye skam som ikke er berettiget. Og det er mange som man ikke skjønner – eller i hvert fall skjønte ikke jeg så mye av det før jeg ble voksen: Det her er noe som skjer uavhengig av hvor grei du er og sånne ting. Det er det som er så vondt, at det ikke skal spille noen rolle hvordan man er som menneske. Hvis man ser annerledes ut eller skiller seg ut på en eller annen måte, så er det på en måte verre enn å være slem.

Lillian gir uttrykk for det samme, «jeg hadde jo ikke gjort noe, jeg var jo ikke slem, jeg var bare brun». Julia forklarer at hun etter at hun har blitt voksen, tenker mer og mer at rasisme har med uvitenhet og fordommer å gjøre – og det er ikke noe hun har ansvar for eller skyld i. Som hun sier: «It's a 'you' problem. Det er ikke mitt problem». Marias utsagn er nesten identisk: «Sjøl om det er folk som aldri kommer til å godta deg, så er det ikke mitt problem. Det er ditt. Så det må *du* leve med».

Wilma beskriver en liknende erfaring, som også for henne har endret seg med alder: «Nå i senere alder, så har jeg nok blitt bedre på å legge det ansvaret over på dem. Jeg orker ikke å bli så fornærma lenger. Jeg tenker det er deres problem. Hvis de har et problem med meg, så er ikke det mitt problem». Opplevelsene av uvitenhet hos fremmede har ført til at noen av informantene kjenner på et ansvar for å opplyse dem om hvordan Norge faktisk ser ut i dag. Samtidig gir flere uttrykk for at de føler en trøtthet ved tanken på at de skal opplyse folk. Det oppfattes som en tung jobb og er noe folk får ta ansvar for selv, slik Olivia uttrykker det:

De siste opplevelsene har vært nettopp det her med når jeg liksom blir forstått som au-pair. Da bare oppklarer jeg misforståelsen. Og så tenker jeg jo i mitt stille sinn at 'du er idiot'. Og så forteller jeg det til samboeren min, og så bare snakker vi om det etterpå. Det har vært min måte å forholde meg til det på. Jeg har ikke noe behov for å opplyse. Det er ikke mitt ansvar. Hvis de vil gå rundt og forstå verden sånn, så får de bare gjøre det. Det driter jeg i,

liksom. Kanskje jeg burde påvirke slik at folk skal bli bedre. Men det føler jeg ikke noe ansvar for. Det er deres ansvar.

En av informantene forteller at hans svigerforeldre ikke vil ha noe med ham å gjøre på grunn av hans hudfarge. Det er et åpenbart tilfelle av rasisme, som man kan anta gjør vondt og har betydning både for informanten og kjæresten. Han understreker likevel at det «er ikke noe tap» for ham. Når de ikke åpner den døra, er det deres problem, og ikke hans: «Da er det faktisk deg selv du må gjøre noe med».

6.7 Oppsummerende betraktninger

I dette kapittelet har vi tatt for oss fem hovedstrategier som adopterte bruker i møte med eller for å unngå forskjellsbehandling: unnvikelse, å signalisere «norskhet», konfrontere, å la den andre personen bli flau og å ignorere. Mange av respondentene i spørreskjemaet krysser av for at de benytter flere strategier, og i intervjuene beskriver informantene at de veksler mellom strategier, avhengig av faktorer som dagsform, hvor trygge de føler seg og hvilken intensjon de oppfatter at den andre personen i situasjonen har. Noen av informantene forteller at de ofte har opplevd rasisme når de er alene, og derfor har følt seg ekstra sårbare. I slike situasjoner handler det mest om å komme seg ut av situasjonen. Selve settingen kan også ha betydning. Noen forteller for eksempel at de lar være å konfrontere når de er på jobb, fordi det vil skape for mange negative konsekvenser, selv om samme person ville ha valgt konfrontasjon i privat sammenheng. De adopterte velger sine kamper, for det kan potensielt bli mange av dem. Samtidig kan det ha en kostnad å la være å ta kampene, fordi det å stå opp for seg selv i noen situasjoner kan ha en egenverdi. Unnvikelsesstrategier kan også ha en følelsesmessig kostnad fordi slike strategier kan innebære at man trekker seg ut av situasjoner eller miljøer som man egentlig ønsker å bli inkludert i (Fangen & Lynnebakke, 2014, p. 51, s. 51).

Det er vanlig å dele strategier for å håndtere rasisme og diskriminering inn i konfrontasjon eller unnvikelse (se f.eks. Fangen & Lynnebakke, 2014). Tidligere nordisk forskning har vist at disse mestringsstrategiene også er relevante for å forstå strategiene utenlandsadopterte bruker (Dalen & Sætersdal, 1987; Koskinen, 2015). Man kan diskutere hvordan man kategoriserer ulike typer atferd. For eksempel kunne man velge å beskrive det å signalisere norskhet som en type unnvikelsesstrategi, fordi den handler om at de adopterte forsøker unngå å bli plassert i samme gruppe som personer som de ikke føler tilhørighet til, og om å unngå den stigmatiseringen som informantene oppfatter at hefter ved å identifiseres som innvandrere. Bruk av humor kan sannsynligvis også brukes for å konfrontere og avreagere, men i vårt kvalitative materiale framstår strategien primært som en måte å foregripe forskjellsbehandling på. Det er verdt å merke seg at strategiene generelt handler lite om hvordan de adopterte håndterer ubehagelige opplevelser etter at de har funnet sted. Det er et tema vi kommer tilbake til i kapittel 8 om sosial støtte.

Utenlandsadopterte møter direkte former for rasisme og diskriminering, men også mer subtile og indirekte former for «rasialisering», som innebærer at forskjeller mellom grupper og personer blir konstruert basert på biologiske karakteristikk (Koskinen, 2015, s. 171). Noen av strategiene de utenlandsadopterte bruker for å beskytte seg, er tilsvarende subtile og indirekte. I dette kapittelet har vi for eksempel beskrevet at en dimensjon ved unnvikelsesstrategiene, er en type beredskap eller vaktomhet som innebærer at de adopterte hele tiden forsøker å ligge i forkant av potensielt ubehagelige hendelser. En slik beredskap kan være mer eller mindre bevisst, og behøver ikke nødvendigvis å være et resultat av egne erfaringer. Det er interessant å merke seg at selv personer som svarer at de *ikke* har opplevd forskjellsbehandling, samtidig har svart at de benytter unnvikelsesstrategier for å unngå å havne i ubehagelige situasjoner. Dette viser at også de som ikke direkte har opplevd forskjellsbehandling, kan legge begrensninger på sin atferd. For eksempel kan utenlandsadopterte være vitne til at innvandrergupper blir negativt omtalt i media eller blant personer de kjenner. Når utenlandsadopterte opplever underkjennelse og nedvurdering av ikke-hvite personer, kan det fungere som en indirekte rasialisering (Koskinen, 2015, s. 190), selv om de utenlandsadopterte ikke direkte blir utsatt for den samme nedvurderingen i like stor grad.

Kanskje skal det heller ikke så mange ubehagelige erfaringer til før de setter seg i kroppen, slik Camara Lundestad Joof beskriver det i sin bok «*Eg snakker om det heile tida*» (Joof, 2018). Boka handler om erfaringer med rasisme, men Lundestad beskriver også noen episoder som handler

om seksuelle tilnærminger fra menn som har klapset henne på rumpa eller kommet med kommentarer mens hun står bøyd for å låse sykkelen. Hun har opplevd det tre ganger, og skriver: «Om eg tenkjer statistisk på det, er det ikkje et gjentakande problem». Men Lundestad oppdager at hun, uten å være klar over det, har begynt å stå med «krumma bein, svai rygg, og bøyd med bekkenet pressa inn» når hun låser opp eller igjen sykkelen (Joof, 2018, s. 31). Selv hendelser som inntreffer sjelden, eller som man aldri har opplevd personlig, kan påvirke atferd og følelser på signifikant vis – de kan til og med bli en del av måten man fører kroppen på i det offentlige rom.

I tråd med andre nordiske studier, forteller våre informanter at det er en vanlig strategi å synliggjøre sin norske tilhørighet og å signalisere avstand til innvandrergruppa (Irhammar & Cederblad, 2006; Koskinen et al., 2015). I likhet med vaksomhet for å unngå ubehagelige situasjoner, er også denne strategien nokså subtil – og også svært utbredt blant respondentene. Strategien er et resultat av at de utenlandsadopterte jevnlig befinner seg i situasjoner hvor deres hudfarge automatisk fører til at andre ser på dem med et bestemt blikk, som ofte er formet av stereotypier. Slik eksponering for etniske stereotypier kan anses å være en form for rasisme (Koskinen, 2015, p. 173, s. 173). Ubehaget ved å bli kategorisert som innvandrer kan være en indikasjon på de fordømmene og rasismen innvandrere som gruppe møter i det norske samfunnet. Det er viktig å understreke her at det primært dreier seg om hvordan de adopterte vi har intervjuet, oppfatter at *storsamfunnet* ser på innvandrere – ikke om deres egne holdninger.

Som vi har nevnt i kapittelet, handler ubehaget i tillegg om tilhørighet. Når de adopterte blir antatt å være utlendinger eller innvandrere, får de ikke ta del i den tilhørigheten som de fleste nordmenn tar for gitt. De får ikke definere sin egen gruppetilhørighet. Deres tilhørighet til det norske ser ut til å være oppe til stadig forhandling; det er en tilhørighet som til stadighet må understrekes, bekreftes eller forsvares, i alle fall i møte med nye mennesker.

Når vi snakker om tilhørighet, er det også viktig å understreke at ikke alle utenlandsadopterte opplever det som viktig å bli oppfattet som norske, eller synes det er problematisk å bli identifisert med innvandrere. Noen av dem tenker på seg selv som innvandrere og har tilhørighet til flere steder og grupper, for eksempel til hjemlandet, «verden», «Europa», venner eller sitt lokalmiljø (se kapittel 7). Noen av informantene beskriver også at det har blitt mindre viktig for dem at andre ser dem som norske etter hvert som de har blitt eldre og har blitt tryggere på seg selv – og dermed er mindre avhengige av andres blikk for å definere hvem de er.

I tillegg til at valg av strategi er situasjonsbetinget, beskriver flere av informantene også en endring gjennom livsløpet når de snakker om hvilke strategier de bruker mest. Det kan virke som om flere av dem etter hvert som de har blitt eldre, i større grad velger konfrontasjon eller å ignorere snarere enn unnvikelse (se også Irhammar & Cederblad, 2006, s. 43). Flere av informantene beskriver slike endringer som et resultat av at de med årene har blitt tryggere på seg selv. Noen av dem beskriver at de greier å si tydelig ifra om de blir utsatt for rasisme, mens andre forteller at de ignorerer rasistiske hendelser eller lar tvetydige tegn ligge. Sistnevnte reaksjon innebærer å la være å ta jobben med å fortolke hendelser som potensielt kan være rasistisk intendert. Kanskje betyr det at noen av de adopterte med alderen har lagt til side noe av vaksomheten vi beskrev innledningsvis – en vaksomhet det antakelig krever en god del energi å opprettholde. I noen tilfeller kan det å ignorere også handle om en form for resignasjon, fordi de adopterte har blitt så vant til å bli utsatt for forskjellsbehandling, at det nærmest har blitt normalisert.

Svarene i spørreskjemaet peker også i retning av at alder kan ha betydning for å velge en konfronterende strategi. Den yngste aldersgruppa (16-25 år) krysser generelt av på flere strategier enn andre aldersgrupper, så det er naturlig nok en overrepresentasjon i bruk av de fleste strategier for denne gruppa. Respondentene i de eldre aldersgruppene benytter strategiene «å konfrontere» og «å la den andre personen bli flau» i noe større grad enn den yngste aldersgruppa. Det er en interessant trend, særlig med tanke på at man kunne tenke seg at utviklingen var motsatt. Fordi det er mer oppmerksomhet rundt rasisme og diskriminering nå enn for noen år siden, kunne man tenke seg at de som er unge i dag, har vokst opp med en større bevissthet rundt disse temaene og dermed ville være mer tilbøyelige til å konfrontere uønsket atferd enn den eldre generasjonen. Sammenhengen mellom alder, strategier og utviklingstrekk i samfunnet generelt, er temaer som bør utforskes videre i framtidige prosjekter.

Endringer i bruk av strategier ser også ut til å henge sammen med hvor man plasserer ansvaret. Som vi har vist, forteller flere informanter at de opplevde mye skam og usikkerhet da de var yngre.

Flere kjente på et sterkt ubehag ved sitt eget utseende og bakgrunn. Etterhvert beskriver flere av informantene at de i stedet for å skamme seg, har begynt å plassere ansvaret – og problemet – hos den personen som utsetter dem for ubehag, rasisme eller forskjellsbehandling (se også Fangen & Lynnebakke, 2014, p. 55, s. 55). I et slikt lys er det antakelig mer naturlig å velge en konfronterende strategi eller å ignorere andres handlinger.

7 Den vanskelige tilhørigheten

Alle trenger et ankerfeste i livet (Robert)

Nei, tilhørighet – den er veldig vanskelig, synes jeg. Jeg jobber med saken (Julia)

Du blir hele tiden minnet på at noen ser deg på en annen måte enn du ser deg selv (Mia)

I dette kapitlet skal vi utforske opplevelsen av tilhørighet blant utenlandsadopterte. Sitatene over illustrerer betydningen av tilhørighet, men også at tilhørighet kan være vanskelig. Tilhørighet er for mange utenlandsadopterte et komplisert tema, fordi den kan ha så mange dimensjoner. Tilhørighet kan handle om relasjon til adoptivfamilie og til Norge, men også om tilhørighet til fødelandet og den biologiske familien. Man kan tenke seg at graden av tilhørighet på ett område i livet, kan påvirke hvorvidt man opplever at man blir inkludert i andre sammenhenger. I dette kapitlet skal vi først presentere kvantitative analyser basert på spørreundersøkelsen av hvordan forskjellsbehandling kan påvirke de adoptertes opplevelse av tilhørighet og tillit til personer i nære relasjoner og til samfunnet for øvrig. Deretter vil vi, basert på intervjuene, beskrive hvordan adopterte forteller om de ulike formene for tilhørighet – eller mangel på sådan – til mennesker og samfunnet rundt seg.

7.2 Tillit og tilhørighet blant utenlandsadopterte sammenlikna med andre grupper

I dette delkapitlet vil vi presentere deskriptiv statistikk for ulike mål for tilhørighet og tillit blant de utenlandsadopterte. Indikatorene for opplevelse av tilhørighet og tillit er hovedsakelig spørsmål hentet fra LKI. Det muliggjør en sammenlikning av de utenlandsadoptertes svar med innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre, og befolkningen for øvrig. Dette gir en god målestokk for å vurdere om utenlandsadopterte føler mer eller mindre tilhørighet og tillit enn andre grupper. For noen av spørsmålene sammenlikner vi svarene med hele befolkningen og norskfødte med innvandrerforeldre. I andre spørsmål sammenlikner vi med innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre (dette gjelder spørsmål som i LKI kun er stilt til disse gruppene og ikke til hele befolkningen). Svarene for de tre andre gruppene er hentet fra *Levekårsundersøkelsen blant norskfødte med innvandrerforeldre i Norge i 2016* (SSB, 2018), og *Levekår blant innvandrere i Norge i 2016* (SSB, 2017). Det er viktig å påpeke at vi da sammenlikner data som er samlet inn på ulike tidspunkt (2016 levekårsundersøkelsene) med 2021 (vår spørreundersøkelse)³³.

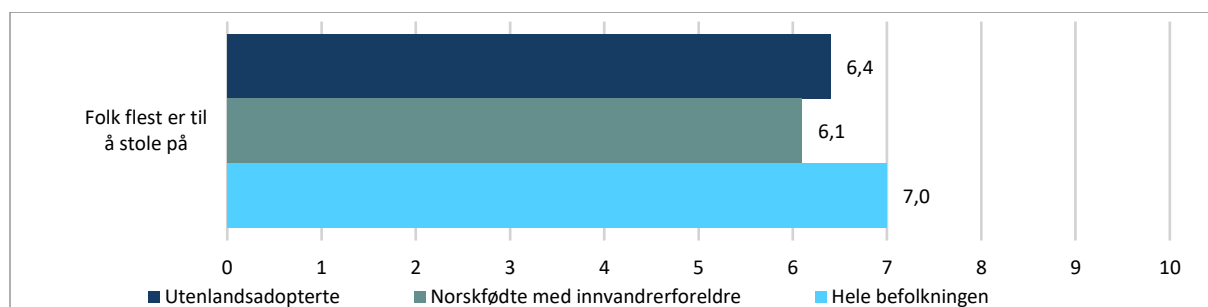
7.2.1 Tillit til andre mennesker og offentlige institusjoner

Tillit til andre offentlige institusjoner i samfunnet og andre mennesker kan være indikatorer på om man generelt føler tilhørighet i samfunnet, basert på en antakelse om at personer som føler utenforskap i mindre grad har tillit til andre mennesker eller offentlige institusjoner.

Både i LKI og vår spørreundersøkelse svarer respondentene på om de stort sett mener at folk flest er til å stole på, eller at en ikke kan være for forsiktig når en har med andre å gjøre. Svaret gis på en skala fra 0-10, der 0 betyr at en ikke kan være for forsiktig, mens 10 betyr at folk flest er til å stole på.

³³ For en mer inngående diskusjon av andre metodiske utfordringer med å sammenlikne vår spørreundersøkelse med SSBs Levekårsundersøkelser, se metodekapittel (kap 3). Vi vil også bemerke at respondentene for norskfødte med innvandrerforeldre er begrenset til aldergruppa 16-39 år.

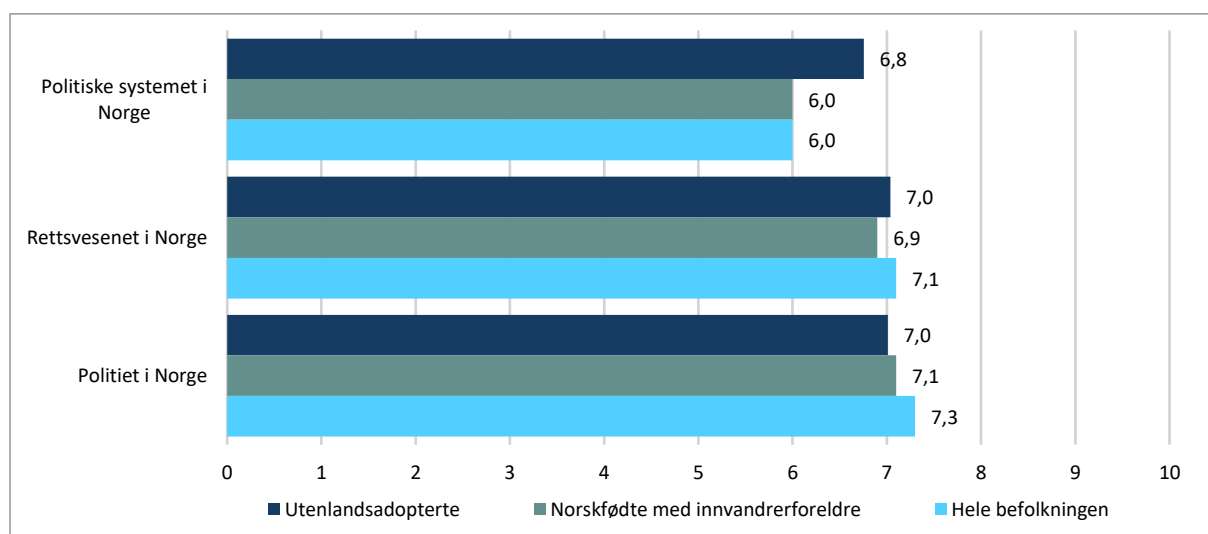
Figur 7.1: Sammenlikning av gjennomsnittlig verdi for tillit til andre mennesker for utenlandsadopterte, norskfødte med innvandrerforeldre og hele befolkningen.

Figur 7.1 viser at utenlandsadopterte har noe lavere tillit til andre mennesker enn befolkningen generelt, men noe høyere tillit sammenlikna med norskfødte med innvandrerforeldre. Utenlandsadopterte er derfor plassert cirka midt imellom. Forskjellene er imidlertid ikke veldig store. Mens befolkningen i Norge generelt har et gjennomsnitt på 7 (på en skala fra 0-10), har utenlandsadopterte et gjennomsnitt på 6,4 og norskfødte med innvandrerforeldre på 6,1.

Videre bes respondentene svare på en skala fra 0 til 10, om hvor stor tillit hen personlig har til det politiske systemet, rettsvesenet og politiet i Norge (der 0 betyr at hen ikke har noen tillit i det hele tatt, mens 10 betyr at hen har full tillit).

Figur 7.2: Sammenlikning av gjennomsnittlig verdi for tillit til samfunnsinstitusjoner for utenlandsadopterte, norskfødte med innvandrerforeldre og hele befolkningen.

Figur 7.2 sammenlikner om utenlandsadoptertes tillit til ulike politiske institusjoner i Norge skiller seg fra norskfødte med innvandrerforeldre og befolkningen for øvrig. Vi ser at utenlandsadopterte faktisk har høyere tillit til det politiske systemet i Norge enn både norskfødte med innvandrerforeldre og befolkningen generelt. Vedrørende tillit til rettsvesenet og politiet i Norge er det svært små forskjeller mellom de tre gruppene.

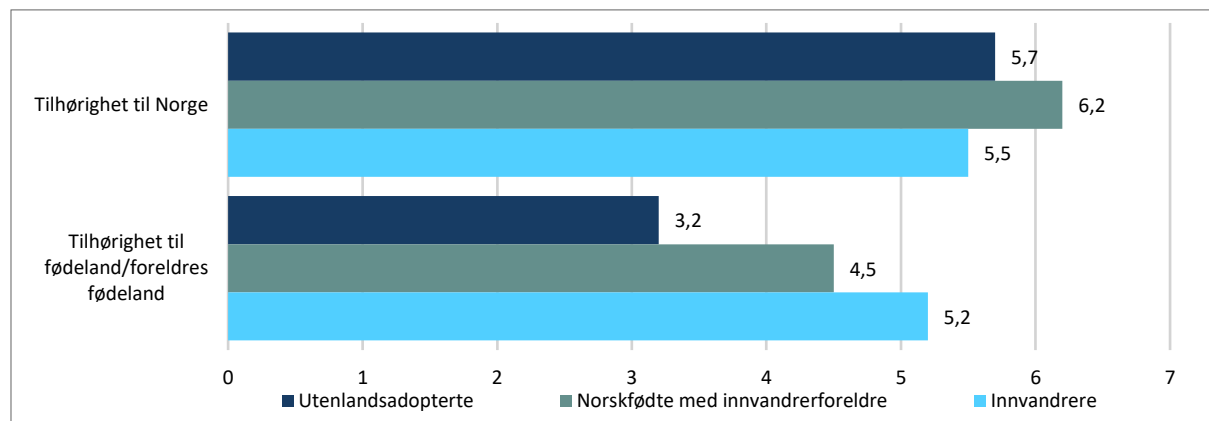
Kort oppsummert kan vi konkludere med at utenlandsadopterte ikke skiller seg markant ut når vi sammenlikner deres gjennomsnittlige tillit til andre mennesker eller politiske institusjoner i Norge med befolkningen generelt og norskfødte med innvandrerforeldre.

7.2.2 Tilhørighet til Norge og fødeland

I spørsmålene i LKI som ble besvart av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre stilles det spørsmål om i hvilken grad respondentene føler tilhørighet til Norge og sitt fødeland, eller foreldrenes fødeland (dette spørsmålet stilles ikke til øvrig befolkning). Dette spørsmålet er også inkludert i spørreundersøkelsen til utenlandsadopterte, der respondenten bes svare i hvilken grad

føler du tilhørighet med Norge og fødeland på en skala fra 1 til 7 der 1 betyr «ingen tilhørighet» og 7 betyr «stor tilhørighet».

Figur 7.3: Sammenlikning av gjennomsnittlig verdi for tilhørighet til Norge og (foreldrenes) fødeland for utenlandsadopterte, norskfødte med innvandrerforeldre, og innvandrere. Skala fra 1 til 7 der 1 betyr «ingen tilhørighet» og 7 betyr «stor tilhørighet».

Figur 7.3 viser at alle gruppene gjennomsnittlig opplever en veldig høy grad av tilhørighet til Norge, men det er likevel noen interessante forskjeller. Utenlandsadopterte har lavere gjennomsnittlig tilhørighet til Norge enn norskfødte med innvandrerforeldre, og de ligger faktisk nærmere innvandrere på dette spørsmålet. Når det gjelder tilhørighet til fødeland derimot, evt. foreldrenes fødeland, ser vi at innvandrere naturlig nok har en mye større grad av tilhørighet til sitt fødeland sammenlikna med utenlandsadopterte (nesten lik tilhørighet som til Norge). Norskfødte med innvandrerforeldre har også nokså høy grad av tilhørighet til sine foreldres fødeland, mens utenlandsadopterte har betydelig lavere tilhørighet til sitt fødeland sammenlikna med de to andre gruppene.

Forskjell i tilhørighet mellom ulike grupper utenlandsadopterte

En krysstabell av utvalgte bakgrunnsspørsmål fra spørreundersøkelsen til utenlandsadopterte viser noen interessante forskjeller for tilhørighet til Norge og fødeland. Det er små forskjeller mellom grad av tilhørighet til Norge mellom menn og kvinner, men vi ser at grad av tilhørighet til Norge for de ulike aldersgruppene øker suksessivt. Det vil si at tilhørigheten øker med alderen. Videre har adopterte fra Asia høyere gjennomsnittlig tilhørighet til Norge (skår 6) enn adopterte fra Afrika og Sør-Amerika (skår 5,4). Familiesituasjonen påvirker også grad av tilhørighet til Norge. Jo mer «etablert» man er i et parforhold har også en positiv sammenheng med å føle sterkere tilhørighet til Norge. Mens de som er enslige har et gjennomsnitt på 5,4 er tilsvarende for de som er gift 6,1 (mens de med kjæreste og samboere ligger i midten). Disse funnene overlapper dog i stor grad med tilsvarende utvikling i alder, så de uavhengige effektene av alder og sivil status er uklart.

Når det gjelder grad av tilhørighet til fødeland ser vi også relevante forskjeller mellom gruppene. Menn har noe større tilhørighet til fødelandet enn kvinner (0,5 skalaenheter). Det er ikke entydige forskjeller mellom aldersgruppene, men for fødeland ser vi at adopterte fra Sør-Amerika i større grad opplever tilhørighet til sitt fødeland (3,8) sammenlikna med adopterte fra Asia (3) og spesielt Afrika (2,4). I spørreundersøkelsen har vi spurt både om respondenten har *besøkt sitt fødeland* og om *de har hatt kontakt med sin biologiske familie i fødelandet*. Om man har vært på besøk i sitt fødeland har man gjennomsnittlig høyere tilhørighet til sitt fødeland (1,1 skalaenheter, på en skal fra 1-7). Tilhørighet til fødelandet er enda noe høyere for de som har hatt kontakt med sin biologiske familie i fødelandet (1,3 skalaenheter). Vi vet ikke om de som har vært i fødelandet eller møtt biologiske foreldre har fått mer tilhørighet på grunn av dette – det kan også være slik at de som i utgangspunktet har følt en sterkere tilhørighet til sitt fødeland i større grad oppsøker sine røtter.

7.3 Opplevd forskjellsbehandling, tilhørighet og tillit: Et dynamisk forhold?

Et viktig spørsmål i dette oppdraget er om erfaringer med forskjellsbehandling påvirker utenlandsadoptertes følelse av tilhørighet og utenforskap. Årsakssammenhengen mellom opplevd forskjellsbehandling og følelsen av tilhørighet og utenforskap er ikke gitt. En hypotese kan være at det å oppleve forskjellsbehandling i samfunnet kan påvirke en persons opplevelse av tilhørighet og tillit, både i nære relasjoner og til samfunnet for øvrig. Kort sagt, dersom en person opplever forskjellsbehandling, kan det påvirke opplevelsen av tilhørighet til samfunnet som utsetter dem for denne forskjellsbehandlingen. En annen hypotese er at det kan være en motsatt kausal sammenheng mellom disse variablene. En persons følelse av tilhørighet og tillit til samfunnet og andre mennesker kan påvirke hvordan man tolker ulike situasjoner, og dermed om man opplever en bestemt situasjon eller hendelse som forskjellsbehandling eller ikke. Dette er spesielt aktuelt siden vi baserer våre mål på *opplevd forskjellsbehandling*, der ulike personer kan tolke samme hendelse ulikt (se kapittel 4.3). Har man en sterk følelse av tilhørighet og høy tillit til andre mennesker, kan man potensielt være mer tilbøyelig til å tolke situasjoner i beste mening, i motsetning til hvis man generelt har sterk følelse av utenforskap og har lav tillit til samfunnet og andre mennesker. En tredje hypotese kan være at den kausale sammenhengen er dynamisk og gjensidig påvirkende, og at kausalforholdet kan endre seg i løpet av et livsløp. For å eksemplifisere, hvis en person opplever forskjellsbehandling kan det i fortsettelsen påvirke dennes følelse av tilhørighet og tillit til samfunnet, som igjen kan påvirke hvordan man opplever framtidige situasjoner.

Våre analyser er ikke egnet for å utforske eller teste disse komplekse årsakssammenhengene, men begrenser seg til å teste om det er en *korrelasjon* mellom de to variablene, kontrollert for relevante bakgrunnsvariabler. I analysene er opplevd forskjellsbehandling satt som uavhengig variabel, og ulike variabler for tilhørighet og tillit er satt som avhengige variabler.

7.3.1 Sterk sammenheng mellom opplevd forskjellsbehandling og tilhørighet til Norge, adoptivfamilie og venner.

I spørreundersøkelsen spør vi respondentene i hvilken grad de føler tilhørighet til Norge, til adoptivfamilie og til venner, på en skala fra 1-7 der 1 betyr «ingen tilhørighet» og 7 betyr «stor grad av tilhørighet».

Tabell 7.1: Multivariat analyse opplevd forskjellsbehandling og tilhørighet (på en skala fra 1-7).

Tilhørighet til ...	Norge	Adoptivfamilie	Venner
Kjønn (referanse = mann)			
Kvinne	-0,14	-0,24	0,15
Sivilstatus (referanse = i parforhold)			
Enslig	-0,33*	-0,35	0,03
Alder (ref. = 16-25 år)			
26-35 år	-0,12	-0,31	-0,10
36-45 år	-0,24	-0,89**	-0,39
Over 45 år	-0,25	-1,47***	-0,60*
Fødeland (ref = Asia)			
Latin-Amerika	-0,44**	-0,24	-0,08
Afrika	-0,52	0,27	0,21
Psykiske plager (ref. = lite HCL >2)			
Symptomer på psykiske plager (HCL <2)	-0,66**	-0,96***	-1,12***
Generell helse (referanse: god)			
Dårlig helse	0,36**	0,18	0,31*
Opplevd forskj.behandling. (ref. = nei)			
Opplevd forskjellsbehandling: 1 område	0,03	-0,03	-0,03
Opplevd forskjellsbehandling: 2-4 områder	-0,71***	-0,54**	-0,50***
Opplevd forskjellsbehandling: 5+ områder	-1,36***	-0,77**	-0,70***
Konstantledd	6,15***	6,29***	6,38***
R square	0,28	0,18	0,26

Signifikans: * = p<0,1, ** = p<0,05, *** = p<0,01
OLS regresjon. Ustandardiserte koeffisienter.

Analysen kontrollerer også for følgende variabler: om respondenten har barn, respondentens utdanningsnivå, yrkesaktivitet, og hudfarge, samt sentralitet for bostedskommune. Ingen av disse kontrollvariablene viser signifikante funn i noen av analysene ($p > 0,1$), og er derfor ekskludert fra tabellen.

Tabell 7.1 viser en signifikant og betydelig negativ korrelasjon mellom personer som har opplevd forskjellsbehandling de siste 24 månedene på *mer enn ett område* og opplevelse av tilhørighet til Norge, adoptivfamilie og venner. Den negative korrelasjonen øker hvis man har opplevd forskjellsbehandling på flere områder. Det innebærer altså at de som har opplevd forskjellsbehandling på flere områder, også rapporterer om lavere tilhørighet. Én viktig observasjon er at det ikke er noen forskjell i gjennomsnittlig tilhørighet på de tre områdene (Norge, adoptivfamilie og venner) mellom dem som oppgir at de *ikke* har opplevd forskjellsbehandling og de som har oppgitt det på *ett område*, men tilhørigheten minsker suksessivt hvis man har opplevd det på *flere områder* (2-4 områder, eller mer enn 5 områder). Opplevd forskjellsbehandling påvirker respondentens opplevelse av tilhørighet til Norge mest, men slike erfaringer har også en negativ korrelasjon med tilhørighet til adoptivforeldre og venner. Det er få andre bakgrunnsvariabler som viser signifikante effekter på de ulike formene for tilhørighet. Den eneste andre variabelen som gjennomgående viser en signifikant og tydelig negativ korrelasjon, er psykiske plager.

Den tydeligste sammenhengen er som nevnt mellom opplevd forskjellsbehandling og tilhørighet til Norge. De som har opplevd forskjellsbehandling på mellom to og fire områder, har estimert 0,7 skalaenheter lavere tilhørighet til Norge, mens de som har opplevd forskjellsbehandling på mer enn fem områder har estimert 1,4 skalaenheter lavere tilhørighet til Norge. Når det gjelder

bakgrunnsvariabler, ser vi at utenlandsadopterte fra Sør-Amerika generelt har lavere opplevelse av tilhørighet til Norge sammenlikna med dem med fødeland i Afrika eller Asia. Ellers har enslige noe lavere tilhørighet enn personer i parforhold. Vi ser videre at helseutfordringer generelt, og symptomer på psykiske plager spesielt, har en negativ sammenheng med opplevelse av tilhørighet til Norge.

Når det gjelder tilhørighet til familie og venner er det slik at jo flere erfaringer respondenten har med forskjellsbehandling, desto lavere er opplevelsen av tilhørighet. De som har opplevd forskjellsbehandling på to til fire områder har cirka 0,5 skalaenheter *lavere* tilhørighet enn dem som ikke har opplevd dette, og de som har opplevd forskjellsbehandling på fem eller flere områder har cirka 0,7 skalaenheter lavere tilhørighet. Det er også forskjell mellom aldersgruppene. De eldste aldersgruppene har betydelig lavere tilhørighet til spesielt adoptivforeldre sammenlikna med de to yngste aldersgruppene (mellom -0,9 og 1,5 skalaenheter). Det er usikkert om dette reflekterer en kohorteffekt, nemlig at personer som er adoptert i nyere tid føler sterkere tilhørighet til sine adoptivforeldre sammenlikna med de som ble adoptert for flere år siden, eller om det bør tolkes som at adopterte opplever svakere tilhørighet til sine adoptivforeldre jo eldre de blir. Personer med symptomer på psykiske plager oppgir også at de opplever lavere tilhørighet til familie og venner, estimert én skalaenhet lavere.

7.3.2 Sterk sammenheng mellom opplevd forskjellsbehandling og tillit til institusjoner og folk flest

I spørreundersøkelsen spør vi respondentene i hvilken grad de har tillit til norske institusjoner (det politiske systemet, rettsvesenet og politiet) og til folk flest. De bes vurdere dette på en skala fra 0-10, der 0 betyr at du ikke har noen tillit i det hele tatt, mens 10 betyr at du har full tillit.

Tabell 7.2: Multivariat analyse av opplevd forskjellsbehandling og tillit (på en skala fra 1-10).

	Tillit institusjoner	Tillit til folk flest
Kjønn (ref. = mann)		
Kvinne	0,39	-0,16
Sivilstatus (ref. = i parforhold)		
Enslig	0,12	-0,25
Alder (ref. = 16-25 år)		
26-35 år	-1,14**	-1,03**
36-45 år	-1,22**	-0,63
Over 45 år	-1,38**	-0,63
Fødeland (ref.: Asia)		
Latin-Amerika	-0,33	0,16
Afrika	-0,69	0,25
Psykiske plager (ref.: ingen/ lite)		
Symptomer på psykiske plager	-0,60**	1,76***
Generell helse (ref. = god)		
Dårlig helse	0,68**	0,97***
Opplevd forskjellsbehandling (referanse = nei)		
Opplevd forskjellsbehandling: 1 område	-0,49*	-0,03
Opplevd forskjellsbehandling: 2-4 områder	-0,96***	-0,79***
Opplevd forskjellsbehandling: 5+ områder	-1,65***	-1,29***
Konstantledd	7,09***	7,16***
R square	0,24	0,33

Signifikans: * = p<0,1, ** = p<0,05, *** = p<0,01

OLS regresjon. Ustandardiserte koeffisienter.

Analysen kontrollerer også for følgende variabler: om respondenten har barn, respondentens utdanningsnivå, yrkesaktivitet, og hudfarge, samt sentralitet for bostedskommune. Ingen av disse kontrollvariablene viser signifikante funn i noen av analysene ($p > 0,1$), og er derfor ekskludert fra tabellen.

Tabell 7.2 viser at det er en signifikant og betydelig negativ sammenheng mellom utenlandsadopterte som har opplevd forskjellsbehandling de siste 24 månedene på *mer enn ett område* og tillit til norske institusjoner (det politiske systemet, rettsvesenet og politiet). Den negative korrelasjonen øker hvis man har opplevd forskjellsbehandling på flere områder, så opphopning av negative erfaringer med forskjellsbehandling innebærer at utenlandsadopterte rapporterer om betydelig lavere tillit. I størst grad påvirker opplevd forskjellsbehandling respondentens tillit til institusjoner, men det har også en negativ korrelasjon med tillit til folk flest. Tilliten synker suksessivt med antall områder man har opplevd forskjellsbehandlinger på, fra cirka -0,5 skalaenheter (på en skala fra 1 til 10) for de som har opplevd forskjellsbehandlinger på ett område til opptil -1,6 skalaenheter for de som har opplevd det på fem eller flere områder. Når det gjelder

bakgrunnsvariabler, ser vi at de eldre aldersgruppene generelt har mindre tillit enn den yngste aldersgruppa. Ellers har generell dårlig helse og psykiske plager en negativ sammenheng med tillit, og effekten er sterkest for tilliten til folk flest.

7.3.3 Tilhørighet til Norge

Opplevelsen av tilhørighet til Norge er en sentral del av rapporten. Dette er et tema som indirekte går igjen i flere av kapitlene, for eksempel under temaer som «å bli plassert utenfor det norske» (kapittel 5.4) og «å signalisere norsk tilhørighet» (kapittel 6.3). Her skal vi beskrive mer direkte hvordan informantene i det kvalitative materialet oppfattet sin tilhørighet til Norge. Som vi viste over, rapporterer utenlandsadopterte i gjennomsnitt noe lavere tilhørighet til Norge enn norskfødte med innvandrerforeldre. De skårer omtrent likt med innvandrere på spørsmålet om tilhørighet. Dette er et interessant funn med tanke på at de fleste utenlandsadopterte kom hit i svært ung alder.

I intervjumaterialet er det en god del variasjon når det gjelder hvor viktig den norske tilhørigheten og identiteten er for informantene. For noen er den norske identiteten mindre viktig, gjerne fordi de legger vekt på andre typer tilhørigheter. Andre føler seg bare norske og er trygge på denne tilknytningen. Men for mange av informantene er tilhørigheten til det norske noe de ikke kan ta for gitt – de føler seg til en viss grad norske, men de opplever samtidig at de aldri blir norske *nok* i andres øyne. Samtidig føler de liten grad av tilhørighet til fødeland eller til andre steder heller.

7.3.4 «Jeg er jo norsk, men egentlig ikke»

Ett gjennomgående trekk ved intervjuene er at selv om mange av informantene tenker på seg selv som norske, så blir de stadig ble minnet om at andre ikke oppfatter dem slik. Som vi har beskrevet tidligere, handler det mye om blikk og kommentarer fra mennesker som ikke kjenner dem. De fleste forteller at venner og familie ser på dem som norske, men samtidig får de signaler fra andre om at etnisitet og hudfarge har betydning for hvorvidt man umiddelbart oppfattes som en del av et større norsk «vi». Lillian forteller for eksempel: «Vennene min ser jo på meg som norsk og omtaler meg som norsk. Men så får jeg stadig vekke høre at du aldri kommer til å bli norsk, for du er ikke født her». Oliver sier: «Det å være adoptert er litt utfordrende tilhørighetsmessig, fordi man jo hører til og er som majoritetsbefolkningen, men så er man det likevel ikke helt – noe som gjør at man er litt i et limbo».

Ett slående likhetstrekk i informantenes erfaringer, er at de i sitt hverdagsliv tar norskheten for gitt og føler seg som alle andre rundt seg – men så blir de plutselig minnet på at det er en diskrepans mellom hvordan de ser seg selv, og hva omverdenen tenker. Julia forteller at hun glemmer at hun «ser ut som hun gjør», helt til noen minner henne på det, «jeg føler meg som norsk, og så er jeg ikke det». Eller som Nora beskriver: «Jeg syntes det var vanskelig med identiteten, at jeg ser annerledes ut enn det jeg føler meg selv. Man tar seg i at man tenker at man er lik de andre, også er man ikke det».

Påminnelsene om annerledeshet kan komme plutselig og uforvarende, slik Lucas beskriver det: «Man glemmer det litte grann, og tror at ting er bra. Og så plutselig, så kommer det enkeltsituasjoner som gjør at – vet du hva? Jeg passer i grunnen ikke inn her. Jeg føler meg norsk, men jeg er jo ikke norsk allikevel».

Informantene forteller at de i en del situasjoner blir veldig bevisste på at de er adoptert og på at de skiller seg ut, selv når de ikke oppfatter kommentarer eller spørsmål som ondsinna. Slike opplevelser ser ut til å påvirke tilhørighet. Elias beskriver det som at han føler seg norsk til noen kommenterer noe om hans bakgrunn som plutselig gjør at han føler seg veldig synlig: «Andre ser på deg som noe annet enn du føler at du er selv. Det er en veldig snodig. Jeg går jo ikke og ser på meg selv at jeg har brun hud». Elias legger til at «du føler nesten at du må forsvare identiteten din». Han spør seg selv om hva som egentlig skal til for at han skal få være norsk.

For noen av informantene fører opplevelsen av andres blikk på dem som annerledes til at de blir usikre på sin norske identitet, fordi det føles som om man aldri er «norsk nok for andre», slik Lydia beskriver:

Jeg har følt det sånn hele livet, at jeg setter spørsmål ved hvor norsk jeg egentlig kan kalle meg. I mine øyne så synes jeg at jeg er norsk. Det er det jeg sier – at jeg er norsk, at jeg

er nordmann. Men jeg vet at fortsatt, så vil en del av meg aldri være norsk nok for andre. Jeg blir rett og slett litt usikker på min egen identitet og alt dette her med norskhet å gjøre. Og når da spørsmålet konsekvent tikker inn ganske ofte, hvor de liksom graver og graver og graver og skal absolutt vite hvor jeg opprinnelig kommer fra, så er det jo på en måte en bekreftelse på tankene mine og at jeg er ikke egentlig norsk nok, selv om jeg innerst føler meg norsk nok.

Lydia refererer her til den hyppige erfaringen med å bli spurt om hvor man «egentlig er fra» som vi har beskrevet tidligere. Hun setter denne typen spørsmål i sammenheng med følelsen av at hun ikke blir norsk nok.

Som vi har nevnt tidligere, kan man tolke de utenlandsadoptertes erfaringer som et uttrykk for at forståelsen av det norske er relativt smal og knyttes til en bestemt type utseende, slik Wilma tydelig uttrykker det: «Jeg føler meg ikke helt 100 prosent norsk heller, for jeg ser jo annerledes ut». Om man ser annerledes ut enn majoritetsbefolkningen, blir man i mange situasjoner automatisk klassifisert som ikke-norsk. Olivia beskriver steder i Norge hvor hun føler at det norske er mer utvida, hvor det er lettere å høre til fordi det er folk fra så mange ulike bakgrunner der: «Jeg tror jeg har funnet meg noen sånne unntaksområder». Hun bor i et område i Oslo hvor det er mange som har bakgrunn fra andre land: «I hvert fall blant unge folk, så føler jeg at norsk er et veldig utvidet begrep. Det er mange måter å være norsk på. Jeg kjenner av og til nesten et ubehag når jeg reiser andre steder i Norge, og merker at der er det ikke sånn». Olivia har funnet et sted hvor hun kjenner at man kan være norsk på mange ulike vis, og hvor det norske ikke handler om hvilken hudfarge eller utseende man har.

Lucas har vært en del i USA og beskriver at han opplever situasjonen der som annerledes enn i Norge. I USA føler han seg umiddelbart mer inkludert idet han lander på flyplassen. I hans øyne har man kommet et steg videre i USA – det er ingen som spør hvor du er fra på grunn av hudfargen, «for det er en naturlig greie». Lucas beskriver en tydelig sammenheng mellom opplevelsen han har med forskjellsbehandling, og hans manglende tilhørighet til Norge: «Det er klart at så lenge det pågår akkurat den delen der, hvor ting kommer opp, du hører ting, du opplever ting sjøl, så vil nok jeg aldri ha identiteten min her til lands. Det tror ikke jeg. Det har jeg vanskelig for å tro». Lucas legger til: «Norsk, det er jeg ikke. Jeg er colombiansk, jeg».

7.3.5 «Ikke helt norsk» – men hva er alternativet?

Lucas har en tydelig tilknytning til sitt fødeland – og slik sett har han et alternativ. For mange av informantene er det imidlertid ikke slik. De har ikke noe annet enn den norske tilhørigheten, som Ruby sier: «Hele grunnlaget mitt er borte fordi jeg har jo ikke noe annet». Det gjør at det er ekstra sårt når man blir plassert utenfor det norske. Som Maria uttrykker det: «Hvis jeg ikke er fra Bergen, hva er jeg da? Jeg har ikke noe annet alternativ. Det er jo dette som er min identitet».

Lillian beskriver at hun jobba hardt for å være så norsk som mulig da hun var yngre, men at hun etter hvert har slått seg til ro med at hun «aldri kommer til å bli norsk». Det hun mener, er at hun aldri kommer til å bli norsk i andres øyne. Nå er hun mindre opptatt av å bli oppfatta som norsk, hun tenker på seg slik: «Jeg er ikke norsk, jeg er bare oppvokst her». Selv om hun ikke tenker på seg som norsk, har hun i likhet med Maria ikke noen alternativ tilknytning. For Lillian handler mangelen på tilhørighet også om familiesituasjonen: Hun har brutt kontakten med sin adoptivfamilie, samtidig som hun heller ikke har sin opprinnelige familie. «Så da blir det litt vanskelig å finne ut hva du egentlig er. Det er vanskelig, rett og slett».

Natalie sier at det er vanskelig å sette ord på hvordan det er være adoptert. For henne føles det som å være midt imellom to verdener, uten fullt fotfeste i noen av dem. «Du hører ikke til med resten av gjengen fra Norge», sier hun. Samtidig føler Natalie ikke at hun hører til i sitt fødeland heller. Hun føler seg ikke norsk og heller ikke indisk: «Det har aldri vært sånn at jeg føler at jeg er norsk. Jeg har aldri følt at jeg er indisk heller, så jeg vet ikke helt hva jeg føler for å være helt ærlig (...) Tilhørigheten har vel alltid vært veldig sånn vag. Jeg har aldri følt at jeg tilhører noen som helst plass.»

Denne følelsen av å være midt imellom to verdener, deler Natalie med flere av de informantene. Det kan være vanskelig for andre å forstå hvordan det er. Venner og familie ser gjerne på de adopterte som norske, og forstår ikke nødvendigvis den dobbeltheten de adopterte beskriver –

spenningen mellom å føle seg norsk, men samtidig å være litt på utsiden. Natalie forteller at hun aldri har hatt noen hun kunne prate ordentlig med om hvor lite tilhørighet hun føler. Hun forteller at vennene hennes tenker på henne som norsk, og dermed ikke problematiserer hennes tilhørighet. Selv om det kan være godt på en måte, betyr det også at de ikke forstår hvor vanskelig hennes forhold til det norske er, «jeg er jo norsk, men egentlig ikke». Hun føler seg alene om erfaringen. Den skiller henne også fra hennes nærmeste: «Jeg tror ikke folk skjønner den delen der. Man sitter jo plutselig og oppdager at man er faktisk alene om det, når man er adoptert [...]. Da blir plutselig til og med skillet med din egen familie eller nære venner stort».

På samme måte beskriver Siri at adoptivforeldrene hennes aldri helt kommer til å forstå hvordan hun har det. Under gruppeintervjuet med andre adopterte erfarte hun likevel at hun ikke er alene om opplevelsene, fordi de andre som deltok delte hennes erfaringer. Hun sa følgende på slutten av intervjuet, som foregikk via Zoom:

Det er litt spesielt å kunne si at jeg føler meg ikke like ensom i dette her nå, som før jeg åpna Zoom. Det kjennes på en måte godt å vite at du står ikke helt alene. Fordi det er jo veldig slik det har følt – egentlig hele livet, fordi det er jo ingen andre enn deg som vet hvordan det er å være adoptert.

Å være adoptert kan være en ensom posisjon. Tilhørigheten til Norge er i en del tilfeller svak, men flere av de adopterte har heller ikke noen alternativ tilknytning. Tilhørigheten som mange tar for gitt, er et spørsmål de til stadighet må håndtere, uten at de nødvendigvis har så mange rundt seg som forstår hva det innebærer.

7.4 Tilhørighet til biologisk familie og fødeland

På samme vis som med tilhørighet til Norge, er det variasjon blant dem vi intervjuer når det gjelder hvilken betydning fødelandet har for dem, hva slags tilknytning de har til fødelandet, og om de i det hele tatt har noen interesse av å skape eller styrke en slik tilknytning. For flere av informantene har kjennskap til kultur og språk i fødelandet vært nært forbundet med kontakt med den biologiske familien, men det er ikke nødvendigvis slik at disse to prosessene henger sammen. Å oppsøke fødelandet har for noen av de adopterte en egen verdi, uavhengig av om de kan eller vil oppsøke sitt biologiske opphav. Mange adopterte har ikke mulighet til å oppsøke sin biologiske familie, fordi det ikke finnes informasjon om deres biologiske foreldre i adopsjonsdokumentene. Det var tidligere ikke uvanlig at biologisk mor forlot sitt spedbarn utenfor et barnehjem eller liknende, uten at barnehjemmet hadde mulighet til å få opplysninger om de biologiske foreldres identitet. Derfor var det heller ikke mulig å skrive opplysninger om biologiske foreldre inn i barnets adopsjonsdokumenter. Det kan også være tilfeller hvor årsaken til at den adopterte ikke har mulighet til å oppsøke sin biologiske familie, er at de biologiske foreldrene ikke ønsker kontakt.

7.4.1 Kontakt med og tilhørighet til biologisk familie

Vi har noe mindre informasjon fra intervjuene om møter og kontakt med den biologiske familien. Det var et bevisst valg. Vi antok at det for mange kunne være et følelsesmessig krevende spørsmål, samtidig som det ikke var like sentralt for problemstillingene i rapporten. Derfor lot vi det være litt opp til dem vi intervjuer, hvorvidt de brakte temaet på banen.

Noen av de adopterte som ønsker å finne sine biologiske foreldre er forhindret fra det fordi de ikke har noe informasjon. Det ser særlig ut som det er vanskelig å fremskaffe slik informasjon for de som ble adoptert fra Kina, hvor mange familier ble tvunget til å adoptere bort barn på grunn av ettbarnspolitikken, og hvor det var et strengt hemmelighold rundt slike adopsjoner. En av informantene har ingen informasjon om sin biologiske familie og hun forteller: «Så jeg har på en måte forsonet meg med at det ikke kommer til å være en greie».

Noen av dem vi intervjuer, forteller at møtet med den biologiske familien har betydd mye for dem. Frida forklarer at hun aldri har følt noen sterk tilhørighet til sin adoptivfamilie. Hun hadde gjennom mange år spurt seg selv om hvem hun egentlig er. Da hun endelig fant sin biologiske familie, etter å ha levt i mange år, følte hun at hun fant tilhørighet for første gang i livet: «Det var akkurat som den brikka bare falt på plass da jeg møtte dem for første gang. Det er litt vanskelig å beskrive, men det var først da jeg falt helt til ro med tilhørighet». Frida kjente seg igjen sin egen væremåte i sin

biologiske familie, og hun ser de samme trekkene i sine egne barn. Frida sier at hun var redd for å rippe opp i fortida, og kanskje ødelegge for den biologiske familien ved å dukke opp i livet deres etter så mange år. Hun var forberedt på det verste, men møtet gikk over all forventning. Hun har en stor familie og mange søsken: «Og jeg tenkte okay, vil jeg føle tilhørighet eller vil jeg bare kjenne at det er totalt ukjente mennesker som jeg aldri kommer til å treffe igjen? Men det ble bare ... Ja, det var helt unikt. Jeg sto liksom på utsida og opplevde det. Jeg kjenner den følelsen ennå».

To av informantene, Susanna og Noah, skiller seg ut fordi de hadde spesielt nær kontakt gjennom oppveksten med kulturen fra fødelandet og hele tiden har visst hvem de biologiske foreldrene var. De skiller seg også ut fordi de virker spesielt trygge på spørsmål som handler om tilhørighet. I deres fortellinger er kontakt med fødeland og kunnskap om og kontakt med biologisk familie tett sammenvevd. Susanna og Noah representerer i så måte unntak blant dem vi intervjuer. For de fleste var spørsmålene knyttet til fødelandet, og særlig til de biologiske foreldrene, mer kompliserte.

I både Susanna og Noahs tilfelle hadde adoptivforeldrene arbeidet og levd i fødelandet til barna de senere adopterte, og de kjente den biologiske familien før de adopterte. Adopsjonen ble gjennomført privat. Susanna forteller at hennes adoptivforeldre, som jobbet som misjonærer i fødelandet hennes, tok med seg mye av kulturen fra opprinnelseslandet tilbake til Norge:

Jeg har også vokst opp i et hjem som så ut som et kenyansk museum, fordi det var så mye pynteting fra Kenya der. Og vi hadde lysbildeshow hver lørdag, mens de andre så på gøyne filmer og sånn, med bilder fra Kenya, fra misjonsmarka. Og så var vi på hytta, ikke sant, og spiste snurring og gikk på ski og sånt på søndag. Helt siden jeg var liten, har jeg forholdt meg til Mariusgenser og ski og gulost, men også til krydder fra Kenya.

Den kenyanske og den norske kulturen levde side om side i hjemmet hennes. Hun beskriver det som at hun vokst opp i et «semi-norsk-kenyansk hjem». «Når jeg er i Kenya, føler jeg meg som kenyaner», forteller Susanna. Samtidig som den kenyanske identiteten er sterk, føler hun seg også norsk. Hun har en trygg forankring til begge stedene. Susanna sier at hun har slutta å si at hun er *halvt* kenyaner og *halvt* norsk, og heller «eier» begge identitetene fullt og helt:

Tidligere, så sa jeg alltid at jeg var halvt norsk og halvt kenyansk. Og så lærte jeg av en eller annen sånn smart aktivist at det heter ikke det. Så jeg er 100 prosent norsk, også er jeg 100 prosent kenyaner. [...] Jeg har claima begge de tingene 100 prosent, og er veldig komfortabel med det, og trives godt med det, og det gir meg ro. Det føles godt.

I tillegg har Susanna alltid visst hvem hennes biologiske mor er og hvorfor hun ble adoptert bort. Hun har hatt kontakt med sin biologiske familie fra hun var 16 år og har vært i fødelandet mange ganger, første gang da hun var midt i tjueåra. Hun forteller at hun gjennom oppveksten lurte mye på hvem hun hadde vært om hun hadde vokst opp i Kenya – eller i en annen familie: «Hadde jeg vært en annen type menneske»? Hun forteller om det første møtet med sin biologiske mor:

Da jeg jeg møtte min kenyanske mor i Kenya første gangen så fikk jeg svaret: Nei. Jeg hadde vært nøyaktig helt likedan. For jeg er henne i en yngre versjon. Så jeg kunne vært adoptert hvor som helst i verden. Jeg dro til Kenya og tok med meg sønnen min da. Og det, jeg var 26 når jeg møtte henne. For meg, så ramla en pollett ned i forhold til identitet – at jeg bare sånn okay, nei, men jeg er bare en yngre [navn på biologisk mor]. Og jeg har også tatt med meg norske venner til Kenya og truffet min kenyanske familie. Og de er også sånn: «Er det mulig? Herregud, du er jo henne!»! Og da har jeg visst resten av livet, da, ikke sant, fra, ja, de siste 20 årene, at jeg er meg, og jeg hadde aldri vært noe annen person uansett hvor jeg hadde vokst opp i hele verden. Og det har vært godt for meg.

For Susanna ble møtet med sin biologiske mor en bekreftelse på hvem hun var. Hun så seg selv i moren, og kjente at det «ramla en pollett ned i forhold til identitet».

Noahs fortelling har flere likhetstrekk. Moren til Noah ble kjent med hans biologiske mor da hun jobba i fødelandet hans. Da den biologiske moren ble gravid, hadde hun allerede mange barn. Hun ønsket et bedre liv for Noah enn det hun syntes hun kunne tilby. Etter å ha blitt kjent med kvinnen som skulle bli Noahs adoptivmor, bestemte hun seg for at hun skulle få ta seg av Noah. Fortellingene om livet i fødelandet og om familien der har alltid vært der, som en del av Noahs fortelling om seg selv:

Jeg har alltid sett bildene fra jeg var liten, [adoptiv]moren min har alltid fortalt historier, 'det er huset dere bodde i da du bodde sammen med [den biologiske] moren din, det er søstera di, det er broren din, det er bestemoren din, tanta di, i det huset der bodde jeg, her kommer mormoren din'. Jeg visste hvem jeg var. Fra min biologiske mor ga meg til min mor, så har jeg visst hendelsesforløpet fram til jeg kom til Norge.

«Jeg visste hvem jeg var», forteller Noah. Det er et sterkt budskap når vi ser hvor mange av de utenlandsadopterte som synes at nettopp dette spørsmålet er vanskelig. Fra Noah lærte å skrive har han sendt bilder og brev til den biologiske familien sin i fødelandet. Han traff sin biologiske mor for første gang på en reise dit da han var omtrent 10 år gammel. Møtet med den biologiske mora var sterkt. Som Noah forteller, så han seg selv i henne, selv om hun var fremmed. Han forsto hvor mye det hadde kosta henne å gi fra seg barnet sitt:

Hun likner på meg, ser ut som meg. Jeg har aldri sett henne før, jeg aner ikke hvem hun er. Men jeg så sårheten i øynene hennes at dette er det kjæreste hun har gitt fra seg. Jeg klarte i hvert fall ikke å trekke meg unna og si, 'nei, du får ikke lov til å ta på meg', jeg skjønnte at en mor endelig fikk se barnet hun har gitt fra seg, jeg var åtte uker gammel den gangen. Jeg skjønnte henne og kjente på den sårheten i det, og jeg ble beveget av det.

Noah har forstått hvorfor moren valgte å adoptere ham bort – men også hvor vanskelig valget var for henne. Etter det første møtet har han vært i landet en gang til og hatt jevnlig telefonkontakt med mora. Han knytter disse erfaringene direkte til den tryggheten han har og måten han møter utfordringer på: «Jeg tenker at hvis man har en grunnleggende trygghet, såne ting i livet, så kan det være lettere å håndtere en del av de kjipe opplevelsene man har også». Han beskriver kontakten han har hatt med den biologiske familien som «sjukt viktig». Om han ikke hadde vært der, tror han at han alltid ville gått rundt med masse spørsmål om den biologiske familien. Når han har vært der, får bildene han ser fra fødelandet en annen betydning – det er som et skelett som har fått kjøtt og blod; han vet hvordan mora, bestefaren og broren ser ut, han vet hvordan det lukter på gata der.

7.4.2 Å oppsøke eller ikke oppsøke fødeland og biologiske foreldre?

Som vist i forrige delkapittel har flere av informantene positive erfaringer med å kjenne sitt biologiske opphav og kulturen i fødelandet. Under gruppeintervjuene framkom det til tider sterke meninger om hvorvidt man *burde* reise til hjemlandet og oppsøke den biologiske familien, og her er det to klare fronter.

På den ene siden er det noen som har sterke meninger om at alle utenlandsadopterte bør oppsøke sitt fødeland eller forsøke å oppsøke sine røtter. Hannah forteller at hun blir provosert når adopterte venner sier at de ikke har noe ønske om å oppsøke hjemlandet. Hun tror ønsket om å fortelle andre at de burde oppsøke sine røtter, bunner i egen erfaring: «Jeg tror det er fordi at jeg opplever at det der øyeblikket ... Når jeg møtte [biologisk mor] ansikt til ansikt, og jeg så et speil av meg selv – jeg føler at de frarøver seg selv den muligheten». Hannah mener at det er viktig å reise tilbake, uten at man nødvendigvis må oppsøke sitt biologiske opphav. Det behøver ikke å bli en solskinnshistorie – det kan like gjerne handle om å lukke døra: «Jeg tenker at det behøver ikke en gang å være godt. Jeg kjenner folk som har dratt til hjemlandet og møtt familien sin og bare: Vet du hva? Fuck this! Jeg liker ikke Sri Lanka. Ja, men da har de i hvert fall hatt muligheten til å lukke den døra». Når en del adopterte føler så sterk motstand mot å reise tilbake til fødelandet, er hennes erfaring at det handler mest om at de har traumatiske følelser knytta til adoptivhistorien sin og til sine biologiske foreldre. Fordi det kan være vanskelige følelser å håndtere, mener Hannah at reiser tilbake burde vært organisert og forberedt av folk med fagkunnskap, som en del av ettervernet rundt adopsjon.

På den andre siden er det flere som uttrykker at de ikke har interesse eller behov for å oppsøke fødeland eller biologiske foreldre, eller bli kjent med sitt fødelands kultur og språk. «Jeg har aldri hatt noe interesse av å lete etter min egen biologiske familie», forteller Natalie i intervjuet med oss. De informantene som ikke ønsker å ha kontakt med sine biologiske foreldre, ser heller ikke ut til å ønske forbindelse til fødelandet. For noen av informantene kan mangel på kontakt handle om vonde følelser knytta til sin egen adoptivhistorie. Siri forteller at hun tidligere i livet, særlig i ungdomsårene, følte en sterk motstand mot å besøke fødelandet. Da hun gikk på ungdomsskolen

foreslo adoptivforeldrene hennes at de kunne spare et år for å reise til fødelandet for å bli litt kjent med landet. Siri reagerte med sinne:

Og da ble jeg sint. Uff, det skulle vi ikke ha noe av. Jeg skulle aldri dit igjen! Æsj, liksom. Og det er jo fordi at alt jeg forbinder med [fødelandet], er bare vonde følelser, og det får du ikke gjort noe med. Du ser sånn her ut. Det er ingen som vil ha deg. Det er ingen som bryr seg. Så det var jo veldig mange vonde assosiasjoner med det, og veldig mye skam. Mens nå som jeg har vokst litte grann, forhåpentligvis, så har jeg i hvert fall fått et litt annet syn på det. Jeg klarer å være nysgjerrig på det i stedet.

Siris beskrivelse synliggjør at det kan ligge mange og komplekse følelser bak beslutningen om hvorvidt man vil ha kontakt med fødelandet eller ikke. I hennes tilfelle handlet motstanden mye om at hun skammet seg over hvordan hun så ut og hun beskriver en generell følelse av å være avvist: «Jeg hadde i mange år bare en sånn forakt mot det landet jeg kom fra, den kulturen, alt mulig sånt». Siri beskriver denne avstandtakingen som en forsvarsmekanisme. Hun har jobba mye med å «være stolt over å være – eller i alle fall se – asiatisk ut». Det er først når hun har blitt eldre og har forsonet seg mer med hvordan hun ser ut og hvem hun er, at hun har greid å bli nysgjerrig på fødelandet.

For andre av informantene handler mangelen på interesse for fødeland og biologisk familie om at de føler seg godt forankra der de er. De har ikke noe behov for å skape seg et bilde av livet før de kom til Norge. Kevin forteller at han alltid har følt seg veldig norsk. Den chilenske kulturen er ukjent for ham og han har ikke noen interesse for å lære den å kjenne. I voksen alder har han blitt oppsøkt av adopterte som var med i foreningen for familier som har adoptert fra Chile, som han deltok i som liten. De har ønsket å dele tanker og opplevelser knytta til Chile, men Kevin har ikke hatt et slikt behov: «Jeg skjønner at de føler en veldig sterk tilknytning, og da tenker jeg at det er greit, det må de få lov til å ha». Men Kevin gir også uttrykk for at han ikke ønsker å få en slik tilknytning «prakket på seg».

På samme måte som Kevin, føler Andrea seg helt norsk. Det er den norske identiteten som er viktig for henne. Hun har lite kunnskap om fødelandet og føler ingen tilknytning til landet. Andrea sier: «Man driver og kaller dem som fødte meg for foreldre, sånn personlig synes jeg bare det er helt feil ord. Jeg kan se på Tore på sporet med litt sånn vemmelse og litt interesse sånn som jeg ser på Se og Hør, men jeg synes bare det er så far out». Andrea har ikke ønsket å oppsøke sine biologiske foreldre, eller å reise til sitt fødeland. Samtidig som denne posisjonen er nokså avklart for Andrea, beskriver hun episoder hvor andre forventer at hun skal ha kunnskap om og tilknytning til fødelandet – og en etterfølgende forlegenhet når hun ikke kan leve opp til forventningene. Som Andrea sier: «De gangene Bolivia blir tematisert på en positiv måte vil jeg jo gjerne ha noe der, men jeg har ikke noe». Hun forteller for eksempel at hun ble invitert på en «Bolivia-aften» til en bekjent som hadde adoptert barn fra Bolivia. «Jeg husker at det var sånn lysbildeshow, den der lyden, 'tsch, tsch, tsch'. Og jeg tenkte fy faen, vet du hva, dette er så flaut (...) Jeg hadde jo ikke sett et bilde fra Bolivia før den kvelden». Andrea beskriver misforholdet mellom ønsket om å være en del av fellesskapet rundt Bolivia, og hennes manglende kunnskap og interesse for fødelandet: «Du gjør deg om til en sånn sirkushest som bare 'whoaaa', også har du ikke noen fjær og ingenting å pynte deg med (...) Jeg lagde meg en eller annen idé om at jeg hadde noe å tilføre disse menneskene. Jeg hadde ingenting, ikke sant».

Andreas historie illustrerer at tilknytningen til fødelandet krever en innsats. Kunnskap om fødelandet kommer ikke av seg selv gjennom oppveksten. Det må en egeninitiert interesse og vilje til for å lære stedet å kjenne. Nora beskriver noe av det samme: «Det er en ting man må sette seg inn i, som jeg valgte å ikke gjøre da jeg var yngre». Faren hennes har alltid sagt at om hun vil, betaler han for turen til fødelandet. Nora beskriver en nesten unison oppfordring fra omgivelsene om å reise tilbake: «Alle bare sier: Hvorfor drar du ikke? Jeg har bare aldri hatt et sånt behov»

På samme vis som for Nora, forteller også andre informanter om at omgivelsene har forventninger om at de bør reise tilbake til fødelandet og oppsøke sin biologiske familie – slik vi også beskrev at Andrea ga uttrykk for tidligere i kapittelet. Elias har ikke noe behov for å oppsøke slekt eller opphav, men han opplever at det «ikke er det svaret man vil ha». Han utdyper denne erfaringen i dialog med Maria, som kjenner seg igjen:

Elias: Jeg synes min oppvekst har vært veldig fin. Men folk forventer nesten et annet svar – de forventer nesten at du skulle hatt det litt jævlig. For min del har jeg ikke noe behov for å oppsøke noe slekt eller opphav der jeg kommer fra. Det er jo veldig personlig og veldig individuelt for hver enkelt person. Men jeg føler at når jeg sier det, så er jeg nesten et grusomt menneske. Det er ikke det svaret man vil ha. Jeg vet ikke om dere har følt ... Hørt om det?

Maria: Altså, jeg kjenner igjen det. Det er liksom en slags forventning ... Sånn personlig, så har jeg hatt det veldig bra. Det er selvfølgelig helt individuelt om man vil oppsøke biologisk familie eller ikke. Men jeg har heller ikke det behovet. Og folk blir nesten litt sånn skuffet.

Elias beskriver en bestemt type narrativ om adopterte, som gir seg i uttrykk i forventninger fra omgivelsene om hvordan han skal svare. Narrativet man kan skjelve, går ut på de som har blitt adoptert, gjerne har hatt en vanskelig oppvekst, og for å bli et helt og autentisk menneske, må de oppsøke opphavet sitt.

7.4.3 Erfaringer med kultur og opphold i fødeland

Noen informanter hadde adoptivforeldre som gikk aktivt inn for å skape en forbindelse til fødelandet, for eksempel gjennom å engasjere seg i klubber eller nettverk sammen med andre familier som hadde adoptert barn fra samme land. Kevin forteller at han gjennom oppveksten jevnlig reiste på turer sammen med familier med adoptivbarn fra samme land som ham. Han delte adopsjonserfaringen med barna i familiene. Men som Kevin sa: disse barna var jo norske, slik som han. De vokste opp i norske familier. Slik sett var det en nokså fjern forbindelse til fødelandet, selv om barna til en viss grad kunne spille seg i hverandre.

Flere av de andre informantene forteller at de har blitt mer nysgjerrig på fødelandet etter hvert som de har blitt eldre, særlig i fasen som unge voksne. Flere av dem har reist tilbake til fødelandet, noen av dem har lært språket, og et par av informantene har bodd i fødelandet en periode. De adopterte som har vært i fødelandet og blitt litt kjent med språk, kultur og folk der, har ulike erfaringer.

For noen av informantene har kontakten med fødelandet vært svært viktig. Jack har bodd i fødelandet en periode i voksen alder. Han beskriver tilknytningen til Colombia som sterkere enn til Norge: «I stedet for den higenen etter å være norsk, har det heller vært en higen den andre veien, etter å kunne identifisere meg selv som colombiansk og ha en idé om hva det egentlig vil si». Før han begynte å utforske kulturen og språket i hjemlandet, opplevde han flere ganger at folk fra latinamerikanske land snakka til ham på spansk, fordi de antok at han var derfra. Han kjente på ubehaget ved at han ikke kunne svare. Etter at han har bodd der og lært språket, beskriver han sin posisjon slik: «Man er mer i synk med kroppen, på et vis, man har fått et slags holdepunkt i det stedet». Det er en større match mellom at andre identifiserer ham som en spansktalende latinamerikaner, og hans faktiske tilknytning til fødelandet og språket der.

Robert har kjent en sterk draging mot fødelandet etter at han ble godt voksen. Han hadde ingen kontakt med fødelandet gjennom store deler av livet. Da han kom til Norge som åtteåring, bestemte han seg raskt for å slutte å snakke tysk med søsteren. Det var en klar forventning fra omgivelsene om at Robert og søsteren skulle bli helt norske. Adoptivforeldrene hans ønsket ikke at de skulle ha kontakt med sin biologiske mor. De fikk tilsendt gaver fra henne, men fikk ikke lov til å svare. Men senere i livet har Robert reist ofte til fødelandet, og det har betydd mye for ham: «Jeg kjenner lukta fra barndommen når jeg er der. Flater, store skoger, gamle jernbaner. Jeg har vært masse i [fødelandet], jeg føler at jeg hører litt til der. Jeg kan ikke viske det vekk, det sitter i kroppen».

Erfaringene med å bli kjent med kulturen i fødelandet er blandede. Flere informanter som har reist til fødelandet forteller om opplevelsen av å være et sted hvor andre ser ut som dem selv, hvor de kan gli inn i mengden. Som Leo beskriver det, «alle var litt som meg, likna litt på meg». Kontrasten til Norge, hvor mange av de adopterte gjennom livet har følt at de skiller seg ut, er sterk. Samtidig forteller flere at folk i fødelandet skjønner at de ikke har vokst opp i landet på grunn av klesstil og væremåte. Noen av informantene har erfart at måten de ser ut på blir knytta til en bestemt sosioøkonomisk status i fødelandet. Et par av dem vi intervjuer har det de selv beskriver som «urfolkutseende», noe som innebærer at de kommer fra grupper i fødelandet som har opplevd undertrykkelse og har en lav sosial status. Når de adopterte, som Olivia beskriver, samtidig «har utdanning og snakker språket og har penger», innebærer det at kroppene deres, på samme måte

som i Norge, ikke er synkronisert med forventningene i omgivelsene. Andres blikk på dem gjør stadig vekk at de blir tilskrevet bestemte gruppeidentiteter. Olivia beskriver denne erfaringen: «Jeg opplevde ganske mye ubehagelige kommentarer knytta til det òg. Jeg tror jeg på en måte syntes det også var litt vondt, fordi jeg hadde lyst å passe inn – og så gjorde jeg ikke det der heller».

Som vi beskrev over, opplever flere av de adopterte en utrygghet på sin norske identitet. Mange føler seg norske, men opplever at andre ser på dem som utenlandske. Møtet med fødelandet førte i noen tilfeller til at tyngdepunktet i identiteten endra seg – i alle fall midlertidig. Noen av dem vi intervjuer forteller at de føler seg *mer* norske når de er i fødelandet enn når de er i Norge. Olivia forklarer: «I Norge møtte jeg en verden som prøvde å fortelle meg at jeg var utlending. Så kom jeg til Vietnam. Jeg kjente at jeg var kjempenorsk i noe som for meg antakeligvis handlet om kultur og verdier». Eleanor beskriver noe av det samme: «Det jeg føler, er at jeg er norsk inni meg, og så er jeg utlending på utsida. Men når jeg drar ned til India så føler jeg meg indisk på utsida, også er jeg norsk inni». Hun beskriver kulturen i Norge og i India som to forskjellige verdener. Wilma bodde en periode med folk fra fødelandet, og oppdaget at hun ikke følte noen tilhørighet til dem: «Det er en helt fremmed kultur, som for meg er glemt for mange, mange år siden». Hun forteller at det eneste hun opplevde at de hadde til felles, var at de likte å gå i samme type sandaler, «ellers var det ikke noen tilhørighet med dem». Leo beskriver en dobbelthet – en følelse både av å komme hjem og av å være en fremmed da han var i fødelandet: «Jeg følte meg hjemme, men samtidig har jeg aldri vært så langt hjemmefra. Veldig sånn lost in translation». Lucas har en liknende erfaring av å veksle mellom å føle seg som hjemme og føle seg som en fremmed – som en nordmann i utlandet – når han er i sitt fødeland:

Det kan nok oppfattes som identitetskrise, fordi at når vi går inn for landing mot Argentina, så føler jeg at nå er jeg hjemme. Men idet jeg kommer inn på flyplassen, så bare – okay, nå er jeg mer norsk. Jeg er mer norsk enn hva jeg er argentinsk. Jeg forstår ikke et kvekk av det de sier, for jeg har ikke lært meg språket. Og da, igjen, da føler igjen at herregud! Nå er jeg malplassert. Jeg er jo mer norsk enn argentinsk. Ikke sant, så det er en tosidig sak, dette her, da.

For Lucas handler følelsen av å være fremmed til dels om at han ikke kan språket. Han kjenner andre adopterte fra Argentina som har lært seg spansk, og som derfor føler seg mer hjemme. Lucas spør seg selv: «Nå må du bestemme deg. Hva er du? Nei, men jeg er blanda drops, jeg. Jeg er norsk og argentinsk, jeg».

7.4.4 Mangel på informasjon kan skape usikkerhet om identitet

Mangel på informasjon eller usikkerhet rundt informasjonen kan også være en årsak til at det kan være vanskelig å etablere en tilknytning til fødelandet. I de fleste tilfeller framgår det av adopsjonsdokumentene hvilken by de ble adoptert fra, men det er ikke sikkert de ble født i samme by. En av informantene forteller også om en situasjon hvor ei venninne av ham var usikker på hvilket land hun faktisk kommer fra. Jack beskriver hvordan det kan være en «gjettelek» å finne sine røtter:

Vi ikke vet hvor vi er født. Så det er vanskelig å ta sånn ordentlig eierskap da. Jeg har også ei venninne som er adoptert fra Chile, og hun har en sånn teori om at hun er egentlig fra Peru. Hvordan vet man det? Man bruker kanskje år på å liksom få litt sånn chilensk identitet – og så kanskje man er hovedsakelig fra Peru, da. Jeg vet heller ikke hvor jeg er født. Så det er sånn guess game, egentlig.

Jack bruker ordet «konstruere» når han snakker om å skape tilknytning til Chile. Om man ikke vet sikkert hvor man kommer fra, kan det være at man konstruerer en tilknytning som ikke har sammenheng med de faktiske røttene. Olivia har en liknende erfaring, som handler om lokal tilhørighet i fødelandet. Adoptivforeldrene hennes trodde at hun var quechua, som er en betegnelse på urfolk i Sør-Amerika. Olivia lærte seg først spansk, men etter at hun i en periode flytta til Bolivia, begynte hun også å lære seg quechua. Men da hun fant sine biologiske foreldre, fant hun ut at informasjonen hun hadde fått, ikke stemte:

Og så kom jeg til Bolivia da jeg faktisk fant mine biologiske foreldre – og de var helt sånn hæ? Vi er jo aymara [en annen gruppe urfolk]. Og det bare var litt sånn der – ja, ja. Ikke

sant – det motsatte. Jeg har gått rundt hele livet mitt og sagt at jeg er quechua, så er jeg aymara. Det er bare sånn sprøtt.

Fordi det krever innsats og et følelsesmessig engasjement å lære språket og å bli kjent med historie og kultur, kan det oppleves som vanskelig å investere i en identitet som man ikke vet med sikkerhet om stemmer med sin egen biografiske historie.

7.4.5 Navnevalg og tilhørighet

I intervjuene kom det fram at de adoptertes navn kunne ha symbolsk betydning – særlig hvorvidt de hadde beholdt eller tatt inn en del av navnet som var fra fødelandet. Robert forteller at adoptivforeldrene ville at hans biologiske søster skulle slutte å bruke sitt fødenavn og i stedet ta et navn som var mer vanlig i den norske bygda hvor de bodde. Da hun nekta, fikk hun juling, men hun sto på sitt. Søsteren var ti år da hun ble adoptert til Norge. Hun ønska ikke å skifte navn bare for å passe inn.

Blant de vi intervjuer som ikke har ønska å ha en sterk forbindelse med fødelandet, har det stor betydning å ha et norskklingende navn og ikke et navn fra fødelandet. Nora forteller at hennes opprinnelige navn ble erstattet av et norsk navn da hun ble adoptert. For henne har det alltid følt seg riktig, fordi det gjenspeiler hennes tydelige forankring i Norge:

Det var et valg foreldrene mine gjorde. Og det har jeg alltid vært fornøyd med for min del, fordi jeg føler meg veldig norsk, og hadde hatt veldig lite med [fødelandet] å gjøre. Jeg tror jeg har vært så beskyttet i min familie at jeg har aldri tenkt at det finnes et annet sted, som jeg ikke skulle høre til – og at det har vært en grunn for at jeg kom.

Julia hadde både et norskklingende og et srilankisks navn, men tok et aktivt valg da hun gikk på ungdomsskolen om å fjerne det srilankiske navnet:

Jeg hadde et srilankisks mellomnavn. Mamma og pappa tenkte at vi kunne få lov til å velge sjøl om vi ville ha det der eller ikke. Jeg valgte å fjerne det. Det var sånn søke-om-navneendring-fjerne-det. Det gjorde jeg på ungdomsskolen, for det var på en måte det eneste jeg kunne gjøre. For jeg klarte ikke å bære det.

Som Julia sier, «hun klarte ikke å bære» navnet. Som vi har beskrevet tidligere, følte hun mye skam over sin bakgrunn og sitt utseende i ungdomstida. For henne var det å fjerne det srilankiske navnet, noe hun gjorde for å skape avstand til sitt srilankiske opphav.

Lillian beskriver også hvordan hun og søsteren, som er adoptert fra samme land, har hatt ulik tilnærming til bruk av navn fra fødelandet. Mens Lillian har tatt sitt opprinnelige navn fra fødelandet aktivt i bruk, sammen med det norskklingendenavnet adoptivforeldrene ga henne, har ikke søsteren noen interesse av å gjøre det samme. Lillian mener at det kan ha med alder å gjøre – søsteren var yngre enn henne da hun kom til Norge. Slik Lillian beskriver det, gjenspeiler disse forskjellene også interessen av å bli kjent med røttene: «Jeg har alltid vært veldig nysgjerrig, og alltid villet vite hvor jeg kom fra og familie og sånne typer ting. Og det har ikke hun (...) Så det er litt sånn rart. Vi har samme oppvekst, samme adoptivfamilie, samme grunnlag, på en måte. Men allikevel, så er vi så forskjellig».

Lucas har begynt å lære spansk, og har hatt lyst til å ta i bruk sitt etternavn fra Argentina, men han har foreløpig ikke gjort det for å slippe at noen setter spørsmålstegn ved hvem han er. Leo har begynt å lære portugisisk og han bruker både sitt norske og brasilianske navn, noe han forteller om i samme åndedrag som at han har med seg «den brasilianske arven» i sitt liv. Til tross for at han vet at et utenlandsk navn kan skape utfordringer i Norge, har Jack har på sin side sluttet å bruke sitt norske navn og i stedet tatt i bruk navnet han har fra Costa Rica. Jack forteller:

Det er en klassiker at folk med annet rart navn skifter navn eller sliter på grunn av det. Jeg har et norsk navn også, som jeg ikke identifiserer meg med, og som jeg ikke bruker. Så det er et bevisst valg. Jeg tenker i mange tilfeller at jeg kunne gjort det lettere for meg selv ved å assimilere meg på en helt annen måte, men jeg velger heller å gjøre det vanskeligere for meg selv og skru opp vanskelighetsgraden.

Jack sier at han ikke identifiserer seg med sitt norsk klingende navn. Han har en tydelig tilknytning til Costa Rica, og hans bruk av navnet derfra, gjenspeiler denne tilknytningen. Samtidig kan valget også anses som en politisk stillingstaking mot det han betegner som «assimilering».

Susanna har bytta navn en rekke ganger. Når Susanna forteller om navnebyttene, kan det virke som om hun leker seg litt med sin egen tilhørighet. Navnene hun velger å framheve signaliserer hvem hun vil være:

Skatt Øst hater meg, fordi jeg bytter jo navn hele tiden. Jeg tror det er hvert femte år, så nå sitter jeg bare og venter på neste gang jeg kan bytte navn. Jeg har bytta navn tre ganger så langt: Først fra et helt norsk navn til mitt nigerianske mellomnavn, som var det navnet som min nigerianske mor hadde gitt meg. Så bytta jeg en gang til, og da la jeg inn et navn til, og da bytta jeg til min nigerianske mor sitt etternavn, sånn at det første og det siste navnet var mine norske navn, og så de to navnene i midten var mitt nigerianske fornavn og etternavn. Og så went jeg full circle igjen, og så bytta jeg ut mitt siste etternavn med min norske bestemor sitt etternavn. Og så, nå – ja, men nå skal jeg bytte igjen. Jeg bare har ikke funnet hva det er jeg skal finne på nå. (...) Det med navn, det er gøy. Men som sagt, jeg claimer like mye sånn [tettsted i Norge], like mye som jeg claimer [sted i Nigeria].

Sitatet sier noe om Susannas tilhørighet: den er mangfoldig, og selv om hun er godt forankra både i Norge og i Nigeria, er tilhørigheten dynamisk. Sitatet viser også at hun aktivt «eier» sin tilhørighet, som hun også sier. Tilhørighet er ikke noe andre tillegger henne – hun velger den selv.

7.5 Tilhørighet til adoptivforeldre

Dette avsnittet bør ses i sammenheng med punkt 5.2.1 tidligere i rapporten, hvor vi beskriver opplevd forskjellsbehandling fra nær familie. Der beskriver vi blant annet at noen av de adopterte opplevde at adoptivforeldrene ga dem mindre oppmerksomhet og kjærlighet enn de ga sine biologiske barn. Fordi vi har beskrevet temaet tidligere i rapporten, går vi ikke nærmere inn på det her. Vi ønsker kun å konstatere at det at adoptivforeldrene har eller får biologiske barn ser ut til å kunne negativt påvirke adoptivbarnets opplevelse av tilhørighet til familien når slik forskjellsbehandling finner sted.

Uavhengig om man er adoptert eller ikke, har mennesker ulik opplevelse av tilhørighet til sin familie, og det kan være mange sammensatte årsaker til dette. Også blant de vi intervjuer, var det stor variasjon med tanke på hvor sterk tilhørighet de utenlandsadopterte følte til sin adoptivfamilie. Noen av informantene har et godt forhold til adoptivfamilien. Oliver, Andrea, Kevin og Nora har til felles at de har en entydig norsk identitet, beskriver oppveksten som trygg, og føler en sterk tilhørighet til sin adoptivfamilie. Nora snakker om disse temaene i samme åndedrag: «Jeg føler meg ganske norsk, identitetsmessig. Har hatt en veldig, veldig trygg familie og sånne ting». Andre adopterte vi snakka med, beskriver at de har et greit, men mer overfladisk forhold til sine adoptivforeldre. Andre igjen beskriver relasjonen til adoptivfamilien som vanskelig, og et par av dem har kuttet kontakten med adoptivforeldrene sine.

I intervjuene kommer det frem ulike hendelser som har påvirket graden av opplevelse av tilhørighet som informantene følte til sine adoptivforeldre. Som vi beskrev i kapittel 4.7.2, knytter noen av de adopterte mangelen på tilhørighet til at de opplever at adoptivforeldrenes motiver for å adoptere har handlet om status og et ønske om å fortelle omverdenen at de er gode mennesker. En del av informantene har blitt fortalt at de bør være takknemlige for å ha blitt adoptert, og dette har påvirket følelsen av tilhørighet til familien. En forventning om takknemlighet kan leses som at de adopterte er her litt på nåde, og at deres posisjon i familien og i Norge ikke kan tas for gitt. En informant forteller at hennes adoptivforeldre flere ganger har påpekt at hun er heldig fordi de adopterte henne. Hun sier at denne typen kommentarer har svekka hennes opplevelse av tilhørighet til familien: «Derfor så kjenner jeg at den tilhørigheten har blitt ganske svekka med tida. Når du stadig blir påminnet om at du er så kjempeheldig. Vi har jo redda livet ditt. Det har jo adoptivforeldrene mine sagt flere ganger». En annen informant forteller at foreldrene hennes fortalte henne hvor mye det kosta å adoptere henne. Erfaringen satte spor i henne.

Noen av de adopterte knytter også fortellinger rundt adopsjonsprosessen og motivene for å adoptere til opplevelsen av tilhørighet til familien. Charlotte har fått inntrykk av at hun og søsteren

ble adoptert fordi moren ville skaffe lekekamerater til sin biologiske datter. For henne oppsto et slags brudd med moren i tenårene da moren sa til Charlotte at hun burde tenke på hvor vanskelig det var for søsteren da hun fikk en adoptivsøster som fikk all oppmerksomheten. Charlotte reagerte med å bli sint og si at det burde adoptivforeldrene ha tenkt på før de adopterte. Charlotte føler at hun var «en jobb de måtte ta», og den dagen hun var 18 år, da jobben var ferdig, måtte hun ut av hjemmet. Hun tror hun kunne hatt det «like bra, om ikke bedre», om hun ikke hadde blitt adoptert og hadde fått bli i fødelandet sitt.

En manglende opplevelse av å ha noen å speile seg i, kan også ha betydning for følelsen av tilhørighet. Fordi de adopterte ikke har samme genetiske opphav som sine adoptivfamilier, er det sjelden slik at de likner på hverandre, rent utseendemessig. De har ikke det genetiske slektskapet til sin familie som biologiske barn har. I noen av intervjuene framhever de adopterte likevel en sterk følelse av slektskap til sin adoptivfamilie som ikke handler om genetikk, men om faktorer, og som blir omtalt på nesten tilsvarende måter. For eksempel forteller Nora at folk alltid har kommentert at hun er så lik moren sin. Måten hun snakker og oppfører seg på, er nært beslektet med morens væremåte. I det følgende sitatet forteller hun om likheten med moren, og at hun må minne faren om at ingen av adoptivforeldrene har gitt henne noen av sine gener:

Jeg er veldig lik mamma. Vi har ingen gener likt. Pappa sa, 'herregud, det er kjempesurt at ikke hun likner på meg i det hele tatt'. Da måtte jeg bare minne ham på at vi har ingen gener felles. Så det viser litt hvordan de har følt at jeg har vært deres. Jeg føler meg jo sikkert like mye deres som søstera mi. Vi har vært helt likt behandla.

Nora knytter beskrivelsen av hvordan hun likner på moren, til at hun har vært «deres» og at hun aldri har følt de har behandla henne annerledes enn søsteren, som er foreldrenes biologiske barn. Hun forteller at alle rundt henne alltid har sagt at hun likner sånn på moren sin, og avslutter denne tematikken med ordene: «Man har følt seg så trygg». For Julia har spørsmålet om tilhørighet vært mer komplisert, men på samme vis som Nora, forteller hun at hun har blitt fortalt at hun likner på en av adoptivforeldrene sine – i dette tilfellet, faren. Den sterke gleden hun føler over å bli fortalt at hun likner på ham, sier noe om at lengselen etter å høre til:

Det fineste komplimentet jeg noen gang har fått, det er at jeg var lik pappa. Det er ikke mulig at det går på hvordan jeg ser ut. Det går på hvordan jeg er, hvordan jeg har blitt oppdratt, hvordan jeg er som menneske. Det er det fineste jeg har hørt noen gang, tror jeg. Og det også vet jeg jo at sier litt om hvor vanskelig jeg synes det er – eller hvor vanskelig jeg synes det har vært, i hvert fall. Nei, tilhørighet – den er veldig vanskelig, synes jeg. Men jeg jobber med saken.

Andrea, som har et tett bånd til sine adoptivforeldre, forteller om tida etter at hun fikk sitt første barn. Hun ble så provosert av at de rundt henne insisterte på at de biologiske prosessene var viktige for å knytte bånd til barnet:

Jeg husker når jeg fødte selv så var de så opptatt av jeg skulle amme, hvilket jeg etter hvert gjorde, men i starten ble jeg så irritert. Fordi de holdt på med de ammegreiene, også sa de sånn 'det er sånn du får båndet med barnet ditt', og jeg bare 'det er det ikke!' Det er det virkelig ikke. Jeg og mamma vi ... Det er ikke sånn slektskap skapes, det er ikke sånn familie skapes. Dette er faktisk en veldig unaturlig måte å få barn på, sa jeg.

For Andrea står sykehusets insistering på det biologiske båndet i kontrast til hennes egen erfaring, hvor nærheten til hennes adoptivmor ble skapt gjennom kjærligheten hun ga, ikke gjennom gener, fødsel og amming. Hun insisterer litt humoristisk på at det å føde barnet sitt er en «unaturlig måte å få barn på». I stedet for å legge vekt på det biologiske, legger Andrea vekt på hvor ønsket hun var av sine adoptivforeldre – det er kjernen i hennes adopsjonsfortelling.

Det finnes andre fortellinger i de kvalitative intervjuene som har motsatt fortegn. Dette er fortellinger om savnet etter å ha noen å speile seg i og mangelen på bånd med adoptivfamilien. Som Frida sier: «I en norsk familie, så er du alltid den brune ungen». I motsetning til Nora, som blir beveget av å få høre at hun likner på faren sin, synes Frida at det er noe oppkonstruert at moren hennes alltid sier at hun likner på søstera, som ikke er hennes biologiske søster:

Det er kanskje væremåten hun har ment. Men jeg har jo følt at vi er to forskjellige, på grunn av at vi har to forskjellige utseender. Hun har jo lysere hud, og jeg er jo mørk i huden. Men

at du liksom til stadighet blir minnet på det når du er liten, at du likner så på søstera di, akkurat som hun skal prøve å få oss sammen. Men det har jo ikke funka, da. Det har jo bare blitt enda verre.

Frida opplever morens gjentatte kommentarer om at hun likner på søsteren som et forsøk på å styrke tilhørigheten dem imellom – men hun opplever det som kunstig. Det har ikke fungert på den måten moren ønsket.

Robert, som er adoptert fra et land i Europa, skilte seg ikke ut fra sin adoptivfamilie på grunn av hudfargen, men han følte likevel sterkt gjennom oppveksten at han ikke var en av dem. Følelsen av å være utenfor kom ekstra tydelig fram i høytider når familien var samla:

I slekta og alt, egentlig var jeg aldri en av dem. Jeg ser det i ettertid. Da jeg merka det best, var i høytider og sånt og familien var samla, det verste var at de satt og snakka om slekta, og de var ikke mine [slektninger]. Jul og sånne ting, 17. mai. Den stemninga vil alltid være der resten av livet. Det gjør noe med folk.

Robert forteller at han hadde inntrykk av at en del av slekta «nesten hata ham», og han legger til: «Jeg hadde hele tiden en følelse av at jeg ikke var en del av folket». Følelsen av manglende tilhørighet til familien og til «folket» som helhet er sammenvevd i hans fortelling. Fordi han var hvit, gled han inn i Norge uten at noen tenkte på ham som en fremmed, men han følte likevel ikke at han kunne speile seg i dem rundt seg, verken de nærmeste eller i det større samfunnet. I så måte forteller Roberts historie at det å kunne speile seg i dem rundt seg, ikke bare handler om likhet i utseende – det stikker dypere.

For Anna har det vært sårt at hun gjennom oppveksten ikke har hatt noen å speile seg i. Som hun sier, «for hver gang du ser deg selv i speilet blir det så veldig tydelig at du kjenner på at du er jo ikke lik noen rundt deg i det hele tatt». En ting er at man ikke likner fysisk, men «når du føler at du ikke gjør det ved personligheten heller, så kan det være veldig vondt». For Anna handler det om å kunne likne på dem man er glad i, og at andre skal kunne gjenkjenne likheten og se slektskapet. For henne ble forskjellen mellom henne selv og sin adopterte familie ekstra tydelig da hun skulle få en lillesøster som var foreldrenes biologiske datter. Da spurte hun moren og faren om hun kom til å få svart hår, slik som hun hadde. «Fordi det var en tanke som slo meg tidlig, at 'hvorfor skal ikke hun likne på meg'? Snart forstod hun at det kom lillesøsteren ikke til å gjøre – søsteren kom til å likne på adoptivforeldrene, i motsetning til henne selv.

7.6 Tilhørighet til biologiske søsken og egne barn

Selv om vi har sett over at en del adopterte føler tilhørighet til adoptivforeldrene fordi de likner hverandre i væremåte og faktorer, ser vi at flere av de adopterte beskriver en lengsel etter noen «å speile seg i» gjennom oppveksten. Noen av de adopterte vi intervjuet kom til Norge sammen med sine biologiske søsken eller har andre søsken som er adopterte. En del av informantene har fått egne, biologiske barn. I dette punktet vil vi kort beskrive betydningen disse relasjonene har for de adopterte – og hvordan de vektlegger det biologiske båndets betydning for å kunne «speile seg» i sine nærmeste.

Emma forteller at hun i dag har et noe distansert forhold til adoptivfamilien sin, men at hun er nær broren, som er adoptert fra samme by som henne selv. For Tina er relasjonen til de biologiske søsknene, som ble adoptert sammen med henne, den viktigste:

Jeg er veldig takknemlig for at jeg kom sammen med søsknene, for jeg har alltid hatt noen jeg likner på. Søstera mi [og jeg], vi ser nesten ut som tvillinger. Broren min òg – veldig lik. Veldig like personligheter. Så jeg har alltid følt at jeg kunne være med dem og har hatt en tilhørighet med dem. På en måte er det min lille familie, selv om jeg òg har en større adoptivfamilie.

I sitatet framhever Tina både en slående utseendemessig likhet, og at søsknene likner hverandre personlighetsmessig. Tina forteller at selv om hun har et godt forhold til adoptivfamilien, så er det ikke like nært som med søsteren og broren. Hun beskriver seg som heldig som fikk komme til Norge sammen med søsknene, «ellers tror jeg nok jeg hadde følt meg ganske lost». Fordi hun har søsknene i Norge, har hun ikke hatt like stort behov for å finne sitt opphav i fødelandet.

For noen av dem vi intervjuer, er tilhørigheten til egne barn den aller viktigste. For Eleanor var det ikke tale om å adoptere selv. Hun legger stor vekt på den genetiske tilhørigheten hun har til barna sine, «det er min familie som jeg har starta her i Norge, det er mitt blod og mine gener». Emma forteller at tilhørigheten til egne barn er den absolutt sterkeste tilhørigheten hun har, den «er på en måte hellig». Emma sier at familien likner på henne og har hennes «gener og alt det der». Hun utdyper: «Nå har jeg jo min egen lille familie, også har jeg en samboer som jeg har vært i lag med i mange år. Det er kanskje etter at jeg fikk barna mine, at jeg for første gang følte en slags tilhørighet».

7.7 Oppsummerende betraktninger

Analysene av spørreundersøkelsen viser at respondentene som har opplevd forskjellsbehandling på flere områder opplever å ha lavere tilhørighet til Norge, adoptivfamilie og venner. Vi finner også den samme sammenhengen for tillit. Utenlandsadopterte som har opplevd forskjellsbehandling på flere områder, har lavere tillit til norske institusjoner (det politiske systemet, politiet og rettsvesenet) og til folk flest – og tilliten synker desto flere opplevelser med forskjellsbehandling.

Sammenhengen mellom opplevd forskjellsbehandling og graden av opplevd tilhørighet og tillit, viser at forskjellsbehandling potensielt kan få alvorlige konsekvenser, både for enkeltpersoner og for samfunnet i stort. Som vi har diskutert tidligere i kapitlet, kan vi imidlertid ikke si noe om årsakssammenhengen mellom opplevd forskjellsbehandling og tilhørighet. Det kan være at opplevd forskjellsbehandling reduserer opplevelsen av tilhørighet – men det kan også være at personer som føler seg utrygge på sin tilhørighet, oftere fortolker hendelser som forskjellsbehandling enn personer som føler seg trygge på sin tilhørighet. En sannsynlig tolkning er at det er et dynamisk og gjensidig påvirkningsforhold mellom opplevd forskjellsbehandling og tilhørighet. De kvalitative dataene gir noe støtte til hypotesen om at opplevd forskjellsbehandling kan føre til svakere opplevelse av tilhørighet. Flere av våre informanter forteller at opplevd forskjellsbehandling gjør at de synes det er vanskelig å føle seg helt hjemme i Norge eller i sin adoptivfamilie.

I dette kapitlet har vi også sett på om utenlandsadopterte opplever en lavere eller høyere tilhørighet og tillit sammenlikna med andre befolkningsgrupper, både innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre og øvrig befolkning. Når det gjelder opplevelsen av tilhørighet til Norge og fødeland, ser vi at både utenlandsadopterte, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre skårer relativt høyt på opplevelsen av tilhørighet til Norge, men det er noen interessante forskjeller. Norskfødte med innvandrerforeldre er født i Norge, og mange har bodd her hele oppveksten³⁴. De adopterte har på liknende vis hatt mesteparten av barndommen og ungdommen i Norge, selv om de kom etter at de ble født. Fordi utenlandsadopterte oftest blir adoptert av etnisk norske foreldre, har de sannsynligvis blitt mer eksponert for norsk kultur hjemme enn norskfødte med innvandrerforeldre, som til gjengjeld blir mer kjent med kulturen fra foreldrenes fødeland gjennom sine foreldre. I så måte kunne man forvente at de adopterte skårer like høyt eller høyere på opplevelse av tilhørighet til Norge sammenlikna med norskfødte med innvandrerforeldre. Funnene viser imidlertid at utenlandsadopterte skårer noe lavere enn norskfødte med innvandrerforeldre, og snarere rapporterer om en tilhørighet til Norge som er mer på linje med den grad av tilhørighet til Norge som innvandrere opplever. Fordi innvandrere som regel kommer til Norge i ung eller voksen alder og derfor har en tilknytning til fødelandet i tillegg, finner vi det noe overraskende at de adopterte likner mer på innvandrere enn på norskfødte av innvandrerforeldre i denne sammenhengen. De adopterte har også betydelig lavere grad av opplevd tilhørighet til fødelandet enn både innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre – noe vi ikke finner så overraskende fordi mange av dem ikke har hatt kontakt med, eller har hatt svært lite kontakt med fødelandet sitt. Dersom det er slik at mennesker har behov for en viss «mengde» tilhørighet, kan det virke som om de utenlandsadopterte kommer dårligst ut av disse tre gruppene. Dette kan ha betydning for hvordan livet arter seg for de utenlandsadopterte. I en svensk studie fant forskerne for eksempel at en ikke-svensk selvidentitet var forbundet med lavere selvfølelse og lavere psykisk velvære

³⁴ Barn som innvandrer til Norge før skolealder blir gjerne inkludert i kategorien «norskfødte med innvandrerforeldre» i statistiske analyser.

(Irhammar & Cederblad, 2006). Det er ikke nødvendigvis den svenske identiteten som her er avgjørende, men opplevelsen av tilhørighet mer generelt.³⁵

De kvalitative dataene tyder på at mange av de utenlandsadopterte opplever et slags tilhørighetsvakuum, hvor de verken kan kjenne seg trygge i sin tilknytning til Norge, eller har en alternativ tilknytning som kan gi dem den forankringen de trenger. Det er i tråd med tidligere forskning, hvor adopterte beskrives som «in-betweeners» eller som å være i en type «ingenmannsland» (Dalen & Sætersdal, 1987; Zhao, 2019). For mange handler det om andres blikk. De føler seg norske – men opplever at andre setter spørsmålstejn ved denne tilknytningen. «En del av meg vil aldri være norsk nok for andre», forteller en av informantene.

Samtidig som disse funnene er tydelige, vil vi understreke at det er variasjon her. Noen av dem vi snakka med, følte en trygg tilhørighet til Norge. Enkelte av de adopterte har også en klar tilknytning til fødelandet. Noen har en tydelig tilhørighet både til Norge og til fødelandet. Et par av dem vi intervjuet, har gjennom hele oppveksten hatt jevnlig kontakt med kulturen fra fødelandet og de har kjent adoptivhistorien sin i detalj, inkludert fortellinger om den biologiske familien. De har også hatt kontakt med fødeland og biologisk familie i voksen alder. En slik erfaring ser ut til å ha gitt dem en ekstra trygghet. Deres historier står i kontrast til situasjonen til dem som ikke har hatt tilgang på informasjon om biologisk opphav, men som ønsker å komme i kontakt med den biologiske familien. For noen av dem er deres personlige historie i fødelandet viska ut. De har ingen minner og ingen fortellinger fra folk rundt seg som kan beskrive hva som skjedde og hvorfor de ble adoptert til Norge. Det å ha tilgang til sin egen adopsjonshistorie, kan være av betydning for å finne en forankring i livet her og nå – i alle fall for dem som strever med å finne fotfeste.

Samtidig skal vi være forsiktige med å underbygge en bestemt fortelling knytta til adopsjon, som tilsier at kontakt med egen adopsjonshistorie er avgjørende. Det kan se ut som det finnes to tydelige fortellinger om kontakt med og tilknytning til fødeland og biologisk familie:

Den ene posisjonen innebærer en tanke om at slik kontakt er svært viktig, og til og med avgjørende for å få et avklart forhold til egen identitet. Den adopterte har blitt tatt ut av sin biologiske familie og sitt fødelands kultur. Adopsjonen innebærer i så måte et brudd som må bearbeides. Når man gjenoppretter kontakten med fødelandet, kan man begynne prosessen med å helbrede dette bruddet og dermed bli et mer «helt» menneske. Den andre posisjonen er at de adopterte som kom til Norge som små, simpelthen er norske og at det er unødvendig å tillegge biologisk opphav og den opprinnelige kulturen betydning. Det er den familien man vokser opp med som er viktig, og som former en som menneske. Å gå adoptivhistorien etter i sømmene kan være unødige smertefullt og føre til usikkerhet og tvil rundt egen identitet. Noen av våre informanter har fortellinger som likner på disse to ytterpunktene, men mange har fortellinger som befinner seg et sted midt imellom – eller de har skifta posisjon underveis i livet.

Funnene våre tyder på at det kan være et samspill mellom ulike former for tilhørighet – og kanskje kan tilhørighet til *familie* generelt kan være nøkkelen til andre former for tilhørighet. Det ser for eksempel ut til å være slik at graden av opplevd tilhørighet til adoptivfamilien i mange tilfeller henger sammen med graden av opplevd tilhørighet til Norge, selv om andre erfaringer også spiller inn her, slik som opplevd forskjellsbehandling. Vi ser et mønster i det kvalitative datamaterialet, hvor de som føler seg trygge i adoptivfamiliene sine og har en tydelig opplevelse av tilhørighet til dem, også føler seg godt forankra i det norske. De adopterte som har en slik trygg tilknytning, ser ut til å ha mindre behov for å oppsøke fødeland og biologisk familie. Tilsvarende tyder funnene våre på at de som har kjent på manglende tilhørighet til adoptivfamilien og ikke føler så sterk tilhørighet til Norge, i noe større grad har søkt seg tilbake til sine biologiske røtter og til fødelandet. De kvantitative dataene viser også at de som har hatt kontakt med sin biologiske familie, føler en sterkere tilknytning til fødelandet enn dem som har vært på besøk i fødelandet, men ikke har oppnådd eller forsøkt å oppnå kontakt med biologisk familie. Vi ser også i spørreundersøkelsen at de utenlandsadopterte som har barn og er i etablerte i forhold, rapporterer om høyere tilhørighet til Norge enn andre. En mulig tolkning av funnene samla sett er at tilknytning til familien – både adoptiv, biologisk og egenetablert – kan ha betydning for opplevelsen av tilknytning til Norge og til

³⁵ Når man skal tolke resultatene i studien, må man være åpen for at kausaleffekten kan gå andre veien også, nemlig at lavere selvfølelse og psykisk velvære kan føre til mindre grad av tilknytning til Sverige.

fødeland. Samspillet mellom ulike former for tilhørighet er et tema som bør utforskes mer i framtidige prosjekter.

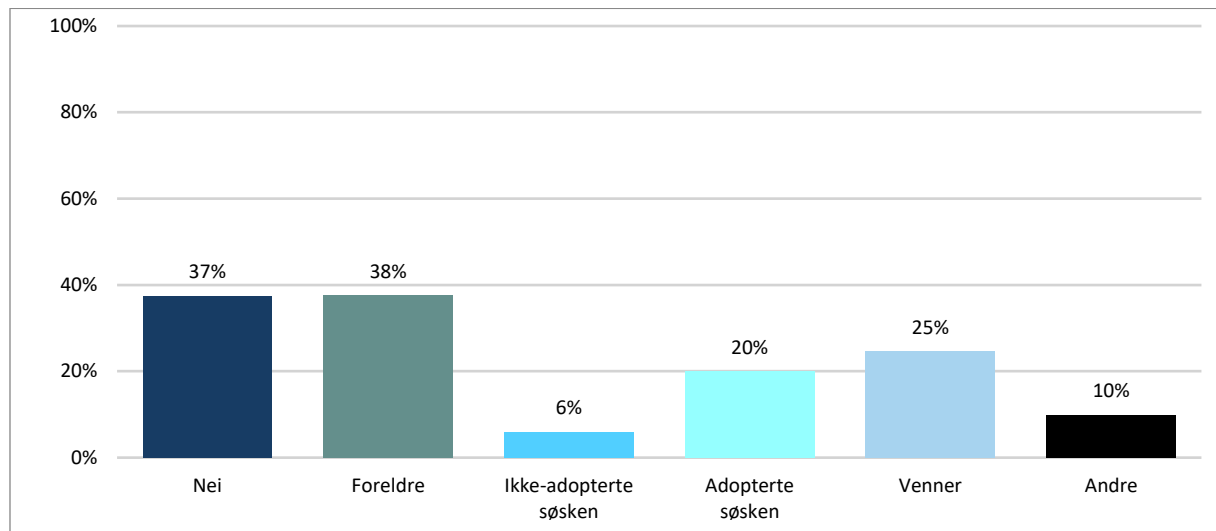
8 Viktigheten av å ha noen å snakke med

Vi har tidligere i denne studien vist at de utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling på en rekke arenaer, og at de utsettes for ulike typer rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling. Som vi har sett, har de utenlandsadopterte funnet fram til flere strategier for å håndtere situasjonen når slike hendelser oppstår. Slike strategier handler gjerne om hvilke grep man gjør i forkant for å unngå situasjoner, eller hva man gjør når en situasjon oppstår. Når det gjelder hva man gjør i etterkant av opplevelser med rasisme og diskriminering, kan det å ha noen å snakke med være viktig, for å bearbeide hendelsene. I dette kapittelet ser vi nærmere på om de utenlandsadopterte har hatt noen å snakke med om sine erfaringer med forskjellsbehandling. Vi bruker spørreundersøkelsen til å si noe om hvor mange som har hatt noen å snakke med og hvem de har snakka med, både i oppveksten og i dag. Deretter ser vi på om utenlandsadopterte skiller seg ut fra andre grupper når det gjelder forekomsten av å ha en fortrolig venn å snakke med. Videre trekker vi inn det kvalitative intervjumaterialet for å gå litt mer i dybden av ulike erfaringer.

8.2 Noen å snakke med i oppveksten og i dag

I spørreundersøkelsen spurte vi respondentene om de hadde hatt noen å snakke med om sine erfaringer med forskjellsbehandling, både i oppveksten og i dag.

Figur 8.1: *Andel som har snakka med familie og venner om forskjellsbehandling i oppveksten (flere valg var mulig).*

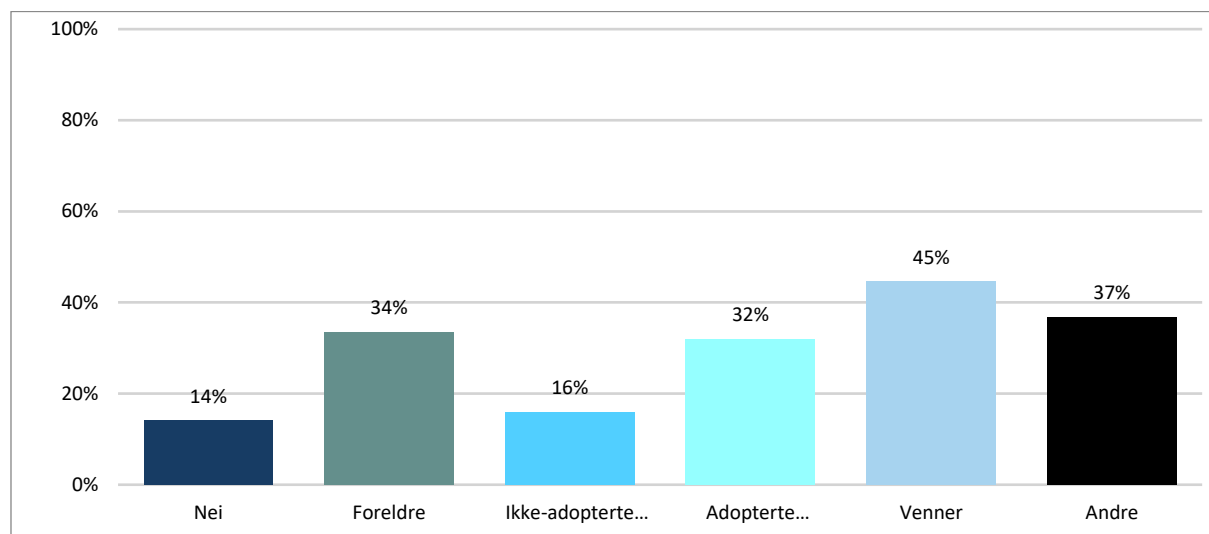
*Andelen for «adopterte søsken» (N = 291) og «ikke-adopterte søsken» (N = 109) er utregnet basert på de som har oppgitt at de har søsken i aktuell kategori.

Figur 8.1 viser at i underkant av 40 prosent svarer at de *ikke* hadde noen å snakke med om erfaringer med forskjellsbehandling i oppveksten. Av de som har snakka med noen, er det flest som snakka med adoptivforeldrene om slike erfaringer (i underkant av 40 prosent) mens en fjerdedel snakka med venner. Blant de som har andre adopterte søsken er det interessant nok kun én av fem som har snakka med søsknene om forskjellsbehandling i oppveksten. Det viser at adopterte søsken i oppveksten i liten grad har delt slike erfaringer med hverandre. Det finner vi noe overraskende, fordi man kan tenke seg at adopterte søsken kan ha opplevd liknende ting, og kunne vært en potensiell samtalepartner og støtte. Kanskje mindre overraskende er det at svært få har snakka med søsken som ikke er adopterte om slike erfaringer.

Det framkommer en interessant forskjell når vi sammenlikner svarene fra ulike aldersgrupper. Blant den eldste aldergruppa (46 år eller eldre) er det flere som svarer at de *ikke* hadde noen å snakke med erfaringer med forskjellsbehandling om i oppveksten. Det er færre i denne gruppa som svarer at de snakka om dette med foreldre, adopterte søsken og venner i oppveksten. Det motsatte er derimot tilfellet for den yngste aldergruppa (16-25 år). Betydelig færre svarer at de *ikke* har hatt noen å snakke med om dette. Det er også flere som svarer at de snakka med foreldre, adopterte

søsken og venner. Forhåpentligvis er dette en indikasjon på at det har blitt mer åpenhet og fokus rundt dette for yngre generasjoner.

Figur 8.2: Andel som har snakka med familie og venner om forskjellsbehandling i dag (flere valg var mulig).

*Andelen for «adopterte søsken» og «ikke-adopterte søsken» er utregnet basert på de som har oppgitt at de har søsken i aktuell kategori.

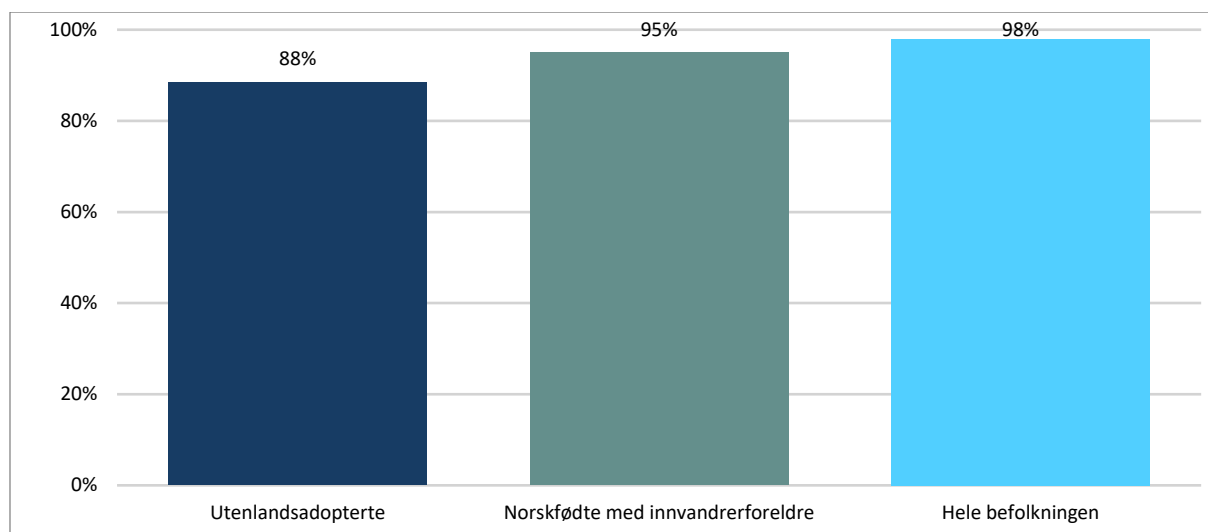
Videre spurte vi i undersøkelsen om deltakerne hadde noen å snakke med i dag, vist i Figur 8.2. Vi ser at betydelig færre svarer at de ikke har noen å snakke med erfaringer om forskjellsbehandling om i dag (14 prosent), enn de hadde i oppveksten (cirka 40 prosent). Selv om en nokså stabil andel fortsatt svarer at de snakker med foreldrene sine i dag, er det en betydelig økning i de andre kategoriene. Det er flere som i dag (i voksen alder) snakker med både adopterte søsken og ikke-adopterte søsken, enn de gjorde i oppveksten. Nesten halvparten snakker i dag med venner om erfaringer med forskjellsbehandling, og det er også en markant økning i kategorien 'andre, som for eksempel kan være ektefeller eller kjærester.

Når vi sammenlikner ulike undergrupper ser vi at kvinner snakker betydelig mer med venner om sine erfaringer med forskjellsbehandling, enn menn. Den yngste aldersgruppa er overrepresentert blant de som snakker med foreldrene sine om slike erfaringer, også i dag. Det er usikkert om denne overrepresentasjonen kun handler om tilgang, altså at flere i den yngste aldersgruppa sannsynligvis fortsatt bor hjemme med sine foreldre, eller om det gjenspeiler en mer generell trend der de unge i dag i større grad snakker med sine foreldre om denne tematikken.

8.2.1 Færre utenlandsadopterte som har en fortrolig venn

I spørreundersøkelsen spurte vi også respondentene om de hadde sosial støtte i form av om de har noen som står dem nær, som de kan snakke fortrolig med. Spørsmålet er henta fra SSBs Levekårsundersøkelse, som muliggjør en sammenlikning (dog med forbeholdene diskutert i kapittel 2.3.4) av svar fra utenlandsadopterte, norskfødte med innvandrerforeldre og hele befolkningen. Data fra sistnevnte grupper er her hentet fra SSBs Levekårsundersøkelse fra 2016 (SSB, 2018).

Figur 8.3: Sammenlikning av andel som har svart at de har noen som står en nær, og som man kan snakke fortrolig med

Figur 8.3 viser at utenlandsadopterte skiller seg fra norskfødte med innvandrerforeldre og befolkningen for øvrig når det gjelder å ha en fortrolig venn, og en de kan snakke med. Mens 98 prosent av hele befolkningen og 95 prosent av norskfødte med innvandrerforeldre svarer at de har en fortrolig og nær venn, er tilsvarende 88 prosent for utenlandsadopterte. Dette innebærer at 12 prosent av de utenlandsadopterte opplever at de ikke har en som står dem nær og de kan snakke fortrolig med.

8.3 Støtte fra familie og venner

8.3.1 Adoptivforeldre som en støtte i oppveksten

Som vi så i spørreundersøkelsen var det 38 prosent av respondentene som hadde snakka med adoptivforeldrene om erfaringer med forskjellsbehandling i oppveksten. I det kvalitative materialet er det også flere som forteller at de har snakka med adoptivforeldrene sine om rasisme og diskriminering. Vi vil løfte fram noen av disse erfaringene, for å vise fram noe av variasjonen i måten de har blitt møtt på.

Noah forteller at hans mor tok initiativ til samtaler om hudfarge, og at slike samtaler skjedde i forkant av at han hadde opplevd noe. Grunnen til det var at hun prøvde å forberede ham på de kommentarene han kunne komme til å møte, slik at han skulle være bedre rusta til å stå i det. Han sier:

Mamma sa det fra jeg var liten, 'du må huske på at du har en annen hudfarge, og noen har smarte foreldre som har fortalt dem hva som er forskjellene på hudfarge og ikke. Og det har med pigment å gjøre, det har ikke noe med intelligens å gjøre, det har ikke med personlighet å gjøre. Men du møter noen mennesker som ikke er så godt informert om hva det vil si å ha en annen hudfarge, og de vil oppføre seg veldig annerledes. Noen vil behandle deg helt ok, noen vil behandle deg kjempebra, og andre vil behandle deg veldig dårlig'. Og hun sa 'du burde være forberedt på at det kan skje helt ut av det blå, når du minst aner det at det skal komme fram, og også der du regner med det kommer fram'. Så jeg var forberedt på at det kunne komme.

Nora forteller at hun i ungdomsårene opplevde at det med identiteten var litt vanskelig fordi hun så annerledes ut enn hun følte seg. Hun følte seg som de andre ungdommene, men venner og medelever påpekte forskjellene. Disse erfaringene kunne hun snakke med adoptivforeldrene om. Adoptivforeldrene har vært der for henne og møtt henne med forståelse og anerkjennelse. Man kan si de har vært på «hennes lag», og som hun sier: «Så jeg tror at de også har kjent litt på min frustrasjon». Samtidig som adoptivforeldrene til Nora har anerkjent at utenforstående kan oppfatte Nora som annerledes, har de også lagt vekt på at Nora og hennes ikke-adopterte søster er like, de

har «alltid sagt at hos oss så er dere like». Det at de har sett på og behandla henne og søsteren på samme måte, har betydd mye. For Nora er det ikke bare adoptivforeldrene som har vært en viktig støttespiller, men også hennes ikke-biologiske søster: «Hun har alltid stått på barrikadene. Hvis hun så at det var et snev av forskjellsbehandling, så var hun der.» Støtten fra familien har vært viktig og det har gjort at hun ikke har tenkt så mye på at hun er adoptert, samtidig som det også har vært en viktig buffer mot de erfaringene hun har med rasisme i andre sammenhenger.

Det er også enkelte informanter som opplever at de har en god relasjon til sine adoptivforeldre og at foreldrene har vært der for dem om det har vært alvorlige episoder, men at tematikken ikke har vært en del av samtalene i hverdagen. I noen tilfeller har det vært fordi adoptivforeldre av ulike årsaker ikke har hatt god nok tid til å ta slike samtaler, fordi de har jobbet mye, hatt sykdom de må følge opp i familien eller at de har stått i ulike livskriser. Adoptivforeldre som «ikke har tid» kan gi barna sine for lite støtte, men de underkjenner ikke barnas erfaringer. Det er likevel viktig å påpeke at det å ha tid til å se og snakke med barna om deres erfaringer, er et ansvar som det er behov for at adoptivforeldre bevisstgjøres på. Det er særlig en av informantene våre som illustrerer hvor viktig dette er.

Lucas, som opplevde å bli mobbet på barneskolen, forteller at i hans familie var dette med forskjellsbehandling og rasisme noe de «snakka om ukentlig» og at det gjorde at de «begynte veldig tidlig med voksenprat». Han og adoptivforeldrene snakka om ulike temaer, fra det å passe inn i samfunnet som adoptert til hans erfaringer med mobbing og rasisme. Lucas forteller at adoptivforeldrene hadde dype samtaler med ham der de prøvde å få ham til å distansere seg fra opplevelsene, prøvde å få ham på andre tanker. De prøvde også å få skolen på banen for å iverksette tiltak overfor de som mobbet. Da det ikke førte fram, besluttet adoptivforeldrene at Lucas skulle bytte skolekrets på ungdomsskolen. Lucas setter pris på de grepene adoptivforeldrene gjorde, både samtalene, støtten og at de prøvde å gjøre noe med mobbingen på skolen. Betydningen av hvor viktig det har vært at foreldrene anerkjente problemet, og sa ifra både i ord og handling at behandlingen han ble utsatt for var uakseptabel, illustreres i følgende utdrag fra intervjuet: «Og det er klart at hadde jeg ikke hatt sånne foreldre, så tror jeg nok ikke jeg hadde sittet her i dag. Det kan være noe tungt [å innrømme], men så ærlig må jeg være.»

8.3.2 «Du er jo norsk»

Blant respondentene i spørreundersøkelsen er det 37 prosent som svarer at de ikke hadde noen å snakke med om erfaringer med forskjellsbehandling i oppveksten. Det var også flere av de vi intervjuet som forteller at de ikke hadde snakka med adoptivforeldrene om rasisme og diskriminering. Grunnen til det er at føler at foreldrene ikke kan forstå hva de gjennomgår, ofte fordi foreldrene selv ikke har hatt slike erfaringer. Flere har opplevd det som vanskelig, og føler seg dermed litt alene med sine erfaringer. Christian forteller at han ikke har snakka med adoptivforeldrene sine om spørsmål knytta til identitet, tilhørighet og rasisme, fordi han mener at de ikke har noen forutsetninger for å forstå det han opplever på et «reelt nivå». Christian poengterer dette ved å si at adoptivforeldrene kan *uttrykke* forståelse, men uten at de forstår hva han opplever, reelt sett. Det gjør at han ikke deler sine tanker og refleksjoner rundt identitet, tilhørighet og rasisme med adoptivforeldrene. Andre forteller tilsvarende at de har slutta å dele sine erfaringer med adoptivforeldrene fordi deres respons viser at de ikke forstår. Lucy forteller at hun verken i oppveksten eller nå forteller sine adoptivforeldre om sine erfaringer med rasisme og diskriminering, fordi hun opplever at deres mangel på egenerfaring gjør at de ikke har noen gode råd for hvordan hun kan håndtere rasisme. Når det gjelder det å komme med råd, beskriver hun adoptivforeldrene som «veldig hjelpeløse», og det oppleves som veldig vanskelig «når man er adoptert, for man blir så veldig alene».

Det er også slik at flere av dem vi har snakka med har opplevd at de nærmeste ikke bare mangler forståelse, men at de til og med setter spørsmålstegn ved opplevelsene deres. I intervjumaterialet er det flere som har opplevd at adoptivforeldre, og også venner, ikke helt tror på at de opplever rasisme og diskriminering. Hovedgrunnen til dette er at de ser på sitt barn/sin venn som norske, og at de ikke helt forstår at andre (fremmede, utenforstående) ikke gjør det. En av informantene illustrerer at slike erfaringer setter en stopper for å snakke med adoptivforeldrene:

Venninnene mine ser på meg som norsk, og hele familien. Så når jeg har nevnt at jeg har opplevd en ubehagelig situasjon, som jeg føler er rasistisk, så husker jeg at mamma bare

sa det at da har du helt sikkert misforstått, for du er jo norsk. Da la hun liksom den ballen død ganske fort. Det var liksom ikke noen vits å prate mer med henne om det. Og da tok jeg det heller ikke mer opp.

Selv om intensjonen med slike uttalelser kan være godt ment, kan en slik manglende anerkjennelse av at andre plasserer dem utenfor det norske, bidra til at alvorligheten i erfaringene tones ned. Når man blir møtt med at du er norsk og at du sikkert misforsto det som skjedde, kan det oppleves som at «feilen» legges på dem som blir utsatt for rasisme og diskriminering. De kan dermed oppleve at de ikke blir sett og hørt, og at opplevelsene de har heller ikke blir anerkjent som rasisme eller diskriminering.

Det er flere som har opplevd at adoptivforeldre og/eller lærere har bortforklart eller unnskyldt rasistisk atferd hos medelever med at «de ikke vet bedre». En av informantene forteller at familien hennes ikke har vist forståelse for at det kan være vanskelig å oppleve at andre setter spørsmålstegn ved hennes norskhet. Hun opplever også at familien unnskylder de andres atferd: «Spesielt hos moren min, så har jeg blitt møtt med veldig sånn – ja, men de mente det jo ikke vondt, eller (...) men de var bare nysgjerrig, og de ville bare godt med det». Når personer rundt de utenlandsadopterte på en slik måte unnskylder eller bortforklarer andres atferd viser det at de ikke skjønner hva som skjer og hvordan dette oppleves av den adopterte, slik en annen informant påpeker: «Man skjønner at de ikke helt skjønner situasjonen selv – hvordan det er å stå der og det blir satt spørsmål ved norskheten din». Slik vi forstår det, innebærer den manglende forståelsen og bortforklaringene at foreldre/lærere underkjenner den adoptertes opplevelse av hendelsen. Manglende støtte til den adoptertes opplevelse blir dermed ikke kun fravær av støtte og forståelse, men at opplevelsene heller ikke anerkjennes som rasisme eller som vanskelige å stå i, og nettopp det kan gjøre at man føler seg mer alene med erfaringene.

Det er likevel ikke slik at alle informantene som har hatt adoptivforeldre som har møtt barna sine med «at du er jo norsk» har opplevd adoptivforeldrene som lite støttende. Mia opplever at hennes adoptivforeldre har vært veldig støttende og at de har vært der for henne. Hun sier: «Jeg har følt at mamma og pappa er fortet mitt. Veldig.» Mia har alltid opplevd at hun har kunnet komme til dem med de utfordringene hun har stått i. De har også bekreftet hennes opplevelse av at hendelser har vært urimelige, eksempelvis har de anerkjent Mias opplevelser med at andre har definert henne ut av det norske. Samtidig er det slik at de ikke har villet «gå inn i» slike samtaler og gå i dybden av Mias opplevelse av det å bli ansett som annerledes, og de har ikke kategorisert hendelsene som rasisme. De har vært veldig tydelige på at hun ikke er annerledes. Slik Mia ser det, har det gjort at hun alltid har vært veldig «sikker på at jeg er deres og at jeg er norsk». Men selv om Mia har stått støtt i sin norske identitet, mye fordi adoptivforeldrene har vært så tydelige på at hun er deres barn og at hun er norsk, har det gjort at det ikke har vært helt rom for å snakke om følelser knytta til det å være annerledes. På den ene siden opplever Mia at dette er fordelaktig fordi hendelsene dermed ikke har fått så stor plass. Samtidig kan det, ut fra det hun sier, også se ut til at hendelser til en viss grad har blitt «punktert» ved at adoptivforeldrenes reaksjon har vært av typen «det var galt å gjøre, men du er jo ikke annerledes». Selv om de anerkjenner hennes opplevelse av at hendelser har vært uakseptable eller ubehagelige har de ikke anerkjent hvor alvorlige de har vært eller hvor vanskelig hun har opplevd dem. På en måte har det gjort at Mia ikke har tillagt hendelsene så mye vekt og hun sier at: «så har jeg liksom sluppet å møte så mye rasisme fordi det har jo bare blitt sånne parenteser i livet.» Slik vi fortolker dette, handler ikke dette om at Mia ikke har opplevd rasisme, men fordi hun ikke har definert hendelsene som rasisme har ikke opplevelsene blitt problematisert som rasisme.

Forestillingen om at utenlandsadopterte ikke opplever rasisme fordi de er norske, er noe enkelte informanter også har opplevd i andre nære relasjoner når de er voksne. Natalie forteller at hun aldri har opplevd at noen i hennes nære relasjoner har reagert på eller snakka med henne om rasisme og diskriminering. Hun tror at det handler om at man i Norge for det første ikke tror at rasisme er noe som forekommer, og for det andre er det slik at når man blir sett på som norsk, tror ikke folk at det skjer dem:

Andre rundt deg sier alltid 'men du er jo norsk', og de prater liksom at 'selvfølgelig, det ikke er et problem for deg. For du er jo norsk, du har jo bodd her'. Jeg føler egentlig at det er ingen som har hatt forståelse for at det faktisk er noe jeg møter.

Etter at Natalie og samboeren fikk barn, og hun samtidig opplevde at innvandringsdebatten hardnet til med en tilspisset politisk debatt, bestemte hun seg for å fortelle samboeren om erfaringene sine. I den første samtalen opplevde hun at han ikke forsto hva hun snakka om og at han ikke anerkjente opplevelsene hennes. I dag opplever Natalie at samboeren forstår at det skjer på et helt annet nivå enn den første gangen de snakka om det, og hun forteller at han møter henne med forståelse. Hun sier at han nå har anerkjent at rasisme er et problem i Norge, også for henne som er adoptert fra utlandet. Men hun tror det har tatt tid for ham å komme seg dit fordi: «Men du ser at det er veldig vanskelig også for han å skjønne det fordi han er privilegert med at det ikke er en tankegang han trenger å ha». Hun synes likevel at det er vanskelig å fortelle ham om opplevelser hun har, fordi hun ikke er vant til å dele slike erfaringer. Natalie har ikke opplevd at de rundt henne har møtt henne på slike opplevelser og har blitt vant til å holde det for seg selv. Hun strever derfor med å åpne opp og fortelle om det: «Igjen så er ikke jeg flink til å si ifra når jeg opplever noe. Det sitter såpass hardt i og det er såpass ubehagelig at det skal veldig mye til at jeg klarer å snakke veldig åpent om det». Fordi samboeren nå anerkjenner at Natalie opplever å bli utsatt for rasisme, kan de ha en dialog med barna om det. Dermed kan de klare å møte barna på en annen måte enn Natalie selv har blitt møtt.

8.3.3 Adopterte søsken som en støtte?

I spørreundersøkelsen kom det fram at omtrent 20 prosent hadde snakka om forskjellsbehandling med søsken som var adopterte i oppveksten. Eksempelvis forteller Ellie at hun i oppveksten i mye større grad snakka med sin adopterte bror enn adoptivforeldrene. Det er likevel ikke alle erfaringer hun har delt med ham, som uønskede seksuelle tilnærmelser (seksualisert rasisme). Hun forklarer at grunnen til at hun ikke har delt sistnevnte type erfaringer handler om at de er skambelagte, og hun har derfor heller valgt å snakke med venner om disse. I intervjumaterialet ellers, er det gjennomgående at informantene i liten grad har snakka med adopterte søsken om erfaringer med rasisme og diskriminering. På den måten har de ikke hatt så mye støtte i hverandre i oppveksten. Det er likevel slik at det å ha noen som utseendemessig er likere en selv enn det adoptivforeldrene er, kan ha en betydning. Jack sier at: «Nå vokste jeg opp med en bror, som jeg tror sånn i retrospekt at det har hjulpet veldig at man speilet seg litt – eller at det var noen andre selv om man ikke tenkte sånn bevisst over det da». Adopterte søsken kan, selv om de ikke har vært en samtalepartner og en direkte emosjonell ressurs likevel utgjøre en mer indirekte ressurs.

Flere av informantene fra de kvalitative intervjuene forteller at de ikke snakka med adopterte søsken om opplevd rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling før etter at de ble voksne. Et slikt mønster er i tråd med funn fra spørreundersøkelsen, der vi ser at andelen som snakker med adopterte søsken i oppveksten kontra i dag har økt fra cirka 20 til 30 prosent. Lucy forteller at hun og søsteren ikke snakka om de vonde erfaringene begge hadde med mobbing, utenforskap og rasisme, i løpet av oppveksten: «For vi har jo ventet på samme skolebuss og vi har jo gått på de samme skolene, så sånn jeg ser tilbake på det nå, så har vi sittet på hver vår tue da og hatt det vondt, og kanskje følt på det samme.» Nå som både Lucy og søsteren har flytta ut hjemmefra har de derimot begynt å dele erfaringer med rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling, og de har i voksen alder funnet et støtte i hverandre som de ikke fant fram til som barn og unge.

Det er vanskelig å si sikkert hva som er årsaken til adopterte søsken i så liten grad deler erfaringer med forskjellsbehandling med hverandre, men Emma lanserer en mulig forklaring. Emma har en bror som er adoptert fra et annet land enn henne og de har ikke snakka om erfaringer med rasisme i løpet av oppveksten. Hun tror at mye av grunnen til det er at adoptivforeldrene ikke har tematisert det, og at det dermed ikke har blitt en del av samtalen dem imellom. Hun underbygger denne forklaringen ved å vise til erfaringer med egne barn. Hun ser at heller ikke de tar initiativ til å dele vanskelige opplevelser med hverandre. For at det skal skje er de avhengige av at hun setter ord på og tar opp det som kan oppleves som vanskelig.

8.3.4 Venner som sier fra og som man kan snakke med

Når informantene i intervjumaterialet beskriver sine erfaringer med å få støtte fra venner når de har opplevd forskjellsbehandling, legger de i hovedsak vekt på venner de har hatt i voksen alder. Men enkelte forteller også om erfaringer fra oppveksten. For å illustrere kontrasten i disse erfaringene viser vi fram erfaringene til Anna og Ellie. På ungdomsskolen var skolehverdagen til Anna preget

av rasistisk motivert mobbing. Anna opplevde at verken lærere eller adoptivforeldrene tok tak i dette, og heller ikke vennene sto opp for Anna. Når det kom kommentarer i friminutt eller skoletimer, opplevde hun at dem hun så på som venner, krumma nakken og lata som de ikke kjente henne. Dette resulterte i at hun etter hvert trakk seg unna vennene. For Ellie har vennene derimot vært en støtte. Hun forteller at adoptivforeldrene i løpet av hennes oppvekst var blinde for erfaringer med rasisme og diskriminering, mye fordi de skilte seg da hun gikk i førsteklasse på barneskolen. Ettersom foreldrene i denne perioden ikke klarte å være helt til stede for Ellie, sluttet hun å snakke med dem når hun var lei seg. Ellie forteller at fraværet av støtte hos adoptivforeldrene gjorde at hun i stedet søkte seg mot vennene.

I intervjuene er det ikke alle som tematiserer hvorvidt de i voksen alder snakker med venner om opplevd forskjellsbehandling. Men flere av de vi snakka med omtaler vennene sine som noen som «går i krigen for dem» og at de også kan snakke med dem om rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling. Susanna illustrerer dette: «Men vi har liksom alltid snakka veldig mye om de tingene, sånn at jeg opplever at de er – ja, de går i krigen for meg og kan gjerne ta ei kule for meg, altså. Og kan reflektere over de tingene og adressere ting, og jeg føler at vi har gode samtaler der også.» Leo, som opplevde å bli nektet adgang på utesteder da han var yngre, forteller at vennene hans som slapp inn, reagerte på dette i situasjonen: «De tok den kampen for meg, som egentlig jeg aldri har bedt om». Leo deler denne erfaringen med flere andre informanter. I situasjoner der vennene er til stede og ser forskjellsbehandlingen, sier de fra, og de reagerer også kraftigere enn de adopterte selv ville gjort. Det at noen sier fra på deres vegne er noe informantene setter pris på. En slik erfaring gir en trygghet, fordi man vet at man har vennene «i ryggen» og at de vil si fra om noen har en uakseptabel atferd.

For enkelte er det ikke alltid slik at støtten kommer i selve situasjonen, men at den først kommer i etterkant. Lillian forteller at vennene hennes sjelden sier noe om de er til stede i en situasjon, noe hun tror handler om at de er usikre og tror at situasjonen hadde blitt flau for henne om de hadde gjort mer ut av det. Men hun opplever at de likevel er der for henne. De er støttende i etterkant og hun opplever også å få støtte når hun forteller om hendelser hun har opplevd i andre sammenhenger. En slik støtte som vi har sett at flere har opplevd, er spesielt viktig fordi støtten innebærer at de som står en nær anerkjenner erfaringene som reelle. Det kan også bety mye for om den adopterte opplever å stå i en ensom posisjon eller ikke. For Anna, som opplevde å bli mobbet på ungdomsskolen, har senere støtte fra klassekamerater og venner betydd mye. Da hun begynte på videregående og skiftet miljø, opphørte mobbingen. Etter hvert erfarte hun også at de rundt henne ga henne støtte på at erfaringer hun ellers hadde i hverdagen, som oftest rasistiske kommentarer fra fremmede, ikke var akseptabelt. Da hun fortalte noen av vennene sine om disse erfaringene opplevde hun at vennene ble sjokkerte og samtidig sinte og opprørte på hennes vegne. Det at de rundt henne reagerte og uttrykte følelser på hennes vegne, gjorde at hun følte seg litt mindre alene i de erfaringene hun hadde.

Til tross for at flere trekker fram vennene som en viktig buffer, er det også viktig å påpeke at ikke alle som har venner, føler at de kan snakke med dem om sine erfaringer med forskjellsbehandling. For enkelte kan det også være slik at de opplever å få en viss støtte i en situasjon, men samtidig at vennene ikke helt skjønner hvor belastende eller alvorlig en hendelse er. Oliver forteller at da han opplevde å bli nektet adgang til et utested forsøkte han å diskutere det med vakta på en saklig måte. Vennene hans sa at det at han ikke slapp inn ikke var greit, men de mente det ikke var noe vits å diskutere. For Oliver handla ikke diskusjonen med vakta om å «slippe inn der og da», men han forsto hendelsen som del av noe større, at hendelsen representerte noe større som det var viktig å si fra om. Og akkurat dette opplever ikke Oliver at vennene hans forsto.

8.4 Oppsummerende betraktninger

For å kunne bearbeide erfaringer med rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling kan det å ha noen å snakke med om slike erfaringer, være viktig. I en svensk studie viser Tigervall & Hubinette (2010) at det ikke alltid er slik at venner av utenlandsadopterte oppfatter at de utsettes for rasistiske krenkelser, noe som også gjenfinnes i finsk forskning. Koskinen (2015, p. 187, s. 187) viser at de adopterte sjelden søkte emosjonell støtte fra sine etnisk finske venner, fordi de trodde at vennene som var en del av den hvite finske majoriteten, ikke ville klare å forstå deres erfaringer med rasisme. Våre funn er delvis i tråd med disse studiene.

I spørreundersøkelsen er det omtrent 40 prosent som svarer at de *ikke* hadde noen å snakke med i oppveksten om erfaringer med forskjellsbehandling, men andelen synker til 14 prosent når vi spør om de har noen å snakke med om slike opplevelser i dag. Det er flere som forteller at både familie og venner ikke tror at de utenlandsadopterte utsettes for rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling. Intervjuene viser at flere av de utenlandsadopterte har opplevd at personer som står dem nær – familie, venner og livspartnere – ikke anerkjenner at de opplever rasisme. Det skjer enten ved at de bortforklarer opplevelsene med at de adopterte er for sensitive eller at avsender «ikke vet bedre». Dermed settes det spørsmålsteget ved realitetene i opplevelsene. Flere framhever at de fra personer som står dem nær, har opplevd forestillinger om at det «ikke finnes rasisme i Norge» eller at de adopterte «er jo norske» og dermed at det er usannsynlig at de opplever rasisme og diskriminering. Det å ikke bli møtt med forståelse og anerkjennelse kan gjøre at de utenlandsadopterte opplever at de står alene i sine opplevelser med rasisme og diskriminering.

Spørreundersøkelsen viser at 40 prosent har snakka med adoptivforeldrene sine i oppveksten om slike erfaringer. Noen adoptivforeldre har vært i forkant, der de har forberedt barna på at de på grunn av hudfargen sin kan komme til å oppleve ubehagelige situasjoner. Det er imidlertid mer vanlig at adoptivforeldre først har snakka med barna etter at de har erfart å bli utsatt for rasisme og diskriminering. Den støtten adoptivforeldre har utgjort framheves som viktig både blant dem som har opplevd å bli plassert utenfor det norske og blant dem som har opplevd mer direkte former for rasisme og diskriminering.

Videre viser våre funn at få snakka med venner om opplevd forskjellsbehandling i oppveksten, men at omtrent halvparten gjør det i voksen alder (i dag). Flere opplever at venner møter dem med forståelse og støtte, og at venner både «går i krigen for dem» og reagerer raskt i situasjoner som oppleves som rasisme. Vi ser altså at venner utgjør en viktig buffer for mange utenlandsadopterte. Likevel finner vi også at en mindre andel utenlandsadopterte svarer at de har en fortrolig venn de kan snakke med (generelt), sammenliknet med norskfødte med innvandrerforeldre og befolkningen ellers. Mens over 98 prosent av hele befolkningen og 95 prosent av norskfødte med innvandrerforeldre svarer at de har en fortrolig og nær venn, oppgir 88 prosent av de utenlandsadopterte at de har en fortrolig og nær venn.

I spørreundersøkelsen ser vi at respondentene i større grad har snakka med adopterte søsken enn ikke-adopterte søsken om opplevd forskjellsbehandling, men adopterte søsken har i mindre grad enn vi forventet utgjort en emosjonell støtte i oppveksten. En mulig forklaring på dette kan være at barn ikke selv tar initiativ til slike samtaler, men er avhengig av at en forelder eller en annen trygg voksen styrer dem inn på en slik samtale og setter ord på hendelser som kan oppleves som rasisme, diskriminering eller forskjellsbehandling. Til tross for at det å ha adopterte søsken for mange ikke har utgjort en direkte emosjonell støtte i oppveksten for akkurat disse type erfaringene, ser det ut til at det likevel kan være betydningsfullt å ha noen å speile seg utseendemessig i. Dermed kan det tenkes at adopterte søsken utgjør en mer indirekte emosjonell støtte, som spørsmål om «hvem man snakker med» ikke evner å fange opp. Funnene viser at adopterte søsken først i voksen alder blir en mer direkte støtte for hverandre.

Funnene peker i retning av at det er behov for bevisstgjøring om at rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling forekommer i Norge og at dette også er en del av utenlandsadoptertes hverdag. Det er ikke slik at deres «norskhet» beskytter dem mot slike erfaringer. Dette har vi tydelig vist i studien, både i beskrivelser av hvilke arenaer utenlandsadopterte opplever forskjellsbehandling på, og hvilke typer rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling de utsettes for. Som tidligere nevnt opplever de utenlandsadopterte at hudfarge i seg selv gir seg utslag i diskriminering og rasisme, og at hudfarge – både på åpent og på mer subtile måter – gjør at de plasseres utenfor det norske. Det ser også ut til at det særlig er behov for mer bevisstgjøring av adoptivforeldre, slik at de utenlandsadopterte ikke opplever at erfaringene deres underkjennes av dem som står dem nærmest i oppveksten. Det er likevel noe grunn til optimisme når vi ser at det er flere i den yngste aldersgruppa som svarer at de har hatt noen å snakke med i oppveksten.

9 Anbefalinger om framtidige tiltak

I denne rapporten har vi gitt et første bilde av hvilket omfang og hvilken type opplevelser utenlandsadopterte har med forskjellsbehandling, diskriminering og rasisme. Vi har videre undersøkt hvilke konsekvenser slike erfaringer kan ha for deres følelse av tilhørighet og utenforskap i både nære relasjoner og samfunnet for øvrig. I dette kapitlet vil vi diskutere ulike tiltak og innsatser som kan vurderes i det videre arbeidet med dette temaet.

Kapitlet baserer seg hovedsakelig på to kilder: For det første, i spørreundersøkelsen til de utenlandsadopterte var det avslutningsvis to åpne spørsmål der respondenten kunne komme med forslag til 1) tiltak retta mot adopterte, og 2) tiltak retta mot adoptivforeldre. På disse to spørsmålene fikk vi til sammen nesten 400 innspill fra de utenlandsadopterte selv. For det andre har vi hatt en workshop der ulike tiltak ble diskutert med referansegruppa (for oversikt over deltakere i referansegruppa, se kapittel 2.4) og utvalgte adoptivforeldre. På workshopen presenterte vi de overordnede forslagene til tiltak fra spørreundersøkelsen, og diskuterte mer inngående hvordan ulike tiltak kunne gjennomføres og eventuelle utfordringer med tiltakene. I tillegg åpnet vi for at deltakerne på workshopen kunne komme med ytterligere forslag.

Det har ikke vært innenfor rammene av dette oppdraget å konkretisere eller videreutvikle forslagene til tiltak, eller gjøre en vurdering av hvilke tiltak som bør prioriteres. Formålet med kapitlet er å løfte frem forslag til tiltak fra berørte parter, og tydeliggjøre eventuelle utfordringer og dilemmaer knytta til tiltakene.³⁶

I henhold til rapportens hovedtema har vi særskilt etterspurt tiltak retta mot arbeid med rasisme og diskriminering, men noen tiltak som blir løfta fram er også mer generelle innsatser overfor utenlandsadopterte. Kapitlet presenterer først tiltak som er rettet mot samfunnet og offentlig forvaltning, herunder knytta til det generelle arbeidet med antirasisme, kunnskap i befolkningen, samt kompetanse i offentlig forvaltning. Videre diskuteres forslag om et kompetansesenter og offentlig nettside for adopterte, før vi redegjør for ulike tiltak som er spesifikt rettet mot de adopterte og adoptivforeldre. Avslutningsvis diskuterer vi hensyn som bør ivaretas når man fordeler ansvar mellom aktører på feltet for ulike foreslåtte tiltak, i tillegg til at vi presenterer forslag til videre forskningstema.

9.2 Utenlandsadopterte bør inkluderes i det pågående antirasistiske arbeidet

'Ingen' tror at det fins rasisme i Norge, mens alle med en litt annen hudfarge vet at det finnes overalt, hele tiden (respondent, spørreundersøkelsen)

Denne studien har dokumentert at utenlandsadopterte opplever ulike former for diskriminering og rasisme, og et viktig første steg er at det anerkjennes i samfunnet at utenlandsadopterte ikke er skjermet for dette. En respondent skriver at:

Vi må anerkjenne at utenlandsadopterte er utsatt for både åpen og skjult rasisme og at belastninger knytta til identitet og stigmatisering ikke må privatiseres, men behandles på samfunnsnivå.

Det påpekes av flere informanter at man grunnleggende sett trenger holdningsendringer i samfunnet: ikke bare i holdninger overfor utenlandsadopterte, men i holdninger overfor folk med ulik bakgrunn generelt. Deltakere i workshopen mener at det er viktig at utenlandsadopterte inkluderes i det generelle arbeid mot rasisme og diskriminering, og at man ikke kun lager et parallelt eller særegent felt for utenlandsadopterte. Tidligere har denne gruppa i liten grad vært inkludert i arbeid retta mot rasisme og diskriminering. Imidlertid har det i arbeidet med Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion 2020-2023 blitt innhentet innspill fra utenlandsadopterte. 1. november 2019 avholdt Barne- og familiedepartementet og Kulturdepartementet, med Barne- og familieministeren og Kultur- og

³⁶ Folkehelseinstituttet har i en nylig publisert rapport blant annet undersøkt erfaringer med oppfølging fra hjelpeapparatet blant adoptivfamilier. I denne løftes det fram en rekke anbefalinger, og flere av disse er i tråd med anbefalinger som presenteres i dette kapitlet (se Torgersen, Haukedal, Torgersen, & Aase, 2021).

likestillingsministeren, et møte interesseorganisasjoner for utenlandsadopterte. Temaet for møtet var utenlandsadoptertes opplevelser med rasisme og diskriminering, og var et innspill til Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering. Det ble også arrangert et innspillmøte til overnevnte handlingsplan av Barne- ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) våren 2019, der Utenlandsadoptertes politiske utvalg³⁷ deltok. En av deltakerne i workshopen mente at det fram til nå ofte har vært et syn om at adopterte er så privilegerte på så mange områder, at det ikke har vært nødvendig å inkludere dem, men at det heldigvis har vært en endring den siste tida. Det understrekes derfor at utenlandsadopterte bør inkluderes i det generelle arbeidet mot rasisme framover.

9.3 Holdningsendring gjennom økt kunnskap

En mulig vei til endrede holdninger er å øke kunnskapen i befolkningen om hva adopsjon er og gi en mer nyansert bilde av adopterte enn det som tidligere har vært normen. Som vi har sett i kapittel 5, er det nokså vanlig at adopterte får uønskede personlige spørsmål om sin bakgrunn, og ofte med forventninger om å få høre en bestemt type narrativ eller en idealisert historie om det å være adoptert. Mange respondenter påpeker at det trengs mer kunnskap i befolkningen om hva adopsjon egentlig er og innebærer. Én respondent påpeker at: «Det er fryktelig mange der ute, både etnisk norske, særlig de over 50+, og folk med innvandrerbakgrunn, som ikke vet hva adopsjon er, eller hva det innebærer».

Det oppfordres derfor til kunnskapsheving, gjerne fra ung alder, slik at andre barn også blir kjent med konseptet og ikke utvikler fordommer. Forslag til ulike former for å nå ut til befolkningen er å lage (holdnings)kampanjer, tv-serier/dokumentarer, reklamefilmer, få flere minoriteter på tv mer generelt³⁸, og bruk av sosiale medier. Slike verktøy anses for å være viktige for å gi et mer nyansert bilde av adopterte. Det oppfordres til å slutte å romantisere adopsjon ved å kun vise "solskinshistorier", samt endre på den stereotypiske framstilling på tv om at alle ønsker å lete etter familien sin. Som én respondent utdyper:

Ennå blir det med adopsjon sett på som noe 'idyllisk' der 'den gode hvite fra Vesten redder den stakkars fargede fra et u-land' - der de som adopterer blir sett på som helter og den adopterte blir sett på som den som alltid skal være takknemlig for å bli reddet. Men ting omkring adopsjon og oppvekst er langt mer komplekst enn som så - liksom med alt annet. Og det er det jeg savner når det en sjelden gang blir tatt frem i samfunnsdebatten: En mer nyansert framstilling om emnet adopsjon.

En deltaker påpekte et viktig poeng vedrørende eventuelle holdningskampanjer eller annet holdningsskapende arbeid. Formålet bør være å vise hvordan en handling kan gi en mottakeren en opplevelse av rasisme, diskriminering eller forskjellsbehandling (spesielt i situasjoner med hverdagsrasisme) og hva andre personer eventuelt kan gjøre i slike situasjoner, heller enn å klassifisere visse handlinger som rasistiske eller ikke. Vår studie avdekker at i mange av opplevelsene de utenlandsadopterte har, mener mange at avsenderens intensjon ikke har vært rasistisk. Det handler derimot mer om uvitenhet eller at avsender ikke tenker gjennom hvordan visse kommentarer eller handlinger kan oppleves for mottaker. Hvis formålet er å endre atferd og holdninger, kan det derfor være hensiktsmessig å fokusere på å spre kunnskap og skape dialog, ikke å fordømme visse handlinger.

9.4 Øke kunnskap og kompetanse om adopsjon blant fagpersonell i offentlige institusjoner

Flere respondenter påpeker at det generelt er mangel på kompetanse om adopterte og deres utfordringer og erfaringer hos offentlig fagpersonell i barnehager, skolevesenet, helsevesenet, blant sosialarbeidere, psykologer, etc. En slik problematikk har vært påpekt av adoptivforeldre og

³⁷ Utenlandsadoptertes politiske utvalg har i dag blitt endret til stiftelsen Adopsjon i endring. Ressurssenter for adopterte og deres familier (AiE).

³⁸ En deltaker i workshopen framhever NRK Super som en god modell for hvordan inkludere utenlandsadopterte uten at dette gjøres til gjenstand for oppfatninger om annerledeshet.

adopterte i flere tiår³⁹. Det foreslås at utenlandsadopsjon, rasisme og diskriminering bør inn i relevante utdanninger slik at fagpersonell som møter utenlandsadopterte i det daglige har en større forståelse for deres spesifikke utfordringer.

Mange trekker spesielt fram at det i skolevesenet bør bli en økt bevissthet rundt tilfeller av mobbing, utenforskap og forskjellsbehandling av utenlandsadopterte. Det er viktig at de som opplever dette føler seg hørt og sett. Dette er særskilt viktig siden vi i denne studien har funnet at halvparten av respondentene svarer at de har opplevd forskjellsbehandling på barne- og/eller ungdomsskolen. I workshopen mente flere at arbeidet allerede bør starte på barnehagenivå, ved at barnehageansatte bør bevisstgjøres om hva slags forskjellsbehandling, rasisme og diskriminering barn kan møte i barnehagen, slik at de ansatte både kan forebygge det, men også forstå barnas erfaringer i møte med det. Et forslag er at dette kan foregå i form av kurs, for eksempel noe liknende det man har med «Circle of security»⁴⁰ eller Dembra⁴¹. En respondent framhever også at helsestasjonen for ungdom kan være en god arena å møte alle ungdommer på, der man kan ha programmer retta inn mot utenlandsadopterte.

Ellers påpeker flere at psykologer generelt ikke har god nok kompetanse om utenlandsadoptertes særskilte utfordringer, og at det er mangel på psykologer som har spesialisert seg på dette. En respondent beskriver at:

Er du inne hos helsevesenet eller psykolog eller noe liknende, så har ikke de den "kompetansen" til å takle denne typen traumer. Det skulle vært fagfolk som har hatt kompetanse med adopsjon. De jeg har vært hos har ikke klart å sette seg helt inni i akkurat dette. Nå kan det hende jeg har truffet feil fagfolk, men jeg personlig har savnet et tilbud for adoptivbarn.

I workshopen ble det diskutert at det her oppstår et dilemma. Det er et behov for flere fagfolk med ekspertise på utenlandsadoptertes erfaringer, men det er problematisk dersom ekspertise på adoptertes erfaringer blir et særfelt. Det er viktig at adoptertes særskilte erfaringer blir synliggjort, men gjennom læring om mer generelle teorier, som for eksempel tilknytningsproblematikk mm. Her bør man etterstrebe en balanse mellom det særskilte og det generelle.

9.5 Kompetansesenter for adopsjon

Et forslag som flere setter fram i spørreundersøkelsen – og som har vært etterspurt av adopterte og adoptivforeldre som har jobbet med feltet i mange år – er å opprette et kompetansesenter for adopterte. I workshopen diskuterte deltakerne hva et slikt kompetansesenter burde være, og praktiske og prinsipielle hensyn knytta til en mulig opprettelse av et slikt senter.

I referansegruppa ble det foreslått at et kompetansesenter burde være et samspill mellom og en ressurs overfor både adopterte og adoptivforeldre, men også bistå med veiledning ut mot kommunene og offentlig fagpersonell i skoleverk, barnehagelærere, helsevesen, psykologer, etc. En av adoptivforeldrene i referansegruppa forteller om at i deres kommune var det et adopsjonsteam, med ulike fagfunksjoner som lege, logoped, mm. Oppfølgingen herfra var veldig god, og tilbudet var et lavterskeltilbud. Grunnet lave adopsjonstall de siste årene har tilbudet dessverre blitt lagt ned, men da kan et nasjonalt (eller regionalt) kompetansesenter som kan bistå kommunene være et hensiktsmessig alternativ. Hovedformålet med et slikt tverrfaglig kompetansesenter bør være å kunne gi råd og veiledning til adopterte og adoptivfamilier, og eventuelt tilby kurs for aktuelle aktører som offentlig fagpersonell, og adopterte og adoptivforeldre.

³⁹ Dette ble for eksempel tatt opp i «Magasinet» publisert av AdoptivForeldreForeningen i 2004. De hadde da gjennomført en medlemsundersøkelse og resultatene av denne ble publisert i dette nummeret. I medlemsundersøkelsen tematiseres store svakheter ved familiens møte med hjelpeapparatet. I de seinere årene har tematikken vært oppe i den offentlige debatt ved flere anledninger. Se for eksempel <https://psykiskhelse.no/blad/2019/adopterte-0319> og <https://www.vl.no/kultur/2020/08/02/kritiserer-bufdir-for-a-overse-utenlandsadopterte/>

⁴⁰ For en beskrivelse av Circle of Security se for eksempel <https://psykologtidsskriftet.no/pra-aksis/2017/06/en-god-sirkel>

⁴¹ Dembra er et tilbud rettet mot skoler og lærerutdanninger i Norge, og tilbyr veiledning, kurs og nettbaserte ressurser for forebygging av ulike former for gruppefiendtlighet, som fordommer, fremmedfrykt, rasisme, antisemittisme og ekstremisme. <https://dembra.no/no/om-dembra/>

En utfordring som likevel ble påpekt med å ha et kompetansesenter som skal nå bredt ut til alle aktuelle aktører er faren for at det kan bli for bredt orientert, ved at det blir for teoretisk eller hovedsakelig for orientert mot profesjonene, og dermed ikke blir så aktuelt for hovedpersonene – de adopterte. Noen mente at det kunne være mer hensiktsmessig med et ressurscenter for adopterte framfor et kompetansesenter fordi det ville sikre at de adopterte er med å utforme tilbud⁴². De fryktet at et kompetansesenter i for stor grad vil bli styrt av akademikere, og understrekte at det er viktig at eventuelle tiltak er brukerstyrt for å bedre kunne treffe. Andre mener at det nødvendigvis ikke må være enten eller, og at man både kan ha et kompetansesenter og et ressurscenter, men at det da er viktig at kompetansesenteret får tilført kunnskap fra ressurscenteret og vice versa.

Det ble uansett påpekt at det er viktig å tenke representasjon både i prosessen med å utvikle et slikt kompetansesenter, og på alle nivåer, ved at adopterte og adoptivforeldre må inkluderes. Det påpekes også av flere i referansegruppa at ansatte på et slikt kompetansesenter bør ha adopsjonsbakgrunn, eller erfaring med adopsjon, og at dette bør ses som en type kvalifikasjon eller kompetanse i seg selv. Én deltaker framhevet at mange utenlandsadopterte har høy kompetanse, som psykologer, forskere, pedagoger, etc., og at det er en fordel hvis disse kan inkluderes i utviklingen av de forskjellige tiltakene. Deltakeren understreker at det er viktig å tenke representasjon når man utvikler tiltak og når man ansetter personer i nøkkelstillinger.

I den sammenheng er det viktig å framheve at det i april 2020 for første gang er satt av prosjektmidler i statsbudsjettet til en koordinatorstilling som skal veilede adopterte og adoptivfamilier, en etteradopsjonskoordinator. Det ble i 2020 satt av en million i statsbudsjettet til dette tilbudet. Tilbudet har vært operativt fra 7. september 2020.⁴³ Etteradopsjonskoordinatoren skal være:

(...) et lavterskeltilbud for alle adopterte og for alle familier som har adoptert og skal være en 'førsteinstans' med kunnskap og oversikt over aktuelle instanser som finnes for å kunne gi god veiledning til dem som tar kontakt. Tjenesten skal også bistå adopterte som ønsker å lete etter sin biologiske familie.⁴⁴

I workshopen påpekte flere at etteradopsjonskoordinatoren blir ansett for å være et viktig første steg, men flere av deltakerne med adopsjonsbakgrunn vurderte tilbudet som utilstrekkelig, og pekte på visse utfordringer med nåværende utforming. Én utfordring med etteradopsjonskoordinatorstillingen er at det oppfattes av noen adopterte som en forlenget arm av adopsjonsforeningene (selv om etteradopsjonskoordinatorstillingen er finansiert av offentlige midler, er det lokalisert sammen med adopsjonsforeningen InorAdopt). Denne tilknytningen gjør at enkelte mener at noen adopterte kan kvie seg for å benytte tilbudet, siden noen adopterte har problematiske relasjoner til adoptivforeldre, og har et syn på at særlig utenlandsadopsjon i seg selv er feil. For denne gruppa kan det være viktig at støttetilbudet ikke er tilknyttet adopsjonsforeninger.⁴⁵ En respondent i spørreundersøkelsen kommenterte også dette: «Tilbudene som skal opprettes, bør ikke være knyttet til adopsjonsforeningene, men til et fagmiljø som har kompetanse på ulike problemstillinger utenlandsadopterte møter på.» I workshopen ble det også foreslått at et framtidig kompetansesenter ikke bør bygges på slike eksisterende strukturer (for eksempel adopsjonsforeningene), men utvikles fra bunnen, gjennom et samspill mellom fagpersoner innen ulike institusjoner, adoptivforeldre og ikke minst de adopterte selv. Hovedkritikken av etteradopsjonskoordinatorstillingen fra de adopterte i workshopen var at de adopterte selv ikke hadde vært delaktig i utformingen av tilbudet. For at et slikt tilbud skal kunne benyttes av alle adopterte, understreker de at det er viktig at det framstår som et nøytralt tilbud som alle kan benytte seg av, uavhengig av tidligere erfaringer og politiske synspunkter på adopsjonsprosessen.

⁴² Under prosjektperioden er det opprettet en ny stiftelse, Adopsjon i endring, som har som formål å være et ressurscenter for adopterte og deres familier.

⁴³ https://www.bufdir.no/aktuelt/Arkiv/2020/nytt_tilbud_til_adopterte/

⁴⁴ Se <https://etteradopsjon.no/om-tjenesten/>

⁴⁵ Viktigheten av en slik uavhengighet for de som har en vanskelig relasjon til sine adoptivforeldre, ble også understreket i rekrutteringen av informanter til de kvalitative intervjuene. Noen som ønsket å delta valgte å trekke seg da de fikk vite at adopsjonsforeninger og adoptivforeldre skulle delta på workshop for prosjektet.

9.6 Offentlig nettside med samlet informasjon om tilbud og hjelpetjenester

I spørreundersøkelsen var det mange utenlandsadopterte som ønsket en offentlig nettside hvor informasjon rettet mot adopterte og adoptivforeldre kunne samles og som var oppdatert. Konkrete forslag til hva en slik nettside burde inneholde var:

- Oversikt over oppdatert forskning, faglige artikler og bøker om å være adoptert
- Oversikt over fagpersonell som adopterte og adoptivforeldre kan henvende seg til
- Informasjon om hvordan man kan få bistand til å finne biologiske foreldre
- Oppdatert informasjon om forum/foreninger for adopterte og adoptivforeldre
- Informasjon om hvilke (juridiske) rettigheter man har hvis man opplever rasisme/diskriminering/forskjellsbehandling, eksempelvis informasjon om og lenker til Likestillingstillingsombudet, Antirasistisk senter, Diskrimineringsnemda, og Barneombudet (for dem under 18 år).

I workshopen ble det nevnt at *Nordic adoption council (NAC)*⁴⁶ – en paraplyorganisasjon for adopsjonsorganisasjoner i de nordiske landene – har en plan om å lage en felles nettside for de nordiske landene. Det påpekes at dette ikke nødvendigvis er tilstrekkelig eller bør være en erstatning for en egen norsk nettside, men NAC kan være en samarbeidspartner i utviklingen av en slik nettside.

9.7 Tiltak retta mot de adopterte og adoptivforeldre

Et hovedbudskap fra spørreundersøkelsen og i workshopen er at både de adopterte og adoptivforeldre bør få ulike former for oppfølging og veiledning *etter* at adopsjonen har blitt realisert.

9.7.1 Lovfestet rett til oppfølging av fagpersonell etter adopsjon

Tiltaket som hyppigst ble foreslått i spørreundersøkelsen og i workshopen er at både de adopterte og adoptivforeldre bør ha rett på oppfølging av fagpersonell *etter* at barnet har blitt hentet til Norge.

En respondent i spørreundersøkelsen forklarer at:

Adopsjon og et liv som adoptert er et traume for svært mange uavhengig av om de har et nært forhold til adoptivfamilie eller ei, og dette traumet må bearbeides. Dessverre er det få som innser dette selv og klandrer seg selv for å ikke være «takknemlige nok» og unngår derfor å oppsøke psykisk helsehjelp. Det kan få fatale konsekvenser.

En annen respondent utdyper behovet for oppfølging av adopterte slik:

Hvis man skal adoptere barn som etnisk sett ser veldig forskjellig ut fra sine adoptivforeldre, bør dette følges tett opp av fagfolk. Å aldri kunne identifisere seg med sine foreldre, samt hver dag bli påminnet om at man ikke hører til, er for mange ganske traumatisk i seg selv. Både ubevisst og bevisst. Å lære seg å akseptere sitt utseende er jo ikke noe selv etnisk norske barn og unge i dag gjør av seg selv, hvis du i tillegg er adoptert vil dette være enda vanskeligere. Jeg mener det ikke handler om man er norsk eller ikke, men å akseptere at man er hverken eller. Og det er helt ok. Mennesker vil alltid se på utseende først uansett hvor politisk ukorrekt det er. Det tenker jeg er helt naturlig. Men det handler mer om å lære seg å bli komfortabel med sitt eget ytre, uavhengig av etnisitet og hvor man kommer fra/vokser opp. Det bør gjøres naturlig at det vil kunne være sterke psykologiske utfordringer hos adopterte. I stedet for slik som i dag, der man må forklare og bevise at man har/ har hatt problemer med det.

I spørreundersøkelsen ble det også påpekt at adoptivforeldre også trenger oppfølging: «Foreldre må få mer bistand etter adopsjonsreisen er over. Det er da arbeidet begynner». En annen respondent skriver at:

⁴⁶ <http://www.nordicadoption.org/>

Det er mange adopsjonsforberedende kurs og tett oppfølging i søknadsperioden, men etter man kommer hjem med barnet sitt, er man litt overlatt til seg selv. Det har nok blitt bedre, men her burde man få minst like tett oppfølging i etterkant med faste oppfølgingsmøter eller informasjon etter for eksempel barnets alder og fase.

I workshopen blir det også poengtert at man som adoptivforeldre blir gjennomlyst i adopsjonsprosessen, men at man i etterkant er overlatt til seg selv.

Et gjennomgående budskap er altså at både adoptivforeldre og adopterte bør følges opp av det offentlige i større grad. Flere trekker fram oppfølging av fosterbarn og -foreldre som en mulig modell. Både respondenter i spørreundersøkelsen og deltakere i workshopen foreslår at en slik oppfølging bør være en lovfestet rett, at oppfølging av fagpersonell bør foregå over tid og omfatte problemstillinger som kan oppstå i de ulike livsfasene som de adopterte (og familiene) går gjennom der de kan møte på ulike utfordringer. Ved å bruke tiltak retta mot fosterfamilier som modell, vil man slippe å «finne opp kruttet på nytt». Noen konkrete eksempler som nevnes er for eksempel at fosterforeldre lager «historiedagbøker», og fosterforeldre har blant annet erfaringsgrupper, kurs og samtalegrupper som kan benyttes som utgangspunkt. Som påpekt av en deltaker i workshopen er en utfordring at adopterte ikke kan følges opp på akkurat samme måte som barn i fosterhjem, fordi myndighetene har et annet juridisk handlingsrom overfor fosterfamilier. Oppfølgingen må derfor være frivillig for de adopterte, men det kan vurderes obligatoriske kurs for adoptivforeldre. Det viktigste budskapet er likevel at det bør være en lovfestet rett til oppfølging. Dette gjelder særlig en rett til oppfølging av fagpersonell for adopterte. Det understrekes at slik oppfølging ikke nødvendigvis bør være noe personen selv må oppsøke, men et fast lavterskeltilbud for særskilt yngre aldersgrupper, eksempelvis tilgang på psykolog og gruppeterapi. Selv om vår studie viser at adoptivforeldre kan være en svært viktig ressurs for de adopterte, kan det også være vanskelig å snakke med de nærmeste om denne problematikken, og det kan være viktig for de adopterte å ha noen utenforstående og mer nøytrale å henvende seg til. Som en respondent påpeker:

Men, jeg vil tro det er mange adopterte i Norge som ikke har noen å snakke med uten å føle at de kanskje sårer noen følelser hos motparten. Selv om man har forståelsesfulle og omsorgsfulle foreldre, søsken og venner rundt seg, vil det ikke være mulig å sette seg inn i hva det vil si å være adoptert i Norge.

9.7.2 Arenaer for erfaringsutveksling og veiledning adopterte imellom

Arenaer for erfaringsutveksling mellom adopterte er et tiltak som foreslås både av adopterte i spørreundersøkelsen og av deltakere i workshopen. Dette gjelder erfaringsutveksling om det å være adoptert mer generelt, men også en arena der man kan få kunnskap om hvordan diskriminering, rasisme og forskjellsbehandling kan arte seg og hvordan man eventuelt kan håndtere dette.

Én slik arena er ulike nettverk for adopterte, eksempelvis peker flere adopterte på at ulike Facebook-grupper for adopterte har hjulpet dem og fungert som en arena der man kan møte likesinnede og dele erfaringer om utfordringer. Én respondent påpeker likevel en utfordring med slike fora, som de som administrerer slike fora bør være oppmerksomme på:

De foraene jeg selv er med i, har jeg selv måttet søke opp og da er det svært subjektive meninger/synsinger og få nøytrale motparter som balanse. Om man er tilbøyelig for sterke meninger, kan man fort ende opp med å bli særdeles farget av fåtallets syn. For som i andre fora, er det det de som roper høyest som får meningene sine på trykk og det store flertallet forblir taust.

Et annet forslag er forum der voksne adopterte kan være mentorer/støttespillere for yngre adopterte (ofte kalt likepersonsarbeid), og som kan hjelpe adopterte barn og ungdom å finne styrke i sin identitet (gjørne fra samme land som en selv er fra). Én deltaker i workshopen poengterer at en slik ordning ikke bare burde basere seg på frivillighet, men være betalt som et lønnet verv. Som vår studie viser har adopterte også svært ulike erfaringer, og i en slik relasjon blir det derfor viktig at den voksne adopterte er bevisst dette og ikke påtvinger sitt syn på adopsjon og identitet. Flere i workshopen mener derfor at det slikt mentorsystem bør være gjenstand for en slags kvalitetssikring, og at slike mentorer bør kurses før de kan påta seg en slik rolle. Viktigheten av en slik kvalitetssikring understrekes også av våre erfaringer fra noen av de kvalitative intervjuene. I

våre intervjuer var det ulike adopsjonserfaringer og det var også variasjon i hvilke perspektiver de hadde på adopsjon som praksis. Enkelte informanter uttrykte sine synspunkter relativt tydelig i intervjuene, og som nevnt i metodekapittelet erfarte vi at vi overfor enkelte så oss nødt til å være grensesettende, slik at alles erfaringer og synspunkter skulle oppleves som likeverdige av alle deltakerne.

Det nevnes at slik likepersonsarbeid kan finne sted ikke bare fysisk, men også gjennom en hjelpetelefon, digitalt, eller i form av samtalegrupper (med faglig bistand).

De fleste påpeker at det er viktigst med oppfølging i barne- og ungdomsårene, noe funnene i vår studie også understøtter. Noen informanter mener likevel at det også bør være et samtaletilbud eller nettverk også for voksne adopterte. Det framheves at mange går gjennom den tøffeste perioden når de blir voksne og spesielt når de adopterte selv skal bli foreldre, siden det kan være en sårbar tid som bringer frem mye følelser.

Et siste moment som kommer fram er utfordringen med å nå fram til adopterte gutter og menn, siden de erfaringsvis lettere kan melde seg ut av forum som domineres av kvinner. Dette understøttes av NIBR sin prosjektgruppes erfaring med å skulle rekruttere informanter til denne studien: Det var uproblematisk å få kvinner til å stille, men vi måtte jobbe hardere for å få rekruttert menn som ville delta og dele sine erfaringer. Et forslag er å skape møtearenaer spesifikt for gutter/menn. Det vises til et eksempel fra Oslo som har en helsestasjon spesifikt retta mot gutter og som kun har mannlige ansatte. Uavhengig av modell, er det viktig at man i det videre arbeidet skaper arenaer der adopterte gutter og menn er komfortable med å delta og kan dele sine erfaringer.

I både spørreundersøkelsen og workshopen trekkes det fram ulike temaer som kan tas opp i slik oppfølging og veiledning av adopterte:

- Informasjon om rasisme og hvordan leve med en rasifisert identitet
- Bevisstgjøring om ulike situasjoner utenlandsadopterte kan oppleve (så man er forberedt)
- Lære ulike teknikker/strategier for å håndtere ulike situasjoner med rasisme/forskjellsbehandling (avledning, konfrontasjonshåndtering, etc.)
- Styrke de adoptertes etniske identitet⁴⁷

9.7.3 Tilbud om opplæring i fødelandets kultur og språk for de utenlandsadopterte (og deres adoptivfamilie)

Som vist i vår studie har de utenlandsadopterte ulike behov og ønsker om å skape en tilknytning og identitet knytta til sitt fødeland. Flere i spørreundersøkelsen og workshopen påpeker dog at det bør være et *tilbud* for utenlandsadopterte der de kan få kurs i språket og kulturen fra hjemlandet slik at man får muligheten til å bli kjent med sitt opphav – hvis den adopterte ønsker det. Noen påpeker at å lære om fødelandets kultur kan bidra til å skape en positiv identitet man kan være stolt av, og at det kan gjøre at man greier å møte rasisme og negative erfaringer på en bedre måte.

Vedrørende opplæring i språket fra fødelandet ble det i workshopen påpekt at dette skiller seg vesentlig fra morsmålsopplæring som innvandrere kan få⁴⁸, men at det likevel kan relateres til dette. Én deltaker påpekte også at det er viktig å vurdere barnets alder på adopsjonstidspunktet i denne sammenhengen. Hvis man kommer til Norge etter at man har lært seg språket kan det være essensielt med språkkurs for barn (og foreldre) for å sikre barnets beste i prosessen. I et slikt tilfelle kan det være viktig å ha en lovfestet rett til opplæring i morsmålet (i motsetning til at ikke nødvendigvis må være en lovfestet rett til språkopplæring for en utenlandsadoptert som ønsker å lære seg språket fra sitt fødeland som voksen).

⁴⁷ Flexid er en stiftelse som jobber med tematikk knytta til krysskulturell oppvekst, og er nevnt som en potensiell aktør som kan inkluderes i et slikt arbeid. Mer om stiftelsen Flexid: <https://flexid.no/mal-for-flexid/>

⁴⁸ Elever i grunnskolen med annet morsmål enn norsk og samisk kan ha rett til særskilt språkopplæring, jmf. opplæringsloven § 2-8. Særskilt språkopplæring er en samlebetegnelse på særskilt norskopplæring, morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring. Særskilt norskopplæring er forsterket opplæring i norsk. Morsmålsopplæring er opplæring i morsmålet, mens tospråklig fagopplæring betyr at eleven får opplæring i ett eller flere fag på to språk. En minoritetsspråklig elev har rett til særskilt norskopplæring frem til eleven har tilstrekkelige ferdigheter i norsk til å følge den vanlige opplæringen i skolen. Om nødvendig har eleven rett til morsmålsopplæring og/eller tospråklig fagopplæring, i tillegg til særskilt norskopplæring (se <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/minoritetsspraklige/regleverk-som-gjelder-spesielt-for-minoritetsspraklige/skole/6-16-ar/>).

Et annet forslag er at hver adoptivfamilie kan ha en «tilknytningsfamilie» eller en «fadderfamilie», altså en familie som har en kulturell tilknytning til adoptivbarnets fødeland og som kan bidra til å styrke relasjonen til det landet, formidle kultur, språk osv.

9.7.4 Veiledning og kursing av adoptivforeldre

Et gjennomgående råd fra de adopterte til adoptivforeldre i spørreundersøkelsen var å ha 'åpenhet og dialog' med barna fra tidlig alder. Respondentene foreslår oppfølging og veiledning til adoptivforeldrene for at de skal kunne gjøre dette på en god måte.

Respondentene nevner flere temaer som adoptivforeldre bør kurses og veiledes i, herunder tilhørighet, identitetsdannelse og utenforskap⁴⁹, traumer tilknyttet adopsjon, skam knyttet til erfaringer med utestengelse, ulike erfaringer med forskjellsbehandling, diskriminering og rasisme, og grunnleggende tilknytnings- og barnepsykologi. I tillegg bør adoptivforeldre få veiledning i *hvordan* man kan snakke med barn og ungdom om dette, eksempelvis samtaleteknikker for å skape en god dialog. Adoptivforeldre bør få både generell kunnskap om hva barnet deres kan utsettes for og hvordan dette kan prege dem. Flere respondenter pekte på eksempler der adoptivforeldrene som lukket øynene, eller ikke var bevisste de utfordringene barna deres står overfor. Som en respondent påpeker:

Under min oppvekst, opplevde jeg ting som var vanskelig å forstå og forutse for min mor fordi, for henne, var jeg jo bare barnet hennes; hun så ikke den forskjellen som alle andre så. Det er viktig å få foreldre til å anerkjenne at det er en forskjell.

I workshopen ble det framhevet at dersom adoptivforeldrene kurses i hvordan utenlandsadopterte kan oppleve forskjellsbehandling, diskriminering og rasisme vil adoptivforeldre i større grad måtte ta stilling til slike utfordringer. Flere påpeker at det er viktig at de adopterte blir sett og hørt, og at deres følelser og opplevelser (særsilt med forskjellsbehandling, utenforskap og rasisme) ikke blir bagatellisert. Slike kurs bør også ha som mål å gi foreldrene konkrete verktøy for hvordan de kan bistå barnet sitt med slike opplevelser.

Som vist i vår studie kan også adopterte oppleve forskjellsbehandling innad i familien og i andre nære relasjoner, en forskjellsbehandling som gjerne er subtil og ubevisst. Det er derfor viktig at adoptivforeldrene blir bevisstgjort om at forskjellsbehandling ikke kun skjer i møte med fremmede, men også kan erfares i nære relasjoner.

I spørreundersøkelsen og workshopen blir det foreslått flere konkrete arenaer og tiltak for adoptivforeldre, herunder:

- Forum der voksne som er adoptert kan dele sine erfaringer og være rådgivere for adoptivforeldre
- Samtalegruppe med andre adoptivforeldre, gjerne der man kan diskutere ulike situasjoner foreldre og adopterte kan havne i.
- Brosjyrer og generell opplysning om utfordringer adopterte og adoptivforeldre kan møte
- Rådgivning/obligatoriske kurs om tema diskriminering, rasisme, tilhørighet og utenforskap i forkant av adopsjonen, samt i ulike livsfaser av barnas liv
- Støttetelefon for adoptivforeldre

I workshopen ble det trukket fram at de er viktig at ikke alle slike forum og tiltak digitaliseres, siden det har en stor egenverdi at man faktisk møtes fysisk.

Dilemmaer for adoptivforeldre

I de åpne svarene i spørreundersøkelsen kommer flere respondenter med tips til adoptivforeldre, men som vi har sett i vår studie spriker erfaringer blant utenlandsadopterte, og dermed spriker også rådene de adopterte gir. For eksempel mener noen respondenter at foreldrene bør unngå å ha alt for mye fokus på at barna er adopterte og landet barnet kommer fra, og heller ha fokus på barnet som om det er deres egne biologiske. Andre derimot uttrykker at de ikke skal fortelle de adopterte at «de er nordmenn hele tiden», men at de er «begge deler» og at adoptivforeldre må sette seg inn i sitt barns fødelands mat, kultur, historie etc. for å hjelpe barnet med å ta vare på sitt fødelands

⁴⁹ Som nevnt over: Flexid er en stiftelse som jobber med tematikk knyttet til krysskulturell oppvekst, og er nevnt som en potensiell aktør som kan inkluderes i et slikt arbeid. Mer om stiftelsen Flexid: <https://flexid.no/mal-for-flexid/>

kultur på lik linje med den norske kulturen. Disse ulike synspunktene på hva som er den riktige eller gale tilnærmingen viser det komplekse landskapet adoptivforeldrene må håndtere. Adoptivbarn er som alle mennesker – de har ulike behov og ønsker – og adoptivforeldrene må finne en god balanse mellom å hjelpe sitt barn med de utfordringer og spørsmål de har rundt sin identitet, men samtidig ikke presse på noe som barnet selv ikke ønsker.

Et annet viktig dilemma er at selv om adoptivforeldre oppfordres til å være med i eksempelvis dialoggrupper med andre foreldre, trekker en respondent fram et viktig poeng: nemlig at man må være forsiktig med å dele historier i sosiale medier eller media, siden barnets historie og utfordringer også bør holdes privat. Som respondenten påpeker: «Barnet eier sin egen historie», og foreldrene som trenger bistand bør være forsiktig i hvilke fora de deler private erfaringer fra barnets liv uten deres samtykke.

9.7.5 Felles arenaer for adopterte og adoptivforeldre

Tiltakene overfor handler hovedsakelig om separate tiltak retta mot adopterte og adoptivforeldre. I workshopen ble det likevel påpekt at det også er viktig å legge til rette for samtaler og arenaer på tvers mellom adopterte og adoptivforeldre. Det påpekes at samlinger i «landgruppeforeninger» ofte organiseres slik at de adopterte og adoptivforeldre har separate aktiviteter, men det oppfordres til at man også har noen felles aktiviteter, der eksempelvis tematikk om rasisme og diskriminering kan løftes og diskuteres i fellesskap. Det understrekes likevel at slike felles fora bør skje med faglig veiledning.

9.8 Ansvarsfordeling mellom det offentlige og andre aktører

I workshopen diskuterte vi mer inngående hvem som burde ha ansvar for ulike tiltak. Overordnet mente deltakerne at staten generelt har et ansvar for å finansiere og skape tiltak retta mot adopterte og adoptivfamilier, siden det er staten som legger til rette for og har lovfestet muligheten for personer å adoptere barn. Likevel var det en gjennomgående enighet i workshopen at utvikling av tiltak burde skje i dialog og samhandling med ulike institusjoner, adopsjonsforeninger og ikke minst, de adopterte selv. På spørsmål om hvem som bør ha ansvar for ulike former for oppfølging og veiledning av adopterte og adoptivforeldre, nevnes det at det kan være hensiktsmessig med en slags hybrid ordning: At myndighetene har ansvar for eventuell lovfestet rett til oppfølging av fagpersonell og eventuelle obligatoriske kurs for adoptivforeldre, og at dette kombineres med tilbud om ytterligere kurs, veiledning og arenaer for informasjonsutveksling som ulike foreninger kan ha ansvar for. Det understrekes at det er viktig å bygge videre på det frivillige engasjementet. En deltaker mener at det kan bli en utfordring hvis alle tiltak skal styres av det offentlige, siden det kan svekke det frivillige engasjementet og initiativet hvis det er et inntrykk at alt blir styrt ovenfra.

I workshopen foreslås at det offentlige bør arbeide videre med og ha ansvar for følgende:

- Lovfeste rett til faglig oppfølging for adopterte og adoptivforeldre i etterkant av adopsjon.
- Opprette et nasjonalt kompetansesenter, men i nært samarbeid med adopsjonsforeninger og foreninger og representanter for de adopterte og adoptivforeldre.
- Sikre koordinering av ulike tiltak og informasjon (som på samlet nettside retta mot adopterte og adoptivfamilier).
- Legge til rette for organisering av likepersonsarbeid og sørge for kursing og godkjenning av mentorer. Selv om flere påpeker at det er en egenverdi at erfaringsutveksling mellom adopterte er drevet av foreningene selv, bør det offentlige bidra med tilrettelegging og kvalitetssikring. Det er viktig at slik kvalitetssikring ikke blir en kontrollfunksjon, men at det offentlige kan bidra med veiledning, og eventuelt bistå med å utvikle minstekrav for hva man bør dekke og eventuell nødvendig kursing for de involverte.
- Økonomisk støtte til foreninger (selv om foreningsarbeidet i stor grad drives på frivillig basis, trenger foreningene også noen administrative stillinger). En representant fra en forening for adopterte i workshopen påpekte at det er positivt at myndighetene stiller tydelige krav til foreninger som får støtte, siden det er viktig med velstyrte, demokratiske organisasjoner og tydelig rapportering på hvordan de offentlige midlene blir brukt.

9.9 Mer kunnskap om og forskning på adopterte

Flere respondenter framhever at det trengs mer forskning og kunnskap generelt om adoptertes erfaringer for å kunne avdekke behovet for innsats og tiltak. Det påpekes videre at det er viktig at slik kunnskap formidles aktivt til både de adopterte og adoptivfamilier, og at kunnskapen kommer fram til berørte sektorer som skolevesenet, helsevesen og politikere.

I arbeidet med denne rapporten har prosjektmedlemmene selv identifisert spesifikke temaer som bør være gjenstand for framtidig forskning, og vi har fått innspill fra både respondentene i spørreundersøkelsen og deltakerne i workshopen om hva det trengs mer kunnskap om. Basert på dette har vi følgende forslag til framtidig forskning:

- Behov for forskning på ulike (framtidige) tiltak retta mot adopterte.
- Utenlandsadopterte bør inkluderes som gruppe i forskning om rasisme generelt. I slike studier vil det også være hensiktsmessig å inkludere bakgrunnsvariabler som kan identifisere utenlandsadopterte som gruppe, slik at deres særskilte erfaringer også kan være gjenstand for selvstendig analyse.
- Et grep i denne rapporten er å sammenlikne utenlandsadopterte med norskfødte med innvandrerforeldre, men det er også andre relevante grupper utenlandsadopterte kan sammenliknes med som kan ha liknende erfaringer med en dual tilhørighet, eksempelvis personer med én norskfødt og en utenlandskfødt forelder, enslige asylsøkere som blir plassert i hvite familier, eller fosterhjems plasseringer hvor der barn med annen etnisk bakgrunn blir plassert i etnisk norske familier
- Forskning om rasisme, diskriminering og forskjellsbehandling i private og sosiale settinger, ikke kun i det offentlige rom.
- Behov for mer inngående forskning om dette med seksualisert rasisme, eksotifisering, og hva slags forskjeller i erfaringer det er blant heterofile og skeive når det gjelder seksualisert rasisme.
- Forskning på det å ha dobbel minoritetsbakgrunn.
- Mye av litteraturen på denne problematikken kommer ofte fra USA og det er behov for mer forskning om erfaringer i en norsk kontekst.
- I arbeidet med denne rapporten har seksjon for befolkningsstatistikk i SSB utarbeidet et oppdatert datagrunnlag over populasjonen av utenlandsadopterte. SSB kunne få i oppgave å utarbeide offisiell statistikk om denne gruppa og gjøre utenlandsadopterte til et kjennemerke i befolkningsstatistikken. På denne måten vil data om utenlandsadopterte kobles til registerdata om sysselsetting, utdanning, inntekt og andre tilgjengelige data. Det vil gjøre det mulig for forskere å følge utenlandsadopterte gjennom ulike livsfaser, og sammenligne deres forløp gjennom ulike livsfaser sammenlignet med andre grupper. Med utenlandsadoptert som kjennemerke i befolkningsstatistikk vil det også være enklere å utvikle levekårsundersøkelser tilsvarende det SSB lager for andre grupper sånn som for eksempel innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre.

9.10 Oppsummering av tiltak og innsatser

I dette kapitlet har vi presentert forslag til tiltak, basert på svar fra (de utenlandsadopterte) respondentene i spørreundersøkelsen og deltakerne på workshopen (referansegruppa og utvalgte adoptivforeldre). Tiltakene retter seg mot adopterte, adoptivfamilier, samfunnet og offentlig forvaltning. Oppsummert foreslås følgende tiltak:

- Utenlandsadopterte må inkluderes i det pågående antirasistiske arbeidet (både fra myndighetenes side og blant frivillige organisasjoner)
- Øke kunnskapen om og holdningene overfor adopterte i samfunnet
- Øke kunnskap og kompetanse på adopsjon og adopsjonserfaringer blant fagpersonell i offentlige institusjoner
- Opprette et kompetansesenter for adopterte
- Etablere en offentlig nettside med samlet informasjon om tilbud og hjelpetjenester for adopterte og adoptivfamilier

- Lovfeste rett til oppfølging av fagpersonell for adopterte og adoptivforeldre etter adopsjon
- Skape og videreutvikle arenaer for erfaringsutveksling og veiledning adopterte imellom
- Gi tilbud om opplæring i fødelandets kultur og språk for de utenlandsadopterte (og deres adoptivfamilie)
- Veiledning og kursing av adoptivforeldre om temaer knytta til rasisme og identitet, samt i teknikker for å snakke med barna sine om disse temaene
- Skape felles arenaer for adopterte og adoptivforeldre
- Mer kunnskap om og forskning på adopterte

10 Litteratur

- Andersson, M., Jacobsen, C. M., Rogstad, J., & Vestel, V. (2012). *Kritiske hendelser – nye stemmer: politisk engasjement og transnasjonal orientering i det nye Norge*. Universitetsforlaget. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andresen, S. (2020). Being inclusive when talking about diversity: How teachers manage boundaries of Norwegianness in the classroom. *Nordic Journal of Comparative and International Education*, 4(3-4), 26-38. doi:<http://doi.org/10.7577/njcie.3725>
- Baden, A. L. (2016). "Do You Know Your Real Parents?" and Other Adoption Microaggressions. *Adoption Quarterly*, 19(1), 1-25. doi:<https://doi.org/10.1080/10926755.2015.1026012>
- Bangstad, S. (2013). Inclusion and exclusion in the mediated public sphere: the case of Norway and its Muslims. *Social anthropology*, 21(3), 356-370.
- Bangstad, S., & Døving, C. A. (2015). *Hva er rasisme*: Universitetsforlaget.
- Barbour, R. S., & Kitzinger, J. (1999). *Developing Focus Groups Research: Politics, Theory and Practice*. London: SAGE Publications.
- Ben-Zion, S. (2014). *Constructing Transnational and Transracial Identity: Adoption and Belonging in Sweden, Norway, and Denmark*. New York: Palgrave Macmillan.
- Brannen, J. (2013). Life Story Talk: Some Reflections on Narrative in Qualitative Interviews. *Sociological Research Online*, 18(2).
- Brekke, J.-P., Fladmoe, A., & Wollebæk, D. (2020). *Holdninger til innvandring, integrering og mangfold i Norge. Integreringsbarometeret 2020*. Retrieved from
- Brekke, T. (2021). Strukturell rasisme og andre alt-i-ett-begreper. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 61(1), 94-98. doi:<https://doi.org/10.18261>
- Brottveit, Å. (1996). "Rasismen" og de utenlandsadopterte. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 2, 132-148.
- Brottveit, Å. (1999). *"Jeg ville ikke skille meg ut". Identitetsutvikling, ekstern kategorisering og etnisk identitet hos adopterte fra Colombia og Korea*. Oslo: Diakonhjemmets Høgskolesenter.
- Bårdstu, S. K., Haukedal, C. L., & Torgersen, L. (2021). *Hva kjennetegner gode (adoptiv)foreldre? En litteraturgjennomgang*. Retrieved from
- Chaitin, J. (2004). My story, my life, my identity. *International Journal of Qualitative methods*. doi:<https://doi.org/10.1177%2F160940690400300401>
- Dalen, M., & Sætersdal, B. (1987). Transracial adoption in Norway. *Adoption & Fostering*, 11(4), 41-46.
- Departementene. (2019). *Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion 2020-2023*. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/regjeringens-handlingsplan-mot-rasisme-og-diskriminering-pa-grunn-av-etnisitet-og-religion-2020--2023/id2681929/>
- Din, I. (2006). *The New British: The Impact of Culture and Community on Young Pakistanis*: Routledge.
- Elgvin, O. (2021). Strukturell rasisme i Norge: en funksjonalistisk tilnærming til rasisme uten rasister. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 62(1), 99-105. doi:<https://doi.org/10.18261>
- Fangen, K., & Lynnebakke, B. (2014). Navigating Ethnic Stigmatisation in the Educational Setting: Coping Strategies of Young Immigrants and Descendants of Immigrants in Norway. *Social Inclusion*, 2(1), 47-59.

- Gressgård, R. (2014). Å stange hodet i veggen: Mikroagresjon i akademia. *Nytt norsk tidsskrift*, 31(1), 17-29.
- Gärtner, K., & Heggland, J. E. (2013). *Adopterte barn, ungdom og voksne: En kunnskapsoppsummering om kognitiv kompetanse, psykisk helse og bruk av hjelpetjenester*. Retrieved from <https://www.fhi.no/publ/2013/adopterte-barn-ungdom-og-voksne-en/>
- Heath, A., & Richards, L. (2016). *Attitudes towards Immigration and their Antecedents: Topline Results from Round 7 of the European Social Survey*. Retrieved from
- Hellevik, O. (2002). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap* Oslo: Universitetsforlaget.
- Henze-Pedersen, S., & Olsen, R. F. (2017). *At vokse op som adopteret i Danmark*. Retrieved from https://pure.vive.dk/ws/files/967514/At_vokse_op_som_adopteret_i_Danmark.pdf
- Hernes, V. (2018). Cross-national convergence in times of crisis? Integration policies before, during and after the refugee crisis. *West European Politics*, 41(6), 1305-1329. doi:<https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1429748>
- Hübinette, T., & Tigervall, C. (2009). To be Non-white in a Colour-Blind Society: Conversations with Adoptees and Adoptive Parents in Sweden on Everyday Racism. *Journal of Intercultural Studies*, 30(4), 335-353. doi:<https://doi.org/10.1080/07256860903213620>
- Irhammar, M., & Cederblad, M. (2006). En longitudinell studie av identitet och psykisk hälsa hos en grupp utlandsfödda adopterade. *Socialvetenskaplig tidskrift*(1), 35-50.
- Joof, C. L. (2018). *Eg snakkar om det heile tida*. Oslo: Samlaget.
- Korbøl, A., & Midtbøen, A. H. (2018). *Den kritiske fase: Innvandring til Norge fra Pakistan 1970-1973*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Koskinen, M. (2015). Racialization, othering, and coping among adult international adoptees in Finland. *Adoption Quarterly*, 18(3), 169-195.
- Koskinen, M., Elovainio, M., Raaska, H., Sinkkonen, J., Matomäki, J., & Lapinleimu, H. (2015). Perceived racial/ethnic discrimination and psychological outcomes among adult international adoptees in Finland: Moderating effects of social support and sense of coherence. *American Journal of Orthopsychiatry*, 85(6), 550.
- Prop. 88 L (2016-2017). Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Lov om adopsjon (adopsjonsloven). , (2017).
- Lindblad, F., & Signell, S. (2008). Degrading attitudes related to foreign appearance: Interviews with Swedish female adoptees from Asia. *Adoption & Fostering*, 32(3), 46-59.
- Lynnebakke, B., & Fangen, K. (2011). Tre oppfatninger av norskhet: Opphav, kulturell praksis og statsborgerskap *Sosiologi i dag*, 41(3-4), 133-155.
- Mathisen, T. (2020). "Vi er med hverandre fordi vi er utlendinger": Om (re)produksjon av kategoriene "utlending" og "norsk" i skolen. *Nordisk tidsskrift for ungdomsforskning*, 1(2), 124-141. doi:<https://doi.org/2535-8162-2020-02-03>
- Midtbøen, A. H. (2021). Strukturell rasisme i en strukturelt inkluderende velferdsstat? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 62(1), 106-115. doi:<https://doi.org/10.18261>
- Midtbøen, A. H., & Kitterød, R. H. (2019). Beskytter assimilering mot diskriminering? *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 3(5), 353-371. doi:<https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2019-05-04>
- Midtbøen, A. H., & Rogstad, J. (2012). *Diskrimineringens omfang og årsaker : Etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv*. Retrieved from

- Morken, I., & Dalen, M. (2015). Internasjonalt adoptertes barn og unge og innvandrere – I «spesialpedagogikkens grenseland». *Utdanningsforskning.no*. Retrieved from <https://utdanningsforskning.no/artikler/internasjonaltadopterte-barn-og-unge-og-innvandrere-i-spesialpedagogikkens-grenseland/>
- NESH. (2016). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Retrieved from <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi/>
- NOU 2009: 21. *Adopsjon – til barnets beste. En utredning om de mange ulike sidene ved adopsjon.* Barne- og likestillingsdepartementet Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2009-21/id579104/?ch=1>
- Orupabo, J. (2021). Spranget fra hvem som er rasist, til når, hvor og hvordan. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 62(1), 116-120. doi:<https://doi.org/10.18261/>
- Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*, Cambridge University Press. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prieur, A. (2010). Fargens betydning. Om rasisme og konstruksjon av etniske identiteter. *Sosiologi i dag*, 40(3), 69-91.
- Puchta, C., & Potter, J. (2004). *Focus group Practice*. London: SAGE Publications.
- Rastas, A. (2005). Racializing categorization among young people in Finland. *Young*, 13(2), 147-166. doi:<https://doi.org/10.1177%2F1103308805051319>
- Reisel, L. (2013). Mot et flerdimensjonalt likestillingsapparat. In I. B. T. Bråten, C. (Ed.), *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge* (pp. 89-111). Oslo: Akademia forlag.
- Riley-Behringer, M., Groza, V., Tieman, W., & Juffer, F. (2014). Race and bicultural socialization in the Netherlands, Norway, and the United States of America in the adoptions of children from India. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 20(2), 231.
- Rogstad, J., & Midtbøen, A. H. (2009). *Rasisme og diskriminering. Begreper, kontroverser og nye perspektiver*. Retrieved from Oslo:
- Rogstad, J., & Midtbøen, A. H. (2010). Den utdannede, den etterlatte og den drepte: Mot en ny forståelse av rasisme og diskriminering. *Sosiologisk tidsskrift*, 18, 31-52.
- Rooth, D. O. (2002). Adopted children in the labour market—Discrimination or unobserved characteristics? *International Migration*, 40(1), 71-98.
- Rye, J. F. (2012). «Jeg tror jeg er tilfreds»: østeuropeiske arbeidsinnvandreres vurderinger av norske lønns- og arbeidsforhold. *Søkelys på arbeidslivet*, 29(1-2), 56-75. doi:<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-7989-2012-01-02-04>
- Rørbech, M. (1989). *Mit land er Danmark. En undersøgelse af unge adopterede fra Asien, Afrika og Latinamerika*. København: Socialforskningsinstituttet, 89:14.
- Selman, P. (2006). Trends in intercountry adoption: Analysis of data from 20 receiving countries, 1998–2004. *Journal of population research*, 23(2), 183-204.
- Shen, J., & Kogan, I. (2020). Immigrants' relative income and life satisfaction: Comparison groups from a multi-generational perspective. *Acta Sociologica*. DOI: 10.1177/0001699319859397. *Acta Sociologica*, 63(1), 82-102. doi:<https://doi.org/10.1177%2F0001699319859397>
- SSB. (2017). *Levekår blant innvandrere i Norge 2016*. Retrieved from
- SSB. (2018). *Levekår blant norskfødte med innvandrereforeldre i Norge 2016*. Retrieved from

- Sue, D. W., Capodilupo, C. M., Torino, G. C., Bucceri, J. M., Holder, A., Nadal, K. L., & Esquilin, M. (2007). Racial microaggressions in everyday life: implications for clinical practice. *American psychologist*, 62(4), 271.
- Tate, S. (2001). "That is my Star of David". Skin, abjection and hybridity. In S. Ahmed & J. Stacey (Eds.), *Thinking Through the Skin* (pp. 209-222). London: Routledge.
- Tigervall, C., & Hübinette, T. (2010). Adoption with complications: Conversations with adoptees and adoptive parents on everyday racism and ethnic identity. *International social work*, 53(4), 489-509.
- Tigervall, C., & Hübinette, T. (2010). Adoption with complications: Conversations with adoptees and adoptive parents on everyday racism and ethnic identity. *International Social Work*, 53(4), 489–509.
- Torgersen, L., Haukedal, C. L., Torgersen, K. H., & Aase, H. (2021). *Bedre før var OG etter snar. Utvelgelse og oppfølging av adoptivfamilier: Erfaringer og anbefalinger*. Retrieved from
- Tyldum, G. (2019). *Holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge*. Retrieved from
- Weil, R. H. (1984). International Adoptions: The Quiet Migration. *International Migration Review*, 18(2), 276–293.
- Wyver, R. (2021). 'Too brown to be Swedish, too Swedish to be anything else': mimicry and menace in Swedish transracial adoption narratives. *Social Identities. Journal of the Study of Race, Nation and Culture*, 27(3), 394-409. doi:<https://doi.org/10.1080/13504630.2020.1856649>
- Zhang, E., Zhang, X., & Pinderhughes, E. E. (2019). "Your Skin's Not as Good as US": Microaggressions among Transracially-Adopted Children from China. *Adoption Quarterly*, 22(4284-306). doi:<https://doi.org/10.1080/10926755.2019.1675837>
- Zhao, Y. (2012a). *Negotiating Differences. Transnational adoption, Norwegianness and Identity Work*. (PhD). University of Nordland, Bodø. (978-82-92958-05-6)
- Zhao, Y. (2012b). *Negotiating Differences. Transnational adoption, Norwegianness and Identity Work*. (PhD). Universitetet i Nordlan,
- Zhao, Y. (2019). Kinned to be Norwegian: transnational adoptees' positioning in relation to whiteness and the negotiation of nationhood. *Nations and Nationalism*, 25(4), 1259-1279.